

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Державна наукова установа
«Інститут модернізації змісту освіти»

Державна установа «Науково-методичний центр
інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності
вищих навчальних закладів «Агроосвіта»

Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції

**Соціально-педагогічні основи розвитку особистості
в сучасних умовах комунікації:
досвід, проблеми, перспективи**

14 листопада 2018 року

м. Київ, 2018

УДК 06.07: 061.213

**Збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції
«Соціально-педагогічні основи розвитку особистості в сучасних умовах
комунікації: досвід, проблеми, перспективи»
(14 листопада 2018 року)**

Рекомендовано до друку Вченою радою ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (протокол № 8 від 31.10.2018)

Рецензенти:

Н.М. Дем'яненко – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології вищої школи НПУ імені М.П. Драгоманова;
В.Г. Панок – доктор психологічних наук, професор, директор Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи НАПН України.

Соціально-педагогічні основи розвитку особистості в сучасних умовах комунікації: досвід, проблеми, перспективи / [голова редкол. О.А. Удалова, члени редкол. Ю.В. Івченко, Л.В. Корецька, І.О. Лепеха]. – Київ, 2018. – 310 с.

У збірнику представлено матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Соціально-педагогічні основи розвитку особистості в сучасних умовах комунікації: досвід, проблеми, перспективи», де розкрито питання за різними напрямками комунікативної діяльності в процесі навчальної, виховної роботи, міжособистісної та мережевої взаємодії: комунікативна культура педагога; ставлення до інформації як чинника соціальної зрілості особистості; безпечного користування сучасними інформаційно-комунікативними технологіями; віртуального дискурсу в комунікативному просторі студентів; насильства серед молоді; формування особистості як суб'єкта спілкування і носія комунікативної культури; булінг і кібербулінг як проблеми порушення прав людини; розвитку комунікативної особистості в умовах смислової взаємодії; соціально-педагогічна робота щодо подолання негативного впливу Інтернет-мережі на особистість.

Збірник містить наукові статті, методичні рекомендації, аналіз досвіду роботи закладів вищої освіти, сценарії та проекти освітніх програм із вищезазначених питань.

Розрахований на педагогічних працівників, аспірантів та студентів педагогічних закладів вищої освіти.

Автори несуть повну відповідальність за зміст опублікованих матеріалів

ЗМІСТ

Вступ	6
Розділ І. Наукові дослідження, статті	
<i>Дубасенюк О.А.</i> Теоретичні і прикладні аспекти формування ціннісних орієнтацій особистості в системі виховної діяльності педагога	9
<i>Бойко А.М., Дем'яненко Н.М.</i> Тьюторинг в освітньо-науковому просторі вищої школи	25
<i>Єрохіна Н.М.</i> Аксиологічні засади соціального виховання: державні, суспільні, особистісні	34
<i>Соловійова Л.М. Букалова Н.В.</i> Деякі аспекти щодо організації виховної роботи в університеті	42
<i>Ордіна Л.Л.</i> Культурно-національні цінності у виховному просторі закладу вищої освіти	45
<i>Зубчевська С.В.</i> Формування загальнолюдських цінностей як основи загальнокультурної компетентності студента коледжу	47
<i>Осадча А.</i> Формування ціннісних орієнтацій сучасної української молоді	56
<i>Карпюк І.В., Ковальчук О.Є.</i> Розвиток комунікативної особистості в умовах смислової взаємодії	59
<i>Спічак О.М.</i> Становлення ціннісних орієнтацій в умовах модернізаційних змін у викладанні української мови і літератури	64
<i>Ногінська А.О., Чебан О.М.</i> Значення комунікативної культури магістрів-аграріїв у процесі соціально-рольової взаємодії	68
<i>Пинда Л.А.</i> Морально-етичні цінності – основа формування особистості студента	72
<i>Петрів Г.В.</i> Методика виховання ціннісного ставлення до земельних ресурсів студентів аграрних коледжів	77
<i>Білик С.В.</i> Жити – значить спілкуватися!	82
<i>Кузьмук О.М.</i> Спілкування як визначальний фактор комунікативної культури особистості	86
<i>Великий В.М., Виноградова Т.І.</i> Запобігання правопорушенням у студентському середовищі	89
<i>Олійник С.М.</i> Особистість як суб'єкт спілкування і носій комунікативної культури	93
<i>Здинюк М.О.</i> Інтернет-спілкування як нова форма міжособистісної комунікації	98
<i>Чайка Л.А.</i> Культура спілкування як комунікативна характеристика особистості	101
<i>Удалова О.Ю.</i> Реалізація тьюторства в процесі професійної підготовки студентів закладів вищої освіти	105
<i>Марченко С.О.</i> Формування фахової компетентності майбутнього аграрія	111

<i>Божко О.П.</i> Запобігання насильству в сім'ї: зарубіжний та вітчизняний досвід	114
<i>Ляшко І.А.</i> Алгоритм протидії насильству серед молоді	118
<i>Зінченко С.В.</i> Фактори ризику насильства у молодіжному середовищі	121
<i>Долінська М.О.</i> Насилля та жорстокість серед молоді	125
<i>Бідун О.В.</i> Подолання залежності від соціальних мереж у підлітків засобами трудотерапії	129
<i>Жельчик Г.М.</i> Комп'ютерний і мобільний світ: «за» і «проти»	133
<i>Євсюков О.Ф.</i> Діяльнісний підхід – ефективний тренд в освітньому процесі	136
<i>Обдула Т.М.</i> Нормативно-правові основи громадянської освіти в Україні	139
<i>Мазуренко В.Д.</i> Розвиток лідерського потенціалу як важлива складова соціального виховання особистості	143
<i>Березинець С.К.</i> Створення умов щодо розвитку творчої особистості як основа самореалізації студента	146
<i>Даль Н.В.</i> Роль викладача у формуванні ключових компетентностей студентів	149
<i>Буянова Г.В.</i> Комунікативна компетентність викладача як необхідна умова впровадження інноваційних освітніх технологій	153
<i>Волкотруб А.О., Мазур А.О.</i> Розвиток комунікативної компетентності у студентів-аграріїв	156
<i>Шевчук Т.О.</i> Комунікативна компетентність як складова професійної діяльності викладача закладу вищої освіти	160
<i>Деркач Т.А., Мельник Ю.М.</i> Подолання комунікативних бар'єрів	164
<i>Кліменко В.І.</i> Культура спілкування в умовах смислової взаємодії	169
<i>П'єнтак Г.І.</i> Роль розвитку студентської креативності у формуванні особистості	174
<i>Медведь Т.М.</i> Особистість як суб'єкт спілкування і носій комунікативної культури	178
<i>Завірюха П.Д., Косилович Г.О., Голячук Ю.С., Неживий З.П.</i> Підготовка фахівців-технологів з виробництва екобезпечної продукції – нагальна вимога часу	181
<i>Шевчук Н.І.</i> Формування успішної, соціально-активної особистості	184
<i>Удовенко І.О.</i> Дистанційне навчання в умовах розвитку системи освіти	188
<i>Копитко А.Д.</i> Самоорганізація особистості студента: шляхи та форми реалізації	192

Розділ II. Методичні рекомендації, досвід роботи

<i>Любенко О.І.</i> Організація виховної роботи в Державному вищому навчальному закладі «Херсонський державний аграрний університет»	197
--	-----

<i>Василишин С.І.</i> Розвиток особистості студента в процесі виховної роботи університету	201
<i>Дем'яненко О.О.</i> Розвиток психолого-педагогічної компетентності науково-педагогічних працівників університету в умовах неформальної освіти	104
<i>Величко С.М.</i> Розвиток комунікативної компетенції в умовах смислової взаємодії	208
<i>Удалова О.А.</i> Профілактична робота щодо запобігання домашньому насильству в процесі освітньої діяльності	211
<i>Мусієнко О.М.</i> Вплив інформаційно-комунікативних технологій на особистість	223
<i>Павлюх М.В.</i> Інтернет-адикція (інтернет-залежність) особистості: практичні поради подолання негативного впливу мережі	228
<i>Фоміченко А.Л.</i> Особистість як суб'єкт спілкування і носій комунікативної культури	232
<i>Руденко А.С.</i> Кібербулінг – убивчі забавки в Інтернеті	235
<i>Савченко Н.С.</i> Профілактика булінгу в закладі освіти	239
<i>Немазенко М.О.</i> Насильство серед молоді, алгоритм протидії	245
<i>Шарата Н., Рурик Г.</i> Психологічна допомога дитині, яка потрапила до ситуації булінгу	250
<i>Різаханова О.Г.</i> Профілактика насильства серед молоді	254
<i>Бабич В.М.</i> Ксенофобії і расизму – ні!	260
<i>Великий В.М., Виноградова Т.І.</i> Вплив викладача вищої школи на розвиток особистості студента	272
<i>Наумова Н.К.</i> Формування культури міжнаціональних відносин	277
<i>Коробова О.Г.</i> Психологічне здоров'я людини як цінність. Проблема інтернет-залежності	281
<i>Бабій І.В., Бовкун Н.М.</i> Інтернет-залежність серед молоді як соціально-педагогічна проблема	286
<i>Костенко С.С.</i> Соціально-педагогічна робота щодо подолання негативного впливу на особистість в інтернет-мережі	290
<i>Брусенко А.С., Проскуріна А.М.</i> Використання соціального театру у виховній роботі зі студентами	296
<i>Мазур Т.Г.</i> Команда як організаційна форма управління серед студентської молоді	298
<i>Бойко О.І.</i> Роль бесіди в розвитку діалогічного мовлення	301
<i>Ївженко Ю.В.</i> Тренінг як засіб формування комунікативних здібностей у студентських лідерів	303
<i>Власюк І.І.</i> Формування лідерських якостей студентів шляхом залучення до культурно-масової роботи	306

ВСТУП

У ХХІ столітті духовність людини, її творчий інтелект, відкритість інноваціям розцінюється як основний капітал суспільства. Тому одним із завдань закладів освіти є виховання гідного громадянина, який любить свою землю, народ, мову і культуру, усвідомлює власні права і обов'язки, здатний до самостійного творчо-критичного мислення, підготовлений до активної участі в суспільному житті.

Сучасна модернізація освіти стимулюється соціальним замовленням суспільства, а тому ставить нові вимоги до рівня підготовки фахівців. Такими вимогами нині є: уміння знаходити, аналізувати і систематизувати важливу інформацію, розвиток критичного мислення, самостійна творча діяльність.

Важливо зазначити, що особливу роль у житті особистості та суспільства відіграють такі соціально значущі якості, як милосердя, альтруїзм, гідність ініціативність, відповідальність.

Відповідальність – соціально значуща якість, в якій виявляється свідоме ставлення особистості до вимог суспільної необхідності, обов'язків, соціальних завдань, норм і цінностей, а також міра усвідомлення смислу і значення діяльності, вчинків, поведінки та їхніх наслідків для особистості та суспільства. Вона тісно пов'язана з категоріями свободи і обов'язку, зокрема щодо прийняття та здійснення рішень у всіх сферах життєдіяльності.

Комунікативна культура розглядається в рамках морального розвитку особистості і є ознакою її моральної зрілості у регулюванні суспільних відносин. Це здатність відповідати не лише за себе, а й за інших людей, за характер своїх із ними взаємин. Найголовніші характеристики відповідальності: точність, обов'язковість, пунктуальність, чесність, справедливість, готовність відповідати за наслідки власних дій, принциповість, старанність, витримка, сміливість. Формуванню відповідальності сприяє здатність до емпатії і чутливість до чужого болю і радості.

Оцінюючи вплив новітніх інформаційно-комунікативних технологій на сферу освіти, дослідники відзначають, що вони відкривають широкі перспективи, але породжують нові, ще недостатньо усвідомлені проблеми, які вимагають осмислення, адекватної діагностики і пошуку шляхів їх оптимального розв'язання.

Необхідно підкреслити, що комунікативні процеси у всіх сферах життєдіяльності людини впливає на процес соціалізації особистості, особливо на дітей і молодь. У взаємодії людина засвоює зразки поведінки, соціальні норми, цінності, має отримувати інформацію швидко, у режимі реального часу, не виходячи з кімнати. Серед позитивних якостей Інтернету виділяють можливість знайомитися і спілкуватися з великою кількістю

людей, дистанційно отримувати освіту, використовувати велику кількість інформації, розвивати своє мислення, самовдосконалюватися, освоювати технології комунікації, електронної грамотності тощо.

Крім позитивного впливу інтернет-технологій на життєдіяльність людини, необхідно звернути увагу на те, що інформаційному полю України притаманна гіпердевіація (кібербулінг, агресія, цинізм, цінності кримінального світу тощо), що призводить до формування асоціальної поведінки дітей і молоді.

Необхідно підкреслити, що через спілкування викладач організує поведінку та діяльність студентів, оцінює їхню роботу й вчинки, інформує про події, що відбуваються, викликає відповідні переживання з приводу провин, допомагає перебороти труднощі, не зневіриться у своїх можливостях.

Педагогічне спілкування, на відміну від інших видів (соціального, психологічного, побутового, професійного тощо), обов'язково передбачає вирішення педагогічних завдань, спрямованих на розвиток і виховання студента.

З метою узагальнення передового досвіду та впровадження інноваційних технологій виховної роботи ЗНО, відбору матеріалів для збірника та створення банку кращих розробок форм і методів соціально-педагогічної роботи зі студентами було проведено аналіз науково-методичних матеріалів з питань формування культури спілкування у студентів. Аналіз матеріалів засвідчує, що досвіди роботи мають практичний характер, де розкриваються різноманітні форми і методи роботи зі студентами, містять не тільки аналітичну інформацію, а також практичні розробки, які ми рекомендуємо для використання в освітньому процесі, а саме: плани роботи, навчальні програми, виховні заходи, ЗНО, результати соціологічних досліджень тощо, які увійшли до збірника.

Збірник містить два розділи. У першому розділі проблему комунікативної взаємодії розглянуто як соціальне явище, подано його теоретичну, правову та кримінологічну характеристику, проаналізовано причини, фактори та умови формування і прояву насильницької поведінки у молодіжному середовищі.

Додається визначення та розкривається сутність понять педагогічної та соціальної роботи з особами та ризиками під час користування інформаційно-комунікативними технологіями, аналізуються принципи та етика використання.

У другому розділі представлено вітчизняний досвід роботи ЗНО, методичні рекомендації щодо організації освітньої роботи зі студентами.

Зокрема, в ньому висвітлено питання планування педагогічної роботи, змісту та технології правових, психологічних, соціально-педагогічних заходів, а також шляхи формування культури поведінки студентів. У

практичних додатках наведено програми, плани тренінгових занять з розвитку комунікативних умінь у студентської молоді.

Запропоноване осмислення структури моральнозначущих якостей уможливорює виважений підхід до їх виховання, оскільки задає чіткі виховні орієнтири: у молодій особистості слід формувати розуміння соціального призначення людини, стійкі соціально значущі мотиви і потреби моральної поведінки та діяльності, вибудовувати їх ієрархію, формувати в неї просоціальну гуманістичну свідомість; створювати ситуації співпереживань, сприяти розвитку доброчинності, суспільно корисної праці.

РОЗДІЛ І. НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ, СТАТТІ

*ДУБАСЕНЮК О.А., доктор пед. наук, професор,
почесний академік НАПН України
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ В СИСТЕМІ ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА

Актуальність проблеми. У сучасному суспільстві особливо затребувана особистість, яка не тільки здатна адаптуватися до нових умов, але й готова ефективно освоювати навколишню дійсність відповідно до власних потреб, цілей, інтересів і можливостей, вести пошук шляхів і способів вирішення нестандартних завдань у питаннях особистісно-професійного самовизначення. Все це вимагає сформованих ціннісних орієнтацій особистості, що дозволяє здійснювати усвідомлений підхід до оволодіння загальнокультурним досвідом. Нова соціокультурна ситуація визначила певний соціальний запит – система освіти і виховання має допомогти молодій людині навчитися самостійно проектувати життєві стратегії на основі особистих ціннісно-сміслових орієнтацій шляхом самовизначення та реалізації особистих планів. У зв'язку з цим духовно-моральні цінності постають необхідними ціннісно-смісловими основами навчально-професійної діяльності в питаннях особистісно-професійного самовизначення, як результат взаємодія суб'єкта із зовнішнім світом здійснюється шляхом цілеспрямованого вибору засобів і способів діяльності на основі аналізу, планування і контролю відповідно до поставлених цілей. Тому особливого значення набуває проблема формування ціннісних орієнтацій молоді, що утворюють змістову сторону діяльності, ставлення до життя, навчання, вибору майбутньої професійної діяльності, до себе, інших людей, закладають підґрунтя для визначення своїх інтересів і потреб у світі професій.

Проблеми цінностей, ціннісних орієнтацій досліджували зарубіжні та вітчизняні філософи (В. Віндельбанд, І. Кант, Г. Ріккерт І.А. Зязюн, В.П. Тугарінов), психологи (Б.Г. Ананьєв, І.Д. Бех, З.С. Карпенко, В.А. Киричок, В.М. Мясіщев, М. Рокич), соціологи (А.Г. Здравомислов, В.Т. Лісовський, В.О. Ядов), педагоги (В.О. Білоусова, Г.П. Васянович, О.І. Вишневський, О.Я. Савченко, В.О. Сухомлинський, О.В. Сухомлинська, Л.О. Хомич) [1, 2, 3, 4, 9].

Відтак, актуальними стають дослідження специфіки формування ціннісних орієнтацій конкурентоспроможної особистості в контексті сучасних вимог і осмислення особистісних, професійних і життєвих

цінностей, що є необхідною ціннісно-смісловою основою формування особистості.

Актуальність дослідження можна представити на кількох рівнях.

На *соціально-педагогічному рівні* – формування ціннісних орієнтацій сприяє освоєнню молоддю певних моральних норм, етичних позицій, поведінки в освітньо-виховному процесі, активізує їх готовність до вирішення проблем особистісно-професійного самовизначення в складних життєвих та пізнавальних ситуаціях. Відзначимо, що заклади освіти надають перевагу традиційним підходам в організації навчання, засвоєнню формальних знань, умінь і навичок і недостатню увагу приділяють соціокультурним і особистісним цінностям, способам їх освоєння.

На *теоретичному рівні* – ставлення виховних та освітніх цілей і завдань, які передбачають всебічний розвиток особистості, поліпшення якості освіти в контексті Закону України «Про освіту» та концепції «Нова українська школа».

На *науково-методичному рівні* – виявлення сукупності психолого-педагогічних умов, що сприяють ефективному формуванню ціннісних орієнтацій особистості в системі громадського, національного, морального, естетичного і трудового виховання та збагаченню її ціннісно-сміслової сфери.

Мета дослідження полягає в тому, щоб проаналізувати теоретичні і прикладні аспекти формування ціннісних орієнтацій особистості юнацького віку у системі виховної діяльності педагога.

Розглянемо сутність базових понять дослідження. Складною категорією постає *феномен особистості*, який є предметом дослідження багатьох людинознавчих наук. Особистість відображає певний модус існування людини, що характеризує сутність людини з виразними якостями, станом. Водночас особистість розглядають як соціально зумовлену систему психічних якостей індивіда, що визначається залученістю людини до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин. Останнє виявляється і формується у процесі свідомої діяльності і спілкування. З погляду О.М. Леонтьєва, особистість можна уявити у вигляді особливого виміру психології людини, своєрідного простору життя, де індивід заявляє про себе як про суб'єкт власної діяльності. Індивід стає суб'єктом своєї діяльності, а в більш широкому плані – життя, впродовж життєвого шляху, у процесі свого сходження до особистості [9]. Відомо, що особистість розвивається у процесі формування. У психолого-педагогічних науках під формуванням розуміють сукупність прийомів і способів соціального впливу на індивіда, метою якого є створення у нього системи певних соціальних цінностей, світогляду, просоціальних установок, виховання моральних якостей. Розвиваючись, особистість приймає певну форму – певний спосіб організації, структури, який може як сприяти гармонійному розвитку, так і гальмувати його [8, с. 45].

Основу особистості становить її структура, тобто відносно стійкий зв'язок і взаємодія всіх сторін особистості як цілісного утворення. У сучасній психології є різні погляди на структуру особистості (С.Л. Рубінштейн, К.К. Платонов, О.Г. Ковальов, С.Д. Максименко, В.В. Рибалко, О.О. Бодальов, Л.І. Божович, А.В. Петровський). Можна представити структуру особистості за К.К. Платоновим, що охоплює чотири підструктури: *спрямованості* – об'єднує стосунки і моральні риси особистості; *форм відображення* – індивідуальні особливості окремих психічних процесів, які формуються в процесі соціального життя; *соціального досвіду*, що охоплюють знання, навички, уміння і звички, набуті в особистому досвіді, під час навчання; *біологічної обумовленості* – типологічні властивості особистості, статеві і вікові особливості.

Отже, особистість розглядається як сукупність внутрішніх умов, через які переломлюються зовнішні впливи (С.Л. Рубінштейн), як єдність чуттєвої сутності її носія – індивіда й умов соціального середовища (Б.Г. Ананьєв, О.М. Леонтьєв), суб'єкт діяльності; це особлива якість, яка набувається індивідом у суспільстві у сукупності відносин суспільних за своєю природою, до яких індивід долучається (О.М. Леонтьєв), суб'єкт і об'єкт суспільних відносин (О.Г. Ковальов) як *соціально-психологічний феномен* (К.К. Платонов).

Юнаків розглядають як людей орієнтованих на майбутнє. Саме в цьому віці відбувається активне формування ціннісних орієнтацій – спрямованості на певні цінності – еталони життя і діяльності. Ціннісні орієнтації розширюють межі соціальної ситуації розвитку юнацтва, сприяють формуванню готовності до професійного та життєвого самовизначення. Молоді притаманна багатоманітна діяльність, що проявляється в різних видах активності та широкому спектрі ціннісних орієнтацій. Зміст останніх засвідчує: якщо підліток – це «відкриття свого «Я», то юнак – «відкриття себе в світі». За цих умов постає завдання визначити та врегулювати свої стосунки зі світом, знайти своє місце в ньому [8].

Формування *ціннісних орієнтацій молоді* підпорядковане впливу процесу особистісного та професійного становлення, з урахуванням новоутворень юнацького віку. Ці особливості проаналізовані в роботах Н.Є. Бондар, М.І. Бобнєвої, Є.С. Волкова, І.В. Дубровіної, О.І. Зотової, І.С. Кона, Л.І. Мороз, В.В. Пічуріна. Орієнтованість на майбутнє створює позитивний емоційний фон ставлення особистості до себе, стимулює її активність і самостійність. Процес засвоєння цінностей життя та їх перетворення в змістові елементи ціннісних уявлень постає психологічною основою формування ціннісних орієнтацій особистості молоді людини. Особливості протікання окресленого процесу умовно подають у вигляді взаємозв'язаних етапів: спочатку переоцінювання цінностей та ідеалів, якими керувалась особистість до цього, тому власний досвід життєдіяльності

постає важливим джерелом ціннісних орієнтацій; далі – засвоєння цінностей не тільки шляхом утворення цілісних функціональних одиниць емпіричних уявлень, а й комунікативних – через засоби масової інформації та спілкування; необхідною умовою та основою наступного етапу є діяльність, виражена в особистих внутрішніх взаєминах щодо об'єктивних умов свого буття.

Усвідомлення свого місця в майбутньому, своєї життєвої перспективи є центральним новоутворенням психічного й особистісного розвитку в цьому віці. Проблеми ціннісних орієнтацій юнацького віку досліджує Н.С. Бондар під час вивчення особливостей формування особистісної репрезентації життєвого шляху. Дослідниця вважає, що юнацтво є віком життєвого, соціально-рольового, професійного, особистісного, морального самовизначення та індивідуалізації (усвідомлення власної неповторності). Молоді люди мають осмислити власні можливості та перспективи, що відбувається у процесі формування власного світогляду, смисложиттєвого та ціннісного вибору, визначення життєвих планів та програм. Відтак, юнацький вік є найбільш сензитивним для утворення ціннісної орієнтації як стійкого елемента життєвої стратегії.

Категорія «ціннісні орієнтації» розглядається як компонент спрямованості особистості. Це колективні та внутрішньо прийняті нею матеріальні і духовні цінності, схильність до сприйняття умов життя і діяльності в їх суб'єктивній значимості. Проаналізуємо різні позиції щодо поняття «ціннісні орієнтації», які науковці трактують у вигляді відносно стійкої системи спрямованості інтересів і потреб особистості на певну ієрархію життєвих цінностей, схильність у наданні переваги певним цінностям у різних життєвих ситуаціях, спосіб розрізнення особистісних явищ і об'єктів за рівнем їх значущості для людини [13, с. 991]. Ціннісні орієнтації служать підґрунтям для прийняття рішень і регуляції поведінки. Суб'єктивна перевага тих чи інших цінностей постає початком визначення ієрархії ціннісних орієнтацій: сім'я, багатство, творчість, кар'єра, честь, совість, здоров'я, взаємини між людьми, турбота про інших тощо. Несуперечність ціннісних орієнтацій – показник стійкості особистості. У системі ціннісних орієнтацій кожної людини відбуваються зміни, простежується певна динаміка та їх розвиток. Детермінантами ціннісних орієнтацій особистості виступають умови життя, діяльність, також інтереси, схильності, здібності, потреби людини [14]. Ціннісні орієнтації – це елементи внутрішньої (диспозиційної) структури особистості, сформовані і закріплені життєвим досвідом індивіда в ході процесів соціалізації та соціальної адаптації, що відокремлює значуще (істотне для конкретної людини) від незначущого (несуттєвого) через прийняття/неприйняття особистістю певних цінностей, усвідомлюваних як межі граничних смислів і основоположних цілей життя, визначають прийнятні засоби їх реалізації.

У диспозиційній структурі особистості ціннісні орієнтації утворюють вищий (як правило, усвідомлюваний – на відміну від соціальних установок) рівень ієрархії схильностей до певного сприйняття умов життєдіяльності, їх оцінювання і поведінки як в актуальній (тут і тепер), так і довгостроковій (перш за все) перспективі. Ціннісні орієнтації найбільш чітко експлікуються в ситуаціях, що вимагають відповідальних рішень, зумовлюють значні наслідки та визначають перспективи подальшого життя індивіда. Ціннісні орієнтації забезпечують цілісність і стійкість особистості, характеризують структури свідомості і програми та стратегії діяльності, контролюють і організовують мотиваційну сферу, інструментальні орієнтації на конкретні об'єкти і (або) види діяльності та спілкування як засіб досягнення цілей. Таким чином, ціннісні орієнтації – це, перш за все, переваги або відхилення певних смислів, які створюють життєві основи і готовність/неготовність вести себе відповідно до них.

Отже, ціннісні орієнтації задають: загальну спрямованість інтересам і прагненням особистості; ієрархію індивідуальних переваг і зразків; цільову й мотиваційну програми; рівень домагань і престижних переваг; уявлення про належне і механізми селекції за критеріями значущості; міру готовності і рішучості (через вольові компоненти) до реалізації власного «проекту» життя [15]. Цінності – це узагальнені уявлення про блага і прийнятні способи їх отримання, на основі яких людина здійснює свідомий вибір цілей і засобів діяльності. Цінності особистості виступають як підвалини для формування життєвої стратегії, багато в чому визначають лінію професійного розвитку.

У соціально-психологічному контексті ціннісні орієнтації охоплюють: по-перше, ідеологічні, політичні, моральні, естетичні та інші засади оцінювання людиною соціальних об'єктів і подій; по-друге, спосіб організації людиною своєї поведінки відповідно до усвідомлених мотивів, зведеними в ранг смисложиттєвих орієнтирів. При цьому ціннісні орієнтації виступають як індивідуальна ідеологія стилю життя. Вони формуються під час засвоєння соціального досвіду і проявляються в цілях, ідеалах, переконаннях, інтересах та інших елементах внутрішнього світу, реалізуються в поведінці особистості. У структурі діяльності ціннісні орієнтації тісно пов'язані з пізнавальними і вольовими сторонами, вони забезпечують стійкість особистості, спадкоємність певного типу поведінки. Система ціннісних орієнтацій становить змістовну сторону спрямованості особистості і відображає внутрішню основу її ставлення до дійсності. Відтак, ціннісні орієнтації розглядаються у вигляді конкретного прояву ставлення особистості до фактів дійсності та як система фіксованих установок, що регулюють поведінку в кожен конкретний відрізок часу.

Ціннісні орієнтації як складне утворення вміщує три основні компоненти: когнітивний, емотивний і поведінковий. Когнітивний є елемент

знання, емотивний – емоційна складова, яка впливає з оцінювання; поведінковий – пов’язаний з реалізацією ціннісних орієнтацій у поведінці особистості. Ціннісні орієнтації відносять до найважливіших компонентів структури особистості, за ступенем їх сформованості можна судити про рівень розвитку особистості. Розвинені ціннісні орієнтації – ознака зрілості, показник міри соціальності особистості. Стійка і несуперечлива сукупність ціннісних орієнтацій зумовлює такі якості особистості, як цілісність, надійність, вірність певним принципам та ідеалам, здатність до вольових зусиль в ім’я цих ідеалів і цінностей, активність життєвої позиції. Суперечливість ціннісних орієнтацій породжує непослідовність у поведінці. Нерозвиненість ціннісних орієнтацій – ознака інфантизму, домінування зовнішніх стимулів у внутрішній структурі особистості. У процесі спільної діяльності, яка визначає відносини людей у групах, складаються групові ціннісні орієнтації. Збіг найважливіших ціннісних орієнтацій членів групи забезпечує її згуртованість.

Для виховної діяльності вчителя у контексті формування ціннісних орієнтацій особистості велике значення має педагогічна спрямованість, яка постає системоутворювальною властивістю і містить такі показники, як інтерес до педагогічної професії і виховної діяльності, зокрема, усвідомлення своїх здібностей і характеру, мотивів вибору вчительської професії, сформовану потребу виховувати і навчати дітей та молодь, а також потребу у самовдосконаленні власної особистості і діяльності. Характер педагогічної і виховної спрямованості вчителя визначає й рівень продуктивності його діяльності в сфері виховної роботи з учнівською молоддю [6]. Виховну спрямованість учені тлумачать як динамічну стверджувальну тенденцію, що відображає цілі, мотиви, котрі спонукають педагога до виховної діяльності, а також її суб’єктивне ставлення до різних сторін цієї діяльності (любов до виховної роботи з молоддю, задоволеність нею, потреба розвивати особистість). Водночас до суттєвих ознак відносимо інтерес до внутрішнього світу вихованців, виховної роботи, схильність займатися нею; творчий пошук, що спрямований на виховання в учнів духовно-моральних, гуманістичних якостей. Виховна спрямованість діяльності педагога передбачає отримання позитивного основного продукту виховного процесу у вигляді бажаних психологічних новоутворення в особистісній сфері вихованця. Її суттєвими ознаками є цілеспрямованість, або цілеспрямований вплив на результат спеціально організованої педагогом взаємодії з вихованцями [6, с. 226].

Ядов В.О. визначив ціннісні орієнтації як вищу систему диспозицій у диспозиційної концепції. Він виокремив два рівня ціннісних орієнтацій: цінності-цілі та цінності-засоби. Перший рівень більш стійкий і тісно пов’язаний із системою суспільних цінностей. Ціннісні орієнтації – важливі регулятори соціальної поведінки особистості. Рокіч М. запропонував

теоретичну модель для вивчення ціннісних орієнтацій людини (в рамках когнітивного підходу) і представив дієвий інструмент їх вимірювання. Його модель широко використовують вчені в різних сферах. Водночас теорія М. Рокича пояснює сутність цінностей, що люди цінують і в чому полягають функціональні цілі системи цінностей. Як основний діагностичний конструкт автор розглядає спрямованість особистості, що розуміється як значимість для людини тих чи інших життєвих цілей і ціннісних орієнтацій, якими вона керується у своєму житті. Залежно від устремлінь, які людина намагається реалізувати, життєві сфери (професійна, навчання і освіти, сімейна, суспільне життя і сфера захоплень) представляють для різних людей різний ступінь значущості [17].

Ученими запропоновано різноманітні типології цінностей, проте найбільш відомий поділ на духовні, соціальні і матеріальні. Крім того, виділяють цінності, що відповідають різним сферам соціального життя (моральні, естетичні, політичні, пізнавальні, економічні та ін.).

Рокіч М. запропонував типологію, до якої віднесено цінності-цілі (термінальні) та цінності-засоби (інструментальні). Цінності-цілі він визначає як переконання людини в тому, що кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути. Термінальні цінності розкривають для людини сенс його життя, наголошують, що саме для неї особливо важливо і значимо. Цінності-засоби (інструментальні), які вирізняються як переконання людини в тому, що певний образ дій або властивість особистості є кращими в будь-якій ситуації.

Інструментальні цінності поділяють на групи: етичні, цінності спілкування, цінності справи; індивідуалістичні, конформістські, альтруїстичні; самоствердження, прийняття інших людей тощо. Методика вивчення ціннісних орієнтацій М. Рокича заснована на прямому ранжуванні списків цінностей двох класів: термінальних та інструментальних (по 18 пунктів кожен). Спочатку респонденту пропонують набір термінальних, а потім інструментальних цінностей. Результати тесту значною мірою залежать від адекватності в самооцінюванні особистості, тому фахівці рекомендують використовувати тест М. Рокича в комплексі з іншими методиками. Переваги цього тесту – універсальність, зручність і швидкість у проведенні та обробці даних. Однак на результати можуть вплинути нещирість респондента, прагнення (не завжди усвідомлене) давати соціально бажані відповіді. Тестування краще проводити індивідуально, а не в групі: фахівцю буде легше встановити довірчі стосунки з респондентом, що підвищить ймовірність отримання щирих відповідей [17].

Система ціннісних орієнтацій визначає змістовну сторону спрямованості особистості і становить основу її ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, основу світогляду і ядро мотивації життєдіяльності, основу життєвої концепції і «філософії життя» [16].

Ціннісні орієнтації – найважливіші елементи внутрішньої структури особистості, закріплені життєвим досвідом індивіда, всією сукупністю його переживань і відокремлює значуще, істотне для конкретної людини від незначного, несуттєвого.

Ціннісні орієнтації характеризують:

1) вибіркове ставлення людини до матеріальних і духовних цінностей, система його установок, переконань, переваг, що виражена в свідомості і поведінці;

2) спосіб диференціації людиною об'єктів за їх значимістю.

Ціннісні орієнтації є відображення в свідомості людини цінностей, визнаних нею як стратегічні життєві цілі і загальні світоглядні орієнтири. Існує взаємозв'язок між системою фундаментальних цінностей, потреб суспільства і діяльністю особистості [2].

Ціннісні орієнтації – це об'єкти, явища духовної або матеріальної культури, які набули для особистості усталено високий сенс і значення. Вони сприймаються людиною як засіб задоволення своїх потреб і досягнення мети. Ціннісні орієнтири визначають спрямованість особистості, її інтереси, мотиви вчинків, оцінювання, пріоритети. Складаються вони на основі морального ідеалу, носять індивідуальний характер мають емоційне забарвлення.

Значну роль у формуванні ціннісних орієнтацій особистості відіграють виховання і навчання особистості. Виховання людини може розглядатися як керування формуванням її ціннісних орієнтацій. Останні можуть не збігатися зі структурою цінностей, що функціонують у суспільній свідомості. Орієнтація на цінність – певне ставлення людини до зовнішніх настанов, норм, звичаїв [13, с. 992] Саме в освітньо-виховному процесі відбувається передача тих чи інших цінностей. Цінності насичують всю виховну діяльність батька, вихователя й освітню – вчителя. Ціннісні орієнтації людини носять культурологічний характер.

У професійних ціннісних орієнтаціях педагога такою цінністю є конкретна професія. Педагогічні цінності виступають як відносно стійкі орієнтири, за якими педагоги співвідносять своє життя і педагогічну діяльність [13, с. 992].

Ткачова Н.О. окреслює функції освітніх цінностей у процесі гармонізації стосунків особистості та суспільства, які представлено у таких групах:

1) інтеріоризації окреслених цінностей;

2) оцінна – формування здатності правильно сприймати явища і події навколишньої дійсності і правильно оцінювати;

3) нормативна – урахування загальних правил і норм співжиття;

4) регулююча – звернення до всього багатства духовної культури: релігійної, мистецтва, міфології, народної творчості;

5) контролююча – здатність аналізувати зміст індивідуальних систем цінностей і рівнів сформованості; спонукальна, що спрямована на формування системи сталих переконань [10, с. 32–34].

Важливий науковий доробок представлено науковцями та практиками Інституту проблем виховання (А.Е. Бойко, А.В. Корнієнко, О.В. Литовченко, В.В. Мачуський та ін.) щодо розробки проблеми ціннісних орієнтирів освітньо-виховного процесу у позашкільних закладах освіти [12]. Проаналізовано особливості формування ціннісних орієнтацій вихованців позашкільних закладів освіти у різних видах діяльності: соціально-реабілітаційного напрямку, декоративно-ужиткового мистецтва, гуманітарного напрямку. Розкрито зміст, форми і методи формування ціннісних орієнтацій вихованців. Розроблено відповідні тренінгові вправи для вихованців позашкільних закладів освіти. Дослідниками підготовлено проект професійного розвитку педагогів школи мистецтв «Методика формування ціннісних орієнтацій вихованців у школах мистецтва». Під проектом професійного розвитку педагогів шкіл мистецтв дослідники розуміють спосіб підготовки, що охоплює діагностичний, актуалізуючий, моделюючий, корегувальний етапи навчання та будується на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії андрагога (тренера, наукового консультанта) і педагога. Кожен з етапів має відповідну ціннісну спрямованість:

1) діагностичний – передбачає виявлення рівня підготовленості вчителя до формування ціннісних орієнтацій вихованців;

2) актуалізуючий – опанування досвіду формування ціннісних орієнтацій вихованців (теоретичний і практичний аспект);

3) практичний – упровадження змісту, методів, форм професійної підготовки вчителя до формування ціннісних орієнтацій вихованців;

4) корегувальний (оцінювання, рефлексія навчання), який підвищує свою професійну майстерність для формування ціннісних орієнтацій вихованців у школах мистецтв.

Автори підкреслюють, що підготовка вчителів має бути особистісно орієнтованою, оскільки педагог є головним суб'єктом навчання, який прагне набутти професійного досвіду для формування ціннісних орієнтацій вихованців. Науковцями виокремлено ознаки особистісної спрямованості підготовки: акцент на професійному саморозвитку у процесі самоосвітньої діяльності з метою опанування засад формування ціннісних орієнтацій; актуалізація суб'єктивного досвіду вчителя, його рефлексивної позиції; можливість вибору, оцінювання й особистісної відповідальності в процесі активного навчання та у практичній педагогічній діяльності у визначеному напрямі; суб'єкт-суб'єктна взаємодія під час навчання між андрагогом (тренером, науковим консультантом) та педагогом [12, с. 82-83].

Проект професійного розвитку педагогів школи мистецтв складається з чотирьох компонентів: *мотиваційного*, під яким розуміють сукупність

мотивів, адекватних меті особистісного розвитку та освітньої діяльності; *змістового*, що передбачає професійне зростання, підвищення фахової компетентності педагога за умов його активної суб'єктної позиції; самостійне опрацювання сучасної наукової літератури, зокрема державних документів; ознайомлення з новітніми методами та техніками; *процесуального*, що складається з форм навчання, методів, засобів; при цьому використано такі форми підготовки педагогів: семінари, тренінги, дистанційні конференції, круглі столи, національне кафе, індивідуальні консультації, наставництво; проаналізовано особливості управління процесом підготовки педагогів до формування ціннісних орієнтацій учнів; *рефлексивно-оцінювального*, що передбачає оцінку як власної діяльності суб'єкта рефлексії, так і діяльності інших у їх взаємозв'язку, учитель виокремлює спектр значущих для нього дій, застосованих під час навчання, аналізує відповідність поставлених цілей реально отриманим результатам. Важливу роль відіграє педагогічний тренінг у процесі впровадження проекту професійного розвитку та запровадження фасилітованого методу у процесі формування ціннісних орієнтацій учнів [12, с. 85-88].

Виокремлено умови ефективного формування ціннісних орієнтацій вихованців: неперервність навчання, інноваційність педагогічних методів, організації навчання, сформованість андрагогічної компетентності у тренерів, наставників; сукупність фахових знань; комунікативних і особистісних якостей андрагога, володіння особистісно орієнтованими технологіями; розуміння психо-дидактичних особливостей навчання дорослих [12, с. 89].

Формування моральних цінностей особистості може відбуватися за такими етапами:

1. *Етап засвоєння сутності* моральної свідомості, ціннісних орієнтацій особистості передбачає оволодіння системою знань про норми і правила моральної поведінки, розвиток моральної свідомості шляхом моральної освіти. Допомогає вихованцям розкрити зміст загальнолюдських цінностей і обґрунтувати їх значення для суспільства загалом й особистості кожного, зокрема.

2. *Етап формування почуттєвої сфери* ціннісних орієнтацій вихованців полягає у перетворенні знань на переконання, переході їх у дієвольову сферу особистості. Формуються гуманістичні якості, що проявляється в альтруїстичному характері переживань і почуттів, орієнтації на позитивне в людях, здатності до морального вдосконалення.

3. *Етап організації ціннісно спрямованої діяльності учнів* передбачає їх залучення до загальноприйнятих норм і правил поведінки на основі сформованих моральних цінностей, моральних почуттів; останнє проявляється у відповідних вчинках, діях і поведінці особистості, протидії несправедливості, критичному ставленні до себе. [11, с. 395; 13, с. 991].

Відповідно до визначених етапів формування ціннісних орієнтацій учнів виокремимо етапи виховної діяльності щодо формування ціннісних орієнтацій учнівської молоді: 1) діагностичний; 2) цілемотиваційний; 3) організаційний; 4) стимулюючо-спонукальний; 5) контрольно-оцінний. Стисло охарактеризуємо їх [6, с. 114-115].

Діагностичний етап містить різні аспекти гностичної діяльності педагога. Він передбачає осмислення цілей, завдань, системи цінностей, сенсу життя, сутності, специфіки процесу розвитку ціннісних орієнтацій учнів як на основі їх теоретичного бачення, так і врахування об'єктивних чинників, що визначаються соціальною ситуацією у суспільстві. Аналізуються особливості різних категорій учнівської молоді, накопичується виховна інформація про цілі, засоби, зміст роботи з вихованцями, оцінюється власна діяльність, її ціннісне спрямування. Крім того, педагоги мають всебічно вивчити вікові особливості учнів, їх потреби, інтереси, професійні напрями, досконало проаналізувати їх проблеми соціального й особистісного плану. Все це дозволить перевести учнів у суб'єктну позицію. Вивчення учнів у процесі спільної діяльності допомагає виокремити відмітні грані особистості, в яких проявляються її індивідуальні задатки, схильності, обдарування з метою проектування самотворення особистості. При цьому у виховній роботі широко використовують методи педагогічної діагностики (власні способи розв'язку особистісних проблем, опитування, анкетування, психологічні тести), створюється сприятливий мікроклімат, в якому кожен учень відчуває свою захищеність і має можливість проявити власну ініціативу та активність. Крім того, класні керівники-майстри ведуть щоденники спостережень, в яких відображають ставлення учнів до навчання, суспільного життя, праці. Також вивчають рівень загального розвитку і прояву спеціальних здібностей (конструктивно-технічних, математичних, графічних, літературознавчих, музичних, художніх); спостережливості, уваги, пам'яті, мислення.

Цілемотиваційний етап. Для високого рівня виховної майстерності педагога притаманний такий шлях формування ціннісних орієнтацій особистості: визначення загальної мети, яка має бути привабливою і для кожного вихованця, і для учнівської групи, класу. Значущою метою є формування стійкої системи спрямованості інтересів, потреб особистості на певну ієрархію життєвих цінностей, а саме особистісне зростання юнацтва у поєднанні з розвитком їх професійних намірів. Учителю визначає стратегічні цілі виховної діяльності, що виступають як проєктований результат сформованості ціннісних орієнтацій молоді (образ – мета – сформовані ціннісні особистості). Останнє виконує роль провідного регулятора системи дій педагога впродовж всього періоду його діяльності. Учителю моделює програму розв'язання стратегічних і тактичних задач, урахуовуючи мотиви, вікові та індивідуальні особливості вихованців, зону їх найближчого

розвитку, допомагає учням визначати мету, сенс життя, ключові проблеми і проектувати способи їх досягнення. Це означає, що виховна діяльність педагога повинна мати випереджувальний характер і тому виступає у двох формах – передбачення (прогнозування, антиципація) і цілепокладання. Такий підхід дає можливість керувати виховним процесом в умовах сучасного динамічного середовища. Подальший процес цілеутворення і розгортання його в систему ціннісно спрямованих виховних зав відбувається в ході конкретизації плану, відбору раціональних змісту, засобів досягнення поставленої мети. Розвиток мотиваційної сфери учителів передбачає їх орієнтацію на досягнення професійних ідеалів, ціннісну спрямованість педагогічних дій. Мотиваційна сфера професійного становлення педагога складається з багатьох показників, які постійно змінюються і взаємодіють один з одним. Виявлено: домінуючі мотиваційні чинники високопродуктивної виховної діяльності зумовлені ціннісними професійними орієнтаціями, які пов'язані з творчими, природними можливостями вихователя плекати, розвивати і навчати учнівську молодь. Саме кропіткий процес вирощування індивідуальності викликає справжню задоволеність і піднесеність педагогів-майстрів [6, с. 116].

Етап організації передбачає реалізацію ціннісних орієнтацій учнів у співробітництві з педагогом. Створюється атмосфера психолого-педагогічної підтримки творчих починань учнів, переорієнтація особистих цілей на досягнення ефективного результату. На етапі цілездійснення вихователь сприяє залученню учнів до різних ціннісно спрямованих видів діяльності, дає можливість їм випробовувати свої потенційні можливості, здібності через створення ситуації вибору, спільного та індивідуального прийняття рішень стосовно вирішення їх особистісних і професійно орієнтованих проблем. Педагог навчає учнів способам аналізу, моделювання, конструювання, організації, спілкування, управління, необхідних їм у процесі формування ціннісних орієнтацій, зокрема власної життєдіяльності і вибору майбутньої професії. Водночас вихователь організує власну діяльність із збагачення свого професійного досвіду, самовдосконалення особистісних якостей.

Саме тому в еталонний ряд чинників продуктивної виховної спрямованості було поставлено виховні засоби та способи впливу педагога, що пов'язані з різними видами його спонукальних дій. До таких засобів формування особистості віднесено предмети, що викладають; виховні завдання моральної спрямованості; метод стимулювання учнів до вирішення пізнавальних завдань та підготовки їх до можливих труднощів у соціальних та професійних видах діяльності у майбутньому; засоби взаємодії суб'єктів виховного процесу. Окрім того, рівень виховної скерованості вимірювали за допомогою низки показників, котрі характеризують певні ділові якості: спрямованість зусиль педагога на формування професійних намірів учнів, на

поглиблення і розширення знань з предмета, який викладають і наук, що з ним пов'язані; міру орієнтованості на навчальні програми, підручники та на передбачені форми контролю з боку адміністрації, рівень дійсних домагань педагога з боку колег; міру самостійності в діяльності вихователя. Вихователі-майстри насамперед прагнуть розвивати громадянські та моральні почуття своїх вихованців, застосовуючи діяльнісні форми, методи виховної роботи; вчать пізнавати загальнолюдські і національні цінності. Зокрема, створюють творчі виховні ситуації, підбирають різноманітні види діяльності, які формують гуманістичні властивості учнів.

Педагоги акцентують увагу на проблемах морального і патріотичного виховання молоді шляхом створення виховуючих ситуацій, залучення учнів до дійових форм виховної роботи: взаємодопомоги, відповідального ставлення до свого слова, власних дій, поважливого ставлення до педагогів, товаришів, батьків, дорослих.

Стимулюючо-спонукальний або комунікативний елемент ціннісно орієнтованої діяльності. Кожна стадія роботи вчителя обов'язково містить цей компонент. Виховна діяльність – це передусім спілкувальна діяльність і тому вона ґрунтується на встановленні доцільних, доброзичливих стосунків взаєморозуміння і взаємоповаги між суб'єктами виховного процесу. Створене розвивальне виховне середовище допомагає учням швидше досягнути запланованого результату, сприяє їхньому взаємозбагаченню в пізнавальній і особистісній сферах. Учитель засобами виховуючих ситуацій регулює процес взаємодії учнів з об'єктами спілкування, пізнання, праці; одержує зворотний зв'язок, тобто відгук вихованців на свій педагогічний вплив. Разом з тим вихователь накопичує фонд гуманних засобів регулювання задачних ситуацій, сприяє гармонізації взаємостосунків в учнівській групі, класі.

Контрольно-оцінний етап передбачає оцінювання досягнутих результатів, зіставлення їх з вихідною метою. Цей етап охоплює не тільки власну діяльність педагога, але й стосується діяльності учнів, які в процесі формування ціннісних орієнтацій вчатьса самоконтролю, взаємоконтролю та груповому контролю. Такий підхід сприяє розвитку в учнів рефлексивних здібностей, позитивної ціннісної і пізнавальної мотивації, підвищує інтерес до навчання, праці, спілкування. Оцінну діяльність спрямовано і на засвоєння та усвідомлення об'єктивно-змістової сторони об'єкта, чи предмета, на оцінювання їх властивостей з позиції потреби, корисності, прийнятності для задоволення потреб та інтересів особистості, реалізації цілей її діяльності. Результати проведеної оцінної діяльності передбачають усвідомлення цінності й тим самим відбувається формування ціннісних орієнтацій та ставлення особистості до інших [13, с. 990]. Такий підхід збагачує виховну діяльність педагога та її ціннісно орієнтоване спрямування.

Виокремлений цикл виховної діяльності педагога має на всіх етапах стимулювати учнів до досягнення вершин як в особистісному, так і у визначенні життєвих та професійних стратегій, тобто до формування ціннісно-смыслові сфери. Спонукальними чинниками можуть бути і образ продуктивної творчої діяльності самого педагога, який засобами своєї професії прагне прищепити своїм вихованцям кращі людські риси на прикладі роботи висококваліфікованих педагогів. Основним критерієм ефективності виховної діяльності педагога є сформованість в учнів ціннісних орієнтацій, потреб й умінь у сфері самовиховання, самоосвіти, самоорганізації, самоконтролю. Без цих показників неможливий рух до вершин особистісного і професійного вдосконалення.

Видатний лікар М.М. Амосов наголошував «Важко переоцінити роль справжнього педагога. Він не тільки і не стільки джерело інформації, скільки духовна опора дитини, його реальні ідеали». Молодь мають виховувати і навчати люди, які за своєю природою, тяжіють до цієї справи і яка вимагає великої любові до вихованців, значного терпіння й чутливої обережності, бажання виховувати та сприяти їх розвитку. Виховання прищеплює істинну систему цінностей у вигляді «певного комплексу моральних норм, правил належної та рекомендованої поведінки» [13, с. 993]. Учителі-майстри сприймають кожне поставлене виховне завдання як унікальне і пропонують оригінальні способи його вирішення, тим самим «трансляючи» свій ціннісний «творчий потенціал» учням. У групах, класах, діяльність яких спрямовує вихователь-професіонал в учнів значною мірою сформовано духовно-моральні якості, розвинено самостійність, ініціативність, здатність до пошуку неординарного вирішення власних проблем. Тому виховна спрямованість зусиль вихователя головним чином залежить і від того, наскільки той чи інший учитель персоналізований у своїх учнях, яким буде «знак» цієї персоналізації – додатний чи від’ємний, тобто від його ціннісних орієнтацій. Актуалізація позитивного образу педагога призводить, як вже зазначається, до гуманістичної спрямованості діяльності учнів, що збагачує ціннісні орієнтації вихованців, підвищує їх ініціативу, відповідальність, наполегливість [6, с. 234].

Важливу роль у процесі формування педагогами ціннісних орієнтацій особистості відіграють наукові підходи як теоретико-методологічне підґрунтя виховної діяльності. Складність, багатомірність педагогічної практики і рівень розвитку теорії і методики виховної діяльності дає змогу науковцям звертатися до різноманітних підходів, як до таких, що вже утверджені, пройшли широку апробацію, так і до сучасних наукових підходів. Ми розробили класифікацію методологічних підходів з позицій методологічного, особистісного та професійного становлення сучасного педагога. До них віднесені такі наукові підходи: загальнометодологічні; суб’єктні; котрі окреслюють як загальне, так і особливе в педагогічній

професії, її структуру, зміст, форми, методи; які дають змогу простежити зміни процесуальних характеристик професії; ціннісно-сміслові; які допомагають проаналізувати й об'єктивно оцінити результативні характеристики педагогічної діяльності; які сприяють підвищенню творчої, інноваційної спрямованості виховної діяльності.

Серед них виокремимо ціннісно-сміслові наукові підходи, що визначають ціннісний зміст педагогічної професії і виховної діяльності, зокрема: *антропологічний* (орієнтує педагога на роботу з людиною в її буттєвої цілісності й унікальності з урахуванням всього комплексу знань про людину в інтересах її цілісного осягнення; уявлення про базові цінності, сенси, цілі); *аксіологічний* (ґрунтується на засадах педагогічної аксіології як напряду наукових досліджень, які стосуються ціннісного аналізу змісту педагогічних ідей, теорій і концепцій з огляду на їх відповідність чи невідповідність потребам індивіда та суспільства, його морально-ціннісного імперативу; цінності, ціннісні орієнтації особистості педагога становлять її цілісність, стають частиною внутрішнього досвіду та мотиваційними орієнтирами виховної діяльності), *культурологічний* (дозволяє уявити цей процес як особистісно-професійне становлення педагога у площині засвоєння загальнокультурного знання і способів його практичного застосування; визначає спрямованість на становлення педагога як суб'єкта культури шляхом залучення його до процесу культурної творчості в різних видах виховної діяльності, які формують світоглядні й ціннісно-сміслові орієнтири, до розуміння й пояснення педагогічних явищ і процесів як культурних феноменів), *середовищний* (орієнтує майбутніх педагогів на розгляд процесу розвитку особистості залежно від характеристик і умов навколишнього середовища. Середовище розглядають як навколишній соціальний простір (загалом – як макросередовище, в конкретному розумінні – як безпосередньо-соціальне оточення, як мікросередовище); зона безпосередньої активності індивіда, його найближчого розвитку та дії); *подієвий підхід* (дозволяє сформулювати погляд на виховну діяльність вчителя як на діалектичну єдність яскравих подій, що запам'ятовуються у життєдіяльності особистості вихованців; це передбачає організацію емоційно насичених, незабутніх справ, які виявляються колективно й індивідуально значимими і привабливими); *регіональний* (національне виховання передбачає врахування місцевих, певного роду регіональних, етнічно-культурних, мовних особливостей, які базуються на принципі і пріоритеті єдності держави, народу, мови, матеріальної і духовної культури, а також на єдності принципів, змісту та форм системи освіти і виховання).

Висновки

Таким чином, формування ціннісних орієнтацій особистості – багатогранний і складний процес. Гуманістична творча спрямованість у діяльності педагога-вихователя набуває ціннісної якості, оскільки позитивно

відображається на розвитку його особистісних спрямувань. Оптимістичне відчуття вихованця, людяність, чутливість, поважливе ставлення до особистості, дає можливість педагогу спонукати юнацтво до самостійного розв'язання ним актуальних проблем саморозвитку, до подальшого розвитку ціннісних орієнтацій. Тверда віра у можливість молодого людини, її духовні та природні сили допомагає вихователю оптимістичний прогноз відносно майбутньої долі своїх вихованців і сприяє у реалізації окреслених планів. Такий підхід позитивно позначається на творчій діяльності вихователя і, зокрема на виборі ним стимулюючих засобів виховного впливу, які активізують подальшу внутрішню роботу молодого людини над собою. Вихователі-професіонали у процесі взаємодії з учнями свідомо або несвідомо індивідуально-специфічно продовжують себе в учнях, формуючи їх особистісні ціннісні інтереси, мотиви поведінки. Педагоги, реалізуючи роль порадики, демонструє своїм вихованцям кращі зразки самостійної, рольової поведінки, в яких відображаються притаманні йому особистісні та професійні характеристики. Засвоєння учнями цих трансльованих учителем гуманістичних якостей, ціннісних орієнтацій у вигляді персоналізації педагога в учнях і є тим плідним ціннісним результатом виховної спрямованості його діяльності.

Література

1. Аксиологічний підхід – основа формування цілісної особистості майбутнього педагога : монографія / за ред. Л. Хомич. Київ–Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2010. 143 с.
2. Бех І. Д. Цінності як ядро особистості / за ред. О. В. Сухомлинської // Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. Київ, 1997. С. 6–8.
3. Бех І. Д. Патріотизм: сучасні ознаки та орієнтири виховання // Рідна школа. 2015. № 1-2. С. 3–6.
4. Вишневецький О. І. Природа цінностей виховання // Педагогічна думка. 2006. № 2. С. 11–22.
5. Вишнякова С. М. Профессиональное образование: Словарь. Ключевые понятия, термины, актуальная лексика. Москва : НМЦ СПО, 1999. 538 с.
6. Дубасенюк О. А. Теорія і практика виховної діяльності педагога : монографія. Житомир : Житомир. держ. ун-т, 2005. 368 с.
7. Дубасенюк О. А. Професійна педагогічна освіта: методологія. теорія, практика : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. Т. 1. 400 с.
8. Дубровина И. В. Школьная психологическая служба: Вопросы теории и практики. Москва : Педагогика, 1991. 232 с.

9. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения : в 2 т. Москва : Педагогика, 1983. Т. 2. С. 90–170.

10. Ткачова Н. О. Функції освітніх цінностей у процесі гармонізації відносин особистості та суспільства // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. пр. Київ–Запоріжжя, 2004. Вип. 32. С. 30–36.

11. Практикум з педагогіки : навч. метод. посіб. / за заг. ред. проф. О. А. Дубасенюк. 3-тє вид., доповн. і перероб. Житомир : Вид-во Житомир. держ. ун-т, 2017. 546 с.

12. Ціннісні орієнтири навчально-виховного процесу у позашкільних навчальних закладах : метод. посіб. / А. Є. Бойко, А. В. Корнієнко, О. В. Литовченко та ін. Київ : ТОВ «Артмедіа прінт», 2017. 272 с.

13. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. Акад. пед. наук України. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

14. URL : http://psihotesti.ru/gloss/tag/tsennostnie_orientatsii.

15. URL : http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_new_philosophy.

16. URL : <http://didacts.ru/termin/cennostnye-orientacii.html>.

17. URL : <http://psycabi.net/testy/320-metodika-rokicha-tsennostnye-orientatsii-test-milona-rokicha-issledovanie-tsennostnykh-orientatsij-m-rokicha-oprosnik-tsennosti-po-rokichu>.

БОЙКО А.М., *д-р пед. наук, професор,*

член-кореспондент НАПН України,

ДЕМ'ЯНЕНКО Н.М., *д-р пед. наук, професор*

Національний педагогічний університет

імені М.П. Драгоманова

ТЮТОРИНГ В ОСВІТНЬО-НАУКОВОМУ ПРОСТОРІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Сучасний етап реформування української освіти спрямований на забезпечення її відкритості, індивідуалізацію освітніх процесів. Актуалізується особистісне спрямування освітнього розвитку, орієнтування на пошук нового шляху в професії, професійне самозростання, набуття авторського стилю діяльності. В умовах звернення до цінностей індивідуального вибору акцент зміщується на особисту відповідальність, прийняття самостійних рішень щодо подальшої власної освіти, а отже, на перше місце виходять проблеми професійно-педагогічного супроводу у визначенні індивідуальної освітньої траєкторії, самоосвіті й саморозвитку особистості. На наш погляд, цим сьогодні й зумовлено інтерес до реалізації принципу індивідуалізації на рівні тьюторських практик. Тьюторство стає

вагомим ресурсом розвитку освітньо-наукового середовища вищої школи, а партнерські суб'єкт-суб'єктні відносини викладач – студент основою і умовою реалізації тьюторської технології [1, с. 10 - 12].

Визначаючи дефініцію «тьютор», звернемося до авторських підходів: 1) педагог-наставник, походить від англійського «tutor» і латинського «tutor», що означає «спостерігаю», «підключаю» – помічник, наставник студента (С.Гончаренко, 1997); 2) викладач-консультант або куратор, який допомагає в організації індивідуального навчання і здійснює організаційно-методичне керівництво дидактичним процесом у рамках конкретної освітньої програми (Т.Ковальова, 2009); 3) викладач, наставник, який допомагає студентам коледжу, університету найбільш оптимально побудувати освітній процес (Т. Єфремова, 2000). Урахування цих точок зору дозволяє трактувати «тьюторство» у вищій школі як засіб індивідуалізації освіти, що передбачає створення реальних умов для входження студента в процес освіти, управління власною освітньою траєкторією.

Принагідно зазначимо, що тьютор є центральною фігурою, а тьюторство – офіційно визнаним компонентом системи англійської університетської освіти. Це куратор, опікун, вихователь, індивідуальний науковий керівник студента (М. Комлев, 2006). Історичним корінням тьюторство завдячує Оксбриджській моделі освіти, з тією різницею, що в Оксфорді усі зазначені функції виконує одна й та сама особа, а в Кембриджі тьютор веде практичні заняття і називається supervisor. У його обов'язки входить контроль за успішністю студентів, їх ставленням до освітнього процесу, формуванням навичок самостійної роботи. Підготовка тьюторів у Великій Британії – спеціальна розроблена система, яка дозволяє майбутнім тьюторам опановувати інноваційні особистісно орієнтовані технології для пожиттєвої освіти людини.

Виходячи з того, що базою поширення тьюторства є індивідуальна спрямованість освіти, під індивідуалізацією освітнього процесу (в широкому контексті) розуміємо спосіб забезпечення кожній людині права і можливості на формування власної освітньої мети, освітньої траєкторії, надання осмисленості дидактичній дії за рахунок урізноманітнення її типу, формування індивідуального замовлення в освіті, бачення власних освітніх перспектив. Тьюторське забезпечення індивідуалізації освітнього процесу відбувається на основі самостійного вибору особистістю змісту, форм освіти, зокрема навчальних дисциплін, місць стажерської практики, самостійного визначення тем і напрямів творчої, дослідницької і проектної діяльності тощо. Цей вибір оформляється як індивідуальна освітня програма, що створюється на основі дослідження доступних тьюторанту ресурсів освітньої установи, соціуму, регіону, мережі Інтернет. Важливою умовою індивідуалізації дидактичного процесу є відкритість і варіативність освіти. «Тьютор працює з освітою тьюторанта, яка виходить далеко за рамки

інституалізованих форм, і передбачає формування останнім власного, унікального образу в існуючій культурі» [16, с. 14].

У межах вищої школи тьютор покликаний організувати самовизначення, самоздійснення особистості, сприяти самореалізації людини в професії. За своєю суттю це – педагогіка супроводу [6, с. 106 - 116], основою і умовою реалізації якої виступають партнерські відносини тьютор – тьюторант. Теоретичне обґрунтування системи супроводу базується на концепції вільного вибору як умови розвитку особистості. Вихідним положенням для формування теоретичних основ індивідуального супроводу у вищій школі можна вважати особистісно-соціальний підхід (А. Бойко), що реалізується через особистісно орієнтований (І. Бех, В. Слободчиков, І. Якіманська та ін.). У цьому контексті наголос робиться на індивідуально-соціалізуючому характері тьюторства. Тьютор несе відповідальність не лише за рівень знань, а й за формування особистості майбутнього фахівця. Відмінність тьюторської моделі від традиційної полягає в тому, що процеси навчання, соціальної практики і освітньої рефлексії розглядаються як рядоположні, при цьому провідна функція зберігається за процесом освітньої рефлексії. Пріоритетом стає опертя на внутрішній потенціал суб'єкта, реалізацію його права самостійно здійснювати вибір і нести за нього відповідальність.

Якщо мати на увазі тьютора педагогічної освіти, то це суб'єкт, що супроводжує професійний розвиток майбутніх педагогів у процесі їхньої підготовки. Потреби тьюторства сьогодні зумовлені необхідністю змін у педагогічній діяльності, а у зв'язку з цим і в педагогічній освіті – побудовою індивідуально орієнтованої системи педагогічної освіти (за індивідуальними можливостями), що супроводжує професійний розвиток педагогів. Тьюторство у вищій школі розвивається сьогодні переважно як один із складників кредитно-модульної системи навчання. Можна виділити універсальне тьюторство, що передбачає вербальну педагогічну взаємодію тьютора зі студентами, дистанційне он-лайн і оф-лайн тьюторство та ін. Класичне тьюторство – це регулярні індивідуально-групові, більшістю консультативні, заняття викладача-тьютора з 1-3-ма прикріпленими до нього на весь період навчання студентами. У традиційній структурі тьюторства (з британського досвіду) виділяють три різні функції: *director of studies* відповідає за навчання студентів загалом, *moral tutor* – за їх моральність, *tutor* курує навчання окремого студента упродовж семестру чи навчального року [4, с. 116-122]. Нагальність упровадження тьюторства в українських закладах вищої освіти зумовлена, зокрема, збільшенням обсягів усіх видів самостійної роботи студентів, а на сьогодні – суттєвим переважанням у навчальних планах і програмах годин, виділених на самостійну роботу, над аудиторними, що трансформує процес освіти студента в самоосвіту [7, с. 15-18]. Особистісна спрямованість самостійної роботи означає якнайповніше

врахування інтересів, можливостей і прагнень молодшої людини, допомогу студентові не тільки у виборі самостійного завдання, а й у організації його виконання. На тьютора в цих умовах покладаються передусім дві головні ролі – коуча (тренера, інструктора) і колеги, що іноді перетинаються. Ключовим методом при цьому, як правило, виступає постановка проблемно-пошукових завдань, що спонукає до пошуку істини, а засобами – самостійне вивчення джерел. Освітній процес відбувається з оперттям на принципи діалогізації, суб'єктності, вербалізації. Тьютору належить досягти раціонального й доцільного поєднання в освітньому процесі загального й індивідуального. Він забезпечує можливість конкретному студенту зробити знання особистісно значущими, а консультативні тьюторські поради – необхідними в житті [1, с. 27-30]. І хоча у нашій країні тьютор – професія, якої ніби ще немає, але вона визріває у вищій школі як методичний супровід самостійної роботи, створення індивідуальних освітніх програм, індивідуальне й групове навчання-консультування.

Орієнтуючись на актуалізацію значення тьютора в освітньо-науковому процесі вищої школи, кафедра педагогіки і психології вищої школи Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова з 2015 – 2016 н.р. розпочала підготовку викладача-тьютора в магістратурі 011 Освітні, педагогічні науки (Педагогіка вищої школи. Тьюторство). З цією метою в рамках контекстно-компетентнісної підготовки магістрів запроваджено спеціалізовані (елективні) навчальні курси: «Тьюторство і тьюторська технологія» [5], «Наукова школа і персоніфікований досвід у світовому освітньому вимірі», «Організація самостійної роботи студентів і консультативної діяльності викладача-тьютора», «Грантова політика, міжнародні проекти і програми розвитку вищої освіти», багаторівневу практику (асистентську, науково-дослідну, архівну, музейну). При цьому реалізація магістерської освітньо-професійної програми здійснюється за контекстно-тьюторською технологією, що передбачає розроблення і виконання індивідуальних тьюторських програм, квазіпрофесійне, ситуативне моделювання майбутньої тьюторської діяльності, відповідні майстер-класи, тренінги тощо. Цілком погоджуємося, що аудиторна і позааудиторна тьюторська технології сприяють гуманізації освітньо-наукового процесу, становленню самобутньої особистості, самовихованню студента і самовдосконаленню тьютора-викладача.

Порушуючи питання «тьюторського супроводу» у вищій школі, зазначимо, що більшість авторів-дослідників схиляються до визначення цього поняття як руху тьютора поряд із тьюторантом, в ході якого розробляється і виконується персональна освітня програма. У взаємодії викладач – студент викладачем-тьютором забезпечується своєчасна навігація можливих шляхів, допомога і підтримка (за потреби) у реалізації індивідуальної освітньої траєкторії і програми. Метою тьюторського

супроводу є розкриття освітнього потенціалу і задоволення потреб суб'єкта у саморозвитку, самоактуалізації через освітню діяльність. Серед основних положень тьюторського супроводу: урахування соціально-економічних умов «самоздійснення в освіті»; визнання права особистості на освіту і культурний розвиток, самостійний вибір способів реалізації освітніх прав; прийняття відповідальності за якість власної освіти, ґрунтовність розроблення і реалізації Індивідуальної освітньої програми (ІОП); гармонізація внутрішнього психічного розвитку особистості й зовнішніх умов освітньої діяльності. Відповідно, до функцій тьюторського супроводу прийнято відносити: 1) інформаційно-аналітичне забезпечення окремих етапів освітньої діяльності, розробки і реалізації ІОП; 2) проектування і самопроектування сценаріїв власного розвитку; 3) розвивальну діагностику освітніх потреб, можливостей і перспектив тьюторанта; 4) сприяння в антропологічному розвитку тьюторанта з метою успішної реалізації ІОП, зокрема, через тренінги особистісного і професійного розвитку і саморозвитку; 5) технології формування тьюторської аутокомпетентності, самокомпетентності; 6) тьюторські навігації і консультування з проблем освіти, розроблення і реалізації ІОП; 7) обговорення з тьюторантом альтернативних сценаріїв просування в освіті; 8) ретроспекції освітньої діяльності (метод психобіографії); 9) організацію рефлексії; 10) тренінги самоуправління, саморегуляції емоційно-вольової сфери і самовідновлення особистості [12, с. 18-28].

У найзагальнішому вигляді під Індивідуальною освітньою програмою розуміємо програму освітньої діяльності, спрямовану на особистісний, професійний розвиток тьюторанта, розроблену і реалізовану ним на основі особистісних, освітніх, професійних інтересів, потреб і запитів. ІОП не лише дозволяє врахувати запити, потреби, можливості особистості, але й урізноманітнити, оптимізувати види і форми її освітньої діяльності, виконуючи такі функції: нормативну (нормативно визначає і забезпечує освітню, самоосвітню діяльність тьюторанта, регулює її розвиток); інформаційну (інформує про освітню діяльність); мотиваційну (обґрунтовує цілі, цінності й результати освіти); організаційну (визначає види і форми, методи, моделі, варіанти, ресурси освіти); самовизначення (дозволяє реалізувати потребу у самовизначенні на основі реалізації освітнього вибору, а також потребу в самоактуалізації) [13, с. 23-27]. Одним із головних завдань тьюторського супроводу є не лише надання своєчасної допомоги і підтримки особистості в освіті, але і навчання самостійно долати труднощі цього процесу, відповідально ставитися до свого становлення, допомога у прагненні стати повноцінним суб'єктом власного освітнього, професійного, громадського життя. Таким чином, тьюторство – це педагогічна діяльність з індивідуалізації освіти, спрямована на з'ясування освітніх мотивів та інтересів особи, що навчається, пошук освітніх ресурсів для створення ІОП,

праця з особистим освітнім замовленням, формування індивідуальної освітньої рефлексії [10, с. 21-22]. У процесі реалізації ІОП виникає необхідність трактування ще одного поняття – «тьюторської дії», яка розглядається в якості цілісної одиниці професійної діяльності. Вона охоплює три етапи: 1) створення тьютором надлишкового освітнього середовища, перш за все, за рахунок розкриття тьютором освітнього потенціалу оточуючого соціуму, його власне соціальної, інфраструктурної, культурно-предметної складової, а також виявлення і використання антропологічного освітнього потенціалу; 2) навігація освітнього маршруту тьютором і/або самим тьютором; 3) стратегування – обговорення можливості різних масштабів дії тьютора [11, с. 65-67].

Основними формами супроводу студентів закладів вищої освіти є індивідуальний і груповий тьюторіали. Під індивідуальним тьюторіалом розуміємо консультативну зустріч тьютора і тьюторанта, метою якої є просування за певними напрямками тьюторського супроводу студентів, а серед ключових функцій тьюторіалу виділяємо: 1) виявлення, фіксацію, проектування і аналіз освітньої мети та інтересів тьюторанта; 2) виявлення ресурсів і побудову ресурсної карти під освітні запити; 3) супровід конструювання і реалізації ІОП; 4) організацію рефлексії освітніх спроб, подій, руху за ІОП; 5) підбір адекватного способу подолання труднощів у діяльності; 6) поетапне коригування ІОП та освітніх стратегій. У свою чергу оцінювання ефективності індивідуального тьюторіалу може здійснюватися за такими критеріями: 1) фіксація наслідків, які виникли на попередньому тьюторіалі; 2) нарощування, зафіксоване в рефлексії за одним із напрямів тьюторіалу; 3) зростання ініціативи, відповідальності й самостійності тьюторанта, що проявляється як внутрішньо в тьюторіалі, так і в професійній та освітній діяльності. Проектування і реалізація індивідуальних тьюторіалів передбачають такі підходи: орієнтування на поточний рівень професійного самовизначення тьюторанта як відправної (стартової) лінії; розгортання тьюторіала на основі пробно-продуктивних дій тьюторанта; сприйняття тьюторіала як потенційного старту зростання і розвитку; одночасне дотримання первинного задуму тьюторіала і фіксація ймовірного руху тьюторанта в ньому [15, с. 41-48].

На відміну від індивідуального груповий тьюторіал часто називають навчальним тьюторським семінаром. Це відкрите навчальне заняття із застосуванням методів інтерактивного й інтенсивного навчання, спрямоване на набуття досвіду використання модельних і нестандартних ситуацій [14, с. 34-37]. Мета групового тьюторіалу принципово відрізняється від індивідуального і має такі характеристики: 1) вихід на індивідуальну позицію за рахунок групового ресурсу та індивідуальне освітнє просування на тлі загальної групової роботи; 2) ймовірнісний характер (на відміну від тренінгу, де йде робота на відпрацювання конкретної навички); 3) виявлення

внутрішньогрупових ресурсів через особу кожного учасника тьюторіалу; 4) виникнення проектних і дослідницьких міні-груп; 5) створення загального змістового поля; 6) супровід групи як суб'єкта освіти [11, с. 29-34]. Організація, механізм реалізації змісту тьюторіала залежать від конкретної практики орієнтованої мети (пошук вирішення проблемної ситуації, відпрацювання практичних умінь, вироблення моделі поведінки за певних умов тощо). Перевага надається активним й інтерактивним технологіям – діловій чи рольовій грі, тренінгу, мозковому штурму, презентації, ситуативному аналізу, круглому столу, конференції, захисту проекту тощо. Технічні засоби застосовуються з метою підвищення ефективності, скорочення часу на проведення тьюторіалу й т. ін. Упроваджуються методи і прийоми створення сприятливого психологічного клімату [10, с. 54-59]. Тьюторіали можуть офіційно вводитися в навчальний розклад, тим більше, що за типологією тьюторська консультація логічно вписується в загальну структуру освітньо-наукового процесу закладу вищої освіти: 1) стартова – проводиться на початку року, коли студентом спільно з тьютором намічаються найближчі цілі й завдання, формуються очікування, планується робота індивідуально чи тьюторською групою; 2) аналітична – аналізується певний етап реалізації ІОП, виявляються «плюси» і «мінуси», труднощі й несподіванки, з якими довелося стикнутися тьюторантам, висловлюються побажання і пропозиції на майбутнє; 3) робоча – підбиваються проміжні підсумки поточної роботи, визначаються труднощі в реалізації ІОП, їх причини і способи подолання; 4) підсумкова – фіксуються просування кожного студента у досягненні мети і завдань, поставлених первинно на певному етапі реалізації ІОП; 5) тематична – обговорюються актуальні проблеми на основі запитів і потреб студентів [2, с. 11-20].

У сучасній системі вищої освіти України тьюторство найбільш поширене в дистанційній освіті (ДО). Тут продуктивно використовують технології індивідуального консалтингу, напрацьовані університетською системою Великої Британії. Тьютор організовує ефективне вивчення курсу. Проводить семінари і консультує студентів, перевіряє і коментує письмові завдання. Напрями діяльності тьютора в ДО такі: надавати допомогу в досягненні найкращого освітнього результату; забезпечувати зворотній зв'язок від педагогів до виконаних завдань; проводити консультації (тьюторіали); супроводжувати індивідуальний освітній рух студента; підтримувати в нього зацікавленість у навчанні протягом усього курсу. У ДО тьютор виконує педагогічну, соціальну, управлінську, технічну функції та виступає в ролі коуча, керівника, модератора, мотиватора, експерта, новатора, радника [9, с. 47-51]. До основних форм реалізації дистанційної тьюторської діяльності відносять аудіовізуальний і контактний тьюторіали. Основними засобами роботи з тьюторськими групами (10-20 учасників) виступають метод кейс-стаді, медіапедагогічні засоби (газети, журнали, тези

доповідей, лекцій, слайди, таблиці, аудіо- і відеозаписи, телебачення). Зв'язок із тьютором відбувається, як правило, через електронну пошту, он-лайн форуми, синхронні комп'ютерні й відеоконференції, вебінари. На нього покладається місія методиста (розроблення завдань, змісту проекту), стимулятора (пробудження інтересу до проекту, більш глибокого проникнення в роботу над ним, подолання труднощів), спостерігача (формування атмосфери співробітництва, навиків взаємодії, кооперації), технічного спеціаліста і експерта. Таким чином, у ДО тьюторство особливо стверджується як система наставництва, супроводу, заснована на академічній і психологічній допомозі тьютора-викладача студентам [3, с. 30-33]. Зазначене актуалізує впровадження тьюторства як у стаціонарному, так і в заочному й стаціонарно-заочному (змішаному) навчанні. Це може бути, зокрема, сайт віддаленого навчання. Він дозволить реалізовувати дидактичні нововведення, створить умови для практичного відпрацювання у неперервній педагогічній освіті нових педагогічних технологій, забезпечить організацію асинхронного навчання студентів [8, с. 6].

Отже, процеси реалізації концепції неперервної професійної освіти, яка забезпечує кожній людині можливість формування індивідуальної освітньої траєкторії з метою професійного, кар'єрного і особистісного росту; організація мережевої взаємодії освітніх установ для розвитку мобільності у сфері освіти; зростання експортного потенціалу освіти потребують організації педагогічної підтримки індивідуальної освіти, що найбільш ефективно реалізується у моделі тьюторського супроводу. Це в свою чергу зумовлює необхідність офіційного запровадження посади «тьютор» у Національний Класифікатор професій України, що сприятиме науково-методичному і нормативно-правовому забезпеченню існуючих тьюторських практик, здійсненню професійної експертизи і сертифікації діючих тьюторських центрів, які масово виникають і функціонують на неофіційних засадах, здебільшого з приватної ініціативи, рекламуючи послуги з підготовки тьютора, при цьому не до кінця (а подекуди й помилково) розуміючи зміст тьюторської професійної діяльності. Офіційне запровадження посади «тьютор» до державного реєстру професій безперечно сприятиме встановленню партнерських зв'язків із зарубіжними освітніми центрами, створенню міжнародних інформаційних баз з проблематики тьюторства та обміну досвідом тьюторської діяльності, інтернаціоналізації освітніх процесів в Україні та їх ідентифікації у світовому освітньому просторі.

Література

1. Бойко А.М. Індивідуальні тьюторські завдання для самостійної роботи студентів II-V курсів (інтегрований курс теорії та історії педагогіки).

Київ-Полтава, 2010. 400 с.

2. Гордон Эдвард, Гордон Элайн. Столетия тьюторства. Ижевск, 2008. 321 с.

3. Дем'яненко Н.М. Историчні витоки і сучасна модифікація тьюторства у вищій школі України. *Вища освіта України*. 2007. № 2 (додаток 1). Т. 1. Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». С. 30-33.

4. Дем'яненко Н.М. Система тьюторства: актуалізація ретродосвіду Великої Британії для вищої школи України. Зб. наук. праць. Сер. Пед. науки. Полтав. держ. пед. ун-т імені В.Г. Короленка. Полтава, 2007. Вип. 5 (57). С. 116-122.

5. Дем'яненко Н.М. Тьюторство і тьюторська технологія: навчальна програма. Навчально-методичний комплекс фахової підготовки магістрів галузі знань 01 Освіта, спеціальності 011 Науки про освіту (Педагогіка вищої школи) за контекстно-тьюторською технологією (спеціалізації «Андрагогіка», «Тьюторство») / за ред. Н.М. Дем'яненко; Нац. пед. університет ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2017. Ч. II. С. 160-179.

6. Дем'яненко Н.М. Тьюторство – технологія супроводу особистісно-професійного розвитку студентів. *Історико-педагогічні студії*: наук. часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. 2008. Вип. 2. С. 106-116.

7. Дем'яненко Н.М. Тьюторські технології у вищій школі України *ПостМетодика*. 2007. № 6 (77). С. 15-18.

8. Дем'яненко Н.М. Тьюторство у вищій школі: від концептуального обґрунтування до впровадження. *Освіта*. 2016. № 13-14 (5708-5709). С. 6.

9. Жилина М. Ю. Образовательное событие: варианты прочтения. Организация тьюторского сопровождения в образовательном учреждении: содержание, нормирование и стандартизация деятельности тьютора. Москва, 2009. С. 47-51.

10. Зоткин А. Идея тьюторства и проблема субъективности в образовании. Тьюторство: концепции, технологии, опыт. Томск, 2005.

11. Ковалева Т. М. Инновационная школа: аксиомы и гипотезы. Москва-Воронеж, 2000.

12. Ковалева Т. М. Новые задачи тьюторской практики: от потенциала к ресурсу. Тьюторские практики. Сопровождение индивидуальных образовательных программ. Томск, 2009. С. 18-28.

13. Ковалева Т. М. О деятельности тьютора в современном образовательном учреждении. Организация тьюторского сопровождения в образовательном учреждении: содержание, нормирование и стандартизация деятельности тьютора: Материалы научно-методического семинара. Москва, 2009. С. 23-27.

14. Колосова Е. Б. Тьютор как новая педагогическая позиция. Москва, 2008. 243 с.

15. Попова (Смолик) С. Ю. Тьютор и его компетенции в системе высшего профессионального образования. *Тьюторские практики: от философии до технологии*: Материалы Межрегион. науч.-практ. конф. Волгоград, 2010. С. 41-48.

16. Щедровицкий П. Г. Об исследовательской программе тьюторства. Школа и открытое образование: Сб. науч. тр. по материалам Всероссийской научно-практической тьюторской конференции. Москва-Томск, 1999. С. 12-20.

*ЄРОХІНА Н.М., спеціаліст вищої категорії, викладач-методист,
заступник директора з виховної роботи,
Технологіко-економічний коледж Білоцерківського НАУ*

АКСІОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ: ДЕРЖАВНІ, СУСПІЛЬНІ, ОСОБИСТІСНІ

*Людина є людиною завдяки розуму...
Розум, від якого виходить мислення, є вищою
здатністю людини і властивий людині.
(Сігер Брабантський)*

Людство вступило в ХХІ ст. у значно ускладнених умовах життя усієї планети через загострення глобальних проблем **«виживання людства»**, що повною мірою вплинуло на зростання зацікавленості загальними проблемами в сферах суспільного розвитку, осмислення яких має важливе значення. Сказане вище передовсім стосується аналізу і розвитку надзвичайно важливої проблеми єдності світу, яку покликане усвідомити людство: світ об'єктивно існує у взаємозв'язку зі свідомою діяльністю людини, від якої залежить його існування.

Отже, можна зробити висновок, що єдність світу полягає насамперед у **реальному існуванні відношення «людина – світ»**, яке у найбільш загальному вигляді можна зрозуміти так: без людини немає світу. Але при цьому слід зазначити, що це аж ніяк не заперечує можливості існування в світі **Абсолюту** поза людиною. Він можливий: як не заперечують багато науковців нашого часу, не заперечує його існування, але вони у пізнанні для людини недосяжні. Усе це спонукає до глибокого філософського осмислення людиною ставлення до дійсності, виробленого нею світогляду та усвідомлення нею статусного місця і ролі в суспільстві.

Докорінно змінюються уявлення про місце людини у світі та житті. Нової значимості набувають питання сенсу життя, людських цінностей, у розв'язанні яких особлива роль належить соціально-гуманітарним дисциплінам, що мають багатовіковий досвід альтернативного аналізу суспільно значимих цінностей і життєвих орієнтацій.

Люди входять у духовно-практичне освоєння світу, наповнюють своє життя певним сенсом належного і бажаного стану відповідно до ідеалів істини, добра, краси, що передбачає виконання певного стратегічного задуму на сучасному етапі і на майбутнє.

Тільки в єдності духовного і біологічно-природного вимірів завдяки витвореним суспільством певних форм культивування (творення, зберігання, передача) як духовних (мораль, релігія, мистецтво, філософія), так і біологічно-природних начал, у їх суспільному і гармонійному поєднанні в певній особі формується **світогляд**.

Людина – вища істота у світі, яка сама вершить власну долю і життя, змінює себе, суспільство і світ, в якому живе. Отже, людина і світ – ключові поняття світогляду.

Отже, розглядаючи філософські, соціальні, психологічні та педагогічні аспекти виховання особистісних якостей студента в період професійної підготовки з аксіологічної позиції, необхідно представити цілі та засоби такого виховання у системі студент – викладач.

Виходячи з вищевикладеного можна окреслити проблему дослідження, яку закріплено певною законодавчою базою сучасної української освіти, виокремлює як значущий її орієнтир виховання у молодого покоління системи цінностей, співзвучних ідеям громадського суспільства, відповідних національним та загальнолюдським ідеалам.

Задекларована законами України «Про освіту», «Про вищу освіту» загальна для всіх членів суспільства рівність щодо реалізації здібностей, всебічного розвитку логічного пов'язана з пріоритетністю загальнолюдських духовних цінностей, спорідненість яких із національною історією, культурою, освітою, очевидна.

Аксіологічний підхід до виховання людини започаткований ще в давні часи, проте сьогодні він набуває нової значущості. У вітчизняній теорії і практиці він пов'язаний з іменами І. Беґа, О. Вишневського, Н. Голованової, М. Євтуха, І. Зязюна, В. Караківського, М. Никандрова, І. Огієнка, З. Равкіна, В. Сластьоніна, В. Сухомлинського, В. Штифурака.

Адже саме ставлення до людини як найвищої цінності має стати метою виховання фахівця з будь-якої галузі під час навчання у закладі вищої освіти, і це завдання не менш вагоме, ніж озброєння його належними професійними знаннями.

Тому метою нашої статті є обґрунтування змісту виховного впливу на майбутнього фахівця в умовах будь-якого закладу вищої освіти з аксіологічних позицій.

Саме аксіологічний підхід (від давньогрецького *аксіа* – цінність) здатен лягти в основу таких способів виховного впливу, за яких гуманізм, врешті, перетвориться з декларації на реальність, тобто стане дійсним змістом сучасного українського виховання, основою гармонізації світобачення людини не лише в соціальному сенсі, а й у ставленні до всього життєвого середовища. Адже, як зазначає Н. Ткачова, «аксіологічний підхід – це філософсько-педагогічна стратегія, яка показує шляхи розвитку професійного мистецтва, використання педагогічних ресурсів для розвитку особистості і проектує перспективи вдосконалення системи освіти. Ціннісний (аксіологічний) підхід – специфічний. Філософія, соціологія, педагогіка, психологія може не тільки проаналізувати те, що відображається в свідомості, чи те, з яких причин це явище виникло і за якими законами розвивається, але й те, яке воно має чи може мати значення для людей, для їх життя і благополуччя. Таким чином, в основі аксіологічного підходу лежить принцип функціонального значення, чи розуміння цінності» [5, с. 35].

Процес розуміння і освоєння різних цінностей, на думку Н. Голованової, передбачає проходження низки етапів: пред'явлення цінності в реальних умовах виховання; первинне оцінювання, забезпечення емоційно позитивного ставлення до цієї цінності; виявлення сенсу цінності, її значення; прийняття усвідомленої цінності; внесення прийнятого ціннісного ставлення до реальних соціальних умов дій і спілкування і спілкування вихованців; закріплення ціннісного ставлення в діяльності і поведінці вихованців [1, с. 44].

Звертаємо увагу на такі якості особистості, як комунікабельність, емоційна стабільність, ввічливість, уважливність, що потребують вияву цих якостей, дають можливість їхнього вияву у вербальний та невербальний спосіб, актуалізації вміння оцінювати та самооцінювання взаємодії, орієнтуємо на кращі зразки, приділяємо додаткову увагу студентам, чия комунікативна поведінка не цілком відповідає морально-етичним нормам. Врешті, викладач, вихователь не залишають поза увагою цінності суто особистісного характеру. Поміж них чільне місце посідає **емпатія** – здатність до співпереживання. Будучи центральною постаттю виховного мікросередовища, викладач (вихователь, батьки) сам має бути взірцем емпатійності і прагнути, аби цю якість ідентифікували і визнавали студенти, розглядали як значущий орієнтир самовиховання. Варто згадати ще одну особливість виховного мікросередовища студентської групи, побудованого на професійно-аксіологічних засадах, – його специфічну емоційну спрямованість.

Уперше в історії філософії до проблеми цінностей звернувся Аристотель. На його думку, засадничим поняттям, яке зумовлює існування

людських уявлень про «бажане» і «належне», є поняття «благо». Благом «називають або те, що є кращим для кожного суцього..., або те, що робить благами інші причетні до нього речі, тобто ідею блага» (« Велика етика», Аристотель).

Платон, розвиваючи цю концепцію, визначив існування двох світів (сфер) буття:

- 1) фізичну (природну) реальність, чуттєве буття;
- 2) ідеальну (надприродну) реальність, буття ідей (ейдосів), доступну лише розуму.

Ці два світи, за Платоном, пов'язує єдине начало-благо. Ідея блага й уявлення про його досягнення в реальному житті людини стали основою європейської традиції осмислення проблеми цінностей. Аксіологія як окремий розділ філософського знання, теорія виникає значно пізніше, ніж постає проблема цінностей.

Аксіологія (грец. – цінність і вчення) – філософська теорія цінностей, що з'ясовує якості і властивості предметів, явищ, процесів, здатних задовольнити потреби, інтереси, запити і бажання людей.

Теорія цінностей насамперед прагне з'ясувати питання природи цінностей. Існують різні погляди на природу цінностей – здатності речей задовольняти людські потреби, бажання, уявлення, які породжують надії людини, очікування, сподівання. Важливими залишаються питання про: об'єктивний чи суб'єктивний зміст цінностей; існування краси, красивого, благородного, чесного самого по собі; обумовленість цінностей смаками, психологічними вподобаннями індивіда (ціннісний суб'єктивізм і релятивізм).

Сучасна філософська аксіологія послуговується положенням про суб'єктивно-об'єктивну природу цінностей, світ яких (аксіобуття) утворює сама людина. Світ цінностей багатоманітний. Він охоплює матеріальні і духовні, соціальні і політичні, естетичні та етичні цінності. Інколи їх поділяють на «нижчі» (матеріальні) і «вищі» (духовні). Однак матеріальні, біологічні, вітальні, тобто життєво необхідні, життєво забезпечувальні цінності не менш важливі для людини, ніж духовні, інтелектуальні, моральні, естетичні. Протиставляти ці класи цінностей недоречно і некоректно. Нерідко одні види цінностей, зокрема матеріальні, абсолютизуються.

Будь-який учасник виховного простору здатний формувати у вихованців цінності, застосовувати доцільні методи і форми впливу за умови, що чітко може визначити напрями вищезазначених цінностей. Пропонуємо вам класифікацію цінностей.

Абсолютні, вічні цінності

Віра, надія, любов, сумління, правда, доброта, чесність, справедливість, щирість, гідність, милосердя, прощення, досконалість, краса, свобода,

нетерпимість до зла, великодушність, оберігання життя, мудрість, благодієство.

Основні національні цінності

Українська ідея, державна незалежність України, самопожертва в боротьбі за свободу нації, єдність поколінь на основі віри в національну ідею, почуття національної гідності, історична пам'ять, громадська національно-патріотична активність, патріотизм, готовність до захисту Батьківщини, пошана до Конституції України, любов до рідної культури, мови, національних свят і традицій, пошана до державних та національних символів, до Державного Гімну, готовність стати на бік народів, які борються за національну свободу, сприяння розвитку духовного життя українського народу, дбайливе ставлення до національних багатств, до рідної природи, підтримка владних чинників і відстоювання незалежності України та розбудова атрибутів державності, увага до зміцнення здоров'я громадян України, орієнтація власних зусиль на розбудову Української Держави і розвиток народного господарства, прагнення побудувати справедливий державний устрій, обстоювання ідеології українського державотворення.

Основні громадянські цінності

Прагнення до соціальної гармонії, самовідповідальність людини, обов'язки, що випливають з прав і свобод інших людей, відстоювання соціальної і міжличинної справедливості, права людини на життя, власну гідність, безпеку, приватну власність, рівність можливостей тощо, пошана до національно-культурних цінностей інших народів, культура соціальних і політичних стосунків, суверенітет особи, пошана до закону, право на свободу думки, совісті, вибору конфесії, участі у політичному житті, проведенні зборів, самовираження тощо, повага до демократичних виборів і демократично обраної влади, рівність громадян перед законом, готовність до захисту індивідуальних прав і свобод, толерантне ставлення до чужих поглядів, якщо вони не суперечать абсолютним і національним цінностям.

Цінності сімейного життя

Подружжя вірність, піклування про дітей, піклування про батьків і старших у сім'ї, пошана до предків, догляд за їхніми могилами, взаємна любов батьків, злагода та довір'я між членами сім'ї, гармонія стосунків поколінь у сім'ї, демократизм відносин, повага до прав дитини і старших, відповідальність за інших членів сім'ї, допомога слабшим членам сім'ї, гармонія батьківського і материнського впливу у вихованні, спільність духовних інтересів членів сім'ї, здоровий спосіб життя, прихильність до спорту, культ праці, дбайливе ставлення до результатів, дотримання народних звичаїв, охорона традицій, гостинність, сімейна відкритість щодо суспільного життя, гігієна сімейного життя, багатодітність.

Цінності особистого життя

Орієнтація на пріоритет духовних вартостей, внутрішня свобода, особиста гігієна, воля (самоконтроль, самодисципліна, енергія чину тощо), мудрість, розум, здоровий глузд, мужність рішучість, героїзм, правдомовність, лагідність, доброзичливість, поміркованість (в їжі, статевих стосунках, висловлюванні, в товарищескості тощо), урівноваженість в особистих і громадських справах, оптимізм, почуття гумору, життєрадісність, бадьорість, терплячість, гармонія душі та зовнішньої поведінки, зовнішньоетична вихованість (звички, манери, гігієна та акуратність у побуті, відрізка до злослів'я тощо), підприємливість, старанність, ініціативність, працьовитість, цілеспрямованість, витривалість, наполегливість, самостійність (у мисленні, діяльності тощо), творча активність (розвинена уява, спостережливість, інтелект тощо), твердість слова, точність, самокритичність, почуття відповідальності, ощадливість (у засобах, дбайливе ставлення до свого і чужого часу), вміння мовчати і слухати інших, культ доброго імені, надійність у праці, партнерстві, у збереженні чужої таємниці тощо, шляхетність і відповідальність у стосунках з особою іншої статі, протидія згубним звичкам (алкоголізму, наркоманії, палінню тощо), щедрість, допомога хворим, слабшим, сиротам, захист знедолених, увага до власного здоров'я, занять, вдалих вибір поля діяльності та повноцінна самореалізація, розвиток естетичних смаків і творчих естетичних здібностей, турбота про охорону довкілля.

Проблема формування духовних цінностей студентської молоді є досить актуальною в наш час. Як свідчить практика, студенти виступають як активна сила політичних змін і залежно від того, які цінності вони вносять у ці зміни, яку культуру впроваджують, багато в чому залежатиме майбутнє суспільства, культура, напрями трансформації. Від того, наскільки молоде покоління національно свідоме, патріотичне, готове взяти на себе відповідальність за розвиток і збереження духовності та культурних здобутків української держави, активно і конструктивно приєднатися до суспільних процесів, наскільки ініціативно воно бере участь у процесі соціально-економічних і політичних перетворень, значною мірою залежить доля країни, її національні інтереси. Духовний простір людини, як і простір духовної культури, завжди вносив у свою побудову вертикаль, що розділяла сакральне і буденне, земне і небесне, догори і донизу (М.М. Бахтін), добро і зло. Шлях духовного освоєння інтерпретувався як сходження шляхом набуття істини, добра і краси та інших найвищих цінностей. На цьому шляху визначилися творчі здатності людини мислити і діяти не тільки заземлено, вузько утилітарно, функціонально, а співвідносити свої дії і цінності з моральними та естетичними критеріями, з чимось поза особистим, що утворює «світ людини», в якому є різні іпостасі – «людина у світі», де вона діє, живе, шукає своє місце, і «світ у людині», як її внутрішній, суб'єктивний

процес осмислення і переживання свого буття і взаємовідносин зі світом речей, людей, знаково-символічних систем культури і цінностей [6, с. 347].

У сфері духовного життя людина осмислює й вибирає ідеали та цінності. Проблема духовності – це не тільки окреслення найвищого рівня освоєння людиною свого світу, ставлення до природи, суспільства, до інших і самої себе. Це проблема виходу людини за межі вузько емпіричного буття, подолання себе «вчорашньої» у процесі поновлення і вдосконалення, сходження особистості до своїх ідеалів, цінностей і реалізації їх на життєвому шляху. Отже, це проблема життєтворчості.

Кожне нове покоління йде в життя зі своїми пріоритетами, кожна молода людина прагне утвердити себе як автономний суб'єкт суспільної та індивідуальної життєдіяльності, а тому обирає власні пріоритети, які нерідко різняться від провідних в цьому суспільстві. Кожна молода людина, з одного боку, успадковує духовне багатство попередніх поколінь, їхні традиції, вірування, звичаї, мову, культуру, а з іншого боку проходить процес усвідомлення володіння цим духовним багатством та формування соціальної, етнічної самоідентифікації. Це відбувається під впливом соціального середовища молоді людини, культури, освіти, виховання і самовиховання. Оптимальне поєднання цих факторів зумовлює процес соціалізації, наскільки успішним він буде. У цьому контексті можна побачити роль освіти і виховання. Завдання сучасної освіти – поширення її впливу на розвиток духовної культури особистості, що в підсумку стає основою формування і становлення особистості. Спосіб життя студентської молоді сприяє перетворенню духовних цінностей суспільства у внутрішні, притаманні молодому поколінню чесноти, риси характеру. Вибір і досягнення демократичних цінностей, що пропонуються суспільством, зумовлені їхньою особистісною значущістю, тобто тим, чи є вона цінністю для самої особистості і чи сприятиме вона досягненню мети. З огляду на це з-поміж однаково підкріплених духовних цінностей студентська молодь завжди обирає лише ті, які вона оцінює як потрібні об'єкти, мету та засоби задоволення власних потреб. Пройшовши через її досвід, одержавши практичну перевірку та підтвердження потрібності, доцільності й корисності, такі цінності закріплюються як ціннісні орієнтації молодіжного середовища.

Хотілося б, щоб вся кропітка робота з формування у молодого покоління ціннісного потенціалу, була спрямована на досягнення великої мети, яку визначив ще Евріпід: «Багато в світі дивних див, та найдивніше з них людина».

Література

1. Артемонова Т. Основні духовні пріоритети студентської молоді: напрями трансформації // Вища освіта України, №1 2008. с.72-75

2. Бех В. Гуманітарний розвиток країни: внутрішня політика держави у сучасному глобалізованому світі // Державна політика в гуманітарній сфері (матеріали круглого столу). Івано-Франківськ, 2001. с. 3-9.

3. Воронкова В.Г. Метафізичні виміри людського побуття (проблеми людини на зломі тисячоліть). Запоріжжя, 1999. 173 с.

4. Караульна Н. Духовність: сфера сутності чи існування людини? // Вісник НАН України, №11. 2002. 18-22с.

5. Кононенко В. Державна політика в гуманітарній освіті // Державна політика в гуманітарній сфері: Матеріали круглого столу. – Івано-Франківськ, 2001. с.10-14

6. Андрущенко В., Губерський Л., Михальченко М. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз. Київ : Знання України, 2002. 578с.

7. Надольний І. Соціально-гуманістичний потенціал національної свідомості // Державне управління в Україні: реалії та перспективи: Зб. наук.пр. / за заг. ред. В. Лугового, В. Князева. Київ : Вид-во НАДУ, 2005. с. 29-34

8. Огнев'юк В. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку. Київ : Знання України, 2003. 450с.

9. Програма діяльності Кабінету Міністрів України „Назустріч людям”// Сайт Верховної Ради України. URL: www.rada.gov.ua

10. Ситник П. Духовність як рушійна сила суспільного розвитку // Державне управління в Україні: реалії та перспективи : зб.наук. пр. / за заг.ред. В. Лугового, В. Князева. Київ : Вид-во НАДУ, 2005. с.363-367.

11. Сільська молодь України: стан, проблеми та шляхи їх вирішення: щорічна доповідь Президента України, Верховної Ради України, Кабінети Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2006 р.) – Київ : Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2007. с.113

12. Скотний В. Філософія освіти: екзистенція ірраціонального в раціональному. Дрогобич : Вимір, 2004. с.327

13. Скуратівський В., Трощанський В., Чукут С. Гуманітарна політика в Україні : навч. посіб. Київ : Міленіум, 2002. 324с.

14. Чукут С. Реалізація державної культурної політики як пріоритетний напрям розвитку гуманітарної сфери // Україна: поступ у ХХІ столітті: Наук.-метод. зб. / І. Надольний, В. Ребкало, Н. Нижник та ін. Київ : УАДУ, 2000. С. 200-210.

15. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні / А. Погрібний, А. Алексюк, В. Майборода. Київ : «Школяр», 1997. 110-112 с.

16. Шмарко Т.І., Шмарко Ю.Т. Філософія. Львів «Новий світ 2000», 2010. С.269.

СОЛОВЬОВА Л.М.;

БУКАЛОВА Н.В.

Білоцерківський національний аграрний університет

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В УНІВЕРСИТЕТІ

Для підвищення ефективності методичної роботи, успішної реалізації виховних завдань доцільно спрямувати зусилля на оновлення технологічних механізмів, використання системно-функціонального підходу. Пропозиції та поради щодо організації виховної роботи в університеті полягають у тому, щоб практикувати системне проведення психолого-педагогічних консилиумів, семінарів, інтегрованих форм методичної роботи щодо реалізації завдань правового та превентивного виховання [1, с. 101–105].

Важливо організувати виховну діяльність щодо оптимального використання можливостей сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, створення аналітичних веб-сторінок про стан виховної роботи у закладах освіти, організацію методичного супроводу інтегративної діяльності університету, сім'ї, громадськості, систематично вивчати диференційовані потреби педагогів і, на підставі цього, створювати систему методичного сервісу [1, с. 206–210].

Під час обговорення проблеми студентів з їхніми батьками наставник повинен мати навички фасилітації – для організації процесу колективного розв'язання проблем у групі. Це дозволяє ефективно організовувати обговорення складної проблеми без втрат часу та за короткий термін виконати усі заплановані дії з максимальним залученням учасників процесу. За фасилітацією майбутнє, і не лише у стосунках наставника з батьками, а й із самими студентами, оскільки вона відрізняється від простого управління тим, що не має директивного характеру. Якщо за традиційних форм управління суб'єкт змушує учасників групи виконувати власні інструкції та розпорядження, то у випадку з фасилітацією її суб'єкт має суміщати ознаки керівника, лідера та учасника процесу [2, с. 2–12].

Оскільки студентський вік, за твердженням Б.Г. Ананьєва, є сензитивним періодом для розвитку основних соціогенних потенцій людини, на цьому етапі життєвого шляху в становленні особистості молоді людини має бути психологічна допомога. Адже вища освіта чинить величезний вплив на психіку людини, розвиток її особистості, і за період навчання у ЗВО у студентів відбувається розвиток усіх рівнів психіки, визначається направленість розумової діяльності, тобто формується устрій мислення з професійною спрямованістю особистості. Крім того, для успішного навчання у ЗВО просто необхідним є досить високий рівень загального інтелектуального розвитку, зокрема, сприйняття, пам'яті, мислення, уваги,

рівня володіння певним колом логічних операцій, що вимагає чималого психологічного напруження студента [2, с. 12–22].

Головним завданням діяльності наставника групи є створення системи підготовки та супроводу вразливої молоді у період переходу до самостійного життя, адже, мати поруч досвідчену людину – дуже важливо, а молода людина почувається більш впевнено, і знає, що далеко від рідної домівки, сьогодні вона все ж не одна. Важливим є виховання студента як громадянина, патріота, фахівця, високоморальної, духовної, інтелігентної, творчої, конкурентоспроможної особистості [3].

Окремим напрямом у роботі наставника є виховання культури поведінки та спілкування, культури навчальної та наукової діяльності, інформаційної культури, що є дуже актуальним на часі.

Важливим є визначення ускладнень у студента під час освітнього процесу. Адекватна оцінка студентами своїх можливостей у навчанні – важливий компонент саморегуляції освітньої діяльності, оскільки нерідко спостерігається неузгодженість їх самооцінювання та дійсних можливостей. Тому, знову ж таки, актуальним є демонстрація його сильних і слабких сторін з метою розвитку більш повноцінної особистості, адже найчастіше студенти із завишеним чи заниженим уявленням про свої можливості переносять їх і на майбутні ситуації у професійній діяльності, що пов'язано, насамперед, з недостатньо розвинутою здатністю аналізу своїх досягнень та невдач, конкретних результатів дій.

Молодим людям, які після школи відокремилися від родини, відчули свободу, потрібна стороння допомога в прийманні тих чи інших життєво важливих рішень, адже наставник – в першу чергу, радник, а наставництво й сьогодні є надзвичайно потужним інструментом допомоги людям будь-якого віку, що виходить далеко за межі відносин «викладач-студент». Наставництво – це дуже особистісний зв'язок. Наставник сьогодні – це досвідчена людина, яка допомагає іншій, менш досвідченій людині, порадою та підказкою з власного досвіду. Наставник допомагає студентам, особливо, першокурсникам, інтегруватися до університетської родини та розвивати самостійність. Студентам потрібна допомога, щоб впоратися із навчанням та зробити вибір щодо майбутнього, допомогти поліпшити соціальне життя. Найважливіше – уміти слухати своїх вихованців, ділитися з ними спільними ідеями, долучатися до їх втілення, брати від них і, водночас, давати їм свою любов, співчуття, щирість. Та все ж відповідальність за користь від виховного процесу лежить на плечах підопічного, а тому від рівня його культури, гуманності, духовних цінностей залежить успіх і наставника, і студента. Наставник – це дехто більший за звичайного викладача, а тому стосунки наставника з протеже передбачають справді міцний зв'язок.

Інноваціями у виховній роботі можуть бути: застосування у роботі гуманістичного перспективно-випереджувального та розвивального

виховання; особистісний підхід на підставі міжособистісного співробітництва; спрямованість на успіх як головну умову розвитку студентів під час навчання; запобігання помилкам, замість роботи над ними; доступність мети і завдань для кожного; безпосереднє навчання, превентивне виховання з осмисленням загальної проблеми ситуації, її аналізом, формуванням конкретної проблеми та її розв'язуванням; самоконтроль і самооцінювання, групове обговорення проблеми, де наставник виступає у ролі консультанта.

Темпи розвитку особистості глибоко індивідуальні й завдання наставника – пояснити це не лише студентам групи, але й викладачам-предметникам, з метою не лише надання певного рівня знань, умінь, навичок, а й розвитку мислення у кожного студента особисто. У цьому випадку якість та обсяг роботи, здійснені студентом, необхідно оцінювати не з позиції їх відповідності суб'єктивному уявленню про результативність, а з позиції суб'єктивних можливостей, що відображає персональний його розвиток. Якщо студент сумлінно працює на межі своїх можливостей, він неодмінно заслуговує на похвалу і дещо вищу оцінку, навіть якщо з погляду можливостей іншого студента це посередній результат.

Необхідно приділяти увагу самовихованню студентів, як чинники розвитку високодуховної та високоморальної креативної творчої особистості, з використанням інтерактивних технологій виховання для пізнання свого «Я», самовдосконалення; виховання відповідальності й цілеспрямованості.

Дає позитивні результати клопітка робота зі студентами – щотижневе, а в більшості випадків, щоденне спілкування з кожним окремо студентом, організація спільного дозвілля, різнобічне пізнання особистості кожного, спільне формулювання мети і завдань на перспективу. І наставник має намагатися всіляко сприяти досягненню цілей настановами, власним прикладом, зустрічами з іншими людьми, відвідуванням пар з їх подальшим детальним аналізом.

Література

1. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання : навч. посіб. 2-е вид. доповн. і перероб. Київ : Вища школа, 2005. 343 с.
2. Кондрашова Л. Г. Організація проектної діяльності учнів у позаурочний час // Виховна робота в школі. 2007. № 1 (26). С. 2–22.
3. Вчитель вчителю, учням та батькам. URL : <http://teacher.at.ua>

КУЛЬТУРНО-НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ У ВИХОВНОМУ ПРОСТОРІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Культурно-національні цінності актуалізуються на збереженні історичної та культурної спадщини, реконструкції соціальних проблем у виховному просторі закладу вищої освіти, становленні національного характеру та відновленні національної самоідентифікації, створенні умов для суспільного розвитку особистості [1, с. 87–88]. У середовищі закладу вищої освіти національна самоідентифікація особистості виступає духовним стимулом національного відродження і проявом національної свідомості.

Важливе місце аналіз цінностей займає в соціокультурних концепціях у зв'язку з проблемою основ інтеграції соціальної системи, забезпечення соціальної взаємодії. У функціоналістській концепції Радкліфф-Брауна абсолютна цінність – це виживання суспільства, а всі інші культурні цінності слугують інструментами для його здійснення. Школа структурно-функціонального аналізу Пірсона та ін. акцентує необхідність для збереження будь-якої соціальної системи існування, поділених між усіма цінностями, котрі розглядають як вищі принципи, «не емпіричні об'єкти», що забезпечують злагоду в суспільстві загалом і в окремих соціальних групах. Такий ціннісно-консолідуючий простір і є культурна складова виховного середовища закладу вищої освіти.

Національна самоідентифікація як своєрідний духовний стан особистості, її менталітет, формується залежно від традицій, культури освітнього середовища і водночас сама впливає на них, існує як джерело культурно-історичної динаміки нації. Яскравим прикладом вираження самобутніх індивідуально-національних рис особистості студента є національні особливості світогляду, світосприймання та світорозуміння, котрі формують національну унікальність життєвих позицій людини.

Художньо-естетичні цінності найповніше можна охарактеризувати як динаміку взаємодії естетичного ідеалу і естетичного смаку людини. Естетичний смак є інтегральним виразом естетичної вихованості, художньої освіченості, виявом вибірковості естетичного сприймання, вміння відрізняти справжнє мистецтво і красу від підробки, оцінювати різноманітність проявів прекрасного в житті. Естетичний смак виявляється в умінні регулювати свою поведінку і вчинки.

Під естетичним ідеалом розуміють уявлення про тип, зразок, модель естетичної досконалості, з естетичним ідеалом пов'язують також конкретно-чуттєвий вираз найвищої мети естетичної діяльності[2]. Зіставлення реакцій

смаку з естетичним ідеалом є рушієм естетичного оцінювання, фактором спрямовування орієнтації людини в естетичній перетворювальній діяльності, в системі художнього освоєння світу.

Естетичні виміри українського мистецтва зумовлюють художнє представлення багатства образного змісту, стилістичні закономірності форми, що органічно зливається з ним. Єдність змісту і форми художньо-образного відтворення дійсності – закономірність, притаманна справжньому, високому мистецтву. Через те, виявлення художніх переваг образної суті українського мистецтва має йти пліч-о-пліч з розкриттям найістотніших, найхарактерніших особливостей національної мови. Національний характер образного строю не може бути повноцінно розглянутий без осмислення національних характеристик художніх закономірностей форми.

Непересічні цінності українського мистецтва ґрунтуються на єдності змістовних компонентів народної творчості. На фольклорні витoki естетичних властивостей творчості українських авторів вказують майже всі дослідники. Розгляд естетичних переваг змісту у єдності з аналізом національних особливостей формотворення приводить до висновку про надзвичайну роль фольклорних джерел в українському мистецтві. Народна стихія пронизує кращі твори професійних майстрів.

До естетичних вимірів українського мистецтва можна віднести естетичне переживання української музики, що вивела українську пісню на світовий простір; усвідомлення образно-художньої майстерності українських митців, що сприяє вихованню шанобливого ставлення студентів до національного мистецтва; застосування гармонії як чинника динамізації естетичних поглядів і переваг, що мають виростати з емоційної, внутрішньої прихильності до національного. Без усвідомлення національного не можна досягнути загальнолюдського в сфері естетики. М. Бердяєв, досліджуючи співвідношення національного та інтернаціонального, підкреслював, що «вселюдськість не має нічого спільного з інтернаціональним, а є мірою всього національного [3, 154-157]».

Отже, вивчення і аналіз художніх характеристик українського мистецтва, які могли б справити вплив на розвиток естетичної культури студентів, набуває серйозного значення. Прищепити студентам естетичне ставлення до світової культури по-справжньому зможе тільки той, хто сам схиляється перед вітчизняними здобутками мистецтва.

Література

1. Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації: європейські абриси. Київ : ВІРА ІНСАЙТ, 2000. 214 с.

2. Крылова Н.Б. Формирование культуры будущего специалиста. Москва: Высш. шк., 1990. 142 с.

3. Бердяев Н. А. Національність і людство. *Сучасність*, 1993, № 1. С. 154-157.

ЗУБЧЕВСЬКА С.В., канд. пед. наук,
заступник директора з навчально-виховної роботи
Таращанський державний технічний
та економіко-правовий коледж

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ ЯК ОСНОВИ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТА КОЛЕДЖУ

У всі часи проблема духовно-морального виховання особистості була і залишається особливо актуальною. Не є винятком і наш час – час стрімких змін у економічній і політичній сфері; всеохоплюючої інформатизації суспільного життя, нових течій у культурному просторі, нових ідеалів, що їх формує для себе молода людина.

У концепції національно-патріотичного виховання молоді зазначено, що ідеалом сучасного виховання є різнобічно та гармонійно розвинений, національно свідомий, високоосвічений, життєво компетентний громадянин, здатний до саморозвитку та самовдосконалення, а головною домінантою національно-патріотичного виховання молоді є формування у особистості ціннісного ставлення до навколишньої дійсності та самої себе, активної за формою та моральної, за змістом, життєвої позиції [1].

Нинішнє молоде покоління покликане реально впливати на подальші політичні та економічні процеси в державі, формування світогляду і культури нації, керувати важливими історичними подіями. Тому не випадково у центрі уваги сучасної педагогіки постає проблема нових підходів до формування духовної культури молодого людини.

Перед педагогами стоїть непроста задача: зрозуміти світ, у якому живуть вихованці: вичленувати шкідливі впливи на особистість, повернути енергію людини у творче русло. І якщо низка негативних факторів, зокрема тотальна всеохоплююча інформатизація, яка позбавляє живого спілкування, негативний жорстокий вплив засобів масової інформації; незайняте корисною справою дозвілля; доступність алкогольних та тютюнових виробів тощо. У першу чергу йдеться про те, що молодь дуже часто не може знайти себе у професійному чи особистісному плані, заходить у глухий кут життєвої безвиході і, як результат, припиняє боротися, поступово втрачаючи притаманні їй людські і моральні цінності.

Проблема непроста, і педагогіка вже багато років шукає шляхи виходу із духовної кризи.

Одним із перших описав проблеми кризи культури німецький культурфілософ О. Шпенглер. В його праці «Занепад Європи» акцентується увага на відокремленості культурного розвитку, вибудовується всеосяжна культурно-історична концепція, ідея якої неминуха загибель культур. Освальд Шпенглер протиставляє історію природі, але метод споглядання живої природи він переносить на арену життя суспільства. За його переконаннями, кожний культурний організм, народившись, долає природне коло, досягаючи свого апогею – цвітіння, а потім у процесі виснаження життєвих сил опускається вже у формі цивілізації до свого природного кінця.

Такі погляди зумовлюють висновок Шпенглера про конечність, відмирання кожної форми культури [2].

До проблеми кризи культури в сучасній філософії культури звертаються у своїх працях Х. Ортега-і-Гасет, К. Ясперс, А. Швейцер, Л. Клагес та багато інших.

В останні десятиліття міра відповідальності, якість совісті, сила характеру особистості не можуть повною мірою забезпечити розумне застосування її влади над природою і людьми. І це за відсутності влади людини над своєю владою. Людина вільна і може за власним бажанням використати свою владу. Це означає, що вона може скористатися владою як на добро, так і зло.

Гарантії правильного її використання немає. Є лише вірогідність його, що свобода зробить правильний вибір, що добра воля стане складовою душі, характеру.

Філософ Р. Гардіні та А. Швейцер серйозною проблемою, яку ставить перед людством сучасна цивілізація, вважають «втрату гуманного» – тієї форми людського життя, коли діяльність людини пропорційна її душевній організації. І така гармонійність існувала до кінця XIX ст., коли поле діяльності людини збігалось з полем її безпосередніх переживань. Те, що вона сприймала, було природними речами, які людина бачила, чула, відчувала своїми органами чуттів.

Вже у XX ст. зв'язок людини і природи відчутно втратився. Так, як і зв'язок людини з подібними собі. Це породило дефіцит безпосереднього сприймання і переживання живого почуття.

У час, коли спеціалізація праці, її особливості стають специфічними, і задіюється лише частина здібностей, людина починає втрачати передане їй у спадковість духовне начало пропорційно до зростання матеріально-технічних здобутків суспільства. Разом з тим постійний рух, інтенсивне спілкування, спільна праця і спільне буття великої кількості людей у обмеженому просторі зумовлює те, що люди під час зустрічі тримаються насторожено, відсторонено, відчужено. І це, як наголошував А. Швейцер,

призводить до ситуації, коли людина зникає до такого стану і вже перестає сприймати поведінку оточуючих як щось неприродне.

І, як наслідок, поступово зникає притаманне особистості почуття милосердя, співчуття, а натомість на поверхню проростають байдужість, зарозумілість, зверхність, втрачається почуття родинної близькості.

Таким чином, розхитуються засади культури, історично закладені у моральне підґрунтя суспільства. І напрошується висновок, що порятунок культури є водночас і порятунком людини, а отже, порятунок культури людина має почати із себе [3].

Зважаючи на виклики, що їх нам закидає сучасний стан вихованості молодого покоління, розуміємо, що у великій мірі порятунок людини і суспільства загалом від духовної і культурної кризи покладається саме на педагогів, адже сучасна педагогіка – це наука про виховання людини. І хоч виховання, яке виникло разом з появою людського суспільства і є категорією вічною, саме сьогодні, як ніколи, вимагає від педагогів нових підходів до бачення принципів і методів виховного процесу. Якщо у прадавні часи виховну функцію активно виконували батьки, родина, рід, релігія, то наш час стверджує зворотнє: і батьки, і родина, і релігія – не завжди є тими моральними авторитетами, які здатні формувати здорову, гармонійну, духовно багату особистість. Ще К.Д. Ушинський стверджував, що, якщо педагогіка хоче виховати людину в усіх її відношеннях, то вона має насамперед пізнати її теж у всіх відношеннях.

Серед видатних просвітителів, які багато зусиль доклали до розуміння проблем виховання, почесне місце належить Г.С. Сковороді. Він перший в українській педагогіці в центрі уваги поставив дитину – її почуття, стосунки зі світом, її справи, нахили, обдарування. Саме Г.С. Сковорода визначив мету гуманістичного виховання – формування «істинної» людини: мислячої, чуйної, освіченої, зі світлим розумом, гарячими почуттями, підготовленої до праці задля її щастя і блага народу. К.Д. Ушинський стверджував, що матеріальні плоди праці становлять людський добробут; проте лише внутрішня, духовна життєдайна сила праці є джерелом людської гідності й водночас моральності та щастя.

Проблема виховання, соціалізації і розвитку людини є однією з основних проблем педагогічної науки. Результатом розвитку є становлення людини як біологічного виду і соціальної істоти. У процесі розвитку людина виробляє і розвиває багато соціальних властивостей і якостей, які покликані характеризувати її суспільну суть: свідомість, мову, поведінку в сім'ї, на вулиці, здатність виконувати якусь роботу тощо.

Саме свідомість є вищою, властивою лише людині формою розуміння навколишньої дійсності і себе самої. Цінності культури сприймаються завдяки почуттям, а осмислюються і стають надбанням особистості за допомогою свідомості. Встановлюючи зв'язок життєвих цінностей з власним

досвідом особистісними переживаннями, значенням для себе, людина сама осягає їх смисл (внутрішню, глибинну основу, їх суть, ядро), оцінює їх, надає їм особистісного смислу, що відображає факт «пристрасної людської свідомості» [4].

Особистісний смисл є особливим ставленням окремої особистості до цінностей культури, з якою вона взаємодіє. Ці особистісні смисли визначають спрямованість особистості, її соціальну позицію, самосвідомість, світогляд, ціннісні орієнтації.

Не можна не погодитися з визначенням особистості як людини, яка досягла такого рівня соціального розвитку, який дозволяє їй знаходити і обирати серед цінностей культури особистісні смисли, свідомо самотійно і відповідально діяти згідно з обраними смислами. Особистість визначається мірою присвоєння суспільного досвіду з одного боку, і мірою віддачі суспільству, посильним внеском у скарбницю матеріальних і духовних цінностей – з іншого [5, с. 52–53].

Становлення особистості вимагає засвоєння цінностей культури і формування на їх основі стійкої індивідуальної системи гуманістичних ціннісних орієнтацій. Проте суспільні норми, вимоги, ідеали, цінності культури сприймаються і привласнюються особистістю індивідуально і вибірково. А отже, ціннісні орієнтації вихованця не завжди збігаються із цінностями, виробленими суспільною свідомістю.

Цінність набуває спонукальної сили мотиву діяльності лише за умови, коли вона стала потребою особистості, тобто у процесі переведення культурних цінностей у внутрішній світ особистості [5, с. 397].

Що ж таке цінність? Новий тлумачний словник української мови так трактує це поняття: «Цінність – важливість, значущість чого-небудь» [6].

Цінність – суспільне ставлення особистості, яке переносить її потреби та інтереси на матеріальні та духовні явища, надає їм визначальних соціальних ознак. Індивід оцінює явища крізь призму існуючих у суспільстві ціннісних критеріїв, уявлень про справедливе, прекрасне, корисне тощо. Сукупність індивідуальних і загальних, особистих, групових цінностей формує систему ціннісних орієнтацій особистості, якими вона керується у житті. Ціннісні орієнтації особистості – соціальні цінності, які спрямовують діяльність і соціальну поведінку особистості, вони діють як певні соціальні настанови – соціально визначені загальні орієнтації особистості, які відображають її можливості діяти відповідно до об'єкта дії [7].

Кожній сфері буття людини відповідають певні цінності.

Завданням цієї статті є осмислення поняття «загальнолюдські моральні цінності» і окреслення основних форм діяльності педагогічного колективу закладу освіти щодо формування моральних цінностей особистості студента.

Та передусім необхідно зупинитися на аналізі поняття моралі.

Беремо за основу визначення: «Мораль (лат. *moralis*, від *moris* – звичай, воля, закон) – система ідей, принципів, законів, норм і правил поведінки та діяльності, які регулюють гуманні стосунки між людьми. Мораль виконує пізнавальну оцінку, виховну функцію, а її складовими є моральна свідомість (вираження ідеального, належного, на яке слід орієнтуватися), моральна діяльність (поведінка, стосунки), зорієнтовані на найвищі вселюдські цінності), моральні відносини, орієнтовані на найвищі цінності), норми і принципи моралі, моральні ідеали та почуття становлять систему моралі, яка становить основу, життєву позицію особистості. Моральна норма – вимога, яка визначає обов'язки людини щодо навколишнього світу, конкретні зразки, які орієнтують поведінку особистості, дають змогу оцінювати й контролювати її.

Піднесена в систему сукупність моральних норм утворює моральний кодекс. Якщо мораль є суб'єктивним уявленням людини про добро та зло, то практична її діяльність щодо творення добра, спонукана внутрішніми мотивами («голосом совісті»), постає як моральність – втілення у практичній діяльності людей моральних переконань, моральних ідеалів, норм, почуттів та принципів [8].

Дієвий носій моральних норм – це суб'єкт із розвиненою духовною системою, на якого може покластися інша людина у розв'язанні власних духовно-практичних проблем, оскільки він знає, що є загальнозначущим, усталеним, вічним, а не марнотратним. Укорінюючись у структурі самосвідомості, духовна система є як її необхідне настановлення – морально значуща відповідальна активна. Вона і є єдиною соціокультурною основою перетворення внутрішніх можливостей особистості на дійсність її вчинків і духовно-моральної поведінки загалом. Водночас духовно зріла особистість, репрезентуючи загальнонародні духовні надбання, усуває суперечність, яка може виникнути між індивідуальними і загальнолюдськими ціннісними контактами. Світоглядні уявлення про проблему людини у світі та про світ у людині зводяться до думки, що таким є відношення безкорисливої і дієвої любові до людини. Любов і є вихідною цінністю для розгортання морально відповідального життя людини. Як результат вправлення людини у моральних вчинках у неї й формується відповідна духовна система [9, с. 370–371].

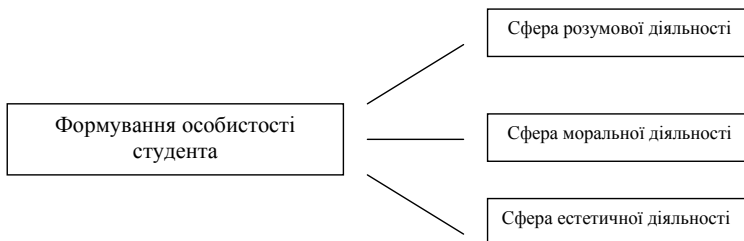
Бех І. у своїй праці «Виховання особистості» розглядає сутність духовних цінностей з позиції християнського світогляду, де духовні цінності називають чеснотами, які визначають насамперед ставлення людини до світу вищого, до Бога, а через нього – й до інших людей. У зв'язку із цим основними цінностями вважають віру, надію і любов. Окреслюючи проблеми, які постають у багатонаціональному суспільстві, автор стверджує, що головне завдання, яке стоїть нині перед людством, – це створення стабільного і безпечного світу. Розв'язання цієї глобальної проблеми, на

думку науковця, залежить не стільки від невеликої групи політиків, скільки від масової свідомості громадян землі. А допоможе вирішити це загальнолюдське завдання формування єдиних моральних пріоритетів, які забезпечували б стійке мирне співіснування народів, таких, як:

- людина – це найвища цінність цивілізації;
- свобода і права людини як загальнолюдські цінності;
- гуманізм і справедливість – універсальні принципи вселюдських стосунків;
- толерантне ставлення до прав та інтересів усіх народів і націй – першочергова умова мирного співіснування й недопущення збройних конфліктів;
- нетерпиме ставлення до порушень прав і свобод людини й народів – гарантія стабільного і міцного миру на Землі [9, с. 374].

Беручи за основу названі вище моральні пріоритети, не можна не погодитися з тим, що суспільство не може повноцінно існувати без таких морально-духовних основ, як совість, чесність, честь, порядність, милосердя, добро, шляхетність, виконання морального обов'язку. Молода людина має усвідомити, що не має права байдуже ставитись до добра і зла. Коли ми говоримо про процес формування духовних цінностей, розуміємо, що це не примусовий зовнішній вплив на особистість, а створення певних сприятливих умов та її власного саморозвитку, активного залучення молоді до духовно спрямованої навчально-виховної діяльності.

Завдання педагогів – розробити дієвий психолого-педагогічний інструментарій формування духовних цінностей молоді, якій необхідно жити у сучасному світі, яка б розуміла свою роль у справі збереження миру у міжнародних стосунках і при цьому була б сповнена почуття поваги до своєї Батьківщини, до людей, держави. Узагальнюючи викладене вище, духовний розвиток особистості студента визначаємо за такою схемою.

Формування духовності через розумову діяльність бачимо як спосіб трансформації сприйнятої інформації про навколишній світ у глибоке усвідомлення її суті. Забезпечуючи формування духовних цінностей у сфері моральної діяльності, педагоги мають не лише закласти у вихованців принципи оволодіння моральними нормами, а й досягнути формування гуманістичних принципів взаємодії з людьми. Сфера естетичної діяльності вимагає від молоді уміння бачити красу та вираження потреби самому створювати прекрасне.

Як бачимо, формування духовних цінностей особистості студента вищого закладу освіти має всеохоплюючий характер і не може обмежуватися лише рамками позааудиторної діяльності, адже духовність є носієм змісту і суті людського суспільства, способом самореалізації особистості, засобом відображення внутрішнього світу, дзеркалом механізму соціальної спадковості.

Загальнокультурна компетентність стосується розвитку особистості і передбачає формування культури міжособистісних відносин, оволодіння вітчизняною та світовою культурною спадщиною, принципами толерантності, плюралізму і дозволяє особистості аналізувати й оцінювати найважливіші досягнення національної, європейської та світової науки та культури, орієнтуватися в культурному та духовному контактах сучасного українського суспільства; застосовувати засоби й технології інтеркультурної взаємодії; знати рідну й іноземні мови, застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на систему індивідуальних, національних і загальнолюдських цінностей, для реалізації стратегії конструктивної діяльності в умовах культурних, мовних, релігійних та інших відмінностей між народами, різноманітності світу й людської цивілізації [10, 86 с.].

Інноваційний досвід виховної діяльності колективу Таращанського державного технічного та економіко-правового коледжу у справі формування творчої особистості стверджує необхідність функціонування у закладі освіти осередку мотиваційно-адаптаційної, корекційно-психологічної підтримки студентської молоді, функції якого у коледжі виконує Центр відкритого спілкування.

Метою створення центру є забезпечення мотиваційного середовища щодо усвідомлення статусу студента та професійного вибору, формування організаційної культури студентів, забезпечення емоційного благополуччя в період адаптації, ефективність спілкування між студентами, між студентом та викладачем, виховання культури взаємин за принципом співробітництва і взаємодопомоги, поваги і доброзичливості, ввічливості і тактовності, чесності і щирості. Серед основних завдань центру визначаємо зокрема такі: допомогти бути успішним, впевненим, сформувати позитивний імідж студента, навчити робити висновки за результатами своєї діяльності, моделювати ситуації, вести дискусії, берегти своє здоров'я, як найбільший скарб, поважати традиції поколінь.

У коледжі протягом кількох останніх років виховна робота здійснюється шляхом реалізації методу проєктів, які ґрунтуються на процесі пошукової діяльності, спрямованій на розв'язання конкретної практичної проблеми. Оскільки діяльність Центру відкритого спілкування є складовою загальноколеджанського виховного процесу, то є можливість на допомогу Центру спрямовувати і діяльність студентських клубів. Так, соціологічні дослідження, які проводять студенти – члени клубу «Соціум», допомагають діагностувати болючі соціальні та особисті проблеми студентів коледжу. Керує роботою клубу викладач соціальних дисциплін коледжу і практичний психолог.

Багато молодіжних проблем потребують озвучення та обговорення. У цьому допомагає студентський дискусійний клуб «Я так думаю», мета діяльності якого – навчити студентів культури (етики) спілкування в процесі дискусії, навчати чітко визначати свою позицію щодо тієї чи іншої проблеми і вміти її відстоювати. На засідання клубу виносять такі, наприклад, теми: «Мої пріоритетні життєві цінності», «Україна в демократичному вимірі: погляд у завтра» тощо.

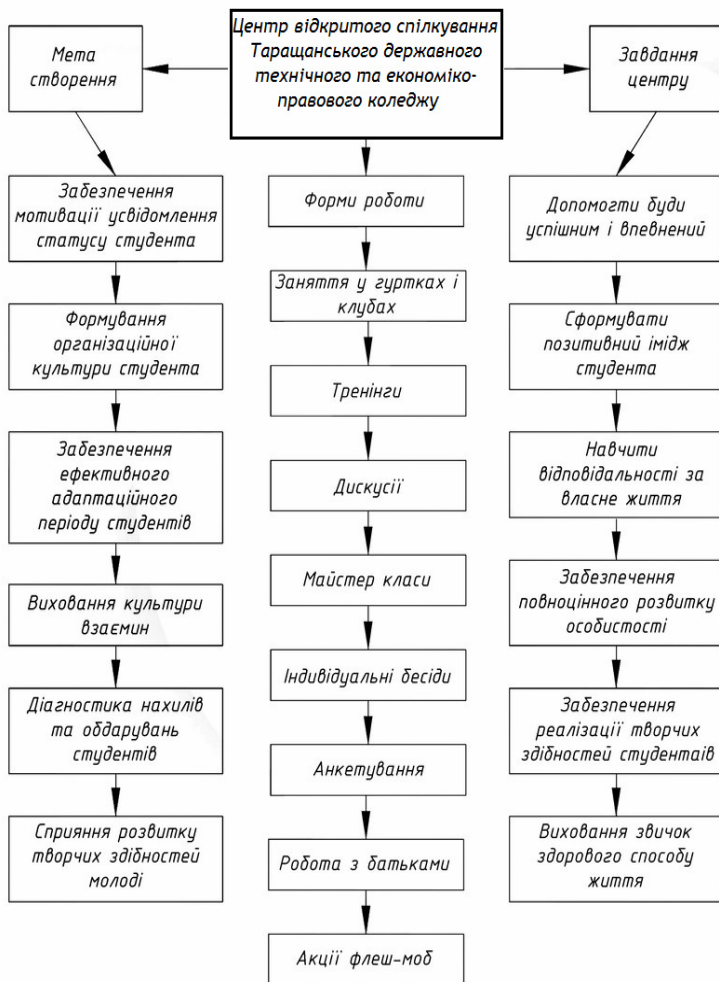
Такою самою інформаційною функцією наділений і студентський клуб при Раді з профілактики правопорушень, який працює у колективі, і за межами закладу освіти, обираючи своєю аудиторією школярів району. Протягом останніх років члени клубу реалізують проєкт «Практичне право: протидія насильству». Тематику кожної зустрічі студентів з аудиторією погоджують з практичним психологом закладу освіти і за його допомоги розробляють сценарій проведення заходу. Лекторські функції психологічної служби в коледжі виконує також і клуб політичної просвіти «Я – громадянин».

Мету – відкрити підлітка для спілкування, допомогти йому зрозуміти себе, навчити шукати порятунку в складних життєвих ситуаціях – ставить за основу і студентський клуб «Станьмо друзями», який діє у гуртожитку. Перегляд кінофільмів, анкетування, дискусії, тренінги, індивідуальні і групові консультації – ось основні форми роботи цього клубу.

А вже розповісти про свою роботу широкому загалу чи загострити увагу на актуальній проблемі, заручитися підтримкою коледжанського середовища Центр відкритого спілкування може через газету «Вісник коледжу», створенням якої і займаються члени клубу «Журналіст».

Мету створення і завдання Центру відкритого спілкування Тарашанського державного технічного та економіко-правового коледжу зображено на схемі.

Мета створення і завдання Центру відкритого спілкування

Висновок. Отже, формування загальнокультурної компетентності студента вищого закладу освіти вимагає передусім сформованості духовних

цінностей особистості – одного з найважливіших показників її всебічного розвитку.

Література

1. Концепція національно-патріотичного виховання молоді, затверджена спільним наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства освіти і науки України, Міністерства оборони України, Міністерства культури і туризму України №3754/981/538/49 від 27.10.2009 р.
2. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории / пер. с нем. и прим. И. И. Маханькова. Москва : Мысль, 1998.
3. Причепій С. М., Черній А. М., Чекаль Л. А. Філософія. Київ : Академвидав, 2008.
4. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва, 1977.
5. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка. Київ, 2007. 656 с.
6. Новий тлумачний словник української мови : у 4-х томах. Т. 4. Київ : Аконіт, 2000.
7. Соціологія : підручник / за ред. проф. В. Г. Городяненка. Київ : Академія, 2008.
8. Волкова Н. П. Педагогіка. Київ : Академвидав, 2012.
9. Бех І. Д. Виховання особистості. Київ : Либідь, 2008.
10. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / за ред. О. В. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004.

ОСАДЧА А.

Уманський національний університет садівництва

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Актуальність дослідження. Формування ціннісних орієнтацій є невід'ємною частиною розвитку особистості людини. У перехідні, кризові періоди розвитку суспільства виникають нові ціннісні орієнтації, нові потреби і інтереси, а на їх основі перебудовуються і якості особистості, характерні для попереднього періоду.

Мета нашого дослідження: вивчення ціннісних орієнтацій студентів і роль викладача вишу в їх формуванні.

Методика дослідження. Дослідження проводили серед студентів Уманського національного університету садівництва. Всього в дослідженні

брало участь 200 осіб. Для дослідження використовували авторську методику.

Результати дослідження. Дослідженнями питання ціннісних орієнтацій особистості займалися вчені Ю. Яковець, Н. Моїсєєв, С. Рубінштейн, А. Здравомислов та інші. Цінності формуються в результаті усвідомлення соціальним суб'єктом своїх потреб у співвідношенні їх з предметами навколишнього світу або як результат відношення, яке реалізується в оцінюванні.

Учені визначають молодь як соціально-демографічну групу суспільства, що виокремлюють на основі сукупності характеристик, особливостей соціального положення і обумовлених тими або іншими соціально-психологічними властивостями, які визначаються рівнем соціально-економічного, культурного розвитку, особливостями соціалізації в нашому суспільстві [3].

Аналіз проведених нами досліджень дозволяє зробити висновки, що ціннісні орієнтації сучасних студентів зазнали певних змін.

Наприклад, сучасні українські студенти не заперечують важливості освіти у житті, хоч психологів хвилює той факт, що для більшості з них гарна освіта – лише одна з багатьох умов успіху у житті. Дехто з респондентів упевнений, що сучасна освіта – це «диплом», «кірочка», які більшою мірою потрібні формально, а ніж реально для життя, це «система, створена суспільством для формування людини за заданими нормами», це «те, що коштує (у плані витрат) досить дорого, а цінується (у плані доходів) досить дешево», це «набір наукових понять і моральних положень, які суспільство вимагає засвоїти». Разом з тим, більшість студентів розуміють значення освіти у сучасному світі, вказують на те, що це процес постійного, індивідуального вдосконалення, у ході якого величезне значення має особиста творчість; сучасна людина має бути знавцем своєї справи і успішним професіоналом. Саме для таких студентів великого значення набуває особистість викладача вишу, його професійна компетентність і ціннісні орієнтації.

Серед матеріальних цінностей студентів названі: квартири, побудовані за власним дизайном; декілька автомобілів на родину; заміські вілли; триповерхові будинки на березі озера; кожний десятий хотів би мати особистий будинок, кожний сьомий – у Франції, США, Японії, Швейцарії, Іспанії.

Наші дослідження підтверджують дослідження інших психологів, які з прикрістю відзначають, що в молодіжному середовищі втрачають значення моральні цінності, високі християнські ідеали. У суспільстві виникає ситуація, коли люди свою діяльність спрямовують лише на досягнення матеріальних благ. Психологи відзначають, що загальна оцінка студентами України стану системи вищої освіти на сучасному етапі має досить суперечливий характер [2, с. 118]. Студенти впевнені, що у вишах України

можна одержати високоякісну освіту, не гіршу, ніж у вишах Заходу. Але разом з тим студентська молодь не задоволена тим, що система освіти зберігає дещо адміністративно-командний характер, в якій студент позбавлений права голосу, навчання стандартизоване, що не надає можливості враховувати індивідуальні потреби і можливості студентів.

Сучасні студенти, порівняно з попередніми поколіннями студентської молоді, менше люблять читати художню, науково-популярну та іншу літературу, майже не відвідують театри, музеї, виставки [1, с. 10].

У шкалі цінностей, що відображають організацію вільного часу, мотиви, пов'язані з мистецтвом (класична музика, література, театр, образотворче мистецтво, художня самодіяльність) посідають останнє місце. Базовими цінностями високого рангу залишаються сім'я, вірні друзі, любов. Студенти українських вишів на питання, «Що є головним мотивом вступу до шлюбу?», назвали любов, потім спільні інтереси і матеріальну зацікавленість. «Орієнтація на сім'ю пояснюється тим, що для багатьох сім'я сьогодні – це важливе джерело морально-психологічної підтримки, позитивних емоцій для збентеженої сучасними подіями особистості. Сім'я – єдиний інститут, який більш-менш зберігся поміж зруйнованих інституцій суспільства». Таким чином, ціннісно-орієнтаційний портрет сучасного студента виглядає приблизно так: «Головне в житті – це міцне здоров'я, сім'я – це необхідне джерело морально-психологічної підтримки. Любов та спілкування з друзями прикрашає життя. Матеріальне забезпечення дає впевненість у собі, своїх силах. Що стосується творчості, пізнання і досягнень, які заслуговують суспільного визнання – це не завжди вдається, але було б бажано. Задоволення приємні, але на них сьогодні бракує часу та грошей. Абсолютно впевненим можна бути тільки в одному – сьогодні треба розраховувати тільки на свої сили, здібності та можливості».

Висновки

Отже, дослідження ціннісних орієнтацій студентської молоді останнього десятиліття переконують, що в їх свідомості формується тип особистості, яка в першу чергу цінує себе і вважає, що її діяльність, успіх у житті і т. ін. залежать саме від неї, орієнтується на власні сили, розум, здібності за досягнення життєвих цілей, вимагає роботи над собою, наполегливого оволодіння знаннями тощо. Соціально-економічні, політичні проблеми, що існують сьогодні в українському суспільстві, показали, що серед студентства є досить багато активних, небайдужих молодих людей, справжніх патріотів своєї Батьківщини.

Тому професійна підготовка у виші не має обмежуватися лише передачею певних знань і формуванням професійних навичок. Вона має мати тісний зв'язок із професійною орієнтацією особистості, із формуванням певної системи цінностей, які є характерними для представників тієї чи іншої професії. Усвідомлення майбутніми фахівцями завдань та вимог

професії, а також своїх особистісних характеристик та їх відповідність вимогам діяльності виступають важливою умовою особистісно-професійного зростання студента.

Література

1. Волобуєв М. І. Дослідження ціннісних орієнтацій студентів // Вісник КНТЕУ. 2010. №6. С. 116-121.

2. Жадан І. В., Федоренко О. С Вектор політичної соціалізації: ціннісні орієнтації студентської молоді // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина української держави. Зб. наук. праць. Київ, 2008. Вип. 8. С. 209-214.

3. Константин Харский. О системе ценностей и ее влиянии на человека. URL: <http://www.zubry.ru/articles/2009/05/konstantin-xarskij-o-sistemecennostej-i-ee-vliyanii-na-cheloveka>.

КАРПЮК І.В.;

КОВАЛЬЧУК О.Є.

Володимир-Волинський агротехнічний коледж

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СМИСЛОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Кожен з нас пізнає світ, використовуючи інформацію, яку ми отримуємо від оточення. Та не завжди вміємо правильно її трактувати. Адже всі ми різні. Психологія є однією з наук, яка може допомогти пізнати, розшифрувати, пояснити природу нашої поведінки, причину суспільних взаємодій, перспективу вчинків.

Будь-яка взаємодія починається з власного «Я», тобто з поняття «особистість». У психології особистість розглядають з усіх можливих ракурсів. Ми є прихильниками того, що вивчити, допомогти скоригувати, передбачити суть поведінки людини можна тільки після суттєвого та глибокого дослідження самого себе. Тому, як показує практика, самопізнання – є найважливішою і найважчою ланкою у саморозумінні власної «Я – концепції». Адже таке дослідження дасть можливість:

1. Вивчити себе, як особистість («Хто я, як особистість, індивід, індивідуальність?»).

2. Побудувати смислові зв'язки між власними вчинками та їх наслідками стосовно себе та інших людей.

3. Навчитися коригувати, аналізувати власні потреби та мотиви життєдіяльності.

4. Будувати конструктивну взаємодію з тими, хто тебе оточує.
5. Визначити рушійні сили власних дій.
6. Вибрати особисті соціальні ролі, які використовують у різних життєвих ситуаціях.
7. Розвинути власний потенціал.
8. Навчитися керувати своїми можливостями (вмінням спілкуватися, вирішувати конфлікти, проявляти лідерські якості).
9. Відкрити неповторні риси.

Сучасність щодня диктує свої правила. І не завжди ці закони сприймаються правильно. Здебільшого ми реагуємо на будь-який подразник рефлексивно. Але, здобуваючи життєвий досвід, ми керуємося своїми рефlekсами. Велика кількість інформації, яку ми отримуємо з усіх можливих сучасних джерел, перевантажують нашу свідомість. Ми часто стоїмо не стільки перед вибором: «Правильно – не правильно», як перед дилемою: «Що мені взяти до уваги, а що її не варте?». Тому такий обширний потік інформації витісняє живе спілкування та глибоке її осмислення. Соціальні мережі, інформаційні сайти, телебачення – все це виконує функції і співрозмовника, і вчителя, і слухача, і опонента. Тому ми наполягаємо, що перш ніж почати заглиблюватись і розкривати основи розвитку особистості як носія комунікативної взаємодії, потрібно звернути увагу на вивчення власного потенціалу та розвиток уміння осмислено будувати взаємини з оточенням.

Відомо, що, якщо бажаєш досягти результату у будь-якій сфері, варто у неї заглибитися та систематично займатися саме обраною діяльністю. Тому ми розробили комплекс вправ, тренінгових ігор, які спрямовані на вивчення, розвиток, осмислення вищеписаних якостей та рис особистості, у вигляді тренінгового заняття для групи людей різної вікової категорії.

План тренінгового заняття

Тема заняття: «Пізнаємо себе».

Мета заняття:

- вчити працювати колективно;
- поглибити знання студентів у галузі «Психологія особистості»;
- розвивати вміння аналізувати власні вчинки;
- визначити обізнаність студентів із власною професійною спрямованістю;
- удосконалювати вміння спілкуватись;
- виховувати культуру поведінки та взаємоповагу.

Забезпечення заняття:

1. Роздавальний матеріал (додатки, таблиці, перелік понять за темою, фломастери, олівці, стікери, малюнок «Дерево»);

2. Відеоматеріали (слайди з теми, мультфільм «Пташки», музика для релаксації);

3. ТЗН (ноутбук, мультимедійний проектор).

Хід заняття:

I. Вступна частина.

1. Вступне слово.

2. Правила роботи.

3. Знайомство.

Психологічна вправа – гра «Мої пріоритети» на визначення «Я – концепції» та на згуртування колективу. Вправа – презентація «Не хочу хвалитись, але я ...» (демонстрація і невеликий захист предмета, який на сьогодні для учасника є важливим)

4. Формування груп.

II. Основна частина.

1. Вступне слово.

2. Вправа «Прийняти себе» на визначення мети, причини вчинків та поведінки.

№ з/п	Мої потреби	Мої можливості
1		
2		
3		
4		
5		

* «Мої потреби» – написати свої бажання

«Мої можливості» – власні можливості

№ з/п	Мої прагнення	Мій потенціал
1		
2		
3		
4		
5		

* «Мої прагнення» – «Мої потреби»

«Мій потенціал» – «Мої можливості»

3. Вправа на розвантаження (релаксація):

Перегляд мультфільму «Пташки». Бесіда «Психологія сміху».

4. Вправа на визначення рівня самооцінки «Дерево» Лампена.

5. Вправа «Кольоровий тест» – інтерпретація за Люшером – допоможе визначити найбільш стійкі риси особистості.

- обрати колір, який подобається зараз (це ті риси, які подобаються в комусь);

- обрати колір, який взагалі не подобається (риси, які не подобаються в людях).

6. Вправа «Визначення професійної спрямованості» – складання «Карті інтересів».

№ з/п	Назва професії	Позитивні риси	Негативні риси
1.	Лікар		
2.	Електрик		
3.	Дальнобійник		
4.	Бугалтер		
5.	Офіціант		
6.	Пілот		
7.	Агроном		
8.	Актор		
9.	Вчитель		
10.	Поліцейський		
11.	Архітектор		
12.	Нотаріус		
13.	Музикант		
14.	Спортсмен		
15.	Продавець		
16.	Прибиральник		
17.	Секретар		
18.	Блогер		
19.	Повар		
20.	Інженер		

7. Вправа «Зіпсований телефон».

Слова та текст для передачі між учасниками: «банан», «опонент», «гуляє індичатко».

8. Вправа «Весна».

От і прийшла весна. Дихається легко, свіжий вітер і сонечко знову тішать своєю посмішкою. Я їм посміхаюся у відповідь, тому що мені подобається ця пора року. Природа оживає. Річки наповнюються снігами, що тануть. Ліси оживають. Навесні все стає якимось казковим і незвичайним.

Весна цього року почалася якимось дивно. Березень був дуже холодним. Здавалося, що тепла не буде. А от квітень нас потішив шаленим теплом. Якимось стрімко все розцвіло. Складається таке враження, що весна і літо – це одна пора року. А, можливо, і справді – це результат глобального потепління? Якщо так, то прийде такий час, коли ми розповідатимемо своїм онукам, що таке сніг?

*Аналіз вправи: Як інформація передавалася? Яка інформація передалася не достовірно? Чому інформація змінилася? Як перевірити

достовірність інформації? Які чинники впливають на спотворення інформації? Як себе підготувати до правильного сприйняття інформації? «Спотворення інформації», яким словом можна замінити це словосполучення? Яка інформація є правдивою?

III. Підсумок заняття:

1. Визначення психологічних категорій.
2. «Дерево бажань».
3. Побажання учасників.

Отже, внутрішнє є початковою і головною ланкою у побудові будь-яких соціальних відносин. Тому осмислення самого себе є базою у розвитку комунікативних можливостей та навичок особистості. Наша розробка тренінгового заняття дає можливість вивчити психологічний рівень комунікативних здібностей, а саме [4]:

1. Психофізіологічний рівень, коли діагностують типологічні властивості нервової системи, як загальні, генетично зумовлені, безумовно-рефлекторні, так і специфічно людські, зумовлені і асиметрією мозкової діяльності, і набутими характеристиками.

2. Психологічний рівень, за якого визначають особистісні особливості (психологічна структура особистості, Я – концепція, потреби, мотиви, можливості особистості, рівень самооцінки, професійна спрямованість особистості, психологічні аспекти спілкування).

3. Соціально-психологічний, який охоплює визначення успішності діяльності за довгий період з її диференційним аналізом, вивчення особливостей індивідуального стилю діяльності, урахування характеру міжособистісних взаємин.

Література

1. Федоренко Р. П. Психологічний практикум з консультування. Луцьк : СНУ ім. Лесі Українки, 2012.
2. Панок В. Основи практичної психології. Київ : Либідь, 2006.
3. Маскименко С. Д. Загальна психологія. Київ : Центр учб. літ-ри, 2008.
4. Склонности и способности: комплексные исследования / за ред. Э. А Голубевой. Москва : Педагогика, 1989. 00 с.
5. Дуткевич Т. В., Савицька О. В. Практична психологія. Київ : Центр учб. літ-ри, 2007.

***СПІЧАК О.М.**, викладач вищої категорії української мови і літератури,
ВСП «Новокаховський коледж
Таврійського державного агротехнологічного університету»*

СТАНОВЛЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЙНИХ ЗМІН У ВИКЛАДАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

Демократичні зрушення в нашому суспільстві зумовлюють інноваційні процеси в освітньому просторі, спонукають до переосмислення методологічних і теоретичних засад навчання й виховання студентів, сприяють інтеграції національних здобутків у світову культуру.

Одним із пріоритетних напрямів сучасного освітнього процесу є формування ціннісних орієнтацій студентів у процесі здобуття ними освіти. Особливу роль відведено таким навчальним предметам, як українська мова і література, що забезпечує розвиток естетичних смаків і вподобань студентів, формує культуру міжособистісних стосунків, сприяє вихованню людяності й толерантності, милосердя та шляхетності, які складають основні неперехідні цінності як для окремої людини, так і для всіх народів [1, с. 63].

Формування ціннісних орієнтацій студентів є важливим чинником їхнього духовного розвитку. Гуманістична мораль, національна свідомість і самовідданість особистості зумовлюють усвідомлення найпріоритетніших цінностей життя, якими є Батьківщина, народ, культура. Фундаментальні духовні цінності людства: гуманізм, свобода, справедливість, національне примирення, збереження природи – у сучасній освіті мають стати домінантою виховного процесу. Найвищою цінністю в сучасних умовах суспільство визнає освіченість, вихованість, культуру [1, с. 65].

Проблему ціннісних орієнтацій особистості відображено у філософській, соціально-психологічній, педагогічній літературі.

У педагогічній літературі проблему формування ціннісних орієнтацій досліджують у зв'язку з розвитком і вихованням конкретних цінностей, які мають бути особистісно прийняті в певній соціальній групі. Так, ціннісні орієнтації особистості аналізують у взаємозв'язку з формуванням соціальної позиції особистості (Т. Мадьковська), вивчають у контексті педагогічної діагностики (В. Петрушин), розглядають у зв'язку з дослідженнями духовної культури, духовних потреб, інтересів, оцінок студентів і педагогів (Т. Баранова, В. Бутенко, В. Дзюба, Л. Коваль, З. Морозова, О. Рудницька, Ю. Соколовський та ін.) [3, с. 145].

Формування ціннісних орієнтацій – складний педагогічний процес, який слід розглядати як цілісну систему взаємодії всіх її складових компонентів. Методична система формування ціннісних орієнтацій студентів

становить єдність мети, змісту, принципів, методів, прийомів і форм впливу на формування мовних і літературних знань і вмінь студентів.

Під змістом формування ціннісних орієнтацій розуміємо спрямованість інтересів і потреб особистості на певну систему життєвих моральних, етичних та естетичних цінностей. Ціннісні орієнтації особистості виконують важливі функції:

1) гармонізують та інтегрують духовний світ індивіда, визначаючи його соціальну значущість;

2) забезпечують цілісність, унікальність і неповторність особистості;

3) регулюють поведінку і діяльність людини в суспільстві, координуючи її дії та вчинки.

Розвинені ціннісні орієнтації – ознака зрілості особистості, показник рівня її соціалізації [2, с. 86].

До найважливіших цінностей освіти належить залучення підлітків до книги, яка виконує в навчанні й вихованні різні функції: пізнавальну, інтелектуальну, естетичну, патріотичну, моральну, етичну. Особливе місце у вихованні цінностей відводиться темі любові до Батьківщини, рідної землі, сім'ї – святині людського духу, благородних людських почуттів, невмирущої хранительки звичаїв і традицій прашурів [3, с. 149].

Формування ціннісних орієнтацій студентів здійснюється у процесі навчально-пізнавальної діяльності як на заняттях, так і в позааудиторний час. Науковці, досліджуючи поняття цінностей та ціннісних орієнтацій, дійшли висновку, що ціннісні орієнтації особистості формуються протягом усього її життя під впливом різних чинників. Найефективніше формування цінностей здійснюється через освіту. Саме під час освітнього процесу відбувається цілеспрямований процес соціалізації індивіда, його становлення як особистості та громадянина [2, с. 88].

Особливо велика роль у вихованні та становленні сучасної інноваційної особистості належить викладачу української мови і літератури, бо саме він є найбільш причетним до духовної спадщини українського народу, утверджує принципи загальнолюдської моралі, культивує кращі риси української ментальності. Вивчення рідної мови і літератури має неоціненні можливості виховного плану, джерелом яких є безпосередній зв'язок літературного матеріалу з історією рідного народу, іншими видами мистецтва, насамперед музикою, кіно, театром, архітектурою, пісню, особистістю письменника, його творами. Засобами рідної мови і літератури викладач формує загальнолюдські, національні цінності у процесі становлення особистості, спонукає студентів захоплюватися красою і багатством рідної землі, пишатися її славетним минулим, знатними земляками. І від викладача залежить, як він зможе скористатися цим безцінним матеріалом, які має власні ціннісні орієнтири, чи зможе донести до студента зміст Кобзаревих слів: «Не цурайтесь того слова, що мати

співала...», чи зможе прищепити ціннісне ставлення до рідної мови, землі, українського народу, щоб студенти з гордістю промовляли: «Я українець! Я українка!» Викладачі-філологи засобами української мови та літератури покликані залучати студентів до фундаментальних національних цінностей, які базуються на традиціях, звичаях, ментальності народу, його етнічній і національній самосвідомості.

Модернізація освітньо-виховного процесу на сучасному етапі сприяє формуванню та розвитку творчої особистості, спроможної повноцінно реалізуватись у житті. Одним із кроків ефективного формування ціннісних орієнтацій на заняттях української мови і літератури є впровадження разом із традиційними методами навчання інтерактивних технологій навчання, мета яких сформувати гармонійно розвинену, освічену, соціально активну і національно свідому молоду людину, яка має почуття громадянської відповідальності, високі духовні якості, здатна до самовдосконалення. Саме таку особистість прагнемо формувати на своїх заняттях з української словесності. Готуючись до занять, підбираємо матеріал, який би був не тільки пізнавальним, але й реалізував виховний потенціал.

Для забезпечення широкого спектра умінь, навичок, практичного застосування набутих знань використовуємо проблемне навчання, інтерактивне навчання, ігрові ситуації. Намагаємося створити атмосферу співробітництва, зацікавленості в отриманні кінцевого результату. Як показує досвід, для студентів більш цікавими є інтерактивні форми роботи, які сприяють формуванню духовного світу, загальнолюдських цінностей, що є складовими соціальної компетентності [8, с. 2].

Національне виховання – це виховання особистості на засадах системи поглядів, ідеалів, традицій, звичаїв, переконань, створених народом і покликаних формувати ціннісні орієнтації молодого покоління. Воно забезпечує духовну єдність, наступність і спадкоємність поколінь минулих, сучасних і майбутніх. Суттєво, що в процесі національного виховання формується національна самосвідомість, яка сприяє розумінню індивідом самоідентифікації зі своєю нацією, утвердженню самоцінності історичної пам'яті, створенню на її засадах відповідної аксіологічної системи, що, у свою чергу, є життєво необхідною передумовою повноцінної самореалізації особистості. Особистість чітко усвідомлює себе представником своєї нації, носієм національної культури [7, с. 215].

Література є одним з найдоступніших для студентів видів мистецтва, адже вона здатна пробуджувати в людині художника, розвивати в ній естетичний потенціал. Величезна роль у формуванні духовного світу особистості належить саме літературі, оскільки на заняттях з української літератури викладач-словесник не тільки впливає на емоційну сферу студента, а також має змогу коригувати систему його цінностей, розширювати світогляд, формувати духовну сферу. Важливою проблемою у

формуванні ціннісних орієнтацій є пошук оптимальних шляхів зацікавленості студентів до навчання, спонукання до творчості, самостійності, підвищення розумової активності.

Формування духовного світу особистості – це є процес змін у раціональній, почуттєвій і вольовій сферах. Література через проникнення студента у духовний світ письменника та його героїв сприяє створенню узагальненого образу представника своєї національної спільноти та національного ідеалу.

Духовна спадщина нашого народу зберігає характерні риси українського виховного ідеалу, якому має підпорядковуватися формування національної самосвідомості молодого покоління.

Література відкривається перед студентами новими гранями, як могутнє джерело української духовності, нерозривно пов'язана з національними та культурними традиціями, які є факторами формування ціннісних орієнтацій, призначення яких – формувати гармонійно розвинену, освічену, соціально активну і національно свідому молоду людину, яка має почуття громадянської відповідальності, високі духовні якості, здатна до самовдосконалення [6, с. 10].

Формування ціннісних орієнтацій студентів є важливим чинником їхнього духовного розвитку. У зв'язку з цим провідного значення у формуванні духовно-моральних цінностей набуває світогляд особистості, на основі якого формується система ціннісних орієнтацій. Формування ціннісних орієнтацій тісно пов'язані з цінностями суспільства. Сьогодні важливим і актуальним є осмислення процесу формування студентів засобами мистецтва, яке перетворює суспільні цінності в їхнє внутрішнє надбання, особистісне ставлення до них. Якраз мистецтво забезпечує інтеріоризацію, привласнення ціннісних аспектів художніх образів в індивідуальні, особистісні утворення.

Література

1. Алексеева В. Г. Ціннісні орієнтації як головний чинник життєдіяльності та розвитку особистості // Психологічний журнал. 2002. Т.5. №5. С. 63-70.
2. Артюхова І. Цінності – мета підростаючого покоління: На першому місці – здоров'я, а творчість на останньому // Директор коледжу. 2013. №10. С.84–87.
3. Боришевський М.Й. Духовні цінності в становленні особистості громадянина // Педагогіка і психологія. 2010. № 1. С. 144–150.
4. Ружевич Я.І. Формування ціннісних орієнтацій старшокласників у процесі вивчення епічних творів. URL: www.kspu.edu/FileDowlond.ashx/dis

5. Сергієнко А. Формування ціннісних орієнтацій особистості на заняттях української мови і літератури //Українська література. 2013. №12. С. 24-28

6. Спічак О.М. Література як один із засобів формування духовності на заняттях української літератури // Джерела. 2016. №10

7. Спічак О.М. Розвиток творчих здібностей на заняттях української словесності шляхом застосування інноваційних технологій// Узагальнений досвід педагогічних працівників закладів фахової передвищої освіти Херсонської області /уклад.: О.І. Куценко, О.Є. Яковенко, Є.О. Яковенко. Херсон: Експрес Поліграфія, 2018. Випуск 1. С. 215-218

8. Шинкаренко Т.А. Формування й розвиток літературно-художніх компетенцій студентів на заняттях української літератури // Вивчаємо українську мову та літературу. 2015.№ 30. С.2-10.

НОГІНСЬКА А.О.;

ЧЕБАН О.М.

Одеський державний аграрний університет

ЗНАЧЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАГІСТРІВ-АГРАРІЇВ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНО-РОЛЬОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У статті розкривається значення комунікативної культури в підготовці магістрів-аграріїв. Пропонуються окремі інновації у методиці професійної підготовки магістрів-аграріїв у процесі соціально-рольової взаємодії. Акцентовано увагу на значенні комунікативної культури в підготовці фахівців аграрної галузі. У статті подається практичний досвід впровадження інтелектуальних ігор тематичного спрямування із залученням магістрів-аграріїв, як один із елементів формування комунікативної культури.

Магістр-аграрій має володіти широким діапазоном професійних компетенцій. Бути всебічно освіченим, починаючи зі знань аграрних наук і закінчуючи, звичайно ж, глибокими знаннями супутніх соціогуманітарних дисциплін, тому що сучасному аграрію доводиться вирішувати майже одночасно безліч управлінських завдань. Дипломований фахівець аграрної галузі виробництва має вміти будувати бізнесові стратегії. Випускник аграрного вишу має знати не тільки наукові основи вибраної професії, але і останні досягнення в сфері своєї діяльності, він має принести в виробництво знання найпередовіших технологій, а також вміти плідно співпрацювати і підтримувати здоровий морально-психологічний клімат у колективі. Одним із найважливіших критеріїв розвитку професіоналізму є формування комунікативної культури магістра-аграрія.

Значення комунікативної культури в підготовці особистості майбутнього фахівця є предметом дослідження науковців різних галузей. Більшість доробків дослідників присвячені вивченню окремих сторін професійно-педагогічної культури: методологічної (І. Ісаєв, В. Сластьонін), морально-етичної (Е. Гришин), комунікативної (В. Грехнев, І. Комарова, А. Мудрик, І. Тимченко). Праці науковців Н. Волкової, В. Грехнева, І. Комарової, С. Ольховецького, Л. Паламар, Л. Петровської, В. Полторацької, С. Рябушко, Г. Сагач, В. Тернопільської, присвячені дослідженням питань формування комунікативної культури особистості [2, с. 49]. У соціальних науках пояснення взаємодії особистості і суспільства переважно здійснюється на підходах роліової теорії особистості (Р. Лінтон, Р. Мертон, Дж. Мід, Т. Парсонс та інші). Проблема оволодіння індивідами соціальними ролями розглядається у працях І. Кона, І. Мартинюка, Н. Соболевої, П. Смирнова, Ю. Платонова.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що комунікативна культура є складовою частиною загальної культури особистості.

Досліджуючи поняття «культура спілкування» і «комунікативна культура», ми дотримуємося позиції авторів, які наполягають на не тотожності цих понять. Культуру спілкування розглядають як компонент комунікативної компетентності такі вчені, як О. Добротворий, Ю. Ємельянов, Ю. Жуков, Л. Петровська. Ці поняття трактуються як вміння людини донести інформацію [4, с. 6].

Так, дослідниця Л. Сохань визначає комунікативну культуру як рівень опанування комунікативних процесів, коли індивід здатний розмежувати його найважливіші компоненти – взаємовідношення і взаємодію – й водночас свідомо керувати кожним із них та реалізувати свій комунікативний потенціал [5, с. 322].

Комунікативна культура особистості є однією з провідних сутнісних характеристик сучасного фахівця, такої думки дотримуються такі вчені, як А. Білоножко, С. Вітвицька, Н. Волкова, А. Годлевська, К. Галацин, І. Зязюна, О. Каверіна [1, с. 73].

Знання соціально-психологічних основ соціально-рольової взаємодії надасть можливості магістрами-аграріями сформувати комунікативну культуру в життєвій та професійній сфері. Навчальна діяльність магістрів-аграріїв має певні особливості: спеціальними формами засвоєння знань є лекції, семінари, домашні завдання, практика, самостійне навчання, науково-виробнича діяльність. Навчання у закладах вищої освіти потребує більше самостійності і відповідальності, накопичення знань відбувається загалом в індивідуальному порядку. Водночас важливе значення мають колективні форми навчання (семінари, гуртки). Саме в колективі можна виявити особливе ставлення магістрів-аграріїв до суспільних явищ, навчити оцінювати ролі цих явищ в його житті. Колектив впливає на розвиток

соціальних якостей, таких як працелюбність, відповідальність, справедливість.

Численні навчальні та суспільні обов'язки, різні навчальні заходи, самостійна робота, практика – все зв'язано з частою зміною робочого місця (навчання у виші, заняття в гуртожитку, бібліотеці, робота на практиці). Умови навчання дають простір для ініціативних і самостійних рішень. Склад студентства неоднорідний. Він утворюється із різних шарів населення молодих людей приблизно одного віку. Студенти різняться один від одного соціальним походженням, статтю, рівнем освіти і діяльності до початку навчання, суспільною активністю, успіхами у навчанні, світоглядом. Тому знання соціально-психологічних основ соціально-рольової взаємодії вже в студентські роки є необхідною умовою формування комунікативної культури [3, с. 116].

Аналіз анкетних відповідей показав, що для набуття вмінь взаємодіяти, створювати і розвивати насичений різноманітним змістом і зв'язками професійно-культурний простір магістрам-аграріям необхідно поглибити знання щодо комунікативної культури в процесі соціально-рольової взаємодії. З цією метою у рамках дисципліни «Педагогіка вищої школи» було проведено інтелектуальну гру з магістрами-аграріями: «Комунікативна культура керівника агрофірми». У вступному слові було підкреслено, що комунікативна культура керівника (лідера) – перший фактор, що впливає на соціально-рольову взаємодію. Під час підготовки до заняття студенти самостійно знайомилися з необхідним матеріалом. Основні навчальні завдання полягали у: набутті навичок з використання теоретичного матеріалу для аналізу практичних проблем; оцінювання ситуації; вироблення вмінь формулювати питання; формування ясного і чіткого висловлювання та відстоювання власної позиції в дискусії. Перед початком гри всі учасники були ознайомлені з правилами проведення інтелектуальної гри, це: дотримання дисципліни, всі дії спрямовувати на забезпечення роботи керівника гри, всі зауваження і вказівки у грі приймати беззаперечно, між собою спілкуватися тільки ввічливо.

У процесі проведення інтелектуальної гри було з'ясовано такі питання: «Чи повинен керівник володіти в достатній повноті елементами загальної культури для того, щоб освоїти елементи комунікативної культури і прищепити їх своїм підлеглим?», «Чи є головним у діяльності керівника вироблення управлінського рішення?», «Що містить в собі поняття «культура мислення» і як культура мислення керівника впливає на формування комунікативної культури». Особливе місце в ході проведення інтелектуальної гри займало питання впливу комунікативної культури на стиль керівництва. Було з'ясовано, що комунікативна культура керівника агрофірми впливає на взаємини і поведінку персоналу.

Студентам було запропоновано проаналізувати конфліктну ситуацію,

яка виникла на агрофірмі. Суть її полягала в тому, що на зборах, присвячених підсумку роботи, один працівник, якого підтримала більшість членів колективу, звинуватив керівника в тому, що найбільші суми преміальних отримали не ті працівники, які краще працювали.

Керівником гри виступив викладач, який чітко і ясно пояснив зміст завдання. Було створено таку ситуацію, коли висловлювались учасники гри, а не керівник. Завдання полягало не в тому, щоб домогтися прийняття своєї позиції, а в тому, щоб виявити якомога більше рішень, з числа яких потім можна буде вибирати. Потім розглядали кожний варіант рішення окремо і вибирали єдине рішення. Увагу учасників було спрямовано не на аргументування доцільності того чи іншого рішення, а на формування можливо більшого числа доводів «за» і «проти» з кожного з них; не на нав'язування якогось одного рішення, а на пошук найкращого.

У ході проведення інтелектуальної гри було запропоновано різні ситуації, вирішення яких вимагало дотримуватися певних правил поведінки і сприяло формуванню комунікативної культури в учасників гри. Наведемо кілька прикладів:

1. Після завершення сезонної роботи стан агрофірми вимагає перевести частину робітників на виконання нового виду роботи. Це може викликати незадоволення робітників. Який можна запропонувати вихід з конфліктної ситуації?

2. У Вас виник конфлікт із Вашим колегою. Він звернувся по допомогу до керівника. Як Ви будете діяти?

3. З одним із Ваших колег по роботі у Вас виникла ділова суперечка. Ви на 100 % впевнені у своїй правоті, але знаєте, що людина, з якою виникла суперечка, ніколи не піде на компроміс. Ваші дії...

4. Через невчасне підрізання виноградів врожай виявився меншим, ніж очікувалося. Керівництво всю виноградарську бригаду позбавило преміальної винагороди. Виникла конфліктна ситуація. Ваші дії...

На завершальному етапі проведення інтелектуальної гри спільними зусиллями було з'ясовано основні вимоги до керівника та його комунікативної культури.

Під час проведення інтелектуальної гри студенти мали поставити себе в ситуацію, що може виникнути в реальному житті; магістр-аграрій мав можливість адаптуватися до своєї ролі у запропонованій ситуації, при цьому в одному випадку він міг грати самого себе, а в іншому – брав на себе уявну роль; учасники інтелектуальної гри вирішували різні виробничі ситуації, ніби вони відбувалися в реальному житті. Студенти могли на практиці переконатися в дієвості тих чи інших прийомів вирішення виробничих проблем. Магістри-аграрії вчилися вислуховувати протилежні думки, обґрунтовувати свій погляд на вирішення ситуації, що сприяло формуванню комунікативної культури.

У ході проведення інтелектуальної гри магістри-аграрії констатували, що ефективність колективної роботи значною мірою залежить від здатності кожного до співпраці, від вміння працювати з людьми, від рівня комунікативної культури.

У ході проведення інтелектуальної гри було наголошено на особливості соціально-рольової взаємодії в аграрній галузі, на дотриманні комунікативної культури. Саме орієнтація на професіональні взаємини допоможе випускникам аграрного вишу успішно працювати за спеціальністю і бути підготовленими до роботи в аграрній галузі.

Література

1. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : метод. посіб. для студ. Магістратури. Київ : Центр навч. літ-ри, 2003. с. 73.
2. Панченко В. В. Комунікативна культура майбутнього фахівця: теоретичний аналіз // Науковий вісник ЧНУ імені Лесі Українки. Серія: Педагогічні науки, 2014. № 8 (285). С. 49-53. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/6760>
3. Овчиннікова А.П., Хаджирадєва С.К. Основи ораторської майстерності в умовах конфліктної взаємодії. Одеса: Пальмира, 2005. с.116.
4. Петровская Л. А. Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг. Москва : Изд-во МГУ, 1989. С. 6-31.
5. Сохань Л. В. Життєвий потенціал – інноваційний ресурс особистості як суб'єкта життя // Українське суспільство 1994-2005. Динаміка соціальних змін. Київ : ІС НАНУ, 2005. С. 322–331.

ПИНДА Л.А.

Львівський національний аграрний університет

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ЦІННОСТІ – ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА

Освіта і виховання є найважливішим завданням університетів з часів виникнення і до сьогодні. Без передачі суспільно-історичного досвіду від одного покоління до іншого, без залучення молоді до соціальних і виробничих відносин неможливий розвиток суспільства, збереження та збагачення його культури та існування людської цивілізації. З розвитком суспільства змінюється його мета, зміст, засоби виховання. Культура народів і народностей по-різному виявляється не тільки в традиціях і звичаях, але й у характері виховання. Як писав К.Д. Ушинський, «виховання, створене самим народом і засноване на народних засадах, має ту

виховну силу, якої немає в найкращих системах, заснованих на абстрактних ідеях або запозичених в іншого народу» [7, с. 94].

Одним з провідних в цьому процесі є морально-етичний досвід суспільства, що містить суттєвий потенціал для подальшого поступу або ж деградації особистості в ньому.

Морально-етичні цінності є основою морального виховання в системі вищої освіти України. Моральне виховання покликане сформувати стійкі моральні якості, потреби, почуття, навички поведінки, ґрунтуючись на засвоєних ідеалах, нормах і принципах моралі та практичної діяльності. Моральне виховання нерозривно пов'язане зі сферою моралі – системи принципів, ідеалів, норм та правил, що є регуляторами життєдіяльності як окремих особистостей, так і соціальних груп, суспільства загалом.

Невід'ємними завданнями морального виховання є формування національно свідомих громадян, небайдужих до перспектив розвитку власної національної держави і суспільства, чого можна досягти через активне залучення молоді до практичних справ та їх результативного вирішення, що сприяє зміцненню почуття національної та особистої гідності й впевненості у майбутньому.

Моральне виховання спрямоване на вирішення таких стратегічних завдань: 1) становлення моральної свідомості; 2) виховання моральних почуттів; 3) формування моральної поведінки.

Важливо розуміти наміри і мотиви вихованців, переконувати їх робити моральні справи як звичні для себе, невід'ємні від власної сутності. Цілеспрямованість, відчуття обов'язку та відповідальності, вміння аналізувати власний та чужий досвід, осмислення своїх помислів та дій, відчуття радості від виконання позитивних для суспільства, груп, своїх справ та дій, відповідних моральним засадам та принципам. «Твоя моральна культура, – писав В.О. Сухомлинський, – визначається тим, наскільки глибоко ти усвідомлюєш потреби всіх людей, наскільки свідомо орієнтуєшся на них у своїй особистій діяльності. Те, що добре людям, має стати твоєю моральною схильністю, твоєю потребою, прагненням, бажанням. Тільки за цієї умови, ти станеш справді вільною, а, отже, щасливою людиною» [9, с. 266]. Діяльне ставлення особистості до себе та довкілля і є тим справжнім виразом її поглядів, цінностей, переконань. Інакше це будуть, за словами Т. Шевченка, тільки «слова та й годі, більш нічого». Тому слово та дія мають йти поряд під час побудови та здійснення морально-виховної роботи.

Моральне виховання не можна штучно відмежовувати від інших напрямів виховання (громадянського, правового, екологічного, фізичного, естетичного тощо). Вони мають становити органічну цілісність в освітньо-виховному процесі у вищій школі.

Морально-етичним орієнтиром українського виховання є морально-

духовний досвід народу. Найвагоміші етичні погляди періоду Київської Русі висвітлені у таких пам'ятках писемності, як Повчання Володимира Мономаха, Повість минулих літ, Слово про Закон і Благодать. За словами В. Мономаха, молоді треба мати «душі чисті, непорочні, тіла худі, лагідну бесіду і в міру слово Господнє; піж час їжі і пиття без галасу великого бути, при старих – мовчати, премудрих – слухати, старшим – покорятися, з рівними і меншими – приязнь мати, без лукавства розмовляти, багато розуміти, не лютувати словом, не хулити розмовою, не надміру сміятися, соромитися старших; до жінок недостойних не говорити; долу очі мати, а душу – вгору; уникати, не старатися повчати легковажних; власть же – ні за що мати, як і од усіх честь» [3, с. 457]. Виконання молоддю цих моральних правил і норм поведінки, на думку В. Мономаха, є критерієм справжнього виховання.

Традиційними рисами українського виховного ідеалу людини є: віра в Бога, пошана до старших, лагідна вдача, щирість, гостинність, працелюбність, духовний аристократизм, гуманне ставлення навіть до ворогів, перевага духовного над фізіологічним у родинному житті, любов до своєї Батьківщини і народу.

Відомий український учений М.Г. Стельмахович основними принципами народного виховання вважав принцип гуманізму, який орієнтував на доброзичливе ставлення до особистості вихованця; природо-відповідності з його спрямуванням будувати виховний процес, враховуючи особливості природи рідного краю; зв'язку виховання з життям через сприйняття суспільно-політичного, економічного, традиційного існування краю [8, с. 46].

У педагогічному процесі мають бути задіяні всі можливі джерела духовного розвитку: наука, мистецтво, філософія, релігія, реальна дійсність. Морально-етичним орієнтиром українського виховання є національний виховний ідеал, вироблений досвідом нашого народу і науково обґрунтований, зокрема у працях Г. Ващенко [2]. Він передбачає прагнення людини до Добра, готовність обстоювати його на землі, спираючись на віру в його перемогу. Другим компонентом національної системи виховання є обов'язок людини перед Батьківщиною і готовність захищати свободу, волю і цілісність України – аж до самопожертви. Звідси і головна формула українського виховного ідеалу: служіння Богові й Україні. Виховати у молоді гуманність, моральну чистоту, стриманість, шанобливе ставлення до батьків, старших, духівництва, правдивість, працелюбність, уміння робити добрі справи – були і залишаються суттєвими моментами морального виховання молоді.

Духовний та культурний розвиток студентської молоді у світлі нинішньої деморалізації суспільства є дуже актуальною темою. Студентська молодь – це та верства суспільства, яка найбільш чутливо реагує на події сьогодення, та є майбутньою силою духовного розвитку України. Так

склалося, що духовність та культура дуже тісно переплітаються між собою і є, майже, тотожними поняттями. Духовна культура впродовж багатьох століть трансформувалась, змінювалась та передавалась у спадок майбутньому поколінню, закарбовуючи в душах останніх відчуття гордості та непорушності одвічних людських ідеалів. Формування духовності молоді – складний соціальний процес, зумовлений вихованням та навчанням.

На розвиток особистості студента загалом впливають: навколишнє середовище, спадковість і виховання, вікові особливості.

Моральний розвиток особистості студента значною мірою залежить від загальної атмосфери, середовища, традицій закладу освіти професійної майстерності й компетентності викладачів, стилю їхніх взаємин зі студентами. Тому особистість викладача як суб'єкта освітнього процесу за будь-яких умов впливає на розвиток майбутніх фахівців, оскільки від мотивації його педагогічної діяльності, професійної компетентності залежить й ефективність та продуктивність організації різних видів діяльності студентів.

Становлення моральної свідомості особистості неможливе без двох основних складових:

1) знання сутності базових моральних категорій та понять, які стають цінностями (загальнолюдськими, національними, громадянськими, сімейними, особистими);

2) шляхів їх реалізації на рівні суспільства, нації, груп, до яких належить ця особистість.

Морально-етичні знання студенти одержують, вивчаючи цикл гуманітарних наук: «Культурологія», «Етика та естетика», «Філософія». Такі знання дають змогу студентові зрозуміти феномен морально-етичних цінностей: що таке добро і зло, справедливість, обов'язок, відповідальність, у чому полягає сенс життя, що таке щастя, совість, людська гідність і честь. Ключовою умовою ефективності морального виховання студентів є побудова відносин, що ґрунтуються на довірі, взаємодопомозі, відповідальності за себе та за інших. Це мають демонструвати у закладі вищої освіти не тільки студенти, але й викладачі, зокрема, наставники академічних груп, адміністрація, допоміжний персонал, середовище, в якому живе, працює, навчається студент. Нерозривний зв'язок та відповідність між декларованим та здійснюваним у практиці життя, зокрема, вишівського, суттєво посилює переконання молоді людини в їх дієвості та необхідності. Тут важливо пам'ятати про базовий принцип виховання: «Виховує все». Виховання здатне змінити ставлення особистості до навколишнього середовища, людей, речей, умов життя і діяльності.

Завдання викладача-наставника – допомогти студенту зрозуміти:

1) Що є добро, людяність, життєва правда, у чому полягає призначення людини та її моральний борг, що робить життя людини осмисленим і щасливим?

2) На що має спиратися моральне оцінювання, щоб бути справедливим?

3) З'ясування загального рівня морального розвитку особистості студента (знання морально-етичних норм і правил, рівень сформованості вмінь і навичок у здійсненні моральної поведінки, здатність до самооцінки тощо).

Кожна людина має певне уявлення про ідеал та найцінніші властивості особистості. На ці якості люди орієнтуються в процесі самовиховання. У різних людей уявлення про цінності не однакові, а тому не збігаються результати самовиховання. Серед них варто виокремити:

1) абсолютно вічні цінності – загальнолюдські цінності, що мають універсальне значення та необмежену сферу застосування (доброта, правда, любов, чесність, гідність, мудрість, справедливість та ін.);

2) національні цінності – є значущими для одного народу, проте їх не завжди поділяють інші народи (патріотизм, почуття національної гідності, історична пам'ять тощо);

3) громадянські цінності – ґрунтуються на визнанні гідності людей і характерні для демократичних суспільств (права і свободи людини, обов'язки перед іншими людьми, ідеї соціальної гармонії, поваги до закону тощо);

4) сімейні цінності – моральні основи життя сім'ї, стосунки поколінь, закони подружньої вірності, піклування про дітей, пам'ять про предків та ін.;

5) цінності особистого життя мають значення насамперед для самої людини, визначають риси її характеру, поведінку, стиль приватного життя тощо [1, 4, 5, 6].

Зазначена система цінностей набуває свого нового виразу залежно від рівня духовного та культурного розвитку особистості студента, його психологічних характеристик (характер, темперамент, комплекс потреб та інтересів, психічно-вольові та афективні складові його психіки, характер управління власною поведінкою та діяльністю, комунікативні здібності та навички, знання та досвід життєдіяльності в певних соціокультурних середовищах), його знань та вмінь формувати ідеали, принципи, переконання і життєві позиції. Без соціальної активності студенту вкрай важко досягнути справжню вартість морально-етичних цінностей, їх дієвість. Тому самих теоретичних знань недостатньо для набуття ними актуального статусу для молодої людини. Тут важливими є також відповідне соціокультурне середовище, позиції друзів, колег, викладачів, які сприяють зростанню авторитету морально-етичних цінностей або ж їх знецінення в очах студентства.

Література

1. Боришевський М. Й. Духовність особистості: соціально-психологічна сутність, детермінанти становлення та розвитку. Проблеми загальної та педагогічної психології. Київ, 2007. Т. IX. Ч. 5. С. 25–32.

2. Ващенко Г. Виховний ідеал. Підручник для виховників, учителів і українських родин // Записки виховника. Січень-вересень 1976 р. Ч.2-4. Брюссель – Торонто – Нью-Йорк – Лондон – Мюнхен: Вид-во Центральної Управи Спілки Української Молоді, 1976. 208 с.

3. Володимир Мономах. Твори // Літопис руський. [За Іпатським літописом]. Пер. з давньоруськ. Л. Є. Махновця. Київ : Дніпро, 1989. С.454-464.

4. Духовний розвиток особистості в навчальних закладах нового типу. URL: http://i-kar-100.narod.ru/pedagogica/duxovnuj_rozutok.html

5. Костюк І. В. Національно-громадське виховання студентської молоді: навч. посіб. Львів: Новий світ, 2010. 268 с.

6. Маценко Л. М. Діяльність наставника в системі виховної роботи вищого навчального закладу: монограф. Київ : НАКККІМ, 2010. 404 с.

7. Паламарчук Л. Б. Етнопедагогічні ідеї у творчості К.Д. Ушинського. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Ідеї К.Д. Ушинського в сучасній педагогіці» (20-21 лютого 2014 р., м. Київ). Київ, 2014. С.89-98.

8. Стельмахович Г. М. Українська народна педагогіка : навч.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1997. 232с.

9. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. *Вибрані твори*: в 5 т. Т. 2. К.: Рад. школа, 1976. С. 149–416.

ПЕТРІВ Г.В.

ВП НУБіП України «Заліщицький аграрний коледж ім. Є. Храпливого»

МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ СТУДЕНТІВ АГРАРНИХ КОЛЕДЖІВ

Під час розробки методики виховання ціннісного ставлення до земельних ресурсів студентів аграрних коледжів ми використали метод моделювання. Під моделлю розуміють уявну або матеріально реалізовану систему, котра, відображаючи чи відтворюючи об'єкт дослідження, здатна замінити його так, що вона сама стає джерелом інформації про об'єкт пізнання. Метод моделювання передбачає ставлення мети, вибір або створення моделі об'єкта пізнання, перенесення знань з моделі на оригінал завдяки суттєвій подібності і несуттєвій відмінності між ними [1, с. 116-117].

Ця методика є цілісною системою, що охоплює сукупність взаємозв'язаних компонентів. Визначається соціальна потреба, що детермінує виховання ціннісного ставлення до земельних ресурсів студентів аграрних коледжів (продовольча безпека України, вирощування екологічно чистих продуктів та раціональне використання земельних ресурсів). За допомогою методу моделювання показано складові компоненти методики

(рис. 1), а саме: *цільовий* (виховання ціннісного ставлення до земельних ресурсів студентів аграрних коледжів передбачає реалізацією таких завдань: обґрунтування доцільності виховання ціннісного ставлення до земельних ресурсів; розробку методики його діагностики; підбір ефективних форм, методів та прийомів виховання і самовиховання, координацію зусиль суб'єктів навчально-виховного процесу щодо виховання ціннісного ставлення до земельних ресурсів студентів аграрних коледжів; діагностику, корекцію та самокорекцію вихованості ціннісного ставлення до земельних ресурсів студентів агроколеджів); *змістовий* охоплює науково обґрунтовану систему цінностей, які мають бути інтеріоризовані студентами агроколеджів: загальнолюдські (працьовитість, мудрість, порядність, відповідальність); екологічні (знання про земельні ресурси та органічне землеробство, сприйняття землі як одухотвореної годувальниці, екологобезпечне землеробство); господарсько-економічні (вміння передбачати наслідки господарської діяльності, нести відповідальність за власні вчинки, дотримуватись вимог сталого розвитку суспільства); патріотичні (любов до рідної землі, готовність до захисту Батьківщини); *методологічний* (застосування підходів: ціннісний, особистісно-орієнтований, діяльнісний, цивілізаційний, антропологічний); *процесуальний* (етапи: спонукальний, інформаційний, формувальний, діяльнісно-рефлексивний).

На першому етапі – *спонукальному*, актуалізовано потреби студентів коледжів у накопиченні знань про земельні ресурси; високих досягненнях та соціальному схвалені; гармонійному співжитті з природою; впорядкованому, раціональному, екологобезпечному землекористуванні, забезпеченні економічного добробуту держави дбайливому використанні земельних ресурсів; впровадженні органічного землеробства та вирощуванні екологічно чистої продукції; самовихованні (лекції, бесіди, екскурсії на провідні агропідприємства України, тренінгова вправа «Земля: міновий засіб, товар чи найвища цінність?», перегляд документальних кінофільмів, читання наукової і науково-популярної літератури про цінність землі як ресурсу і території проживання людей).

У ході *інформаційного* етапу процесуального блоку забезпечувалася реалізація першої педагогічної умови – передача студентам коледжів знань про цінність земельних ресурсів та третьої педагогічної умови – вмотивування студентів до еколого-органічного землеробства. Відповідно до програми виховання студента «Фахівець, громадянин, патріот» реалізовано завдання першого року «Коледж – твоя нагорода, колектив – друга сім'я».

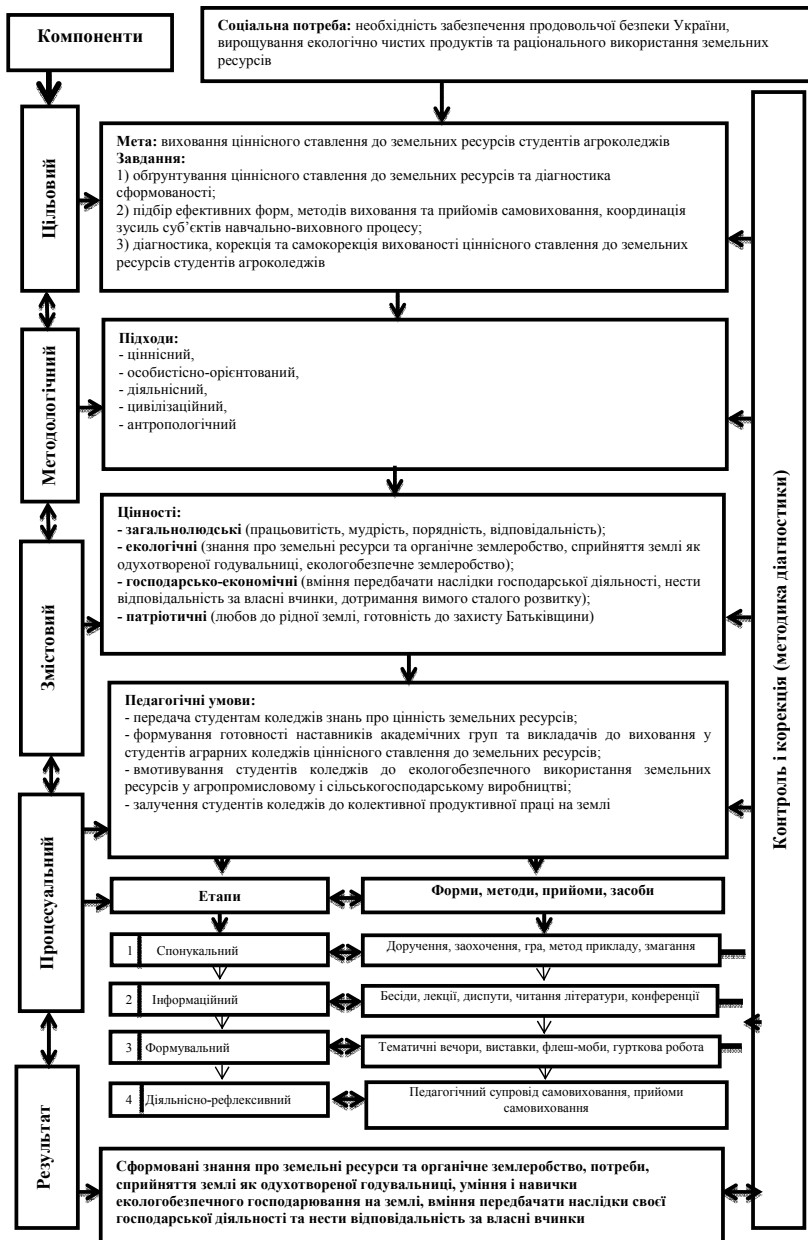

Рис. 1. Модель виховання ціннісного ставлення до земельних ресурсів студентів аграрних коледжів

На цьому етапі використовували інтелектуально-пізнавальні форми виховання на зразок телепрограм «Що? Де? Коли?», «Брей-ринг», «Найрозумніший». В основі цих заходів покладено запитання – відповіді про земельні ресурси та їх цінність. Велика увага приділялась бесідам, в яких наголошувалось на значенні земельних ресурсів та дбайливому ставленні до них, консультування, читання історичної та екологічної літератури. Інформаційний етап процесуального блоку передбачав формування готовності наставників академічних груп та викладачів до виховання у студентів аграрних коледжів ціннісного ставлення до земельних ресурсів (кураторів та викладачів озброєно методичними матеріалами «Виховання і самовиховання на засадах національно-патріотичних цінностей», проведено ряд семінарів з підвищення педагогічної майстерності наставників і викладачів коледжів).

На *формувальному* етапі забезпечувалося виховання відповідних ставлень студентів шляхом проведення низки виховних заходів патріотичного, екологічного та господарсько-економічного змісту.

Формувальний етап процесуального блоку нашої методики передбачав вплив на емоційно-почуттєву сферу студентів експериментальних груп за допомогою художнього образу, тому доречним на цьому етапі було використання таких форм і методів виховання: тематичні вечори («Екологічні проблеми нашого району», «Ми не отримали землю у спадок, ми взяли її в борг у наших дітей», «Нехай Земля квітує всюди, природу збережемо, люди!», «Органічне землеробство», «За життя без сміття», день скорботи «Дзвони Чорнобиля», День Землі, День довкілля); екскурсії в природозаповідні території та історичні місця (урочище Червоне, Кам'янець-Подільський, Хотин, Львів, на озеро Синевір, в Карпатський біосферний заповідник, Долину нарцисів, в ботанічні сади різних міст); відвідування фотовиставок, творчих та поетичних вечорів читання художньої літератури (М. Коцюбинський «Fata morgana (Марево про землю)», «Коні не винні»; П. Мирний «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»; О. Кобилянська «Земля»); перегляд художніх («Земля» О. Довженко) та документальних фільмів. Студенти залучались до процесу підготовки театральних вистав, до роботи у гуртку «Мій рід, моя земля, моя Батьківщина», що викликало позитивне ставлення до землі.

На *діяльнісно-рефлексивному* етапі реалізовано четверту педагогічну умову – залучення студентів коледжів до колективної продуктивної праці на землі (ознайомчі, навчальні виробничі практики, заходи з благоустрою території, екологічні десанти). Велика увага приділялася індивідуальним формам роботи, спрямованим на розкриття і розвиток здібностей студента, як наприклад: доручення з догляду за закріпленою територією коледжу, творчі завдання з оформлення дизайну клумб, розробка проекту роздільного збирання побутових відходів у власному населеному пункті. На цьому етапі

виконано завдання програми виховання студента «Від навчання – до справи», «Професію здобути – успіху досягнути». Куратори виховували ціннісне ставлення до земельних ресурсів студентів коледжів за допомогою колективу, практикували методику паралельної педагогічної дії, використовували потенціал органів студентського самоврядування, посилювали відносини відповідальної залежності між членами колективу.

Наставники експериментальних груп проводили із студентами тренінг із самовиховання ціннісного ставлення до земельних ресурсів «Я і мій Ідеал». При цьому молоді надано практичні поради щодо ефективного використання прийомів самовиховання. Отримати матеріал для конструювання виховного ідеалу пропонувалося шляхом вивчення біографій провідних аграріїв, які дотримувалися вимог екологобезпечного та органічного землеробства. На цьому етапі використовували метод прикладу. Викладачі фахових дисциплін та куратори академічних груп коледжів в експериментальних групах організовували екскурсії на провідні господарства регіону (фермерське господарство «Гадз» спеціалізується на вирощуванні фруктів та ягід, DF Agro (Синьків) – одне з найбільших в Україні та найсучасніших в Європі тепличних господарств), де студенти бачили приклад аграріїв, які стали успішними та здобули визнання.

Результативний компонент методики охоплював наявність глибоких і якісних знань про земельні ресурси та органічне землеробство, актуалізовані потреби у ціннісному ставленні до земельних ресурсів, сприйняття землі як одухотвореної годувальниці, а також готовність до екологобезпечного господарювання на землі, вміння передбачати наслідки своєї господарської діяльності та нести відповідальність за власні вчинки. У випадку, коли результат не досягався, методика передбачала контрольно-корекційні заходи.

Висновки. Отже, під час розробки методики виховання ціннісного ставлення до земельних ресурсів студентів аграрних коледжів, використано метод моделювання. Ця методика є цілісною та системною та охоплює усі компоненти навчально-виховного процесу, а саме: цільовий, змістовий, методологічний, процесуальний (етапи: спонукальний, інформаційний, формувальний, діяльнісно-рефлексивний) та результативний.

Література

1. Лузан П. Г., Сопівник І. В., Виговська С. В. Основи науково-педагогічних досліджень : навч. посіб. 4-е вид. допов. Київ, 2013. 368 с.
2. Вишневський О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : посіб. для студ. вищих навч. закладів. Дрогобич : Коло, 2003. 528 с.

3. Петрів Г. В. Виховання ціннісного ставлення до земельних ресурсів студентів аграрних коледжів : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2018. 22 с.

4. Стефанків О. М., Максимович О. М. Рационалізація природо-користування в АПК та формування екологічної свідомості населення : монографія. Івано-Франківськ : Сімик, 2012. 180 с.

5. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю. Київ : Рад. шк., 1988. 304 с.

БІЛИК С.В.

Горохівський коледж ЛНАУ

ЖИТИ – ЗНАЧИТЬ СПІЛКУВАТИСЯ!

Українському суспільству потрібна поінформована й компетентна особистість, здатна до прийняття самостійних рішень і готова відповідати за свої вчинки. Саме тому одним із важливих завдань освіти і виховання є формування компетентної особистості людини-громадянина, розкриття її творчих можливостей, задоволення особистих потреб. Однією з компетентностей, якими має володіти сучасний випускник, є комунікаційна – уміння ефективно використовувати писемні й усні засоби міжособистісного спілкування. Тобто студент уміє об'єктивно сприймати іншого, знаходити адекватний стиль і тон спілкування, здатний емоційно відгукуватися на переживання інших, усвідомлює свої комунікативні можливості у спілкуванні, вміє активно слухати, вільно володіє своєю мовою та невербальними засобами спілкування. Психологи встановили, що передача інформації відбувається через звук на 38 %, немовними засобами (жести, міміка) – на 55 %, словами – на 7 % [2, с. 12].

У сучасному техногенному світі люди часто позбавлені особистісного спілкування. Нагальні інформаційні проблеми людини задовольняються за допомогою засобів масової інформації та масової комунікації. Проте деякі сучасні професії передбачають високий рівень володіння саме мистецтвом особистісного спілкування, тому в процесі спілкування головним є розвиток комунікативних компетенцій. Комунікативна компетентність є невід'ємною складовою будь-якої сфери життя, де міг би реалізувати себе сучасний студент. В основі будь-якої компетентності лежать науково-теоретичні знання, що передбачають певний набір понять, ідей, законів, закономірностей, принципів і правил. Здатність до комунікації, результатом якої є взаєморозуміння, становить запоруку професійного зростання. Складові комунікативної компетенції: комунікабельність, володіння змістовою інформацією та вміння оперувати нею, здатність до партнерської

взаємодії та взаємопорозуміння. Від ступеня розвитку комунікаційної компетенції залежить ефективність професійної діяльності. Вона набувається лише за умови соціального контексту й передбачає наявність мовленнєвої, лінгвістичної та мовної компетенцій [5, с. 29].

Причинами невдалої комунікації можуть бути: стереотипи (спрощення думки щодо окремих осіб або ситуацій, через що відсутній об'єктивний аналіз, розуміння людини, ситуації, проблеми); перенасиченість комунікативного простору інформацією, що призводить до зайвих емоційних перенавантажень; «упереджені уявлення» (небажання брати до уваги те, що є новим, нетрадиційним); конфліктні взаємини між людьми; відсутність уваги й інтересу співрозмовника та поява їх за умови усвідомлення значення інформації для себе; неправильність стратегій й тактик спілкування [4, с. 38].

Спілкування – це двосторонній процес, в якому люди обмінюються ідеями, думками, почуттями. У спілкуванні важливе все: дистанція між співрозмовниками, жести, міміка, інтонація. Спілкування, як правило, залежить від того, якою мірою нам вдалося викликати в партнера бажані переживання, прагнення і види поведінки. На усмішку зазвичай відповідають усмішкою, на вітання – вітанням, на запитання – відповіддю. Тому мистецтво спілкування полягає саме в тому, щоб невимушено викликати в іншого дії, що підтримують спілкування.

Кожна людина зацікавлена в тому, щоб уміти правильно і гарно говорити, оскільки це дає можливість установлювати й підтримувати добрі стосунки з людьми в різних колективах: у сім'ї, в школі, коледжі, університеті, на підприємстві, у громадських організаціях. Щоб навчитися правильно і гарно говорити, потрібні три основні передумови, а саме: володіння технікою мовлення, знання основних психологічних засад стосунків між людьми і, що найголовніше, – мати, що сказати. Бо чи ж потрібне було б людині вміння красномовно висловлюватися, якби їй нічого було сказати [3, с. 5].

Людина – це соціальна істота. Це означає, що вона живе серед людей і здійснює свою життєдіяльність не інакше, як шляхом взаємодії, адже спілкування є контактним, опосередкованим, уявним. Кожен із нас у своєму житті, взаємодіючи з іншими людьми, формує практичні вміння та навички у спілкуванні. Ефективне спілкування – це єдина річ, що може бути важливою для всіх. Не думати про ефективне спілкування в той час, коли спілкуєшся, – все одно що переходити дорогу в велелюдному місці, не озираючись. А хіба складно слухати? Здається, що для цього досить просто промовчати, поки говорить співрозмовник. Річ у тім, що рівень уваги нестабільний, він коливається. Побічні думки, наш емоційний стан відволікають нашу увагу від того, про що говорить співрозмовник, і ми «відключаємося» або подумки формуємо готову відповідь, упускаючи важливу інформацію. Уміння

слухати є найважливішою умовою ефективного спілкування. Відомий французький письменник-мораліст XVIII ст. Франсуа де Ларошфуко влучно зауважив: «...Якщо доречно сказати слово – велике мистецтво, то доречно промовчати – ще більше. Красномовним мовчанням можна часом виразити і згоду, і несхвалення; буває мовчання глузливе, буває і шанобливе. Існують відтінки у виразі обличчя, у жестах, звичках, що часто додають бесіді приємності і витонченості, або ж роблять її надокучливою і нестерпною».

У психології можна виразити три сторони спілкування, змістові аспекти: комунікативний – обмін інформацією між людьми; інтерактивний – організація взаємодії між людьми, їхнє прагнення до активного впливу одне на одного в певному напрямі; перцептивний – потреба суб'єктів спілкуватися у взаємній емпатії, співпереживанні [1, с. 112].

Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI ст.) передбачає формування мовної особистості, що володіє даром слова, усного і писемного, уміння вільно, комунікативно-виправдано користуватися мовними засобами під час сприйняття, створення висловлювань у різних сферах, формах, стилях і жанрах мовлення, тобто забезпечення її всебічної мовленнєвої компетенції. Молодь часто не може висловити свою думку зв'язано, змістовно, послідовно. Спостерігається суттєве зниження володіння мовленням, бідність лексичного словникового запасу. Тому перед нами стоїть першочергове завдання – розвивати не тільки письмове мовлення і грамотність, а й вчити студентів спілкуватися. Викладачі допомагають майбутнім фахівцям оволодіти навичками оптимальної мовної поведінки, навчитися впливати на співрозмовника за допомогою вмілого використання різноманітних мовних засобів (виступи, бесіди, диспути, презентації тощо), уміти захищати від спроб психологічного тиску, – словом, діяти в якнайскладніших комунікативних ситуаціях. Свою позицію потрібно аргументовано доводити, спокійно і докладно, у жодному разі не нав'язувати силою. Поважати співрозмовника – означає поважати і його позицію, навіть якщо ви з нею не згодні. Сперечатися – сперечайтесь, але залишайтеся при цьому ввічливими і доброзичливими, не намагайтеся принизити людську гідність опонента. Мистецтво спілкування цілком виключає нав'язування і застосування сили.

Опанування професійної мови – це та основа, де молодь вивчатиме оптимальні способи оперування мовою як знаряддям досягнення успіху в професійній сфері. Нова система освіти має спиратися на чотири основних принципи: вчитися жити, вчитися пізнавати, вчитися працювати і вчитися співіснувати [6, с. 31].

Найважливішим засобом міжнародного спілкування сьогодні є іноземна мова. Останні роки XX ст. та початку XXI ст. ознаменовані значними змінами в соціально-економічному розвитку України, зокрема в її освітній сфері. Враховуючи сучасний стан міжнародних зв'язків у

різноманітних сферах життя, вихід України в світовий європейський простір, іноземна мова розглядається як важливий засіб міжнародного спілкування, тому особливо важливим є вивчення іноземної мови як засобу міжособистісного спілкування відповідно до соціального замовлення. Завданням навчального закладу є формування у студентів такого рівня знань, умінь і навичок, який дає би можливість випускникам підтримувати спілкування з носіями мови на комунікативно-достатньому рівні. Необхідно переконувати майбутнього фахівця, що без досконалого володіння іноземною мовою не можна претендувати на високу посаду та пристойне місце в суспільстві.

Європейський стиль мовної освіти передбачає два різновиди мовної компетентності: лінгвістичний та комунікативний. Вміння вільно невимушено користуватися мовою – це комунікативна компетентність особистості. Принцип Європейськості передбачає бездоганне знання рідної мови та іноземної, вільне мовлення та мислення і мислення з однієї мови на іншу.

Корнелі Д. твердить, що ефективність професійної діяльності на 85 % залежить від умінь спілкуватися і тільки 15 % – від фахових знань. Мова у професійній діяльності – не тільки знаряддя спілкування, а й знаряддя мислення. Мовна обмеженість будь-якого фахівця не дозволяє йому повністю реалізувати себе, до того ж рівень розвитку комунікативних здібностей істотно впливає на швидкість адаптації молодшого спеціаліста у виробничому колективі.

Бути природним у спілкуванні – одне з найскладніших завдань. Для того щоб навчитися добре, змістовно говорити, необхідно постійно збагачувати свої знання і досвід, удосконалювати освіту, інакше кажучи – всебічно розвивати свою особистість. Від рівня сформованості професійної компетенції викладача залежать успіхи студентів, які зможуть реалізувати свої здібності, ефективно засвоїти життєві і соціальні ролі. Тому у своїй роботі ми маємо використовувати основні принципи комунікативного навчання:

- ✓ студенти – активні учасники процесу навчання (студенти висловлюють свої думки, виявляють почуття, використовують свій досвід за допомогою інноваційних моделей навчання);

- ✓ студенти беруть участь у навчальному процесі, який імітує реальну життєву ситуацію;

- ✓ студенти співпрацюють, вишукуючи нові моделі навчання;

- ✓ студенти зацікавлені в навчальному матеріалі, прагнуть довести його самостійно;

- ✓ студенти прагнуть реалізувати здобуті знання, вміння та навички на сучасному ринку праці.

Література

1. Безпалько О., Савич Ж. Спілкуємось та діємо : навч. метод. посіб. Київ : Навч. книга. 2002. 112 с.
2. Бондаренко О. Психологічна допомога особистості. Харків : Фоліо, 1996.
3. Гряцева В. Компетентна особистість: від педагога до учня // Директор школи, 2009. № 5 С. 38–46.
4. Іргі Томан. Мистецтво говорити. Київ.1989. С. 6.
5. Фоменко К. Плекаємо компетентну особистість // Директор школи. 2010. № 37. С. 29–32.
6. Харламова І. Виховання культури стосунків // Психолог. січень 2012. № 2 (482). 31 с.

КУЗЬМУК О.М.

Горохівський коледж ЛНАУ

СПІЛКУВАННЯ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ФАКТОР КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

У сучасних умовах нашого суспільства важливим завданням є формування ціннісних орієнтацій де відображено актуалізацію культурних сил особистості у цілеспрямованій соціокультурній діяльності. Глибинні соціальні перетворення в Україні зумовлюють серйозні зміни у світогляді та культурному житті людей. Життя і взаємодія людей у суспільстві неможливі без спілкування, що є необхідною умовою будь-якої діяльності. Розуміння людиною навколишнього світу здійснюється в системі об'єктивних стосунків, що складаються між людьми в їх суспільному житті, а спілкування – це одна з основних сфер людського життя. Види і форми спілкування дуже різноманітні. У спілкуванні один з одним протягом тисячоліть люди, що представляють різні покоління, обмінювалися інформацією, накопичували, зберігали її. Завдяки спілкуванню люди мають сучасні наукові та життєві знання.

Людина народжується на світ, не маючи властивостей, які притаманні розвиненій особистості. Всі властивості вона набуває завдяки спілкуванню. Більшість дослідників у визначенні поняття «спілкування», сходяться на тому, що спілкування – це складне явище, яке може виступати водночас, як процес сприяння та інформаційний процес, як процес співпереживання і взаємного розуміння [3, с. 38]. Отже, спілкування – це складний процес установлення та розвитку контактів між людьми, взаємодія особистостей, в основі якого лежить обмін думками, почуттями, волевиявленнями з метою інформування.

Засобами конкретної діяльності є професійне (ділове) спілкування, що має індивідуальний характер і відбувається у межах певної професійної сфери [3, с. 39]. Роль і інтенсивність спілкування в сучасному суспільстві постійно зростають. Тобто, перехід від індустріального суспільства до інформаційного веде до збільшення обсягу інформації та відповідно до зростання інтенсивності процесів обміну цією інформацією. Друге – дедалі більша спеціалізація працівників, які зайняті у різних галузях професійної діяльності, що вимагає їх кооперації та взаємодії в процесі досягнення цілей. Паралельно і дуже швидко збільшується число комп'ютерних засобів для обміну інформацією. Ми стали свідками того, як з'явилися і увійшли в повсякденний побут факси, електронна пошта, інтернет. Вагома причина, яка спонукає нас задуматися про зростаючу роль спілкування в сучасному суспільстві, зайнятість людей у професійній діяльності, пов'язана зі спілкуванням [2, с. 65].

Важливими видами спілкування є вербальне (словесне) та невербальне спілкування. Розвиток вербального спілкування спирається на невербальні засоби комунікації, в його основі лежить засвоєння мови. Невербальне спілкування здійснюється за допомогою міміки, жестів, погляду, інтонації голосу, пози та інших засобів. Завдяки невербальному спілкуванню людина має можливість психологічно розвиватися ще до того, як вона засвоїла та навчилася користуватися мовою. Цей вид спілкування сприяє розвитку та вдосконаленню комунікативних здібностей людини.

Одним із важливих механізмів існування та розвитку суспільства, яке забезпечує можливість формування культурних зв'язків, управління спільною життєдіяльністю людей, накопичення досвіду є культурна комунікація, яка впливає на інституалізацію культурних змін. Комунікація – це цілеспрямований інформаційний обмін у різноманітних процесах спілкування. Комунікація опосередкує всі види соціальної діяльності, акумулює суспільний досвід і передає його від покоління до покоління, є чинником етнічної ідентифікації, зберігає культуру. Поняття комунікації ширше поняття «спілкування». Дослідженню проблем культурної комунікації присвятили наукові праці як вітчизняні, так і зарубіжні вчені в галузі культурології, антропології, соціальних комунікацій, історії, лінгвістики, зокрема А. Гуревич, А. Соколов, Р. Якобсон. Водночас питання які пов'язані із дослідженням розвитку та трансформацій культурної комунікації, в українській науковій думці не втрачають своєї актуальності, що є ознакою необхідності подальшого дослідження проблем. Відомий фахівець з теорії та практики спілкування Ф.С. Бацевич виокремлює такі функції спілкування інформаційну, спонукальну, пізнавальну, координаційну, регулятивну та інші [1, с. 40]. Ці функції взаємодіють між собою у процесі спілкування. На сучасному етапі розвитку суспільства комунікація, комунікаційна культура, комунікаційна компетентність визначають можливості розширення взаємозв'язків між людьми та

впливають на розвиток соціокультурного процесу. Розуміння соціокультурного процесу є багатоаспектним та багатовимірним і ґрунтується на раціональній поведінці суб'єктів в організації життя, свідомому підході до поєднання духовних і моральних цінностей із прагненням поліпшення матеріальних умов. У цьому сенсі комунікація дає змогу зберегти та збагатити духовно-етичний потенціал суспільства, змінювати культуру в бік її збагачення, розширювати сферу культурних комунікацій, слугувати основою для збереження самобутності суспільства. Культурна комунікація підпорядковується законам, правилам та формам, прийнятим для певної комунікаційної, соціальної та мовної ситуації. Активний характер культурної комунікації забезпечується саме мовою, формою якої є діалог. Мова є основним засобом спілкування та передачі інформації, безперечно, вона стала основною рушійною силою у розвитку людської комунікації [2, с. 61]. Цей процес удосконалювали у міру винаходу різних технічних засобів, які поступово перетворювали усну мову в письмові символи передачі інформації, потім у друковані, а згодом в електронні. Культуру не можна сприймати як досягнення минулого – вона багато в чому визначає сьогодення і майбутнє не лише окремої особистості, а й усього людства. Культурна комунікація в такому випадку має сприйматися як безперервний культурний діалог, що відбувається на мікросоціальному рівні – між особистостями в середині суспільства.

З погляду впливу на особистість культурна комунікація є важливим фактором впливу на духовне самовизначення, оскільки людина набуває свого власного образу крізь призму спілкування, стверджує себе у світі [2, с. 57]. Отже, спілкування є одним з основних видів діяльності людей, воно не тільки сприяє розвитку пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери, а й впливає на формування особистості загалом. Комунікативна культура – це здатність людини мислити, пізнавати себе і своє оточення. Саме наявність культури перетворює нас на гуманних, розумних, критично мислячих людей із моральними зобов'язаннями. За допомогою культури ми розрізняємо цінності і робимо вибір, шукаємо сенс існування. Набуття високої якості сукупності цих рис, підвищення результатів діяльності, поліпшення способу соціального життя можливі лише через обмін інформацією. Процес спілкування є процесом окультурення людини, освоєння індивідом цінностей культури. Цей процес об'єктивний, але, зрозуміло, ефективність його зростає за умови наявності певного рівня комунікативної культури як у суспільстві загалом, так і в окремих суб'єктах комунікації. Найважливішими критеріями комунікативної культури можна вважати наявність і розвиненість комунікативних умінь, і насамперед, уміння слухати і чути. Готовність, прагнення до компромісу, вміння його досягати, не поступаючись головним – безсумнівно, істотна риса комунікативної культури майбутнього фахівця, професіонала.

Література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Видав. центр «Академія», 2004. 28 с.
2. Огієнко І. Історія української мови. Київ : Наша культура і наука, 2001. 440 с.
3. Шевчук С. В. Українське професійне мовлення : навч. посіб. Київ : Вид-во «Алерта», 2011. 39 с.

ВЕЛИКИЙ В.М., канд. пед. наук, доцент кафедри спеціальних та професійних дисциплін
Херсонський факультет Одеського університету внутрішніх справ;
ВИНОГРАДОВА Т.І., старший викладач кафедри загальнооекономічних дисциплін
ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

ЗАПОБІГАННЯ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Сьогодні надто актуальною виступає проблема зростання правопорушень серед молоді. Профілактика правопорушень неповнолітніх є передусім проблемою педагогічною, бо вона пов'язана з вирішенням певного кола виховних завдань. Тому в цій справі особливе місце має зайняти рання профілактика, яку розпочинають тоді, коли закладаються основи характеру, ставлення до оточення, поведінки в побуті. Що сьогодні робиться в цьому плані? Небагато. Не все можливе робить і школа, хоч саме вона має нести моральну відповідальність за вчинки своїх вихованців.

Стан розвитку суспільства, який існує на сьогодні, свідчить про наявність значних диспропорцій між системою освіти і реальними умовами життя. На думку фахівців психолого-педагогічної науки, зокрема, С. Гончаренка, І. Язюна, В. Кудіна, Н. Ничкало, В. Рибалка, С. Сисоєва та інших, є дві головні причини кризи сучасної освіти. Першою з них є те, що з усе більшою силою поглиблюється розрив між якістю навчання і особистими та професійними запитами, а також потребами учнівської молоді, другою – загострення глобально-екологічних і світоглядних проблем сучасності. Тобто самим життям ставиться питання про потребу і доцільність зміни пріоритетів у методології навчання і виховання. До того ж, слід зазначити, що правопорушення серед молоді не тільки зростають швидкими темпами, але й суттєво змінюється їх структура.

Профілактика правопорушень – це діяльність, яку скеровано або побічно сприяє усуненню криміногенних чинників і містить у собі систему правових і виховних, соціально-економічних, суспільно-політичних та організаційних заходів, спрямованих на виявлення, усунення або нейтралізацію причин і умов, для правопорушень, активну боротьбу з антигромадською поведінкою, перевиховання порушників соціальних норм. Запобігання правопорушенням повинно мати загальні та конкретні форми. Всі вони мають реалізовувати такі функції: регулятивну, охоронну, виховну, методичну.

Регулятивна функція передбачає запровадження певного порядку, покладання дієвих обов'язків на всіх учасників освітнього процесу.

Охоронна функція – створення умов, які оберігають (відмежовують) студентство від негативних криміногенних впливів. Іноді останнім, але необхідним заходом реалізації охоронної функції є виключення із закладу освіти. Найбільш часто виключення застосовують до осіб, що грубо порушили статутні норми і, у край рідко, за таку провину, як поява в громадському місці в нетверезому стані. Відрахування із закладу освіти може стати результатом і у зв'язку з набранням чинності вироку суду. На практиці ж буває так, що ректор ЗВО опиняється в складному становищі, отримавши копію вироку про умовне засудження студента, в якому вказано, що студент «зобов'язаний продовжувати навчання». Однак залишення в колективі правопорушника не завжди доцільне. На нашу думку, суд не повинен ставити подібні вимоги стосовно студентів-правопорушників і тим самим обмежувати права керівників вишів. Подібні рекомендації можуть бути доречними лише відносно осіб, що не мають загальної середньої освіти, а вища освіта не є обов'язковою в Україні. Актуальною складовою реалізації охоронної функції є й захист молоді від злочинних посягань. У 2017 році 127 студентів Херсонщини стали жертвами тяжких та особливо тяжких злочинів.

Виховна функція полягає у формуванні високої правосвідомості у студентів, виховання пошани до права, закону (через заохочення, зауваження, догану, громадське засудження тощо).

Методична функція охоплює розробку пропозицій і рекомендацій щодо подальшого вдосконалення форм і методів правового виховання у виші, підвищення правової культури вихователів, а також з'ясування шляхів найбільшого впливу права на свідомість, пошук результативних виховних засобів.

Визнаними засобами, що сприяють розвитку соціальної активності, політичної свідомості майбутніх фахівців, формуванню їх професійних і громадських якостей, морального виховання є факультети суспільних професій, центри дозвілля, клуби за інтересами. Хоч заклади вищої освіти

мають великі матеріальні проблеми в їх обслуговуванні, все ж таки у всіх вищезазначені форми дозвілля мають не випадати з поля зору адміністрації.

Успіх профілактичної роботи залежить багато в чому від добре налагодженої системи контролю; від загального (за всім комплексом профілактичних заходів), до індивідуального (за поведінкою окремої особи).

У ЗВО слід підняти на належний рівень інститут куратора, якому відведено в цьому питанні не остання роль. Становлення колективу академічної групи багато в чому залежить від діяльності куратора як організатора освітньо-виховного процесу. Куратор має чітко визначити мету діяльності, вказати шляхи її досягнення, сформувати працездатний актив групи, підготувати його до здійснення покладених на нього обов'язків і постійно контролювати роботу всієї групи.

Звертаючи увагу на процес становлення міжособистісних взаємин, куратор може запобігти утворенню мікрогруп студентів, що мають асоціальну спрямованість, ізоляції окремих студентів від групи. У міру створення активу куратор має, спираючись на нього, скеровувати роботу органів студентського самоврядування і життєдіяльність всієї групи. Дослідження підтверджують, що там, де роботу куратора поставлено добре, рівень правопорушень низький.

Ще однією з форм участі громадськості в профілактичній роботі вишів є збори академічної групи (курсу). Моральне засудження осіб, що порушують навчальну дисципліну, правила мешкання в гуртожитку, інші норми, що регламентують правила поведінки студентів у закладах освіти, часто сприяють виправленню особи; академічна група може виходити з клопотанням перед ректором про відрухування студента із закладу освіти, що припустився відхилень від установлених норм, або залишення його на перевиховання в колективі.

Академічна група як найближче оточення студента може зафіксувати дуже важливий момент, коли в поведінці студента починають виявлятися стійкі зміни з негативною спрямованістю особи, які означають антисоціальну переорієнтацію його свідомості. У переході від антигромадських думок до правопорушення часто чимале значення мають особисті контакти і впливи людей, що займаються протиправною діяльністю, і справжній колектив може помітити негативний вплив подібних контактів, блокувати їх, і тим самим запобігти правопорушенням.

Можна виокремити і низку інших конкретних запобіжних заходів:

- взаємодія із соціальними службами для сім'ї та молоді, наркодиспансером та розробка і реалізація з ними спільних профілактичних програм;

- створення служб студентської зайнятості (працевлаштування), які б забезпечували студентів роботою у вільний від навчання час (як на цивільно-

договірних засадах, так і за трудовим договором);

- створення студентських правоохоронних формувань: оперативних студентських загонів (такий досвід є у ХДУ), студентських служб безпеки, чергових;

- охорона громадського порядку під час проведення молодіжних культурно-масових, святкових заходів і студентських дискотек;

- створення і зміцнення серед працівників і студентів ЗВО атмосфери спокою і стабільності, підвищення довіри до підрозділів, що забезпечують порядок на території ЗВО;

- підвищення оперативності реагування на заяви і повідомлення про правопорушення силами правопорядку і технічних засобів контролю за ситуацією в громадських місцях ЗВО;

- активізація участі і поліпшення координації діяльності органів студентського самоврядування і структурних підрозділів ЗВО, які беруть участь у запобіганні правопорушень;

- зустрічі студентів з працівниками поліції, прокуратури, судів;

- виявлення молодіжних протиправних угруповань;

- запобігання проявам тероризму й екстремізму, зниження «правового нігілізму» в студентському середовищі, розробка системи стимулів для ведення законслухняного способу життя;

- розробка пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення системи профілактичної роботи, підготовка методичних матеріалів кураторам груп щодо запобігання правопорушенням серед студентів;

- розвиток міжвишівської і міжвідомчої співпраці в організації роботи з профілактики правопорушень;

- вдосконалення системи соціальної профілактики, залучення студентів до волонтерської роботи та запобігання правопорушенням серед неповнолітніх;

- призначення відповідальних або помічників деканів факультетів з безпеки і профілактики правопорушень;

- створення цілодобового «Телефону довіри» для студентів і працівників ЗВО, що опинилися в складній життєвій ситуації;

- формування бази даних про студентів, схильних до правопорушень, вживання наркотичних або психотропних засобів, а також тих, хто потребує підсиленої уваги та допомоги;

- вивчення досвіду роботи зарубіжних вишів з організації профілактичної роботи серед молоді;

- моніторинг дозвілля студентської молоді і на основі його результатів більш активний розвиток пріоритетних напрямів виховання у межах позанавчальної діяльності;

- встановлення в корпусах ЗВО і гуртожитках кнопок екстреного виклику групи швидкого реагування; створення пропускових систем у ЗВО;

- розробка і реалізація системи заходів з поліпшення освітленості доріг і тротуарів, внутрішніх територій ЗВО, дворових територій, під'їздів у студентському містечку, а також інших місць масового переміщення працівників і студентів;

- внесення в колективний договір заходів, спрямованих на профілактику правопорушень, підтримку формувань з охорони громадського порядку і їх матеріальне стимулювання й оснащення, розробка системи оцінювання ефективності профілактичної роботи;

- розробка і затвердження вишівських нормативно-правових документів (Типового положення про раду з профілактики правопорушень факультету, Положення «Про пропускний і внутрішньооб'єктний режими», Положення «Про організацію масових заходів» тощо);

Отже, у кожному закладі освіти існує системна робота з формування правової культури студентів, виявлення та усунення причин і умов, що сприяють учиненню правопорушень. Проте під час проведення профілактичних заходів педагогічним працівникам слід урізноманітнити форми і методи роботи, використовувати інноваційні методи, які результативніші під час виховання соціальних і правових компетентностей студентів. Застосовуючи інтерактивні методи, давати морально-правову оцінку негативним вчинкам, розкривати невідворотність відповідальності за скоєне правопорушення. Впроваджувати системний і ефективний внутрішній контроль. У правовиховній роботі закладів освіти підтримувати розвиток органів студентського самоврядування: залучення студентів до колективних творчих справ, до роботи у волонтерських загонах. Варто активізувати діяльність психолого-педагогічних заходів, які окреслять комплексну програму індивідуального супроводу у системі первинної профілактики, посилити соціально-психологічний супровід студентів, допомогти їм адаптуватися до навчання. Враховувати виховні можливості громадських організацій, координувати роботу з управлінням патрульної поліції у взаємодії з уповноваженим підрозділом ювенальної превенції.

ОЛІЙНИК С.М., викладач природничо-математичних дисциплін
Петрівський аграрний коледж

ОСОБИСТІСТЬ ЯК СУБ'ЄКТ СПІЛКУВАННЯ І НОСІЙ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ

Сьогодні є актуальним питання про впровадження компетентнісного підходу у процес професійної підготовки, який передбачає спрямування освітньо-виховного процесу на засвоєння компетентностей, завдяки яким

майбутній фахівець спроможний якісно вирішувати професійні завдання. Комунікативна компетентність – це здатність мобілізувати різноманітні знання мови (мовну компетенцію), ситуації, правила норм спілкування у різних контекстах чи ситуаціях. Вона передбачає володіння знаннями, уміннями, навичками побудови стратегічної програми комунікації, дотримання її контролю за нею у процесі спілкування; орієнтації на співрозмовника, передбачення його реакції; вибору мовних і паравербальних засобів комунікації; подолання комунікативних перешкод, усунення комунікативних шумів [2, с. 59].

Комунікативна компетентність стала одним із основних показників якості підготовки фахівців у будь-якій сфері діяльності. Учені визначили шляхи її формування, зазначили, що цей процес матиме успіх, якщо враховувати специфіку професії. Відомо, що специфіка будь-якої особистості – це толерантність, стресостійкість, професійна емпатія, милосердя (ветеринарний лікар, технолог). Фахівці будь-якої професії постійно долучені до етапу спілкування, і тому, визначаючи зміст професійної підготовки особистості, слід формувати її комунікативну компетентність у рамках гармонізації різнорівневих напрямів індивідуальності, оскільки комунікативна компетентність є невід’ємною складовою професійної компетентності, визначаючи при цьому рівень конкурентоспроможності на ринку праці.

На сучасному етапі в галузі професійної освіти також стоять питання реалізації концепції гуманітарної освіти. Її настановою є гармонійно розвинена особистість, яка є професіоналом своєї справи, людина, яка розуміє зміни в суспільстві, передбачає засвоєння культури, звичаїв, традицій, досвіду спілкування, а також здатність творчо вирішувати поставлені життям завдання.

Під час навчання, навчальних практик є свої традиційні методики, які виступають «нормою» людської діяльності. Ми – викладачі в своїй роботі керуємося сукупністю цінностей, методів, підходів, прийнятих педагогічною практикою в рамках наукових традицій, визначених у відповідний період часу. На сьогодні актуальним є інтерактивний метод навчання, в якому студент є учасником, який виконує зазначені дії: спілкується, готує до роботи прилади та інструменти, читає інструкції, технологічні схеми, технічні креслення, працює з інструкційними картками тощо [3, с. 6]. На практичних заняттях перевагу надають інтерактивним парним, груповим видам діяльності, діловим і рольовим іграм, завданням з вирішенням певних виробничих проблем із використанням діалогу, дискусії, дебатів, моделювання ситуацій. Особлива увага надається стану робочих місць, підтриманню санітарних норм, дотриманню основних вимог техніки безпеки. Інтерактивне навчання – це, перш за все, діалогове навчання, в ході

якого взаємодіють викладач і студент. Викладач має поважати студента як особистість, володіти термінами як основою професійного спілкування, вміти пояснювати, контролювати, бути емоційним.

Будь-яка комунікативна взаємодія обов'язково передбачає обмін знаннями, думками, інтересами як основа в комунікативній культурі, яка є провідним важелем у формуванні й розвитку міжособистісних стосунків. Важливим елементом техніки спілкування є міжособистісний простір – відстань, яка відокремлює співрозмовників. Що більше співрозмовники зацікавлені в один одному, то менша відстань між ними виникає в процесі комунікації. Однак існує межа допустимої відстані між співрозмовниками, порушувати яку вважається неетичним. Отже, у процесі навчання за комунікативним методом студенти набувають комунікативної компетенції – здатності користуватися мовою залежно від конкретної ситуації, що, безперечно, сприятиме розвитку їхньої комунікативної культури.

Під час виконання своїх професійних функцій кожна особистість має володіти комунікативною культурою. Яка характеризує індивіда, міра досконалості, досягнутої людиною у тій чи іншій галузі діяльності. Це допомагає кращій реалізації набутих знань, умінь, навичок спілкуватися й досягати взаєморозуміння під час виконання професійних і соціальних функцій. Володіння комунікативними вміннями визначають рівень сформованості в особистості комунікативної культури як основний інструмент спілкування.

Особистість ще з раннього дитинства засвоює науку спілкування, оволодіває навичками вести себе серед людей так, щоб їм було добре, приємно, зручно. Дар слова, мистецтво спілкування – одна з найбільших здібностей людини, вона піднімає її над усім живим і робить людиною. Компетентність у спілкуванні, знання закономірностей, функцій, видів, форм, рівнів і способів впливу на особистість є однією з головних умов досягнення високого рівня професіоналізму, оскільки в умовах контактування можна створити адекватне уявлення про людину, її бажання, потреби. У межах міжособистісної взаємодії комунікативна компетентність фахівців виявляється в їхній комунікативній діяльності, яку визначають потреби й мотиви, передбачає обмін інформацією, а також враховує емоційно-почуттєві аспекти спілкування, зокрема емпатію. Емпатична культура в поєднанні з емоційним інтелектом особистості є каталізатором процесу адаптації майбутніх працівників до трудової діяльності, оскільки виражає їхнє соціалізоване ставлення до інших людей. Формування комунікативної культури майбутніх фахівців має передбачати їхнє ознайомлення з основами конфліктології, оскільки будь-яка міжособистісна взаємодія не позбавлена виникнення конфліктних ситуацій. Мова людини водночас є найважливішим засобом впливу на особистість, засобом

виховання її моральних якостей і духовної культури. У спілкуванні є правило, про яке не слід забувати. Яким би не був настрій, ви зобов'язані бути коректними з товаришами, на когось не «зігнати злість». Адже відомо, що настрій, внутрішній стан людини в першу чергу відбивається на результатах праці. Давайте розуміти один одного з півслова. Щоб, помилившись раз, не помилитися знову. Інколи, те, що ми збираємося сказати іншій людині, не завжди приємно. А тому робити зауваження – тонке мистецтво, якому потрібно вчитися. Треба бути уважним слухачем, дати людям відчувати їх значимість і потрібно робити це щиро. Спілкування є основним інструментом вирішення конфлікту на основі взаємоповаги обох сторін, з'ясування позицій і порозуміння. Завдяки вмінню конструктивно спілкуватися та приймати правильні рішення в умовах конфлікту оптимізується готовність майбутнього фахівця до професійної діяльності.

Таким чином, знання культури спілкування, його особливостей і проблем становить підґрунтя для реалізації та поліпшення стосунків з іншими людьми, зокрема в професійній сфері.

Нині розширюються види освітньої діяльності з ґрунтового засвоєння мови професії з тим, щоб навчити майбутніх фахівців професійно спілкуватися. Мовленнєва діяльність є складником будь-якої фахової професії. Під час викладання дисциплін за професійним спрямуванням йде ознайомлення студентів з нормами сучасної української мови в професійному спілкуванні, з основними вимогами до складання та оформлення професійних документів, навчання їх професійного мовлення, збагачується словничок професійною термінологією, розвиваються комунікативні здібності, комунікативна компетентність. Стрижневими компонентами професійної комунікативної діяльності є мовленнєва компетенція і компетентність. Тому треба формувати навички професійної комунікації, студіювання особливостей фахової мови, на розвиток культури мови майбутніх фахівців. Фахівець повинен мати навички мовної поведінки в своїй професійній сфері. Нині саме реалізація комунікативного підходу до вивчення мови за професійним спрямуванням може забезпечити належну підготовку майбутніх фахівців до професійного спілкування [2, с. 42]. Кожна особистість має знати, що їй потрібно жити у суспільстві за законами людського спілкування.

Формування комунікативної культури слід поєднувати з освітньо-виховним процесом, із дозвіллям. Основними чинниками цього процесу є зовнішні дії освітнього середовища закладу освіти і власна активність особистості. У процесі професійної підготовки формування комунікативної культури майбутніх фахівців має спиратися на положення про те, що пріоритетним завданням є використання комунікативних засобів відповідно до конкретного соціального контексту; побудова освітнього процесу вимагає

залучення учнів до ситуативного спілкування, максимально наближеного до реальних виробничих ситуацій.

Мова йде про здатність швидко знаходити найсприятливіший тон і потрібну форму спілкування з клієнтами та співробітниками, розуміння ситуації, гнучкість у розмові на засадах чуйності та співчуття, простоти і природності спілкування, об'єктивність підходу до поведінки інших. Таким чином, від міри відповідальності поведінки людини соціальним вимогам залежить успіх її професійної діяльності, що є необхідною складовою професійно-комунікативної культури будь-якого фахівця. Культура поведінки – це «зовнішня» сторона етичної культури особистості. Слово, жест, зовнішній вигляд – це засіб зв'язку з іншими людьми. Це наша візитка. Словами борються, словами люблять, словами ненавидять, словами вбивають, словами творять величезні справи в історії людства.

Комунікативну культуру зумовлюють також розвиток і саморозвиток особистості. У зв'язку з цим сучасна професійна підготовка має спрямовуватися на становлення духовно розвинутої культурної особистості, якій притаманне цілісне гуманістичне світосприйняття. Це можливо за наявності комунікативної культури, яка несе не тільки загальнокультурні ознаки, а й є проявом внутрішньої культури особистості.

Література

1. Колісник М. Інтерактивна парадигма проведення навчальних практик // Освіта. Технікуми, коледжі. 2017. № 3 (43). С.33,34.
2. Мирян О. Формування комунікативної компетентності у студентів на заняттях з основ психології та міжособового спілкування // Освіта. Технікуми, коледжі. 2018. № 1,2 (45) С.59.
3. Очеретенко Л.Ю. Питання гуманізації хіміко-біологічних дисциплін: навч. посіб. Київ : Вища шк., 1995. С.6.
4. Сагач Г.М. Мистецтво ділової комунікації: навч. посіб. Київ : Київський інститут банкірів банку «Україна», 1996.
5. Хемич О. Інтерактивні форми і методи навчання при викладанні дисциплін професійної і практичної підготовки // Освіта. Технікуми, коледжі. 2017. № 3 (43).

ІНТЕРНЕТ-СПІЛКУВАННЯ ЯК НОВА ФОРМА МІЖОСОБИСТІСНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Всесвітня мережа як глобальне міжкультурне явище є сьогодні не лише джерелом одержання необхідної інформації та засобом спілкування, але й активним дискурсом, що впливає на формування мовних норм та комунікативних стереотипів. Сьогодні віртуальне спілкування розвивається досить стрімко. Так, інтернет має близько 15 мільйонів абонентів у понад 150 країн світу, до того ж щомісяця розмір Всесвітньої мережі поповнюється на 7–10 %.

Питання культури мовлення в інтернет-мережі становить значний науковий інтерес. Зокрема, Т. Виноградова, Г. Гусейнов, В. Карасик, Т. Юдіна, В. Маслова, Ю. Прохоров, М. Лукіна, І. Фомічова, Н. Акімова та інші досліджували різні аспекти цієї наукової проблеми. Першочерговим аспектом дослідження мовного питання у мережі інтернет є лінгвістичний та психологічний аспекти. Новизну цього дослідження становить аналіз загальної ситуації з культури мовлення в інтернет-мережі та можливих шляхів вирішення проблеми низького рівня інтернет-комунікації. Мета роботи полягає у дослідженні впливу інтернет-мережі на комунікативну культуру суспільства.

Засоби поширення інформації (преса, радіо, телебачення, кіно, інтернет тощо) сприяють постійному доступу до суспільно-політичного життя соціуму, мають вплив на систему цінностей, світоглядних орієнтацій, уявлень, мислення загалом, формує певні поведінкові моделі людини. Врахування психологічних особливостей різних категорій людини (вікові, етнічні, соціальні, гендерні, релігійні тощо) сприяє досягненню певної мети через зміст інформації, форму (мовні засоби, форма подання, стиль, акцент на фактажі та суспільно-політичних подіях тощо) [2, 45].

Усі зазначені фактори мають значний вплив на мислення та комунікацію сучасного людства.

Важливим моментом інтернет-спілкування є швидке реагування користувачів на новини, можливість висловити своє ставлення до актуальних подій. До негативних явищ належать некоректні висловлювання відносно представників різних рас, етносів, представників нетрадиційної орієнтації тощо.

Виділяють такі форми спілкування в інтернеті:

- телеконференції;
- чат (мається на увазі IRC (Internet Relay Chat);
- веб-пейджери (наприклад, ICQ, Instant Messenger, Viber);

- листування електронною поштою (e-mail).

Спілкування в інтернеті має певні особливості, а саме:

1) спілкування, опосередковане комп'ютером, відбувається анонімно. Коли хто-небудь надсилає повідомлення в інтернеті, його можуть читати всі і відповідати на нього. Можна приєднатися до чужої розмови, або розпочати свою;

2) втрачають своє значення невербальні засоби спілкування. Фізична відсутність учасників взаємодії призводить до того, що справжні почуття можуть приховуватися або подаються зовсім не ті, які людина у цей момент відчуває. Тому в інтернеті легше вести серйозну розмову, можна спілкуватися з тією людиною, яка під час зустрічі могла б не сподобатись, скажімо, через зовнішність; можна говорити з людьми незалежно від їх віку, статі, статусу тощо.

3) спілкуючись в інтернеті, можна створити будь-який образ, виглядати ким завгодно, бо не має обмежень, характерних для матеріального світу. Користувачі кажуть: «В інтернеті ніхто не знає, що ви – собака». Анонімність розширює можливості для самопрезентації людини, дає змогу створювати іншим яке завгодно уявлення про себе. У цьому контексті навіть можна говорити про «віртуальну особистість». Вона наділяється іменем, часто псевдонімом, а її реальне «Я» дуже відрізняється від створеного віртуального образу [1].

Усе це вимагає відповідних лексичних, граматичних і синтаксичних мовних засобів. Для інтелектуально розвиненої людини, яка володіє всіма нормами усного й писемного мовлення, інтернет – безмежна можливість збагачення культурного мовленнєвого рівня. Як наслідок, виникають нові мовні явища, наприклад, комп'ютерний сленг, нові види скорочення інформації, невластиві традиційним мовам, вживання в писемному мовленні засобів, які функціонально змінюють міміку і жести.

На жаль, українську мову в інтернеті можна зустріти тільки в поодиноких випадках. Залишається сподіватися на створення у далекому майбутньому української інтернет-мережі.

За результатами дослідження, 93,2 % опитаних студентів користуються соціальними мережами в інтернеті. Найбільш популярною серед студентів є соціальна мережа Instagram. Нею користуються 92,4 %. На другому місці – Facebook, 38,5 %, на третьому – Однокласники.ru – 20,9 %. Далі Twitter – 10,8 %, ВКонтакте – 7 %, Google Plus+ – 6,2 %, You Tube – 6 %, та інші. 53 % респондентів зазначили, що користуються соцмережами у будні і вихідні дні, 29,1 % лише на вихідних, а 17,9 % лише в будні. 51,1 % студентів-користувачів повідомили, що вони проводять 1-3 години на добу у соціальних мережах, 19,4 % – від 3-5 годин, 4,9 % – від 5 до 7 годин, 3 % більше 7 годин. Лише 2,6 % зазначили, що проводять в соцмережах менше однієї години.

Головною метою використання соцмереж для 82,7 % опитаних користувачів є спілкування із друзями, для 60,5 % – обмін інформацією, 39,7 % – переглядають фото, 37,8 % – переслуховують аудіо, 35,1 % – переглядають відео, 10,5 % – грає в online ігри.

Ставлення до «сидіння» в соціальній мережі в кожного своє. Хтось підкорився модній тенденції і зареєстрував свої сторінки всюди, де цікаво. Хтось чітко регламентує час на віртуальне спілкування. Хтось проти цього.

У кожного своя думка.

Чотири фактори на користь віртуального спілкування:

- людина опановує роботу з комп'ютером і в інтернеті;
- отримує безліч інформації, навчається її аналізувати, що позитивно впливає на логічне мислення, пам'ять, увагу;
- дає змогу спілкуватися з людьми, які знаходяться в іншому місті або країні, людина не випадає зі свого кола спілкування, перебуває в курсі останніх подій у житті інших;
- під час листування з іншими людьми відточує вміння грамотно будувати речення, висловлювати свої думки.

Чотири фактори проти віртуального спілкування:

- світ соціальної мережі розмиває рамки загальноприйнятих понять: добре/погано, пристойно/непристойно, красиво/вульгарно тощо;
- спілкуючись з людьми тільки в соцмережі, людина не розвивається емоційно, адже текстові повідомлення позбавлені міміки, жестів, енергетичних імпульсів. Важко визначити, чи людина щира, як вона відреагує на висловлювання співрозмовника;
- спотворюється розуміння дружби, адже в мережі в тебе може бути 300 так званих друзів, але запросити на День народження в реальному світі нікого;
- виникає проблема самоідентифікації учасника соцмережі, адже в інтернеті можна зробити себе розумним, дотепним, популярним і гарним, а в житті залишатися зовсім іншою людиною [3].

Звичайно, не можна говорити лише про негативний вплив інтернету на мову. Зокрема, небайдужі до культурного мовлення люди у інтернет-мережі з метою пропаганди культури спілкування загалом, і популяризації саме літературної мови розміщують матеріали, які мають на меті підняти культурний рівень загалом, і рівень володіння українською мовою зокрема.

Отже, ми є свідками трансформаційних процесів інтернет-комунікації у бік поліпшення культурного рівня. Наразі інтернет-мережа виконує низку важливих функцій у життєдіяльності людини (гедоністичну, виховну, пізнавальну тощо). Залучення можливостей та використання інтернету з метою популяризації культури спілкування має великі перспективи, над якими варто працювати фахівцям лінгвістичної галузі. Загалом інтернет-мережа має вагомий вплив на комунікативну культуру суспільства.

Література

1. Білинська Є., Жичкина А., Сучасні дослідження віртуальної комунікації: проблеми, гіпотези, результати. Москва : ЮНИТИ – ДАНА, 2004. 165 с.

2. Семигінівська Т.Г. Вплив глобалізації на мову як аспект культури суспільства // Вісник СумДУ. Серія Філологія, № 1. 2007. Том 2. С. 45-49.

3. Чемеркін С. Г. Українська мова в інтернеті: позамовні та внутрішньоструктурні процеси: монографія. Київ : НАН України. Інститут української мови, 2009. 240 с.

4. «10 цікавих фактів про українську мову» URL: http://gazeta.ua/articles/history/_10-cikavih-faktiv-pro-ukrayinsku-movu/657994

5. Фасоля Т. Як не загубитися у мережі // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. 2005. № 4. С. 146-148.

ЧАЙКА Л.А., викладач-методист

Каховський державний агротехнічний коледж

КУЛЬТУРА СПІЛКУВАННЯ ЯК КОМУНІКАТИВНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИСТОСТІ

Кардинальні зміни українського суспільства ХХІ ст. зумовили трансформацію життєвих орієнтацій його членів, посилили потребу в соціально важливих особистісних якостях і комунікативних уміннях, які сприяли б моральності та гармонізації поведінки в міжособистісній взаємодії. У зв'язку з цим набула особливої актуальності потреба у вивченні комунікативної культури у контексті становлення особистості як носія культури.

Сучасний світ все більше набуває масштабнішого характеру існування. Особливого статусу набувають ті зміни, основою яких є міжкультурна комунікація, адже потреба народів у культурному порозумінні, прагнення пізнати духовний світ одне одного, динаміка і суперечливість соціального розвитку призводять до посиленого застосування комунікативних процесів, що набувають постійного, системного характеру. Людство усвідомило, що тільки шляхом знаходження компромісу можна вирішити глобальні проблеми і захистити себе від самознищення [9, с. 317].

Проблему становлення особистості і її розвитку як суб'єкта навчання та спілкування, культури і питання комунікативно-мовленнєвого розвитку розробляли такі вітчизняні вчені: Б.Ф. Баєв, Г.С. Костюк, О.О. Раєвський, І.О. Синиця, П.Р. Чамата і – в наш час – Г.О. Балл, І.Д. Бех, О.Ф. Бондаренко, М.Й. Боришевський, О.В. Киричук, С.Д. Максименко, Т.О. Піроженко,

В.В. Рибалка, Т.А. Російчук, Г.Л. Чайка, Н.В. Чепелєва, Т.К. Чмут, Т.Д. Щербан та інші.

Спроби визначення змістової специфіки культури спілкування в галузі психологічних досліджень робилися неодноразово. Спочатку поняття культури спілкування розглядалося суто в науково-педагогічному значенні – як вихованість особистості, тобто малася на увазі нормативність її поведінки, детермінована пізнавальним і моральним досвідом. У подальшому – в останнє десятиріччя – діапазон тлумачень поняття культури спілкування коливався від її розуміння як здатності людини до спілкування до ототожнення з комунікативною компетентністю.

Ми часто не замислюємося, чи правильно зрозумів співбесідник контекст повідомлення, адже рівень сприйняття у кожної людини різний. Тому часто під час спілкування виникають комунікативні бар'єри (інтелектуальні, мотиваційні, емоційні тощо). Виникнення бар'єрів спілкування, невміння правильно висловити свою точку зору на будь-яке питання, передбачити поведінку і вчинки іншої людини, невміння спілкуватися з людьми незалежно від віку та професії, мотивувати та аргументувати свою позицію свідчить про низький рівень комунікативної культури, без якої неможливе ні особистісне, ні професійне життя [8, с. 350].

Комунікативна культура – це результат соціально-комунікативного розвитку суспільства і водночас витвір конкретної людини, який забезпечує її зв'язок із соціумом. Це продукт комунікативної діяльності, що виникає, живе і розвивається в міжособистісній взаємодії та є актом творчості людини.

Таким чином, сама особистість в усьому її психологічному багатстві: з властивою їй багаторівневою структурою, складною системою мотивів – потреб, інтересів, настановлень, інтенцій, почуттів, цілей тощо, які втілюються в позитивному ставленні до процесу спілкування і його суб'єктів, у морально-комунікативних якостях та вміннях, – створює комплекс «внутрішніх» умов для формування індивідуально своєрідного психологічного утворення, яким є її комунікативна культура. Остання тісно пов'язана з усіма сферами психіки особистості: пізнавальною, емоційною, вольовою, мисленнєвою, мовленнєвою, але особливо органічно – з її потребоно-мотиваційною сферою, яка виступає психологічним підґрунтям набуття комунікативних знань, навичок і вмінь, розвитку морально-комунікативних якостей [3, с. 42].

Наголосимо, що вирішальне значення для становлення особистості як суб'єкта спілкування, засвоєння нею зразків поведінки і соціальних ролей, набуття досвіду спілкування, його культури має саме підлітковий вік, сенситивний до розвитку комунікативної функції. Навчально-виховні впливи і міжособистісні взаємодії дають змогу підліткам опанувати не тільки навички культурної поведінки (знання і додержання соціально-

комунікативних норм), виробити операційно-технічні прийоми спілкування, а й сприяє становленню і розвитку глибинних, визначальних для перебігу і результату спілкування мотиваційно-змістових структур його особистості. Йдеться передусім про формування в особистості таких якостей, які мають моральний смисл і є підґрунтям для вироблення вмій психологічно комфортної і ефективної взаємодії.

Проблеми теорії та практики розвитку комунікативного потенціалу особистості за допомогою інтерактивних технологій розглянуті в працях Н.Н. Богомолової, О.В. Винославської, Ю.Н. Ємельянова, Л.М. Карамушки, А.Г. Ковальова, Д. Льюїс, С.В. Петрушиної, О.А. Пікулевої, Л.А. Петровської, А.С. Прутченкова, Є.В. Сидоренка, С. Стаута, Дж. Стюарта, В.К. Тарасова, К. Торна, Н.Ю. Хрящова та інших [6, с. 86].

Спілкування – це процес взаємодії між людьми, в ході якого виникають, виявляються і формуються міжособистісні взаємини. Спілкування передбачає обмін думками, почуттями, переживаннями тощо.

Спілкування не може бути прирівняне ні до передачі повідомлень, ні навіть до обміну інформацією. Інформація в процесі спілкування не тільки передається, а й формується, уточнюється, розвивається. Тому комунікативне повідомлення – це завжди процес вироблення нової інформації, спільної для людей, що спілкуються, і народжує їх спільність.

Отже, основне призначення спілкування полягає в тому, щоб люди контактували, шукали і знаходили точки зіткнення один з одним, взаємодіяли між собою в процесі спільної діяльності, що б вони обмінювалися інформацією і прагнули до розуміння один одного.

Важливе значення для особистості як суб'єкта спілкування і власного життя мають переконання, як певні знання, у правильності і життєвій важливості яких людина глибоко впевнена, і які служать їй керівництвом до дій. Перетворення знань на переконання – тривалий і складний процес. Сила і твердість переконань спирається не тільки на логічну обґрунтованість цих знань, всебічну їх продуманість, але і на розуміння їх життєвої значущості, життєвого сенсу, стверджуваного досвідом людини.

Серед різноманітності переконань особистості особливо важливе значення мають моральні переконання, які скеровують її суспільну поведінку, зокрема, щодо стосунків між людьми в суспільстві, їхніх вчинків, рис, норм і правил поведінки. Відповідно до моральних переконань особистість будує свої стосунки з іншими людьми, дотримується їх як обов'язку, вважаючи справою честі [2, с. 180].

Говорячи про те, що особистість формується в соціальному середовищі, слід підкреслити, що людина – не пасивний об'єкт у руках містичних обставин, а саме активний суб'єкт зміни умов свого життя. Зв'язок людини зі середовищем здійснюється за допомогою діяльності. Тому людина має відносну самостійність і може в певних історичних рамках

індивідуально визначати свої цілі і дії. Людина стає особистістю не від народження, а лише в процесі оволодіння і реалізації соціального досвіду. Це передбачає, з одного боку, засвоєння сформованих суспільних норм поведінки, досягнутого рівня знань, можливостей матеріального виробництва тощо, а з іншого – прояв і матеріалізацію творчих сил.

Особистість формується і може розвиватися лише в суспільстві. У свою чергу, розвиток особистості виявляється чинником, що впливає на розвиток суспільства. Розвиток особистості і суспільства в процесі їх взаємодії є загальносоціологічний закон, що виявляється у специфічній формі в різних суспільно-економічних формаціях. Зв'язок між суспільством і особистістю взаємний: суспільство впливає на особистість і особистість на суспільство. Однак суспільство відіграє визначальну роль у розвитку особистості. Суспільство складається з людей. Але особистість не передумова, а результат суспільних відносин в їх розвитку і, в цьому сенсі, щось похідне від суспільства [13, с. 21].

Все, чим володіє людина, чим вона відрізняється від тварин, є результатом її життя в суспільстві. І це належить не тільки до того, що людина набуває в ході свого життя, а й до того, з чим вона народжується: дитина з'являється на світ з усім анатомо-фізіологічним багатством, накопиченим минулими тисячоліттями. Поза суспільства дитина не стає людиною. Тому багатство особистості зумовлено багатством її зв'язку зі суспільним цілим. Однак особистість не розчиняється в суспільстві. Вона зберігає значення неповторної і самостійної індивідуальності і робить свій внесок у життя суспільного цілого.

Література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підруч. Київ : Видав. центр «Академія», 2004. 344 с.
2. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : наук. метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1998. 204 с.
3. Бондаревська Е. В. Формування моральної свідомості особистості // Людина і світ. 2007. № 3. С. 42-44.
4. Лозовой В. О., Панов М. І., Стасевська О. А. Етика : навч. посіб. / за ред. В. О. Лозового. М-во освіти і науки України. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 223 с.
5. Панов В. О., Стасевська О. А., Ценко М. Б. Етика : навч. посіб. / за ред. В. О. Лозового. М-во освіти і науки України. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 382 с.
6. Карамушка Л. М. Психологія управління : навч. посіб. Київ : Міленіум, 2003. 344 с.
7. Карамушка Л. М. Види інтерактивних технік та особливості їх

застосування у підготовці менеджера та працівників організацій // Актуальні проблеми психології. Т. 1. : Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. Київ : Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України, 2002, Ч. 6. С. 275-284.

8. Корніяка О. М. До питання про особистісну обдарованість і культуру спілкування // Обдарована особистість: пошук, розвиток, допомога : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27-29 квітня 1998 р.). Київ, 1998. С. 350–353.

9. Корніяка О. М. Оптимальне педагогічне спілкування і його культура як передумова особистісного і комунікативного розвитку школярів // Психологія : зб. наук. пр. Київ : Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. 2016. Вип. 12. С. 316 – 322.

10. Малахов В. Етика : курс лекцій : навч. посіб. для вищ. навч. закл. / за ред. С. Головки, Т. Янголь. 4-те вид. Київ : Либідь, 2002. 382 с.

11. Мовчан В. Етика: навч. посіб. 3-тє вид., виправл. і доп. Київ : Знання, 2007. 483 с.

12. Макаренко А. Єдність моральних знань і поведінки. URL : www.dzerelo.ua.

13. Пилипенко А.Д. Дослідження науковців моральних аспектів суспільства // Суспільне життя. 2005. № 7. С. 21.

14. Сухомлинський В.О. Народження громадянина. URL: www.dzerelo.ua.

УДАЛОВА О.Ю., канд. пед. наук, доцент,
старший науковий співробітник
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»
olena_udalova@ukr.net

РЕАЛІЗАЦІЯ ТЬЮТОРСТВА В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Масштаб нових історичних завдань владно диктує необхідність кардинальних зрушень у змістовних, технологічних, управлінських складових розвитку освіти, яка покликана допомогти молодій людині оволодіти життєвою компетентністю, увійти в ситуацію соціальних і духовних змін.

Інтеграція національної систем и освіти до європейського соціально-культурного простору вимагає інноваційного переоснащення сучасного освітнього процесу. За таких умов виникає об'єктивна потреба у створенні педагогічних технологій, які задовольняють різнобічні освітні та професійні потреби кожної особистості в процесі професійної діяльності.

Розвиток вищої освіти – це складний, тривалий процес, який потребує важкої праці, виховання академічної спільноти, студентства в дусі демократизму.

Сучасне розуміння кваліфікованого фахівця пов'язане з рівнем сформованості особистісних та професійно значущих рис (якостей). Саме тому призначенням освітньої діяльності є розвиток самостійності студентів, їх здатності до творчості. Повноцінно ці якості можуть формуватися в умовах індивідуальної освітньої діяльності, тому особливого значення у вищій школі набуває самостійна робота студентів.

Вибір нашої держави – європейська інтеграція – це рух до демократії, інформаційного суспільства, соціально орієнтованого ринкового господарювання на засадах верховенства права і забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Разом з тим, проголошуючи курс на інтеграцію у сфері освіти, необхідно звернути увагу закладу вищої освіти на студента, його потреби, розвиток його здібностей. Особливо це стосується найбільш обдарованих, найбільш перспективних і, як правило, найбільш вразливих молодих людей.

Обдаровані випускники, переможці міжнародних та всеукраїнських інтелектуальних змагань, зазвичай мають фахові знання на рівні першого – третього курсів і потребують індивідуальних програм навчання, творчого навантаження відповідно до рівня їх досягнень та фахових інтересів.

Чіткої системи навчання, спрямованої на розвиток талановитих студентів, у закладах вищої освіти не існує. Переважна більшість роботи з обдарованими студентами ґрунтується на ентузіазмі окремих викладачів і не підкріплюється ніякою матеріальною винагородою.

Внаслідок відсутності тісного зв'язку між середньою та вищою ланками освіти, наступності у формах і методах навчання, неможливості повною мірою реалізувати свій творчий потенціал, за браку належних умов навчання та у не найкращих соціальних умовах життя обдарована молодь, відчувши неможливість повної самореалізації на Батьківщині, продовжує навчання за кордоном.

Діяльність викладача передбачає не лише відтворення внутрішнього світу студента, а й активне та цілеспрямоване його перетворення відповідно до поставленої мети та завдань. Якщо врахувати, що творча діяльність можлива за активності самого студента, то можна дійти висновку, що завдання викладача полягає у створенні умов, які стимулювали б цю активність.

З метою заохочення обдарованих молодих людей, переможців міжнародних та всеукраїнських учнівських олімпіад до навчання у закладах вищої освіти України доцільно здійснювати цей процес за індивідуальними програмами з максимальним урахуванням рівня підготовки випускників; закріплювати за кожним обдарованим студентом наукових керівників або

консультантів з-поміж провідних викладачів та науковців відповідного закладу освіти; залучати студентів до наукової роботи і надавати доступ до новітнього лабораторного та наукового обладнання; надавати безкоштовний доступ до мережі Інтернет; створювати належні житлово-побутові умови тощо. Робота професорсько-викладацького складу з обдарованими студентами має обов'язково належним чином оплачуватися, а загалом необхідно створити в державі атмосферу, в якій обдарована молода людина почувала б себе потрібною своїй Батьківщині.

Кожний викладач має свої професійні установки, які зумовлюють вибір педагогічних методик в системі керування діяльністю студентів. Взаємодія зі студентами має будуватися з урахуванням таких умов: надання студентам права вибору творчої індивідуальної діяльності, спільне прийняття викладачем і студентами рішень, пов'язаних із визначенням завдань щодо вирішення проблем організації освітнього процесу на творчій основі не як механічного заучування фактів, а як відкриття, яке робить педагог під час вирішення заданої проблеми студента.

Виходячи з вищезазначеного, для активізації індивідуальної роботи зі студентами, необхідно звернути увагу на нову спеціалізацію, професійно-педагогічну діяльність педагога як тьютора.

Тьютор (англ. Tutor в перекладі з англійської – педагог-наставник, опікун, піклувальник, від лат. Tueor – піклуватися, оберігати) – фахівець, який супроводжує учня або студента в процесі індивідуального навчання, він бере участь у розробці індивідуальних освітніх програм для своїх підопічних. Однак місія тьютора набагато вище і масштабніше, ніж проста допомога в навчанні.

Тьюторський супровід – це педагогічна діяльність з індивідуалізації освіти, спрямована на виявлення і розвиток освітніх мотивів та інтересів студента, пошук освітніх ресурсів для створення індивідуальної освітньої програми, на роботу з освітнім замовленням родини, формування освітньої рефлексії студента [3, с. 8].

Традиція тьюторства виникла в середні століття в університетах Англії, і збереглася до теперішнього часу в Європі і США, де кожна людина знає, хто такий тьютор у ЗВО. Студент сам вибирає лекції, які він відвідуватиме, а тьютор допомагає зробити цей вибір ефективним, курує процес самоосвіти. Таким чином, тьютор – це наставник, фахівець, який працює індивідуально з одним або декількома студентами.

Тьюторська діяльність не пов'язана безпосередньо з процесом передачі знань. Тьютор в освіті – це не викладач, а персональний наставник, консультант. Існує різниця між індивідуалізацією освітнього процесу та індивідуальним підходом.

1. Творчий педагог під час подачі навчального матеріалу враховує особливості своїх студентів. Індивідуальний підхід до кожного студента

сприяє кращому засвоєнню академічної програми (загальної для всіх), що складається з навчальних дисциплін (однакових для всіх).

2. Індивідуалізація дає студентам свободу вибору дисциплін, спеціалізації, відвідуваності лекцій, але не звільняє від необхідності показати належний обсяг знань на іспитах. Щоб процес навчання за такого підходу проходив успішно, необхідна допомога тьютора.

У його посадові обов'язки входить:

- виявлення інтересів студента, його здібностей і талантів;
- сприяння студентам у виборі профільюючих навчальних дисциплін;
- узгодження академічного плану освітньої установи з індивідуальними схильностями студентів;
- допомогу студентам в складанні персонального робочого навчального плану, у виборі літератури і навчальних матеріалів, необхідних для самоосвіти;
- взаємодія з викладачами, адміністрацією, батьками або піклувальниками з метою створення умов для розвитку особистості і самовизначення студентів [5].

Тьюторство – принципово новий вид педагогіки. Хоча є безліч галузей, де воно має своє місце: соціальна робота з проблемними сім'ями, дитсадки, школи, коледжі та виші, інклюзивна освіта і дистанційне навчання.

Тьютор – професія нова. Методику підготовки таких фахівців до кінця ще не розроблено. У деяких випадках курси підвищення кваліфікації пропонують перепрофілювання педагогів. Однак з урахуванням специфіки робота тьютором вимагає академічної освіти. Тому деякі педагогічні інститути розпочали навчання цієї професії.

Характеристика тьютора містить як особисті якості, так і професійні навички:

- спілкування з людьми різними за віком і станом здоров'я (комунікативні);
- навчання та створення умов для розвитку гармонійної особистості (педагогічні);
- створення внутрішнього психологічного настрою підопічного (психологічні);
- юридична грамотність у питаннях освіти.

Тьюторство в сучасній освіті – педагогічна позиція, пов'язана зі спеціальним чином організованою системою освіти. Освітній процес, режим і характер занять складаються, виходячи з пізнавального інтересу, нахилів, здібностей студента. Рушійні сили в ній – це педагог-тьютор і його підопічний.

Технології тьюторського супроводу дозволяють вирішувати завдання, які передбачають в рамках формування принципово нової системи безперервної освіти «постійне оновлення, індивідуалізацію попиту і

можливостей його задоволення». При цьому ключовою характеристикою такої освіти стає не тільки передача знань і технологій, але і формування творчих компетентностей, готовності до перенавчання, вміння навчатися протягом усього життя, вибирати і оновлювати професійний шлях. Студенти мають бути залучені в дослідницькі проекти, творчі заняття, спортивні заходи, в ході яких вони навчатися винаходити, розуміти й освоювати нове, бути відкритими і здатними висловлювати власні думки, вміти приймати рішення і допомагати один одному, формулювати інтереси і усвідомлювати можливості.

У процесі тьюторського супроводу акцент зміщений у бік самостійного розроблення прийнятних для студента норм, які обговорюються з тьютором. Щоб тьюторський супровід мав творчий характер, студент має сам здійснити якусь «освітню пробу», результати якої і будуть предметом спільного аналізу (обговорення дипломного проекту).

Тобто, основою тьюторської роботи є принцип індивідуалізації, що і визначає всі використовувані тьютором прийоми і способи. Але індивідуальний підхід та індивідуалізація – різні поняття. Індивідуальний підхід: робота з людиною реальною – діагностика, корекція, єдиний результат. Індивідуалізація: робота з можливою людиною – створення середовища, можливості, особистий результат. Головний інструмент освітнього процесу і базовий функціональний обов'язок педагога-тьютора – створення індивідуальної освітньої програми, яка постійно уточнюється і корегується. Зміни вносять залежно від спільного аналізу успіхів і просуваль студента на шляху освоєння компетенцій.

З метою професійного спілкування необхідно чітко уявляти структуру цього процесу, знати, які психолого-педагогічні уміння забезпечують його здійснення, яким чином можна удосконалювати індивідуальну роботу зі студентами. За Кан-Каликом, є чотири етапи комунікації, що становлять структуру педагогічної взаємодії.

1. Моделювання педагогом майбутнього спілкування (прогностичний етап). Це перший етап планування й розробки змісту, структури, методів спілкування. Плануються можливі способи комунікації, прогнозується сприймання студентом змісту взаємодії, зосередженість на спільній роботі зі студентами, на розвитку їх. Викладач обговорює взаємодію зі студентом з метою зацікавити його, створити творчу атмосферу та виявити його індивідуальність.

2. Початковий етап комунікації. Його мета – встановлення емоційного і творчого контакту в педагогічній взаємодії. Кан-Калик В. називає цей етап «комунікативна атака»; у цей період стимулюється ініціатива студента, що дає змогу керувати спілкуванням. Тому тьютору важливо оволодіти технікою швидкого включення у комунікативний процес зі студентами, а також ознайомитися з прийомами самопрезентації та динамічного впливу.

3. Керування спілкуванням. Це свідомо і цілеспрямована організація взаємодії викладач–студент відповідно до визначеної мети. Здійснюється обмін інформацією, оцінками з приводу обговорюваної проблеми, створюється атмосфера творчості, щоб дати студенту змогу вільно себе виявляти в процесі обговорення проблеми. Педагог надає можливість студенту аналізувати проблему. Викладач має володіти педагогічними методами та програмами з альтернативним підходом під час взаємодії зі студентом, виявляти інтерес до студента, сприймати інформацію від нього (активно слухати), висловлювати судження з того чи іншого приводу, ставити перед ним освітні цілі і вказувати на шляхи їх досягнення.

4. Аналіз спілкування. Головне завдання цього етапу – співвіднесення мети, засобів, результатів взаємодії, а також моделювання подальшого спілкування. Це етап самокоригування [2].

Тьюторські технології допомагають організувати творчу роботу студента згідно з його індивідуальним інтересом в спонуканні до конкретної діяльності. До цих технологій можна віднести: технології проектування, дослідницькі методи, дебати, освітній туризм, портфоліо, розвиток критичного мислення під час читання і листування, творчі майстерні, кейс-стаді, технології відкритого простору, соціокультурні ігри, робінзонада тощо. Тьютор використовує і цілий пакет технологій, які активно використовуються в педагогічній психології – питально-відповідальні технології, технології рефлексивних сесій, технології активного слухання, технології модерації тощо. Однак ключовим інструментом тьютора є підвищення професійних компетенцій студентів.

Тьюторство виникає там і тоді, де і коли з'являються потреба і необхідні умови переходу до варіативності та індивідуалізації освітніх програм.

Під педагогічним супроводом розуміється така навчально-виховна взаємодія, в ході якої студент чинить дію за заздалегідь відомими нормами, а педагог створює умови для ефективного здійснення цієї дії.

Література

1. Дем'яненко Н. М. Тьюторство – технологія супроводу особистісно-професійного розвитку студентів. Історико-педагогічні студії : наук. часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2008. Вип. 2. С. 106–116.
2. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении : книга для учителя. Москва : Просвещение, 1987. 190 с.
3. Ковалева Т. М. Основы тьюторского сопровождения в общем образовании: лекции 1–4 : учеб.-метод. пособ. Москва : Пед. ун-т «Первое сентября», 2010. 56 с.

4. Пилипчевская Н. В. Тьюторская деятельность: теория и практика. Красноярск, 2009. 114 с.

5. Тьютор – кто это и как им стать? URL :<http://womanadvice.ru/tyutor-kto-eto-i-kak-im-stat>.

МАРЧЕНКО С.О.

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО АГРАРІЯ

В умовах реформування системи освіти за зразками західноєвропейських країн нині стає актуальною проблемою перебудова методик проведення практичного навчання майбутніх фахівців агропромислового комплексу з метою забезпечення сприятливих умов засвоєння регламентованого освітніми стандартами рівнів кваліфікації, сприяння належній сформованості фахових компетенцій, які забезпечують конкурентоспроможність та затребуваність фахівця на ринку праці.

Оволодіння професією безпосередньо пов'язане з якістю освіти, що залежить, в свою чергу, від умов, в яких здійснюється освітній процес. Тому особливо актуальна проблема пошуку організаційно-педагогічних умов і педагогічних технологій у системі вищої освіти, які оптимізували б формування професійної компетентності майбутніх аграріїв.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє виділити одну з головних проблем компетентнісного підходу, яка характеризується створенням загальноприйнятої методики формування і розвитку ключових компетенцій фахівця і визначення адекватних засобів її реалізації. Основні труднощі полягають у тому, що компетентність є багатофункціональним поняттям, для її формування потрібно відповідне навчальне середовище. Компетентнісний підхід акцентує увагу на результатах освіти, причому як результат освіти розглядається не сума засвоєної інформації, а здатність людини діяти в різних ситуаціях. Так С. Трубачова наголошує на тому, що набуття компетенцій відбувається поступово у процесі навчання, рівень компетентності здобувача на різних етапах навчання буде різним. Учасники освітнього процесу мають чітко уявляти структуру освітньої компетенції або основні її інформаційні елементи, які необхідні здобувачеві для набуття певного рівня компетентності [1]. Л. Паращенко визначає, що компетентнісний підхід полягає у зміщенні акценту з накопичування нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування і розвитку у майбутніх фахівців здатності практично діяти [2]. А комплексно застосувати отримані в аудиторіях знання можливо тільки на виробничих практиках.

Під час проведення виробничих практик у здобувачів вищої освіти в умовах різноманітних галузей виробництва, крім професійної компетентності формуються загальний професійний інтелект, професійна спрямованість та індивідуальні психологічні особливості. Тому наскрізні програми практик у Харківському НАУ ім. В.В. Докучаєва спрямовані на здатність та готовність практикантів до майбутньої професійної діяльності, що ґрунтується на глибоких знаннях про свою спеціальність, відповідності компетентнісній підготовці майбутнього фахівця.

Для підвищення професіоналізму майбутніх фахівців, обґрунтовуючи освітню парадигму формування фахової компетентності, випускові кафедри під час підготовки програм практики своєчасно реагують на виклики суспільства і вимоги роботодавців до організації, змісту технологій освітньо-виховного процесу, способів взаємодії освітніх і виробничих суб'єктів під час практичної підготовки.

Методологічним підґрунтям фахової компетентності є концепція випереджальної функції освіти з інтегрованим і комплексним підходом до підвищення ефективності складових практичної підготовки через застосування у програмах практики інноваційних підходів, таких як вивчення передового досвіду, прогнозування перспектив, трансферу інновацій, можливостей розробки та презентацій технологій, ділові ігри та стандартизації продукції, тощо.

В університеті для підготовки фахівців за 18 бакалаврськими і 21 магістерськими програмами створені належні умови: аудиторний фонд в об'ємі 31619 м² навчальної площі, необхідна інформаційна-обчислювана техніка, фундаментальна бібліотека більш як на 600 тис. томів, навчально-науково-виробничий центр «Дослідне поле», дендрологічний парк, двос навчально-дослідних господарств, навчальні полігони випускових кафедр, вегетаційний комплекс, спеціалізовані лабораторії та комп'ютерні класи, спортивні зали, гуртожитки, їдальні, відділ насінництва, висококваліфікований професорсько-викладацький колектив.

Практична спрямованість навчально-виробничого процесу базується на достатньо широкому використанні існуючих можливостей дослідних, проектних, науково-дослідних установ, підприємств і господарств різноманітної форми власності аграрно-промислового та лісгосподарського виробництва.

Головні обласні управління та філії Держгеокадастру, Держзродючості, Держагентства лісових ресурсів, Харківська та Зміївська овочеві фабрики, Уманський тепличний комбінат, ТОВ «Сади України», ПАТ «Агрокомбінат «Слобожанський», ТОВ ІВП «Енергоочистка», ПрАТ «Екопрод», навчально-виробничі центри Харківської ДЗВА, Липковатівського аграрного коледжу, кращі товариства, кооперативи, селянські та фермерські господарства входять до рекомендованого списку баз практичної підготовки здобувачів.

Соціально-особистісні, інструментальні спеціалізовано-професійні компетенції, які отримують здобувачі як результат засвоєння нормативних дисциплін навчального циклу, якісного виконання програм практики, та кропіткої освітньо-виховної роботи дозволяють формувати чітку характеристику випускників університету, спроможних забезпечувати кадрову потребу галузей агробіологічного, лісгосподарського та землевпорядного спрямування.

Упродовж цієї складової важливе значення має практика та стажування здобувачів у фермерських господарствах Австрії, Данії, Німеччини, Польщі, Швеції, Швейцарії та інших країн зарубіжжя. Там вони удосконалюють свою мовну підготовку, вивчають сучасні закордонні технології виробництва, набувають фахових знань у різних сферах аграрного бізнесу, досвід інтернаціонального спілкування тощо. Щорічно за кордоном з метою навчання, практики та стажування перебувають понад двох сотень здобувачів.

Звичайно, формування фахової компетентності нашого випускника значною мірою залежить від вимогливості, життєвого та виробничого досвіду керівника практики від виробництва, більшість яких є випускниками нашої альма-матер. На власному досвіді вони знають ціну практичної підготовки, вбачають у практикантах надійну зміну. Серед керівників практики на виробництві визнано фахівців своєї справи – В.М. Вовченко, В.І. та Ю.В. Белінські, С.В. Горюшко, Т.В. Бурейко, М.І. Золотарьов, С.Г. Луговий, В.І. Лукоцький, І.М. Макаревич, В.В. Літкевич, В.В. Орлов, О.О. Ріпун, Т.І. Саніна, В.І. Саранча, Р.Л. Чагаровський, В.В. Чувпило, А.М. Шаповалов і багатьох інших, справжніх наставників студентської молоді, майбутніх виробничників. Велике значення при цьому мають показники діяльності та господарсько-економічні досягнення баз практики загалом або їх структурних підрозділів.

Таким чином, формування фахової компетентності фахівця в ході практичної підготовки – складний творчий і відповідальний процес, який в умовах потреб суспільства щодо нарощування виробництва вимагає від виконавців певних знань, здібностей та здатності упровадження досягнень науки і передового досвіду, нової техніки і технологій, сучасних форм організації виробництва та праці.

Література

1. Трубачова С. Е. Умови реалізації компетентісного підходу в навчальному процесі. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*. Київ : «К.І.С.», 2004. С. 53-56.

2. Парашенко Л. І. Технологія формування ключових компетентностей у старшокласників: практичні підходи. Київ : «К.І.С.», 2004. С.73-84.

ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'ї: ЗАРУБІЖНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

Всесвітньою суспільністю насильство визнано однією з найбільш широковідомих у світі форм порушення прав людини. Без подолання цього небезпечного явища неможливо створити умови для самореалізації людини, розвитку паритетної демократії, реалізації принципів рівних прав і можливостей кожного громадянина.

В Україні, як і для багатьох інших країн світу, проблема насильства в сім'ї є досить гострою. Загальновідомо, що в сім'ї закладаються основи буття людини, її духовні, моральні, світоглядні якості, а від психологічного здоров'я родини багато в чому залежить моральний стан суспільства. Поширення проявів насильства в сім'ї не лише руйнують гармонію і злагоду в родині та спричиняють сімейне неблагополуччя, а й виступають однією з передумов злочинності в суспільстві загалом.

Домашнє насильство – це певні свідомі дії одного члена сім'ї відносно іншого, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як громадянина та завдають шкоди його фізичному, психічному або моральному здоров'ю, а також розвитку дитини [6].

Домашнє насильство завдає не лише фізичного болю, моральних страждань, але й підриває почуття безпеки, захищеності особи, тримає її у стані постійного нервового напруження, що може призвести до розладів психіки, депресій, нервових зривів чи розвитку психічного захворювання.

Вивчення проблеми протидії насильства в сім'ї здійснювалося у працях багатьох учених як закордонних, так і вітчизняних: О. Белової, А. Благі, В. Вітвіцької, О. Ковальової, Л. Колпакової, К. Левченко, А. Ноур, Т. Проценко, Н. Романової, Т. Сидоренкова, І. Сквірського, І. Трубавіної, М. Тучака, Г. Христова, Н. Юзікової та інших.

Фундаментальні основи сучасних теорій насильства були закладені в дослідженнях Х. Арангурена, М. Вебера, У. Самнера, Н. Смелзера, А. Смолла, П. Сорокіна, Г. Тарда, З. Фрейда, Е. Фромма та інших. Проблематиці насильства як загально-соціального явища торкаються у своїх роботах вітчизняні дослідники: В. Голіна, В. Губін, І. Даньшин, А. Зайцев, А. Ковальов та інших. Різноманітні аспекти проблематики насильства в сім'ї розглянуті в працях зарубіжних (психологів: Л. Берковіца, Е. Добаш, М. Страуса, соціологів: Г. Паттерсона, Р. Коллінза) і вітчизняних (А.І. Антонова, М. Мацковського, А. Харчева, В. Шипунової) дослідників.

Зауважимо дані, котрі свідчать про поширення домашнього насильства в усьому світі, за даними, наведеними Всесвітньою організацією охорони

здоров'я, кожна шоста жінка зазнала насильства в сім'ї. Відповідно до цих самих даних, ця проблема є більш гострою для економічно слабо розвинених країн, при цьому жінки в цих країнах із більшою вірогідністю визнають таке насильство над собою виправданим. Так, відсоток жінок, що повідомили про те, що вони хоч раз у житті зазнавали насильства з боку членів своєї сім'ї, варіюється від 15 % у Японії до 71 % в Ефіопії. За іншими даними, рівень насильства над жінками в сім'ї становить близько 20 % у США, 23 % у Швеції, 4 % у Японії та Сербії, 30–54 % у Бангладеш, Ефіопії, Перу і Танзанії [5, с. 68].

Вважаємо, що наведені статистичні дані потрібно сприймати з усвідомленням того факту, що вони можуть мати відповідну похибку, яка пов'язана з особливостями країни, суспільною думкою, традиціями та домінуючою релігією.

Варто зауважити, що, незважаючи на тотожні ознаки, детермінанти і правові проблеми, у кожній країні склалися свої, інколи притаманні тільки їй, методи запобігання та боротьби з цим негативним явищем. Це залежить від багатьох чинників, а саме: від рівня життя в країні; стану соціальної активності суспільства; розвитку нормативно-правового забезпечення.

На нашу думку, позитивним для впровадження у вітчизняне законодавство є досвід країн Європейського Союзу та США, за яким застосовується підхід вилучення із сім'ї не жертви насильства, а особи, яка його вчинила. Як зазначає М. Євсюкова, у цьому випадку «особа, яка постраждала і яка є жертвою, не змушена шукати притулок, «поки інший член сім'ї заспокоїться та прийде до тями» [5, с. 59].

У цьому аспекті цікавим також є досвід Бразилії, яка у 2006 році прийняла закон про сімейне насильство стосовно жінок. Відповідно до цього закону, працівникам правоохоронних органів дозволяється затримувати агресора не тільки за вчинення насильства в сім'ї, а й у випадках, коли в його діях існує реальна загроза для життя жертви цього насильства; створені спеціальні суди, основними повноваженнями яких є розгляд злочинів проти жінок за статевою ознакою. Похвальним, на нашу думку, є й те, що у цій країні було збільшено терміни позбавлення волі (від 6 місяців до 3 років) за вчинення злочинів у сфері насильства в сім'ї, а також скасовано такий вид стягнення, як штраф [6].

Аналізуючи досвід діяльності спеціальних відділів поліції з боротьби з домашнім насильством, котрі створені у кожному районному поліцейському відділку Англії, варто зауважити, що поліцейські, котрі прибули на виклик, пов'язаний із домашнім насильством, можуть затримати особу, котра учинила насильство в сім'ї, навіть без прохання жертви сімейного насилля. При цьому, за наявності підстав, може бути порушена кримінальна справа навіть без згоди жертви [6].

Насильство в сім'ї у Франції було визнано проблемою державного

рівня, зокрема у парламенті Франції на обговоренні перебуває законопроект про нові заходи щодо боротьби з насильством у сім'ї. Новим в цьому законопроекті є: введення в законодавство поняття «психологічного насильства в сім'ї», за яке передбачається кримінальне покарання у вигляді позбавлення волі строком до 3 років та штраф у розмірі 75 тис. євро; можливість судового захисту жертви насильства в сім'ї з моменту подачі заяви, що передбачає, крім інших заходів, зміну місця проживання; застосування новітніх технічних засобів – електронних браслетів під час нагляду за дотриманням особою, яка вчинила насильство в сім'ї, захисних приписів [5, с. 60].

На думку А.М. Ноур [2], оприлюднення фактів вчинення насильства в сім'ї, особливо у сім'ях публічних осіб, буде додатковим чинником профілактики насильства в сім'ї. Подібне за змістом є таке адміністративне стягнення, як «громадський осуд», передбачене ст. 14 Закону Республіки Болгарія «Про адміністративні правопорушення та покарання», що «виражається у публічному осуді порушника перед трудовим колективом, у якому він працює, або перед організацією, членом якої він є». Як свідчить досвід Швеції, ефективність впливу на насильство в сім'ї зростає, якщо проблему вирішувати комплексно. У цій країні справи про насильство в сім'ї ведуть спеціальні прокурори, на такі повідомлення реагують спеціальні підрозділи поліції, побудовані на паритетних засадах (50 % чоловіків та 50 % жінок) [2].

Позитивним вважається досвід Республіки Казахстан, де в 2009 році було прийнято закон «Про профілактику побутового насильства». Згідно із ст. 15 цього закону в країні передбачено створення спеціальних організацій щодо надання допомоги, функціями яких є: приймання потерпілих; організація надання необхідної психологічної, педагогічної, медичної, юридичної допомоги потерпілим, за необхідності направлення їх до лікувальних закладів для надання медичної допомоги та подальшої реабілітації; надання тимчасового проживання потерпілим; проведення псих.кор. програм з особами, що скоїли побутове насильство [1, с. 46].

На сьогоднішній день, виділяють такі чинники, що призводять до прояву насильства в сім'ї: *соціальні* (напруження, конфлікти, насильство в суспільстві, пропагування в засобах масової інформації насильства як моделі поведінки); *економічні* (матеріальні нестатки, відсутність гідних умов життя поряд, безробіття); *психологічні* (стереотипи поведінки); *відсутність культури поведінки* (правової, моральної, громадянської, естетичної, економічної, трудової); *соціально-педагогічні* (відсутність усвідомленого батьківства, сімейних цінностей у суспільстві, позитивної моделі сімейного життя на засадах гендерної рівності, сімейного виховання на основі прав дитини); *правові* (ставлення до насильства як до внутрішньосімейної проблеми, а не як до негативного суспільного явища, до членів сім'ї як до

власності через відсутність правової свідомості); *політичні* (прихильність до гендерних стереотипів, недостатній пріоритет проблем сім'ї та гендерної рівності, увага до материнства і дитинства, а не сім'ї загалом, брак уваги до батьківства, чоловіків); *соціально-медичні* (відсутність репродуктивної культури у населення, відповідального батьківства, системи сімейних лікарів, алкоголізм, наркоманія, агресія); *фізіологічні та медичні* (порушення гормонального фону, обміну речовин, швидкості реакцій, приймання збуджувальних ліків, хвороби нервової системи тощо) [4, с. 9].

З метою надання спеціалізованої допомоги потерпілим від насильства у сім'ї в Україні на сьогодні створено безліч центрів соціально-психологічної допомоги, медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї, притулків для жінок, дитячих притулків.

Висновки. Будь-яке запозичення досвіду зарубіжної країни у нормотворчій діяльності має обов'язково враховувати специфіку нашої країни, реальні потреби її нормотворчої та правозастосовної діяльності. Мають аналізувати і враховувати досвід багатьох держав, визначати недоліки та переваги досвіду тих чи інших держав і на підставі їх порівняльного аналізу обирати найбільш прийнятні для України варіанти й формулювати пропозиції щодо вдосконалення механізму формування вітчизняного адміністративно-деліктного законодавства.

Література

1. Банчук О. А. Адміністративне деліктне законодавство: зарубіжний досвід та пропозиції реформування в Україні. Київ : Книги для бізнесу, 2015. 912 с.

2. Ноур А. М. Насильства в сім'ї в Україні: стан проблеми, пошук шляхів розв'язання. URL : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=8&nS&c36>.

3. Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 15.11.2001 № 2789-III ; в редакції від 09.12.2012 р. // Відомості Верховної Ради України. 2002. № 10. Ст. 70.

4. Проценко Т. О., Логвиненко О. І., Багаденко І. П. Запобігання насильству в сім'ї : метод. посіб. для працівників міліції. Київ : Тютюкин, 2011. 16 с.

5. Романова Н., Семигіна Т. Надання послуг потерпілим від насильства у сім'ї: законодавчий аспект // Соціальна політика і соціальна робота. 2008. № 2. С. 58–70.

6. Хримова Г. О. Насильство в сім'ї та шляхи його попередження: законодавчий аспект. URL : <http://www.khpg.org/ru/index.php?id=1215440842>.

ЛЯШКО І.А.

*Харківський національний аграрний
університет ім. В.В. Докучаєва*

АЛГОРИТМ ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ СЕРЕД МОЛОДИ

Двадцяте століття людство запам'ятає як століття, позначене насильством. Воно залишило нам у спадок масові руйнування і насилля в масштабах, небачених і неможливих раніше в людській історії. Така спадщина – результат «технологічного» розвитку ідеології ненависті – не єдина, яку нам доводиться переживати і не єдина, з якою нам доводиться стикатися [1, с. 14].

Сьогодні проблему насильства зумовлено певними обставинами, які склались у нашому суспільстві: низький соціальний статус людей; безробіття; події, що відбуваються на сході країни; зміни в економічній сфері та соціальній політиці, криза сучасної родини, відмова від одних моральних цінностей і перехід до інших, нав'язування ідеології споживання.

Ми в боргу перед нашими дітьми – які є найбільш вразливими членами будь-якого суспільства. Наш обов'язок полягає в тому, щоб забезпечити їм життя, вільне від насильства і страху. Тому нам не слід шкодувати зусиль, щоб у світі справедливості і процвітання жили не тільки країни, а й громади, і члени кожної сім'ї. Ми маємо глибоко вивчити коріння насильства і тільки тоді зможемо трансформувати спадок, що дістався нам від ХХ ст., перетворивши його з важкого тягаря в урок для майбутніх поколінь [1, с. 15].

Насильство, ймовірно, завжди було частиною існування людської спільноти. Його найрізноманітніші прояви можна спостерігати в усіх куточках світу. Щорічно на Землі гине понад мільйон людей і ще більше отримує тілесні ушкодження без летального кінця, як результат замахів на своє життя і здоров'я, так і внаслідок міжособистісних і колективних форм насильства. Загалом, насилля є однією з основних причин смертності в у світі серед людей віком від 15 до 44 років [1, с. 30].

Нік Вуйчич, автор книги, яку можна порадити для читання підліткам і всім людям, які стикаються з насильством, писав: «Я – справжня мрія будь-якого мучителя, у цьому немає жодного сумніву. У мене немає рук. Немає ніг. Я не маю чим, захиститися.

Я був народжений без кінцівок – з якоїсь невідомої причини. Але Бог обдарував мене іншими багатствами. Головним його даром стала любляча сім'я, готова завжди підтримати мене. Мене любили, про мене піклувалися і мене захищали в перші роки життя. Але варто було мені вийти з теплої родинної атмосфери в класи, коридори й на ігрові майданчики початкової школи, як я зрозумів: на моїх грудях висить величезна мішень з написом:

«Хулігани! Цільтеся сюди!». Я дуже боявся своїх переслідувачів, але не був самотній. І ви теж не самотні.

Якщо ви стали жертвою цькування, запам'ятайте головне: нападки, глузування і жорстокість пов'язані не з вами, не з вашими недоліками і вчинками. У переслідувачів свої мотиви. Вони цькують вас, щоб відчути себе кращими і сильнішими, щоб виплеснути свою злість або просто тому, що вони не можуть придумати собі іншого заняття» [2, с. 11].

Після прочитаного розумієш, що проблеми насилля в суспільстві потребують якомога швидшого вирішення. Нік Вуйчич стикнувся с проблемою цькування, або булінгу, і зміг стати прикладом для багатьох людей, які теж мають такі проблеми.

Булінг (bullying, від англ. Bully – хуліган, забіяка, задирака, грубіян, насильник) у світовій практиці розуміється як прояв дискримінації людини, що виражається у фізичних і психічних [3].

Мобінг (англ. Mobbing від mob – натовп) – форма психологічного насильства у вигляді цькування співробітника в колективі, як правило, з метою його подальшого звільнення [4].

Форми прояву булінгу досить різноманітні: фізична (завдання ударів, штовхання, пошкодження або крадіжка власності), словесна (обзивання, глузування або висловлювання, які ображають стать, расу чи сексуальну орієнтацію), соціальна (виключення з групи чи поширення пліток або чуток), письмова форма (написання записок або знаків, що є болючими чи образливими), електронна, або кібербулінг (поширення чуток і образливих коментарів з використанням електронної пошти, мобільних телефонів, сайтів соціальних мереж) [2, с. 3].

Формування здорових стосунків у колективі може допомогти зупинити булінг.

Запобігання булінгу та втручання в разі такого інциденту – більше, ніж просто його припинення. Це також сприяє розвитку здорових стосунків, які передбачають взаємодію між людьми на основі взаємної поваги – безпосередню або через інтернет. Метою є надання допомоги в забезпеченні того, щоб усі учні мали здорові, безпечні, доброзичливі, ґрунтовані на взаємній повазі стосунки з усіма людьми в їхньому житті. Вчителі, батьки та інші дорослі надають підтримку і дають особистий приклад дітям, показуючи їм, якими мають бути здорові стосунки. Позитивні стосунки дітей з іншими дітьми залежать від позитивних стосунків із дорослими. Учні, які здатні підтримувати здорові стосунки, навряд чи будуть знущатися з інших, скоріше вони будуть підтримувати учнів, які є об'єктом булінгу, і будуть більш здатними досягти своїх цілей в освіті.

Пропагування здорових стосунків є головним способом запобігання булінгу і створення безпечної і приязної атмосфери [5, с. 10].

У книзі «Насилля на роботі» («Violence at Work»), виданій Міжнародним бюро праці в 1998 р., мобінг і булінг згадано в тому самому смисловому ряді, що й убивство, зґвалтування чи пограбування. За оцінюванням різних фахівців, найбільш суттєвою характеристикою названих явищ є те, що вони визначаються тільки тоді, коли мають не одноразові, а систематичні, регулярно повторювані прояви в поведінці та стосунках, які виходять за межі доброзичливих чи соціально схвалюваних норм [6, с. 13].

Яскравими прикладами відтворення мобінгу в кіно є відомий фільм «Чучело», відзнятий ще у 80-х роках ХХ ст. і більш сучасні фільми, зокрема «Клас» (2007) та «Школа» (2009). Це ще раз підтверджує незалежність цього явища відплинності часу [6, с. 14].

Ефективним способом запобігання та подолання мобінгу і булінгу в шкільному та студентському середовищі можуть бути налагодження довірливих стосунків між педагогами і дітьми та молоддю (це дозволить вчасно помітити неблагополуччя), увага саме до малих груп, що виникають стихійно, та неформальних лідерів, навколо яких, як правило, гуртуються (адже вони, у першу чергу, перебувають у зоні ризику). Як у навчальних, так і у виробничих колективах потрібно припиняти різні інтриги, намагатися забезпечувати зворотний зв'язок та докладати зусиль до створення сприятливого позитивного психологічного мікроклімату, соціальної реабілітації жертв, а також духовної та змістовної зайнятості у сфері дозвілля, чіткої організації навчального і виробничого процесу.

У цьому процесі особливу роль відіграють не тільки соціальні педагоги і практичні психологи, їхнє посередництво у владнанні ситуацій; ефективними також можуть бути соціально-педагогічні тренінги, інформатизація життя колективу. Прикладом може слугувати соціальний проект «Gemeinsam Klasse sein» для учнів 5–7 класів 12 гамбурзьких шкіл Німеччини, у межах якого проводили тренінги з превентивних методик боротьби з мобінгом, розроблені за участю міського відомства освіти, Університетської клініки Єппендорф і консультативного центру при Інституті підвищення кваліфікації учителів. У них активно використовували фільми, рольові тренінги, дискусії зі школярами, учителями і батьками на тему: «Мобінг». Особливу увагу при цьому приділяли ролі вчителів, на яких покладено основну відповідальність за розпізнавання проблеми в шкільному середовищі та кваліфіковане втручання в неї; створенню спеціального сайту для школярів, де вони можуть відверто обговорювати подібні ситуації. Прикладом також є спеціально створена програма превентивних заходів щодо мобінгу в школах Німеччини, яку успішно впроваджують у гімназії Petrinum м. Реклінгхаузена. Її учасників – школярів навчають не тільки розпізнавати мобінг і боротися з ним, а й готують до ролі «Pate» – «шефів» із числа старшокласників, які допомагають тим, хто цього потребує, тобто

стають довіреними особами, шефами для молодших учнів [6, с. 15].

Насильства, булінгу і мобінгу можна уникнути. У наших силах зробити багато, щоб запобігти цьому. Можна захистити окремих людей, сім'ї та громади, які страждають від насильства, і вирвати його коріння, щоб побудувати здоровий світ для всіх людей.

Світ ще не до кінця усвідомив масштаби майбутньої роботи і нині ще не має у своєму розпорядженні всіх необхідних для цього засобів. Проте глобальне розуміння проблеми зростає, і практичні психологи вже набули значного досвіду в цій справі. Сподіваємося, що доповідь надихне багатьох людей на боротьбу з насильством, сприятиме розвитку співпраці, появи інновацій і досягненню домовленостей щодо запобігання насильству.

Література

1. Насилие и его влияние на здоровье. Доклад о ситуации в мире / под ред. Этьенна Г. Круга и др. / пер. с англ. Москва : Изд-во «Весь Мир», 2003. 376 с.

2. Ник Вуйчич. Будь сильным. Ты можешь преодолеть насилие (и все что мешает тебе в жизни) / пер. Т. О. Новикова. Москва : Эксмо, 2014. 256 с.

3. Куртова С. Булінг в школі. URL: http://osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/42788.

4. Вікіпедія. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki>.

5. Булінг — ми всі можемо допомогти це зупинити. URL: <http://www.edu.gov.on.ca/eng/multi/ukrainian/BulleingUK.pdf>

6. Алексеенко Т. Ф. Явища мобінгу та булінгу в стосунках групи і особистості // Шлях освіти. 2012. № 2. С. 12–16.

ЗИНЧЕНКО С.В.

Сумський національний аграрний університет

ФАКТОРИ РИЗИКУ НАСИЛЬСТВА У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

На сьогодні наша країна, як і більшість країн світу переживає негативні соціальні процеси, котрі супроводжуються серйозними кризовими змінами у суспільстві. Одним з таких явищ є насильство. Проблема насильства наповнені різні сфери людського буття: політичне, економічне, духовне та сімейно-побутове. Воно має вираження у війнах, убивствах, знечиненні життя, пануванні таких явищ, як антигуманність, агресія, жорстокість. Війни, заклоти, революції, страти, терор стали ледве не нормою життя людей.

Загострення конфлікту на Близькому Сході, проблеми біженців та збільшення числа випадків смерті внаслідок терористичних інцидентів, все це сприяло тому, що в 2016 році наша планета стала менш мирною, ніж у 2015 році. В умовах погіршення загальної економічної і соціальної ситуації в Україні, дій в Криму, Донбасі, Луганську стає надзвичайно актуальним запобігання протидії насилля. Воно породжує багато практичних питань етичного, гуманістичного, соціально-економічного, правового, медичного, освітнього характеру.

Насильство і молодь – це проблема, котра існує у сучасному суспільстві. Аналізуючи статистику насильства серед молоді, було з'ясовано, що на сьогодні за рівнем насильства серед молоді Україна посідає четверте місце в Європі, після Росії, Албанії та Білорусі. Найменше в Європі від бійок і різанини страждає німецька молодь, 34 % української молоді хоча би один раз в житті відчули себе в ролі жертви насильства, а 43 % спробували на собі ампулу агресора. Таку дію молодь знімає на фото і відео, мобільні телефони, гаджети. Більшості цих сумних випадків можна уникнути, якщо суспільство поставиться серйозно до запобігання насильству серед молоді.

За визначенням ВООЗ, насильство – це навмисне використання фізичної сили або влади, скоєне або у вигляді загрози щодо себе, іншої особи чи групи людей, наслідком якого є тілесні ушкодження, смерть, психологічна травма, відхилення в розвитку чи різного роду збитки.

Насилля – це головна причина смерті людей у віці від 15 до 45 років. Від причин насильницького характеру на Землі щорічно помирають 14 % чоловіків і 7 % жінок. Наведені цифри означають, що кожну хвилину у світі внаслідок нападу гине людина. За даними ВООЗ, кожні 40 секунд хтось з жителів Землі йде з життя свідомо, здійснюючи самогубство. Як результат озброєних конфліктів кожну годину вбивають 35 людей. За останнє століття загальна кількість загиблих у війнах і локальних зіткненнях становить 200 мільйонів. При цьому на одного вбитого в озброєних конфліктах доводиться ще 40 людей, що отримали травми різного ступеня тяжкості і потребують серйозного лікування.

Проблема насильства, зростання злочинності серед молоді у закладах освіти впродовж тривалого часу є предметом розгляду вітчизняних і зарубіжних науковців у межах широкого кола предметних досліджень, присвячених вихованню молоді. У своїх роботах проблему жорстокого поведіння досліджують науковці різних галузей: філософи (М. Бахтін, М. Бубер, В. Зеньківський, В. Малахов, С. Франк) – розглядають насильство як прагнення однієї людини або соціальної групи нав'язати свою думку, свій спосіб життя іншим членам суспільства; соціологи (А. Бесєдін, О. Бойко, В. Закірова, Т. Шипунова) – аналізують вплив жорстокої поведінки окремих осіб на суспільство загалом і навпаки; соціальні психологи (Ф. Александрова, Ю. Антоняк) – вивчають психологічні ознаки та наслідки

жорстокого поводження молоді; педагоги (М. Асанова, Б. Ворник, І. Грабська, Н. Зинов'єва, В. Оржеховська) – розкривають педагогічні аспекти жорстокої поведінки дітей у закладах освіти; соціальні педагоги (І. Зверева, І. Іванова, А. Капська, Л. Тюптя, В. Шахрай) – досліджують особливості жорстокої поведінки у молодіжному середовищі, соціально-педагогічні засоби і методи профілактики девіацій та впровадження механізмів і спеціальних заходів, спрямованих на усунення причин, які сприяють вчиненню жорстоких та насильницьких дій.

У дослідженнях американський психолог Дж. Дейка насильство розтлумачує як дію, в основу якої покладено деструктивність щодо людини. Відповідно насильство серед молоді розглядають як такий його вид, за якого до молоді застосовують деструктивну силу з боку інших осіб чи працівників закладу освіти. Основний мотив насильницької поведінки – це самоствердження індивіда за рахунок іншого. Аргументовано, що провідними ознаками феномену насильства виступають агресивність як чільна ознака насильницької поведінки [4, с. 26].

Сучасність демонструє такі його приклади, як смерть дітей від голоду, загибель їх під час бомбардувань і обстрілу, міжнародних конфліктів, вбивство в таборах біженців, на побутовому ґрунті. Нерідкі і такі форми насильства, як торгівля дітьми, залучення до жебрацтва, проституція, економічна експлуатація, позбавлення житла, коштів для існування, зневага потребами й інтересами [2, с. 16].

На думку А. Аносової, насильство над дітьми – це широченне поняття, котре охоплює різні види поведінки батьків та опікунів, інших родичів, викладачів, кураторів, вихователів, будь-яких осіб, котрі старші чи сильніші [1, с. 5].

Існують фактори ризику насильства серед молоді. Вони підсилюють імовірність насильства серед молоді, мають комплексний характер, тому їх варто розглядати не опосередковано один від одного. До них відносять фактори ризику, що стосуються окремої особистості, фактори ризику, що торкаються близьких людей, фактори ризику, що стосуються місцевої громади та суспільства загалом [6, с. 43].

До факторів ризику, що стосуються окремої особистості, відносять [6]:

- дефіцит уваги, гіперактивність, розлад поведінки або інші поведінкові порушення;

- залучення до злочинної діяльності;
- уживання алкоголю, наркотиків і тютюну з раннього віку;
- низький інтелект і рівень освіти;
- погана успішність у школі й небажання вчитися; насилля в сім'ї

[6, с. 44].

До факторів ризику, що торкаються близьких людей відносять [6]:

- слабкий контроль і нагляд за дітьми з боку батьків;

- жорсткі, слабкі або непослідовні заходи виховання в сім'ї;
 - низький рівень прихильності між батьками і дітьми;
 - слабка участь батьків у заняттях дітей;
 - зловживання психоактивними речовинами або кримінальна діяльність близьких;
 - низький рівень доходу в родині;
 - безробітні члени сім'ї;
 - контакти з однолітками, що займаються злочинною діяльністю
- [6, с. 45].

До факторів ризику, що стосуються місцевої громади та суспільства загалом відносять [3]:

- потяг до алкоголю і зловживання ним;
- доступ до вогнепальної зброї та її протиправне застосування;
- банди і місцева наявність нелегальних наркотиків;
- нерівність в отриманні високих доходів;
- бідність;
- якість управління країною (закони і рівень їхнього дотримання, а також політика в галузі освіти та соціального захисту) [3, с. 197].

Отже, з вищевикладеного пропонуємо алгоритм протидії насильству серед молоді. Ми вважаємо, що одним з найважливіших алгоритмів, спрямованих на протидію насильству в умовах закладу освіти, являється просвітницька робота серед молоді. Просвітницьку роботу проводять, як правило, фахівці психологічної служби закладів освіти у взаємодії з адміністрацією та кураторами груп. Фахівці психологічної служби закладів освіти визначають такі головні форми просвітницької роботи щодо протидії насильства: лекційна робота; організація конкурсів, фестивалів, акцій; організація клубів з правових знань; лекторії (кіно, відео) правових знань; організація на базі закладу освіти консультативних пунктів, де всі учасники освітньо-виховного процесу можуть отримати консультації практичного психолога, соціального педагога, юриста, де можна провести зустрічі з працівниками правоохоронних органів.

Також колективні форми й методи освітньо-виховної роботи (міні-лекції, бесіди, диспути, усні журнали, кінолекторії) охоплюють одночасно велику кількість молоді, сприяють створенню їхнього позитивного настрою.

Насильство – це неодноразова дія, а процес, що складається з циклів агресії, які тримаються на продовженні стосунків потерпілого та кривдника. Якщо насильство один раз з'явилося у стосунках, то є велика імовірність, що воно повториться, а інтенсивність його і ступінь жорстокості будуть зростати. Рух таких стосунків може бути проілюстрований так званою хвилею насильства.

Важливими напрямками сучасної державної політики у сфері протидії насильства є інформування громадськості; просвіта; навчання; створення

ефективної системи надання допомоги та захист потерпілих; поліпшення взаємодії між усіма структурами, котрі залучені до протидії насильства і надання допомоги потерпілим на національному, обласному і районному рівнях; підвищення ефективності правоохоронних дій і судового переслідування порушників; робота з кривдниками; термінове підвищення кваліфікації серед державних службовців, залучених до протидії насильству; формування в суспільстві неприйняття насильства як форми вирішення конфліктів; формування механізму підтримки громадських організацій, перш за все фінансової.

Література

1. Аносова А. Чому мовчать жертви насилля // Урядовий кур'єр. 2013. № 84. С. 16.
2. Вечірко Н. Профілактика насильницької жорстокості й агресивної поведінки : заняття з елементами тренінгу // Психолог. 2016. № 9–10. С. 16–25.
3. Журавель Т. В. Соціально-педагогічна робота з профілактики насильства щодо дітей / ред. О. В. Безпалько // Соціальна педагогіка. Київ : Академвидав, 2014. С. 197–209.
4. Насильству немає виправдання: добірка матеріалів на допомогу протидії насиллю / уклад. Т. І. Касьяненко, Ж. П. Швачко. Сумська обл. універс. наук. б-ка. Суми, 2017. 33 с.
5. Панченко С. П. Профілактика жорстокого поводження з дітьми : метод. реком. для соціальних педагогів та соціальних працівників. Глухів : РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2013. 60 с.
6. Подільчак О. Захищеність особи від насильницьких посягань // Вісник прокуратури. 2010. № 9. С. 43–49.

ДОЛІНСЬКА М.О.

Горхівський коледж ЛНАУ

НАСИЛЛЯ ТА ЖОРСТОКІСТЬ СЕРЕД МОЛОДІ

Насилля, «агресія», булінг може проявлятися у найрізноманітніших формах. Насилля в закладі освіти, за якого відбувається жорстоке поводження одногрупників або викладачів до студентів, а інколи студентів до викладачів. Агресія – фізична чи вербальна поведінка, спрямована на завдання комусь шкоди. Булінг – це протиправна, агресивна, свідомо поведінка людини або групи стосовно іншої людини, що супроводжується регулярним фізичним і психологічним тиском.

Булінг може проявлятися в різноманітних формах:

- фізичний: штовхання, підніжки, зачіпання, бійки, стусани, ляпаси, «сканування» тіла, нанесення тілесних ушкоджень;
- економічний: крадіжки, пошкодження чи знищення одягу та інших особистих речей, вимагання грошей;
- психологічний: принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, міміка обличчя, поширення образливих чуток, ізоляція, ігнорування, погрози, жарти, маніпуляції, шантаж;
- сексуальний: принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, прізвиська та образи сексуального характеру, зйомки у переодягальнях, поширення образливих чуток, сексуальні погрози, жарти;
- кібербулінг: приниження за допомогою мобільних телефонів, Інтернету, інших електронних пристроїв.

Жертвою може стати кожна молода людина, яка є слабшою або чимось відмінною від інших. Це неповнолітні і молоді люди, які мають: фізичні вади, обмежені освітні можливості (поганий зір, слух, порушення рухової сфери); певні особливості поведінки (замкнуті або гіперактивні, імпульсивні) та зовнішності (руде волосся, ластовиння, відстовбурчені вуха, криві ноги, вага тіла); погані соціальні навички (замалий досвід спілкування та самовираження); низький інтелект, невпевненість, страх перед навчанням і труднощі у навчанні; відсутність досвіду життя в колективі; хвороби [1, с. 23].

Однак, дитина із низьким інтелектом і труднощами у навчанні може стати як жертвою, так і кривдником. Найчастіше кривдниками стають діти із неповних родин (виховується батьком-одиначком); родин, де матері негативно ставляться до життя; у владних і авторитарних родин та в родин з низьким рівнем контролю за поведінкою дітей, з конфліктними стосунками та генетичною схильністю до насильства [4, с. 19].

Згідно з правовими нормами доки дитині не виповнилося 18 років, відповідальність за її вчинки несуть батьки. Якщо дитина порушує права іншої дитини, вчиняючи над нею насильство (булінг), батьки можуть бути притягнуті до адміністративної, кримінальної або цивільної відповідальності. Якщо дитина агресор, батьки мають відверто поговорити з дитиною про те, що відбувається, з'ясувати мотивацію її поведінки, уважно вислухати дитину, з повагою поставитися до її слів; пояснити дитині, що її дії можуть бути визнані насильством, за вчинення якого наступає відповідальність; чітко і наполегливо попросити дитину припинити таку поведінку, але не погрожувати обмеженнями і покаранням. Батьки також можуть звернутися до практичного психолога і проконсультуватися щодо поведінки своєї дитини під час занять, адже агресивна поведінка і прояви насильства можуть бути ознакою серйозних емоційних проблем.

Слід пам'ятати викладачам і батькам, що дитина-агресор не зміниться відразу. Це тривалий процес, який потребує витримки і терпіння. Для

людини, яка дорослішає, батьки мають залишатися добрими радниками, розрадою, надійною опорою. Підліток має знати, що йому є з ким розділити тривогу, обговорити складні ситуації, порадитися, але діяти він має сам.

Якщо підліток став жертвою булінгу, батьки мають зберігати спокій, бути терплячими і не тиснути на дитину; поговорити з дитиною, дати їй зрозуміти, що ви не звинувачуєте її в ситуації, що склалася, готові її вислухати і допомогти; запитати, яка саме допомога може знадобитися дитині, запропонувати свій варіант вирішення ситуації; пояснити дитині, до кого вона може звернутися за допомогою у разі цькування (психолог, вчителі, керівництво закладу освіти, старші студенти, батьки інших дітей, охорона); слід повідомити керівництво закладу освіти про ситуацію, що склалася, і вимагати належного її урегулювання; підтримати дитину в налагодженні стосунків з однолітками та підготувати її до того, що вирішення проблеми булінгу може зайняти деякий час.

У разі, якщо вирішити ситуацію з булінгом на рівні закладу освіти не вдається, слід повідомити поліцію та захистити свою дитину від цькування. Викладач, який став свідком булінгу, зобов'язаний втрутитися і припинити цькування і зайняти нейтральну позицію в суперечці, адже обидві сторони конфлікту потребують допомоги. Запропонувати студентам самостійно вирішити конфлікт і пояснити, які саме дії ви вважаєте булінгом і чому їх варто припинити. Під час спілкування не вживати слів «жертва» та «агресор», аби запобігти тавруванню і розподілу ролей, повідомити керівництво закладу освіти про ситуацію, що склалася, та вимагати вжити заходів щодо припинення цькування.

Слід пам'ятати, що ситуації з фізичним насильством потребують негайного втручання. На жаль, кількість дітей із агресивними проявами в поведінці зростає через низку несприятливих чинників: погіршення соціальних умов життя підлітків; кризою сімейного виховання; неувагою закладу освіти до нервово-психічного стану дітей; пропагандою насильства кіно- й відеоіндустрією [3, с. 8].

Агресивні підлітки, через розбіжність їхніх особистих характеристик і особливостей поведінки, відрізняються деякими загальними рисами, такими як бідність ціннісних орієнтацій, примітивність почуттів, брак захоплень, вузькість і нестійкість інтересів, їм належить емоційна брутальність, озлобленість як проти однолітків, так і проти дорослих. У таких підлітків спостерігається підвищена тривожність, страх перед широкими соціальними контактами, егоцентризм, невміння знаходити вихід зі складних ситуацій, перевага захисних механізмів над іншими механізмами, що регулюють поведінку.

Насильство у закладах освіти не є ізольованою від суспільства проблемою. Воно пов'язане зі змінами у суспільстві та у сімейному житті. Адже дорослі можуть зменшити негативний вплив на дитину ситуаційного

стресу, тому жоден випадок насильства, виявлений дорослими, не має залишитися без уваги та втручання. Найчастіше замість надання допомоги дорослі обмежуються лише покаранням винуватця поганого вчинку – ставленням на облік кримінальної поліції, відрахуванням із закладу освіти.

З огляду на цю проблему потрібно посилити виховну та просвітницьку роботу педагогічних колективів щодо забезпечення захисту дітей від будь-яких форм фізичного або психічного насильства; особливу увагу приділити роботі серед батьків; активізувати роль студентського самоврядування; здійснювати заходи із профілактики правопорушень, жорстокої та насильницької поведінки, а також порушень соціально-психологічної адаптації студентської молоді до гострого хронічного стресу.

Викладачам, кураторам груп, вихователям, практичними психологам, соціальним педагогам необхідно працювати на запобігання проявам жорстокості та насилля; забезпечувати права неповнолітніх та молодих людей закладу освіти; підвищувати рівень поінформованості всіх учасників навчально-виховного процесу щодо запобігання насильству; вивчати та застосовувати різні форми і методи роботи із молоддю з метою формування навичок конструктивної взаємодії, соціальної компетенції, зняття агресії, підвищення рівня правової обізнаності; розробляти заходи для поліпшення взаємодії сім'ї та закладу освіти; створення здорового середовища тощо.

Коли проблема насильства у закладі освіти виникла, то її мають вирішувати всі учасники освітньо-виховного процесу.

Щоб запобігти агресивності, необхідно якомога частіше у повсякденному спілкуванні та у стосунках з оточенням проявляти риси протилежні до агресивності: зло лікувати добром, жорстокість – гуманністю, черствість – співчуттям, байдужість – милосердям. Тоді життя стане кращим [2, с. 9].

Література

1. Іванова В. В. Причини та форми агресивної поведінки підлітків // Практична психологія та соціальна робота. 2000. № 5.
2. Кльоц Л., Носок Н., Шугай Т. Профілактика агресивної та жорстокої поведінки серед неповнолітніх // Психолог. 2002. № 19.
3. Рудь Л. Насилля та жорстокість в учнівському колективі // Психолог. 2001. № 39.
4. Чекстере О., Бетіна К. Прояви агресивності підлітків // Психолог. 2014. № 8.

ПОДОЛАННЯ ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ТРУДОТЕРАПІЇ

Використання комп'ютерних технологій потребує володіння навичками роботи в інтернет-мережі. Сьогодні вона об'єднує більше ніж 100 країн світу і понад 40 тис. університетських, фірмових, галузевих, національних і міжнародних мереж, має близько 6 млн постійних користувачів. До її послуг звертаються від 30 до 100 млн людей, до того ж їх кількість має тенденцію до швидкого зростання.

За статистикою, 54 % користувачів у віці від 13 до 23 років проводять в інтернеті щоденно від 1 до 3 годин, ще 31 % сидить в мережі по 4-6 годин. Існує категорія людей, яка живе віртуальним життям по 10 годин на добу і більше. Більше 45 % всіх опитаних заявили, що без персонального комп'ютера і під'єднання до інтернету вони не змогли б жити. Це більше, ніж для будь-якого іншого медіа-пристрою (28 % молодих людей не можуть жити без мобільного телефону, 11 % – без телевізора).

Одним з найважливіших компонентів цієї мегасистеми інтернет є соціальні мережі. Зокрема, соціальна мережа є універсальним засобом комунікації і пошуку людей, з її допомогою можна завжди бути на зв'язку, дізнаватися новини про друзів, а для багатьох людей вона є дуже зручним способом самовираження [2, с. 122–128].

Термін «соціальна мережа» в 1954 році ввів англійський соціолог Джеймс Барнс у збірці робіт «Людські стосунки». Цим терміном він виразив думку про те, що суспільство – це складне переплетення відносин. Так, Барнс досліджував взаємозв'язки між людьми за допомогою візуальних діаграм, в яких окремі особи зображено крапками, а зв'язки між ними – лініями [3].

У 1959 році принципами формування соціальних мереж зацікавилися угорські математики П. Ердос і А. Реній. Вони написали цілу низку статей на основі своїх досліджень. Д. Уоттс і С. Строгац розвинули теорію соціальних мереж і першими запропонували поняття коефіцієнта кластеризації, тобто ступеня близькості між неоднорідними групами (коли людина розширює мережу своїх зв'язків за рахунок осіб, яких вона не знає особисто, але знають її знайомі) [4, 81 с.].

Термін «соціальна мережа» став широко розповсюджений в різних областях людської діяльності. Проаналізувавши праці з такої тематики, палкі дискусії з якої тривають і до тепер, можна дати визначення «соціальної мережі» в різних науках.

Так, першим офіційним соціально-мережовим ресурсом, який пропонував відшукати своїх однокласників, колег та друзів був Classmates.com, заснований у 1995 році. Зараз у мережі зареєстровано більше 150 мільйонів активних користувачів зі всього світу [8].

Для того щоб зрозуміти, чому саме підлітки більш за все схильні до залежності від соціальних мереж, потрібно розглянути особливості становлення особистості в цьому віці.

За віковою періодизацією підлітковий вік – це вік від 11-12 до 14-15 років. Розвиток у цьому віці йде у швидкому темпі і за всіма напрямками. За короткий час діти дорослішають фізично, морально, розумово, соціально [7, 31 с.].

Теоретик психоаналізу, представник такого напрямку, як «Его-аналіз», Е. Еріксон у своїй теорії розвитку особистості виокремлює 8 стадій психосоціального розвитку, де підлітковому віку відповідає 5 стадій розвитку. Це вік, коли завершується дитинство, інтенсивно формується ідентичність, базуючись на запереченні та бунті. Вчений називає цей вік віком фізичної зрілості і соціальної незрілості. Дитина значно раніше стає дорослою у фізичному плані, ніж здатною брати на себе соціальні ролі дорослих. Для цього віку характерна емоційна невідношеність. Підліток, який щойно переступив вік дитинства, ще немає надійної опори. У стресових ситуаціях він часто повертається до надійної ролі дитини, яка залежна від батьків. Та йому соромно цієї залежності. Намагаючись ствердити свою незалежність, підліток стає непоступливим, різким і навіть грубим у стосунках з батьками та шукає спілкування поза межами дому [2, с. 75–78], [8, с. 2102–244].

У психічному розвитку підлітка основна роль належить встановленню системи соціальних взаємовідносин з оточуючими.

Підлітки вже не хочуть виконувати попередні вимоги, ображаються і протестують, коли їх контролюють, карають, не вислухають, не розуміють, не рахуються з інтересами. Їх перестають задовольняти відносини з дорослими. Почуття дорослості – стрижнева особливість особистості, яка виражає нову життєву позицію підлітка щодо себе, щодо людей і світу, визначає зміст та спрямованість його соціальної активності. Специфічна соціальна активність підлітка полягає у більшій сприйнятливості до засвоєння норм, цінностей, способів поведінки, які існують у світі дорослих, тому важливо, щоб підліток бачив перед собою гідний приклад.

У групі ризику перебувають підлітки, у яких не задовольняється потреба у визнанні та прийнятті. Для повноцінного розвитку підліткові необхідно отримувати різноманітні стимули з навколишнього світу. Найбільш значущими є стимули, одержувані від інших людей. Тому, коли зовсім незнайомі люди раптом несподівано проявляють інтерес до персональної веб-сторінки дитини, у підлітка підвищується самооцінка, він

відчуває себе упевненим і потрібним. На інтернет-наркотики також можуть підсісти підлітки із інфантильним мисленням. Ці діти постійно тягнуться за враженнями і розвагами, яких в соціальних мережах безліч [4].

Проблема залежності підлітків від соціальних мереж у соціально-педагогічній літературі визначається як соціально-педагогічна проблема, яка потребує соціально-педагогічної роботи.

Соціально-реабілітаційна робота з підлітками, залежними від соціальних мереж, спрямована на поправку, часткову зміну або виправлення недоліків, що мають відхилення від існуючих норм у тій чи іншій соціально-педагогічній сфері. Одним із таких засобів впливу на підлітків, залежних від соціальних мереж, є трудотерапія, яка розшифровується як виховання працюю.

Трудове виховання загалом – це процес залучення молоді до різноманітних педагогічно організованих видів суспільно корисної праці з метою передання їй виробничого досвіду, розвитку в неї творчого практичного мислення, працьовитості й свідомості людини праці. Саме в підготовці людини до майбутньої праці вбачав К. Ушинський головне завдання виховання [3, 106 с.].

У соціально-педагогічному контексті трудове виховання вбачається в трудотерапії. Зокрема, існує безліч визначень «трудотерапії».

Дослідник В. Дудьєв трактує «трудотерапію» як використання трудових процесів з лікувальною метою; найбільш широко використовується в психіатрії в поєднанні з іншими лікувально-педагогічними заходами [2].

У роботах В. Жмурова «трудотерапія» – це використання організованою спеціальним чином трудової діяльності з метою лікування та соціальної реабілітації психіатричних пацієнтів. Сприяє відновленню здатності до вольового зусилля, цілеспрямованої поведінки, розвитку мотивації до праці, до співпраці і адекватної поведінки в колективі [3].

Педагог А. Макаренко вважав працю генеруючим засобом соціального становлення особистості дитини: «Правильне виховання неможливо собі уявити як виховання нетрудове» [4, с. 47–52].

На новому етапі суспільного розвитку В. Сухомлинський, підтримуючи народні традиції виховання, вбачав у праці невичерпне джерело виховання всебічно розвиненої особистості.

Аналізуючи соціально-педагогічну, педагогічну та історичну літературу, слід зазначити, що сьогодні трудотерапія набуває великого значення і вже має свої види, а саме: арт-терапія (терапія мистецтвом); бібліотерапія (застосування спеціально відібраних матеріалів для читання в якості терапевтичної допомоги); зоотерапія (система лікування людини спілкуванням з тваринами), до неї входять: каністерапія (використання в системі лікування собак), іпотерапія (використання в терапевтичній роботі коней та верхової їзди), дельфінотерапія (залучення дельфінів у корекційну

роботу), фелінотерапія (являє собою терапевтичний вплив кішок); кінезітерапія (використання у терапевтичній роботі фізкультури); музична терапія (терапевтичне призначення музики, яка являє собою не тільки пасивне прослуховування, але і участь в її виконанні); пісочна терапія (лікувальний метод, який передбачає використання природного матеріалу – піску); ізотерапія (терапія образотворчим мистецтвом, в першу чергу малюванням); танцювальна терапія (терапія танцювальним мистецтвом); лялькотерапія (залучення в процес колекційної роботи ляльок) [6, с. 14–20].

Проаналізувавши педагогічну та соціально-педагогічну літературу, можна стверджувати, що соціально-педагогічна робота з підлітками залежними від соціальних мереж, має низку своїх особливостей: потребує орієнтації з теми досліджуваної тематики, знання особливостей психічного та фізичного розвитку в цьому віці, знання методів та форм роботи з такими підлітками. Одним з ефективних засобів такого корекційного впливу на підлітків, залежних від соціальних мереж, є використання праці як корекційного інструментарію.

Література

1. Абрамов В. Я. Песталоцци: Его жизнь и педагогическая деятельность. Санкт-Петербург, 1893.
2. Аносов В. Д., Лепський В. Е. Вихідні посилки проблематики інформаційно-психологічної безпеки. Москва, 2003.
3. Белінська О. Н., Жичкіна А. М. Сучасні дослідження віртуальної комунікації: проблеми, гіпотези, результати // Психологія та Інтернет URL : www.psychology.ru/internet
4. Вайнола Р. Х. Технологізація соціально-педагогічної роботи: теорія та практика : навч. посіб. / за ред проф. С. О.Сисоевої. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008.
5. Жичкіна А. М. Про можливості психологічних досліджень у мережі інтернет // Психологічний журнал. 2000. Т. 21. № 2.
6. Жичкіна А. М. Соціально-психологічні аспекти спілкування в інтернеті. Москва, 2002.
7. Швець Н. А. Інтернет залежність та її вплив на виховання підлітків / Н. А. Швець // Вісник психології та педагогіки : електрон. версія журн. URL : <http://www.psych.kiev.ua/> (дата звернення: 17.11.2013).
8. Ярмаченко М. Д. Макаренко Антон Семенович / голов. ред. В. Г. Кремень // Енциклопедія освіти. Київ : Юрінком Інтер, 2008.

КОМП'ЮТЕРНИЙ І МОБІЛЬНИЙ СВІТ: «ЗА» І «ПРОТИ»

Комп'ютери, планшети, мобільні телефони та інтернет надзвичайно швидкими темпами увійшли в життя людства і дали величезні можливості комунікації. Адже завдяки їм ми економимо час, шукаючи потрібну інформацію, пізнаємо Всесвіт і урізноманітнюємо дозвілля.

Ми, дорослі, спочатку дуже раділи, що діти і підлітки швидко опановують нові інформаційні технології, мають нові захоплення та інтереси. Однак, як бачимо, тепер підлітки знають про сучасні комп'ютерні новинки значно більше від батьків і педагогів та часто намагаються приховати від дорослих те, з якою метою вони використовують нові досягнення науки і техніки. Щохвилини мільйони дітей і підлітків мандрують інтернетом. Що саме вони там шукають?

Комп'ютери і мобільні телефони поглинають майже увесь вільний час, зводиться до мінімуму живе спілкування з друзями, порушується режим дня, харчування, відбувається відволікання під час занять на думки і мрії про все нові і нові гаджети. Ігри та фільми із сюжетами насильства і жорстокості, в яких убивство є метою і головним елементом гри, породжують гнів, нестримність, агресивність. І як результат – підлітки плутають віртуальну реальність зі справжньою і стають схильними до насильства. Психологічна залежність від сучасних технологій, пристрась до віртуальних ігор перелаштовують свідомість молоді людини і спричиняють негативний вплив на їх здоров'я і психіку. «Комп'ютерну залежність» психологи класифікують як різновид емоційної «наркоманії», спричиненої технічними засобами. Головний зміст комп'ютерної залежності полягає в тому, що комп'ютер починає керувати людиною. Найпоширеніша форма цієї залежності – геймерство, що зумовлено відсутністю будь-яких навичок роботи з персональним комп'ютером чи мобільним телефоном. На думку експертів Американської медичної асоціації, небезпека стати залежним загрожує кожному, хто проводить за відеоіграми більше двох годин на день. Як уже відомо комп'ютерна залежність спричиняє:

- наростання негативних емоцій і почуттів;
- порушення психіки і появу надмірної ваги;
- притуплення розумових здібностей;
- погіршення здоров'я: падіння зору, слуху, проблеми з хребтом і суглобами, головний біль, депресію, порушення пам'яті, нестійкість уваги і зосередження;
- соціальні фобії;
- сімейні конфлікти;

- посилення гордовитості, пихатості, розвиток агресивності, неконтрольованої негативної поведінки;
- збіднення мови, мислення, творчості;
- стресові стани, нервові і психологічне спустошення, емоційне перевантаження [1].

Однак, комп'ютерний і мобільний світ цікавий і корисний суспільству. Завдяки йому іде розвиток глобальної компетентності, а це:

- розвиток і підвищення інформаційної грамотності;
- доступ до різноманітних знань;
- набуття компетенцій відповідно до своїх прагнень, бажань, якостей, нахилів і уподобань, щоб продуктивно інтегруватися в сучасне високотехнологічне суспільство;
- вироблення критичного мислення в умовах значної кількості суперечливої інформації.

Оскільки освітній процес у XXI ст. містить у собі засоби масової інформації, інтернет, сімейні діалоги, спілкування однолітків, то саме інформаційні технології стають вагомим частиним освітньо-виховного процесу. Вміло спрямувавши захоплення молоді сучасними технологіями, можна розвивати необхідні навички в оволодінні новими, вкрай необхідними в подальшому житті знаннями. Адже, вчити – це означає вселяти надію, впевненість у собі і своїх силах.

Педагоги Горохівського коледжу ЛНАУ усіма освітніми засобами намагаються розширювати горизонти студентів, готувати до того, що їм обов'язково знадобиться за межами закладу освіти. І тут ключова роль належить щоденній роботі на лекційних та лабораторно-практичних заняттях, у виховних позаурочних заходах. Досвід роботи колективу нараховує чимало цікавих для студентів круглих столів, тренінгів, годин спілкування. Зокрема: «У полоні комп'ютера», «Що я знаю про комп'ютерну і мобільну залежність», «Як жити у комп'ютерному світі?» тощо.

Отримані підлітками навички роботи з персональним комп'ютером можуть допомогти їм краще концентрувати увагу, мислити тактично і стратегічно. Робота з комп'ютером, безперечно, – це чудові вправи для мозку і пам'яті. Завдяки веб-сайтам для молоді доступні мільйони сайтів, за допомогою яких можна купувати, робити пошуки інформації, контактувати з друзями, пізнавати світ в он-лайн режимі.

Удосконалення організації освітнього процесу з позиції компетентнісного підходу полягає в забезпеченні особистісної спрямованості процесу навчання, яку можна реалізувати, практикуючи залучення студентів до створення плакатів, відео- і аудіороликів, презентацій, фотоколлажів, ділових і навчальних ігор, квестів, проектних робіт тощо. Навчальні комп'ютерні ігри корисні і ефективні під час вивчення географії, іноземної мови, математики, астрономії, а також під час навчання

водіння авто [2]. При цьому підлітки вчатьсЯ знаходити, аналізувати, усвідомлювати і генерувати цінну, важливу інформацію. Ця технологія цікава, проста, доступна і дає змогу студентам підвищити свою самооцінку: «Я це зробив, я можу, я знаю».

Медики і психологи «оптимісти» вважають, що проведення роз'яснювальної роботи серед дітей і їх батьків дадуть змогу поступово знижувати залежність від комп'ютера і спрямовувати прагнення до освоєння новітніх технологій у потрібне русло. Щоб захистити молодь від згубного впливу інтернету, потрібно знати головні принципи користування ним та пам'ятати, що час та розвиток інтелекту невинно ідуть вперед, і завжди будуть з'являтися нові можливості доступу до всесвітньої мережі.

Сьогодні важливо використовувати інформаційно-освітнє середовище пов'язане з хмарними технологіями, які забезпечують нові, актуальні і динамічні можливості, що базуються на інтернет-технологіях, електронних додатках для освіти [3].

Актуальним стає дистанційне навчання у хмарі, яке не тільки забезпечить розвиток пізнавальної і творчої активності учнів та студентів в освітньому процесі, а й дозволить без додаткових затрат використовувати сучасну комп'ютерну інфраструктуру, програмні засоби та послуги. Хмарні технології дають можливість залучити до освітньо-виховного процесу особисті комп'ютерні пристрої педагогів, дітей та їх батьків.

Як відомо, найкраще працює змішане навчання – поєднання новітніх технологій із традиційними, що в подальшому забезпечить розвиток компетентності висококваліфікованих, креативних і конкурентоздатних фахівців. Формування комунікативної, загальнокультурної, проектно-технологічної компетентностей студентів реалізується через розвиток здатності самостійно здобувати знання у процесі пошуково-дослідницької практичної діяльності. Цифрова компетентність формується через використання студентами посилань на сайти, проведення програмних досліджень, створення презентаційних матеріалів, що допоможе студентам не тільки використовувати «готові дані», а й оцінювати, створювати і фільтрувати цифровий контент, порівнювати дані з різних сайтів мережі інтернет. Позитивом є те, що інтернет-провайдери та комп'ютерні програми нині пропонують різні фільтри і системи блокування, які можуть захистити молодь від згубних сайтів і морально-небезпечних програм.

З огляду на модернізацію освітнього процесу необхідно усіма засобами налаштовувати студентів на те, що жити і працювати насправді цікаво, треба лише обрати свій спосіб пізнання себе у Всесвіті і щораз прагнути вдосконалення з Довірою, Співпрацею, Повагою, Доброзичливістю і Незалежністю.

Література

1. Гузьман О. А., Ляшенко Н. О. Комп'ютерна залежність підлітків: соціологічні аспекти дослідження // Вісник Харківського нац. ун-ту внутрішніх справ. 2011. № 1. С. 369-380. URL: http://nbuv.gov.ua/UjRN/VKhnuvs_2011_1_51.
2. Иванов М. С. Психологические аспекты негативного влияния игровой компьютерной зависимости на личность человека. URL: http://www.sanaris.com.ua/experts_and_services/info/specialist/psihoterapevt/2005/09/14/psihologicheskie_asp_2030.html.
3. URL: <http://nsportal.ru/vuz/psikhologicheskie-nauki/library/2013/03/09/trening-sud-nad-kompyuternymi-igrami>.

ЄВСЮКОВ О.Ф.

Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва

ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД – ЕФЕКТИВНИЙ ТРЕНД В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Концепцію «навчання через діяльність» уперше запропонував американський вчений Д. Дьюї. Він визначив основні принципи діяльнісного підходу в навчанні: облік інтересів тих, хто навчається; навчання через думки і дії; пізнання і знання як наслідок подолання труднощів; вільна творча робота і співпраця.

Науковці Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв, Д.Б. Ельконін, П.Я. Гальперін, В.В. Давидов, які досліджували діяльнісний підхід, у своїх працях визнають, що розвиток особистості в системі освіти забезпечують, передусім, формування універсальних навчальних дій, що виступають основою освітнього і виховного процесу.

Сучасний дослідник В. Бондар справедливо вказує, що останнім часом досить актуальною є проблема освітніх трендів і, зокрема, технологій навчання. Учений переконаний, що «педагогічну літературу заповнили теоретично не обґрунтовані педагогічні технології» [1, с. 175].

Жодні сучасні педагогічні технології, інноваційні методики, технічні засоби навчання не допоможуть «...ефективно будувати свою професійну діяльність, якщо він сам на особистісному і професійному рівні до неї не буде підготовлений» [2, с. 10].

А процес підготовки ефективніше відбудеться через діяльність. Отже, діяльнісний підхід – це процес діяльності людини, спрямований на становлення його свідомості і його особистості загалом.

В умовах діяльнісного підходу людина, особистість виступає як

активне творче джерело. Взаємодіючи зі світом, людина вчиться будувати саму себе. Саме через діяльність і в процесі діяльності відбувається її саморозвиток і самоактуалізація як особистості.

Діяльнісний підхід в освіті не є сукупністю освітніх технологій або методичних прийомів. Це свого роду філософія освіти, методологічний базис. На першому місці стоїть не накопичення знань, умінь і навичок у вузькій предметній області, а становлення особистості в процесі діяльності того, хто навчається в предметному світі.

Метою діяльнісного підходу є виховання особистості людини як суб'єкта життєдіяльності. Бути суб'єктом – бути господарем власної діяльності: ставити цілі, вирішувати завдання, відповідати за результати.

Реалізація діяльнісного підходу в практиці викладання забезпечується такою системою дидактичних принципів:

- принцип діяльності – полягає в тому, що ті, хто навчаються, отримують знання не в готовому вигляді, а добувають їх самі, усвідомлюючи при цьому зміст і форми своєї навчальної діяльності. Саме це сприяє успішному формуванню здібностей та загальнонавчальних умінь;

- принцип безперервності – означає наступність між усіма ступенями і етапами навчання з урахуванням вікових психологічних особливостей розвитку людини. Безперервність процесу забезпечує інваріантність технології, а також спадкоємність між усіма ступенями навчання;

- принцип цілісності – передбачає формування у тих, хто навчається, системного уявлення про світ, про роль і місце кожної науки в системі наук;

- принцип психологічної комфортності – передбачає зняття всіх стрес-факторів освітнього процесу, створення на заняттях доброзичливої атмосфери, розвиток діалогових форм спілкування;

- принцип варіативності – передбачає формування здібностей для адекватного прийняття рішень у ситуаціях вибору, розуміння можливості різних варіантів вирішення проблеми, формування здатності до систематичного перебору варіантів і вибору оптимального варіанта;

- принцип творчості – означає максимальну орієнтацію на творче начало в освітньому процесі, придбання тими, хто навчається, власного досвіду творчої діяльності.

За діяльнісного підходу в центрі навчання знаходиться особистість, її мотиви, цілі, потреби, а умовою самореалізації особистості є діяльність. Такий підхід можна застосовувати практично до всіх навчальних предметів.

Про науковий підхід у навчанні можна говорити тільки тоді, коли навчальна діяльність розуміється саме як наукова категорія. Це дуже складне утворення, що володіє низкою специфічних особливостей, які виокремлюють його в особливий вид діяльності і які, звичайно ж, необхідно

враховувати під час її організації. Ось як можна уявити ці особливості:

- навчальна діяльність проектується і організовується не для себе, чи не суб'єктом діяльності, а людиною, яка навчає;
- мета освітньої діяльності задається педагогом і може бути невідома суб'єкту діяльності;
- мета і продукт освітньої діяльності – не перетворення зовнішніх об'єктів, а зміни в самому суб'єкті діяльності;
- суб'єкт освітньої діяльності водночас є і її об'єктом;
- ядром і істотою освітньої діяльності є вирішення навчальних завдань;
- в навчальних завданнях головне значення має не відповідь, а процес її отримання, оскільки спосіб дій формується тільки в процесі вирішення навчальних завдань;
- освітня діяльність – це і мета (бажання), і продукт (результат) діяльності того, хто навчається (і самого навчання).

Для того щоб мета і продукт освітньої діяльності збігалися, тобто як результат виходило те, що окреслив той, кого навчають, необхідно управління освітньою діяльністю. А це означає необхідність створювати навчання мотивованим, вчити самостійно ставити перед собою мету і знаходити шляхи, в тому числі кошти, її досягнення (тобто оптимально організовувати свою діяльність), допомагати сформувати у того, хто навчається, вміння контролювати і самоконтролювати, оцінювати та самооцінювати.

У діяльності той, хто навчається, освоює нове і просувається вперед шляхом власного розвитку. Процес засвоєння знань – це завжди дотримання певних пізнавальних дій. У цьому процесі важливо розвивати такі риси: рефлексія, аналіз, планування. Вони націлені на самостійність людини, її самовизначення, дію.

Організація освітньої діяльності на заняттях має бути побудована з опорою:

- на уявні і практичні дії з метою пошуку та обґрунтування найбільш оптимальних варіантів вирішення навчальної проблеми;
- на значно зростаючу частку самостійної пізнавальної діяльності з вирішення проблемних ситуацій;
- на посилення інтенсивності мислення як результат пошуку нових знань і нових способів вирішення навчальних завдань;
- на забезпечення прогресу в когнітивному і культурному розвитку, творчому перетворенні світу.

Таким чином, основна особливість діяльнісного методу полягає в активній діяльності тих, хто навчається. Педагог лише спрямовує цю діяльність і підбиває підсумок, даючи точне формулювання визначених

алгоритмів дії. А отримані знання набувають особистісної значущості і стають цікавими ні зі зовнішньої сторони, а по суті.

Література

1. Бондар В. І. Дидактика. Київ : Либідь, 2005. 264 с.
2. Гура О. І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект : монограф. Запоріжжя : ГУ «ЗІДМУ», 2006. 332 с.

ОБДУЛА Т.М., завідувач сектору
Інститут модернізації змісту освіти МОН України

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Виклики, пов'язані з формуванням активного та відповідального громадянина з високим почуттям власної гідності, стійкою громадянською позицією, готовністю до виконання громадянських обов'язків, потребують комплексного підходу до вирішення поставлених завдань в умовах модернізації вітчизняної системи освіти.

Громадянська освіта – здобуття індивідом певного обсягу знань, набуття умінь і навичок в освітніх закладах, які утримуються за рахунок громадянських, державних або федеральних фондів і якими керують офіційні державні або місцеві органи управління освітою.

Нормативно-правові основи громадянської освіти в Україні закладено у Конституції України, Законі України «Про освіту», напрями громадянської освіти – у Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки, Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки та Національній стратегії у сфері прав людини. З прийняттям нового Закону України «Про освіту» поняття громадянської освіти отримало нормативне визначення, а відтак необхідними є подальші кроки з її впровадження.

Спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім українським народом права на самовизначення, у Конституції України зазначено, що Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою, а людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Відповідно до Конституції держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також

розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України. Також Конституція України визначає інші права, свободи та обов'язки людини та громадянина, яких мають неухильно дотримуватися при впровадженні громадянської освіти.

Громадянські права і свободи – основи конституційно-правового статусу громадянина держави, які визначають можливості його участі в політичному, соціальному і культурному житті суспільства.

До основних засад державної політики у сфері освіти та принципів освітньої діяльності Закон України «Про освіту» (прийнятий 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII) заохочує:

- виховання патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій;
- формування усвідомленої потреби в дотриманні Конституції та законів України, нетерпимості до їх порушення;
- формування поваги до прав і свобод людини, нетерпимості до приниження її честі та гідності, фізичного або психічного насильства, а також до дискримінації за будь-якими ознаками;
- формування громадянської культури та культури демократії;
- формування культури здорового способу життя, екологічної культури і дбайливого ставлення до довкілля.

Закон України «Про освіту» визначає, що «Держава створює умови для здобуття громадянської освіти, спрямованої на формування компетентностей, пов'язаних з реалізацією особою своїх прав і обов'язків як члена суспільства, усвідомленням цінностей громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина».

У Концепції «Нова українська школа» (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р) визначено: «Громадянські та соціальні компетентності включають володіння культурою демократії, правову компетентність, усвідомлення рівних прав і можливостей, толерантність, здатність до соціальної комунікації, здорового способу життя».

Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016-2020 рр. (затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 листопада 2016 р. № 802-р) передбачає активізацію діяльності, спрямованої на підвищення громадянської освіти населення щодо можливості захисту своїх прав та вираження інтересів через різні форми демократії участі.

Національна стратегія з прав людини (затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р) передбачає підвищення рівня обізнаності громадян щодо прав людини.

Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини акцентує увагу на цінності демократії та верховенства права. Європейська хартія про участь молоді у місцевому та регіональному житті містить рекомендації для органів влади та місцевого самоврядування щодо залучення молоді до процесу прийняття рішень на місцевому та регіональному рівнях.

Вагомим елементом громадянської освіти має стати формування у громадян відповідального ставлення до інтересів України, захисту її суверенітету та територіальної цілісності, забезпечення безпеки та усвідомлення спільності інтересів людини та держави, розвиток національної ідентичності, що передбачає закріплення функціонування державної мови в усіх сферах суспільного життя, включаючи повагу та розвиток мов усіх національних меншин та корінних народів, які проживають на території України.

Таким чином, спираючись на перелічені правові норми, є підстави визначити основними стратегічними напрямками громадянської освіти:

- правову освіту громадян, зокрема в частині знання, розуміння та вміння реалізовувати власні конституційні права та обов'язки;
- посилення здатності брати участь у суспільному житті та використовувати можливості впливу на процеси прийняття рішень на національному, регіональному та локальному рівнях (реалізація права на участь).

Метою громадянської освіти є формування і розвиток у громадян України громадянських компетентностей, спрямованих на утвердження і захист державності та демократії, здатності відстоювати свої права, відповідально ставитися до громадянських обов'язків, брати відповідальність за власне життя, життя своєї громади та суспільства.

Завдання громадянської освіти:

- 1) формувати громадянську (державну), національну та культурну ідентичність; сприяти плеканню української мови, збереженню духовності та моральності українського народу;
- 2) формувати розуміння і повагу до прав та свобод людини, здатність їх захищати;
- 3) формувати та розвивати громадянську відповідальність за суспільно-політичні процеси, навички демократичної участі та управління державою;
- 4) формувати і розвивати критичне мислення та медіаграмотність вчити їх практичному застосуванню;
- 5) впроваджувати ідеї інклюзії та соціального включення;
- 6) формувати активну життєву позицію, здатність поширювати і застосовувати практики громадських ініціатив та волонтерства.

Система громадянської освіти охоплює всі складники освіти, рівні і

ступені освіти, стандарти освіти, заклади освіти та інші суб'єкти освітньої діяльності, учасників освітнього процесу, органи управління у сфері освіти, а також нормативно-правові акти, що регулюють відносини між ними.

Основні змістовні лінії громадянської освіти:

- права людини та громадянина;
- участь в управлінні державними справами;
- використання судової системи для захисту громадянських прав;
- участь громадян та інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної та регіональної політики, вирішенні питань місцевого значення, процесах прийняття рішень на різних рівнях; відповідальне ставлення до своїх обов'язків;
- участь інститутів громадянського суспільства у веденні державних справ;
- національно-патріотичне виховання;
- критичне мислення;
- медіа-освіта;
- волонтерська діяльність.

Враховуючи зазначене, громадянська освіта надаватиме молодому поколінню знання про світові демократичні здобутки та особливості становлення демократії в Україні; формуватиме мотивацію та основні вміння, необхідні для відповідальної участі у громадсько-політичних процесах, критично-конструктивне ставлення молоді до життя суспільства; сприятиме становленню активної позиції громадян щодо реалізації ідеалів і цінностей демократії в Україні; створюватиме умови учням для набуття досвіду громадянської дії, демократичної поведінки та комунікативної взаємодії.

Література

1. Закон України від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII «Про освіту».
2. Молодь діє: Навчально-методичний посібник з громадянської освіти / Авт. колектив: П. Вербицька, О. Войтенко. та ін. *Доба*. 2007. № 1–2. С. 1–64.
3. Політологічний словник: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. Київ: МАУП, 2005. 792 с.
4. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року».
5. Головатий М. Ф., Панасюк М. Б.. Соціальна політика і соціальна робота: Термінологічно-понятійний словник. Київ : МАУП, 2005. 560 с.
6. Шахрай В. М. Громадянська компетентність особистості як проблема сучасного суспільства. *Український соціум*. № 2 (25). 2008. С. 123-134.

РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

У сучасному світі велику роль відіграють міжособистісні контакти, уміння швидко і ефективно взаємодіяти з різними людьми, організувати свою і діяльність оточення. Керування, як і комунікації, завжди було властиво людському буттю. Лідерство зазвичай розглядають як соціально-психологічне явище. Під час вивчення природи лідерства варто вважати твердження про те, що людина не може не спілкуватися, не обмінюватися інформацією з іншими людьми.

Лідерський потенціал є властивістю особистості, на розвиток якої впливають виховання, соціальні чинники та індивідуальні особливості людини. Розвиток лідерських якостей в юнацькому віці набуває особливої важливості, оскільки в цей період продовжується формування життєвої позиції, відбувається розширення життєвого простору, соціального оточення тощо.

Лідерство розглядається як одне з основних завдань становлення особистості, а особливо управлінських спеціальностей. Кожна людина може розвивати й удосконалювати закладений в ній лідерський потенціал. Що раніше людина почне розвивати у собі такі якості, як наполегливість, рішучість, впевненість у собі, витривалість, ініціативність, здатність самостійно приймати рішення тощо, то більш успішніше відбудеться її входження в сучасне суспільство. Лідерство характеризується, насамперед, спрямованістю до взаємодії й має безпосереднє відношення до механізмів людських взаємин. Лідер здатний зробити процес міжособистісної взаємодії більш цілеспрямований, ефективний і, що не менш важливо, уміє переконати учасників цього процесу в безсумнівній необхідності спільних зусиль. Так, на думку Г.М. Андрєєвої, лідером є такий член групи, що висувається як результат взаємодії членів групи під час вирішення конкретного завдання. Він демонструє більше високий, ніж інші члени групи, рівень активності, участі та впливу у виконанні цього завдання [1, с. 35].

На сьогодні існує безліч різноманітних «теорій рис лідерства», на підставі яких ми узагальнили та згрупували основні властивості у чотири категорії:

1. *Комунікативні якості*: уміння спілкуватися, товариськість, повага, уміння бути гарним співрозмовником.

2. *Організаційні якості*: уміння брати на себе відповідальність, уміння позитивно мотивувати людей, уміння координувати роботу інших, уміння планувати та контролювати, вимогливість до себе та інших, індивідуальний

підхід до кожного, схильність до організаторської діяльності, авторитетність у колективі.

3. *Вольові якості*: впевненість у собі, самовладання, витримка, урівноваженість, наполегливість, ініціативність, стресостійкість, цілеспрямованість, самостійність, рішучість, уміння ставити реальні цілі.

4. *Морально-етичні якості*: готовність допомогати, тактовність, увага до інших, чесність, порядність, принциповість, обов'язковість, надійність, сумлінність, ввічливість, відповідальність, інтелігентність, уміння дотримуватися слова.

Зауважимо, що систематичне виконання лідерських функцій додатково розвиває необхідні для цього якості. Так, у людини, що протягом довгого часу виконує роль лідера у 70 % формуються й закріплюються необхідні для цього риси [2, с. 214].

Згідно із «ситуативною теорією лідерства» (Р. Стогділл, Т. Хілтон, А. Голдіер) – лідерство – це продукт ситуації. У різних ситуаціях виокремлюються члени групи, які перевершують інших її членів, принаймні, в якійсь одній якості, але, оскільки саме ця якість виявляється необхідною у цій ситуації, то людина, яка нею володіє, стає лідером. Відповідно до ситуативної теорії лідерства, лідером стає та людина, яка у вирішальний момент має певні якості, властивості, здібності, досвід, що необхідні для оптимального вирішення конкретної ситуації. Так само, як людина, яка є лідером в одній групі, зовсім не обов'язково стане лідером і в іншій, тому що інша група – це інші цінності, інші очікування й вимоги до лідера [2, с. 433]. Лідер краще за інших може актуалізувати в конкретній ситуації властиву йому рису (наявність якої в принципі не заперечується їй в інших осіб) [3, с. 157]. Згідно з цим поглядом лідерські риси є відносними, хоча прихильники ситуаційної концепції все-таки визнають необхідність компетентності, цілеспрямованості, впевненості у своїх силах та готовності взяти на себе відповідальність за рішення того або іншого завдання.

Зауважимо, що однією з найважливіших якостей лідера – є його організаторські здібності. Лідер з розвиненими організаторськими здібностями здатний не тільки до ефективної організації людей, а й швидко і правильно оцінює ситуацію, виокремлює завдання першорядної важливості, відрізняє реальні цілі від марних фантазій та здатний досить точно розрахувати строки для вирішення поставлених питань. Головною відмінною рисою здібного організатора є його вміння швидко знаходити ефективні шляхи й засоби вирішення завдань [4, с. 213].

Карделл Ф. не ставив перед собою завдання визначити якості, необхідні для формування лідерства. У своїй книзі він пропонує вісімнадцять так званих роз'єднувачів. Це риси характеру і звички, які віддаляють від лідерства: надмірна схильність до обману, відмовок та виправдань; уявні картини у свідомості, що є перепонами та утримують на

місці; недостатнє використання своєї уяви та зневага до свого творчого потенціалу; потреба бути завжди правим; слабкі комунікативні здібності; нездатність керувати своїми страхами; відсутність конкретних цілей; страх ризику; нездатність брати відповідальність за себе та інших; неадекватна самооцінка [5, с. 95].

Неможливо заперечувати, що умовою досягнення й здійснення лідерства є певний набір природних задатків: організаторські здібності, сила волі, сила переконання, швидкість реакції тощо. Здібності ж, як відомо, трансформуються в потреби: людина, що здатна керувати, відчуває потребу у владі.

Жаріков Є.С. і Крушельницький Є.Л. розробили перелік, яким має бути ефективний лідер:

- *Вольовий*, здатний переборювати перешкоди на шляху до мети. Лідер має надихати інших людей, бути прикладом для всіх, тому дуже важливим для нього є розвинені вольові якості. Лідер не тільки сам має уміти долати перешкоди і не втрачати оптимізму в досягненні мети, але й організовувати інших;

- *Наполегливий*. Лідер має уміти йти на розумний ризик, бути наполегливим й не зупинятися на досягнутому;

- *Терплячий*, вміти чекати на результат;

- *Ініціативний*, лідер має уміти проявляти ініціативу й не боятися, що його самого і його ідеї може не прийняти оточення;

- *Психічно стійкий*, бути достатньо стресостійким;

- *Не ригідний*, добре пристосовується до нових умов і вимог. Лідер має бути гнучким і вміти добре адаптуватися, а в разі зміни умов не втрачати впевненості в собі;

- *З адекватною самооцінкою*, тверезо оцінює не тільки свої успіхи, але й невдачі;

- *Вимогливий* до себе та до інших;

- *Критичний*, здатний бачити в привабливих пропозиціях слабкі сторони. Він завжди має реально оцінювати ситуацію, не бути занадто довірливим, для цього звичайно ж у нього має бути *високий інтелект*;

- *Надійний*, дотримує слова, на нього можна покластися. Інакше він може втратити довіру оточення;

- *Витривалий*, може працювати навіть в умовах перевантажень;

- *Стресостійкий*, не втрачає самовладання й працездатності в екстремальних ситуаціях;

- *Оптимістичний*, ставиться до труднощів як до таких, що можна здолати;

- *Рішучий*, здатний самостійно й вчасно приймати рішення, у критичних ситуаціях брати відповідальність на себе [6, с. 185].

Зазначимо, що в перерахованих вище моделях лідерських якостей

нічого не зазначено про ступінь важливості тієї або іншої з них. Характеризуючи лідерство з погляду теорії якостей залишаються неврахованими багато аспектів, як наприклад, умови навколишнього середовища, певна ситуація, вимоги, які ставляться суспільству, хоча не викликає сумнівів той факт, що лідер повинен мати якості, які здатні викликати довіру в інших людей.

Проведений нами аналіз літературних джерел не вичерпує всіх аспектів багатогранної та складної проблеми формування лідерських якостей в юнацькому віці, та дозволяє виокремити та обґрунтувати основні, на наш погляд, психологічні чинники розвитку лідерських якостей особистості.

Література

1. Андреева Г. М. Социальная психология. Москва : Аспект Пресс, 2001. 384с.
2. Майерс Д. Социальная психология : Изд-во: Питер, 2007. 794 с.
3. Возник Л. А. Теории лидерства. Москва : Феникс. 2004. 264 с.
4. Сельченко К.В. Психология лидерства. Хрестоматия. Минск : Харвест, 2004. 368 с.
5. Пименова А. А. Психология лидера. Москва, 2003. 318 с.
6. Чалдини Р., Кенрик Д., Нейберг С. Социальная психология. Пойми себя, чтобы понять других. Санкт-Петербург : Прайм-Еврознак, 2002. 336 с.

БЕРЕЗИНЕЦЬ С.К.

ВП НУБіП України «Ірпінський економічний коледж»

СТВОРЕННЯ УМОВ ЩОДО РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ЯК ОСНОВА САМОРЕАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТА

*«Не навчайте дітей так, як навчали вас, –
вони народилися в інший час»*

Економічні та соціальні перетворення в Україні зумовили необхідність реформування всіх ланок системи освіти. Перед професійним навчанням постало завдання максимального розкриття і розвитку потенціалу кожної особистості, формування людини як суб'єкта соціального та професійного життя, підготовки її до самовдосконалення, самовизначення та самореалізації [7]. У нашій державі прийнято цілу низку законів і програм (зокрема Закон України «Про освіту», Національна програма «Діти України», Програма розвитку обдарованих дітей і молоді, Указ Президента України про підтримку обдарованих дітей та інші).

У контексті сучасних соціально-економічних умов освіта має забезпечувати можливості для розвитку, саморозвитку та прояву власного творчого потенціалу кожної конкретної особистості. Творчий потенціал людини – це, насамперед, її природний енергопотенціал, який проявляється у цілеспрямованості та пов'язаний з інтелектом, волею, розумінням свого призначення та відповідальності за власну долю та майбутнє.

Творчий потенціал людини проявляється у творчості – діяльності, результатом якої є створення нових матеріальних та духовних цінностей. Тобто головним фактором самореалізації творчого потенціалу, акумульованого у задатках, є залучення особистості до діяльності. Творча діяльність здійснюється на основі здібностей, мотивів, знань, умінь, завдяки яким створюється новий, особливий, оригінальний, унікальний продукт. Результати професійної творчості можуть бути представлені у вигляді нових ідей, закономірностей, законів, концепцій, принципів, правил, теорій, моделей, технологій тощо [4].

Нині в основі формування особистості акценти робляться на використанні ідей гуманістичної особистісно орієнтованої освіти, сутність якої полягає у тому, щоб знайти, підтримати, розвинути кращі якості особистості, закласти в неї механізм самореалізації, самоактивізувати, сформувати інтелектуально-творчу особистість [5].

Головна мета роботи циклової комісії полягає у підвищенні успішності студентів та поліпшенні якості підготовки фахівців, здатних у сучасних соціально-економічних умовах вирішувати питання господарювання. Одним із провідних завдань циклової комісії маркетингу і торгівлі є підтримка і розвиток обдарованої особистості, адже прогрес практично всіх галузей діяльності залежить від людей, які нестандартно сприймають навколишній світ, надзвичайно діяльні, енергійні, працездатні і можуть досягати в обраній ними сфері діяльності високих результатів. Як великі могутні річки беруть свій початок з тисяч джерел і сотень малих річок, так і суспільний прогрес складається із діяльності тисяч і мільйонів творчих особистостей. Саме люди творчої наснаги порушують інертність суспільства, реформують його, а часом й руйнують все те, що для суспільства стало звичним, стабільним.

Основне завдання циклової комісії маркетингу і торгівлі є формування особистості з новим стилем мислення, готової увійти в русло активної діяльності, достатньо компетентної для опанування спеціальними дисциплінами і здатної до самореалізації в професійній сфері. Саме тому викладачі комісії спрямовують свої зусилля на допомогу в адаптації колишніх школярів до умов навчання в коледжі. Успішне опанування знаннями із загальноосвітніх дисциплін допоможе студентам у подальшому знайти себе в обраній професії.

Система освіти має сприяти гармонійному розвитку людини, розкривати весь її творчий потенціал.

Викладачі циклової комісії маркетингу і торгівлі постійно ведуть пошук нетрадиційних форм і методів організації не тільки аудиторної, але й позааудиторної роботи студентів для формування професійної майстерності, шляхів виховання громадянської позиції.

Необдарованих людей не існує. Обдарованою є практично кожна людина, однак, кожна обдарована по-своєму. Завдання педагога полягає у тому, щоб допомогти особистості, що формується, виявити і максимально розвинути її домінуючі здібності й обдарування.

Отже, провідним завданням роботи циклової комісії маркетингу і торгівлі є підтримка і розвиток обдарованої студентської молоді, забезпечення всебічного розвитку індивідуальності людини як особистості та найвищої цінності суспільства на основі виявлення її задатків, здібностей, обдарованості і талантів. Пам'ятаючи, що кожна людина є учасником суспільного виробництва, і що краще вона підготовлена, до цього, то більше користі принесе державі і собі, члени циклової комісії працюють творчо, відповідально.

Основними умовами ефективності роботи з обдарованою молоддю є високий рівень професійної компетентності викладачів, зокрема рівень їх інтелектуальної підготовки; рівень розвитку їх особистісних якостей; відповідну систему стимулювання студентів; розробку педагогічного інструментарію для роботи з обдарованими учнями.

Література

1. Закон України «Про освіту», 2017, № 38-39.
2. Національна програма «Діти України».
3. Указ Президента України «Про підтримку обдарованих дітей».
4. Бажанюк В. С. Системний підхід при вивченні особливостей розвитку науково обдарованої молоді // Обдарована дитина. 2010. № 3. С. 2–8.
5. Бідюк І. А. Педагогічна психологія : навч. посіб. // Научитель. Мін-во освіти і науки України. Харків : ХАІ, 2017. 55 с.
6. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи. Київ : Центр навч. літ-ри, 2011. 316 с.
7. Розвиток педагогічної обдарованості майбутнього вчителя як педагогічна проблема // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та вузі : зб. наук. пр. – Рівне : Волинські обереги, 2002. С. 181–185.
8. Сидорчук Н. Г. До питання про організацію науково-дослідної роботи студентів педагогічних навчальних закладів // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. у 2-х част. Ч. 2. Київ–Вінниця : ДОВ Вінниця, 2002. С. 408–413.

РОЛЬ ВИКЛАДАЧА У ФОРМУВАННІ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ

Продуктивне навчання забезпечує засвоєння знань та умінь, володіючи якими, випускник знаходить підґрунтя для свого подальшого життя. Сформовані компетентності людина використовує за потреби в різних соціальних та інших контекстах залежно від умов щодо різних видів діяльності. Дійсно, компетентна людина використовує стратегії, які здаються їй найвдалішими для виконання поставлених завдань, як життєвих, так і професійних. Управління власною діяльністю призводить до підвищення рівня компетентності людини.

Компетентність = мобільність знань + гнучкість методу + критичне мислення. Безперечно, людина, яка має такі якості, буде компетентним фахівцем.

Продуктом закладу освіти є особистість, розвиток її професіоналізму потребує реалізації завдань:

- створення умов для розвитку та самореалізації;
- задоволення запитів та потреб студента;
- засвоєння знань, умінь та навичок;
- розвиток потреби поповнювати свої знання протягом усього життя;
- виховання для життя діяльності у демократичному суспільстві.

Для вирішення цих завдань викладач має керуватися деякими правилами, незалежно від того, який він має стаж роботи, категорію чи звання:

- головним є ненавчальна дисципліна, якій ви навчаєте, а особистість, яку ви формуєте;
- викладач своєю педагогічною діяльністю, пов'язаною з вивченням дисципліни формує особистість;
- на виховання активності не шкодуйте ні часу, ні зусиль;
- сьогоднішній активний студент – завтрашній активний член суспільства;
- ставте студента у ситуації, котрі вимагають виявлення та пояснення розбіжностей між фактами, що спостерігаються, та наявним знанням;
- допомагайте студентам, навчайте їх вчитися;
- привчайте студентів думати та діяти самостійно;
- частіше практикуйте творчі завдання;
- викладач будь-якої навчальної дисципліни, не тільки мови та літератури, має стежити за способом та формою висловлювання думок студентами;

▪ у процесі навчання обов'язково враховуйте індивідуальні особливості кожного студента, об'єднуйте в диференційовані підгрупи студентів з однаковим рівнем підготовки.

Знання, вміння та навички, які студенти здобувають, навчаючись у закладах вищої освіти, є важливими. Сьогодні актуальності набуває поняття компетентності студента, оскільки саме ключові компетентності є тими індикаторами, що дозволяють визначити готовність випускника до подальшого розвитку його особистості та життя в суспільстві.

У формуванні ключових компетентностей студентів закладів вищої освіти важливу роль, звісно, відіграють педагогічні працівники. Від їх загальнокультурної, наукової, комунікативної компетентностей залежить у значній мірі професійна компетентність студента.

Кожен викладач має усвідомлювати, що його щоденна праця, знання, майстерність, необхідні студентам. Тому кожному педагогу потрібно бути обізнаним із останніми науковими досягненнями зі своєї дисципліни, зацікавлювати та заохочувати студентів до дослідницької діяльності. Навчати студентів потрібно так, щоб вони розуміли, що навчання є для них життєвою необхідністю. У своїй роботі викладач має зацікавити студентів своєю навчальною дисципліною, адже інтерес – рушійна сила до пізнання та навчання. Необхідно створити нові умови для продуктивного навчання, результатом якого є студент, який набуває ключових компетентностей, пояснювати студентам, що кожна людина знайде своє місце в житті, якщо навчитися всього, що необхідно для реалізації її життєвих планів.

Комунікація – це процес двостороннього обміну інформацією, результатом якого є взаєморозуміння. Якщо взаєморозуміння не досягнуто – комунікація не відбулася. Для того щоб переконатися в успіху комунікації, необхідно мати зворотний зв'язок, що свідчить про те, як люди вас зрозуміли, як вони сприймають вас, як ставляться до порушеної вами проблеми.

Комунікативна компетентність – здатність встановлювати та підтримувати необхідні контакти з іншими людьми.

Для ефективної комунікації необхідне досягнення взаєморозуміння партнерів і розуміння ситуації та предмета спілкування.

Комунікативна компетентність – це система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації в певному колі ситуацій міжособистісної взаємодії.

Комунікативна компетентність передбачає такий рівень взаємодії з оточенням, який дозволяє особі в межах своїх здібностей і соціального статусу успішно функціонувати в суспільстві, а також наявність життєвого досвіду, ерудиції, наукових знань та тощо.

Комунікативна компетенція вчителя визначається мінімум трьома складовими:

- когнітивною (що фахівець знає з цього питання);
- операційною (як фахівець реалізує свої знання на практиці);
- мотиваційною (як фахівець ставиться до певної сфери власної діяльності).

Ці складові виявляються під час професійної взаємодії викладача на різних рівнях:

- викладач – студент;
- викладач – викладач;
- викладач – адміністратор.

Для кожного з учасників освітнього процесу якість і результат професійної взаємодії визначаються:

- спрямованістю особистості (орієнтація на іншу людину, на спільну діяльність, бажання зрозуміти її, підтримувати взаємини);
- педагогічним тактом і стилем спілкування (частка відповідальності, яку беруть на себе учасники спільної діяльності, має бути адекватною до внеску в кінцевий результат, а форми спілкування мають відображати не тільки соціальний статус, але й інші суб'єктні якості особистості);
- рівнем толерантності (властивість особистості, що припускає її захищеність від дії несприятливих чинників, сформованість терпимості несприятливих дій без зниження адаптивних можливостей, прояви витримки, самовладання).

Недоліки мотиваційної складової часто відіграють роль специфічного гальма на шляху опанування викладачами знань і вмінь у галузі професійного спілкування.

Бажання втілити позитивні зміни у своє життя – єдиний позитивний варіант наслідків, які може спричинити такий вид педагогічного впливу, як переконання. Натомість у студентів виникає чимало непередбачуваних за своїми наслідками й «незапланованих» викладачем переживань і почуттів у відповідь на такі педагогічні методи, як навіювання, примушування, деструктивна критика, маніпулювання тощо. Необхідно наголосити, що викладачі досить рідко встигають аналізувати ці переживання та почуття студентів, лише іноді усвідомлюючи, що кожний із згаданих видів впливу найчастіше спричиняє такі реакції:

- гнів, ворожість, неприйняття;
- страх, тривожність;
- руйнування надій і сподівань;
- смуток, депресія;
- самотність (фрустрація);
- мстивість;
- ненависть;
- безнадійність, апатія;
- збентеженість;

- упертість;
- відчуття власної незначущості;
- приниження.

Звісно, жоден із викладачів не планує викликати у студента хоча б одну емоцію з цього переліку. Не планує – однак іноді викликає.

Мистецтво спілкування – це прийоми й навички органічної соціально-психологічної взаємодії викладача і студентів, змістом якої є обмін інформацією і виховний вплив за допомогою різноманітних комунікативних засобів, а також організація взаємин між студентами.

Комунікативну компетентність викладача розглядають як систему, що охоплює, за Д.І. Ізаренковим, низку інших компетентностей: мовленнєву, лінгвістичну й мовну. Професійне мовлення викладача в освітньому процесі є показником найважливіших чинників його діяльності:

- ерудиції та методичної майстерності;
- характеру та стилю спілкування зі студентами;
- розуміння та бажання бачити в студентах активних, самостійних

діячів навчального процесу.

Отже, від рівня розвитку комунікативної компетентності викладача залежить ефективність його професійної діяльності.

Життєвий і професійний успіх людини залежить від її здатності адаптуватися до змін, що відбуваються у суспільстві через вміння оволодівати та вміло застосовувати набуті знання, уміння, власний досвід. І в цьому має йому допомагати компетентний педагог з високим рівнем педагогічної майстерності.

Література

1. Омеляненко В. Л., Кузьмінський А. І., Вовк Л. П. Педагогіка: завдання і ситуації : практикум. 2-ге вид., випр.
2. Дубасенюк О. А., Семенюк Т. В., Антонова О. Є. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності : монографія. Житомир : Житомирський держ. пед. ун-т., 2003. С. 44. 192 с.
3. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська [та ін.] ; за заг. ред. О. М. Пехоти.
4. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. Компетентнісний підхід в освіті: світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. С. 47–52.

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ

Сучасні світові тенденції розвитку освіти вимагають застосування у закладах вищої освіти України інноваційних форм організації освітнього процесу, які б відповідали викликам часу та сприяли створенню умов для професійного розвитку і становлення особистості. Впровадження інноваційних форм та методів навчання є основою для підвищення професійної підготовки майбутніх бакалаврів і магістрів й забезпечення необхідного рівня їх конкурентоспроможності на ринку праці. Але необхідним підґрунтям для інноваційних змін є розвиток комунікативних якостей особистості.

Саме комунікативність посідає важливе місце серед якостей притаманних компетентному фахівцю і допомагає успішно функціонувати у системі міжособистісних стосунків.

У вузькому розумінні під комунікативністю («комунікативною компетентністю») розуміють здатність організовувати інформаційний процес між людьми як активними суб'єктами з врахуванням стосунків між ними [5]. Але різні науковці по-різному трактують поняття «комунікативна компетентність».

Так С.С.Макаренко під «комунікативною компетентністю» розуміє вміння особистості спілкуватися з різними людьми, в середовищі яких вона проживає і працює; проте це не тільки вміння спілкуватися, правильно оформляти думку в усній та письмовій формах, але й уміння шукати і знаходити компроміс, поважати думки інших людей [6, с. 105].

Такі вчені як Є.С.Кузьміна та В.Є.Семенов розглядають поняття «комунікативної компетентності» як уміння орієнтуватися у різних ситуаціях спілкування, що базується на знаннях та чуттєвому досвіді індивіда; здатність ефективно взаємодіяти з оточенням, завдяки розумінню себе та оточення, враховуючи зміну психічних станів, міжособистісних стосунків та умов соціального оточення [4, с. 23].

Як відомо, формально-рольове (ділове) спілкування є необхідною умовою ефективної організації освітнього процесу, але цей вид комунікації не може визначити його зміст і форми. Якщо розглядати освіту як процес і результат розвитку особистості засобами науково організованого освітнього процесу, педагогічне (педагог – студент) спілкування допомагає розкрити та реалізувати можливості особистості, сприяти професійному розвитку

людини. Взаємодія ґрунтується на взаємності та відкритості стосунків, допомагає створити особистісні взаємини. Через міжособистісне спілкування, а також завдяки порозумінню між суб'єктами формується особлива раціональність – комунікативна [1, с. 27-28].

Така комунікативна раціональність сприяє розробці альтернативних підходів до ставлення й вирішення різних проблем, з якими стикаються викладачі в процесі викладання тієї чи іншої дисципліни.

Варто зазначити, що викладацька діяльність вимагає наявності комунікативних компетенцій, які здатні забезпечити результативність та ефективність упровадження інноваційних освітніх технологій, таких як: професійно-ділових ігрових, тренінгових, діалогово-комунікаційних, а також медіатехнологій (онлайн-лекції, вебінари, віртуальні класи, віртуальний університет тощо). Конструктивне спілкування зі студентами потребує від викладача здатності до вдосконалення комунікаційних якостей, розширення комунікативних навичок і вмінь, швидкості й легкості засвоєння нових, більш ефективних форм комунікативної поведінки як власних, так і студентів. Також необхідними є вміння врегульовувати міжособистісні стосунки, передбачати результат взаємодії, підтримувати емоційний контакт на всіх етапах педагогічного спілкування тощо. Тобто, від особистих комунікативних якостей викладача залежить організація педагогічного спілкування з іншими учасниками комунікативного процесу, що впливає на результативність засвоєння ними знань, тому особливої уваги вимагає професійно-комунікативна підготовка педагога відповідно до вимог нової освітньої парадигми.

Необхідно підкреслити, що ефективність комунікативної взаємодії між викладачем та студентами впливають: зміст курсу, кількісний склад навчальної групи, мова викладання (рідна для студентів чи ні), засоби комунікації (наприклад, електронне листування є більш конструктивним, а онлайн-конференція підвищує інтенсивність діалогу між викладачем та студентами).

У взаємодії студент–викладач, відбувається стимулювання інтересу студентів до навчання та підвищення їх мотивації до отримання теоретичних та практичних знань; викладач перевіряє та оцінює рівень засвоєння викладеного та самостійно опрацьованого матеріалу, надає консультативну допомогу. Під час взаємодії викладача та студента в освітньому процесі виникає неформальне спілкування, що надає можливості для розкриття особистості.

Особливо важливим є розвиток комунікативних компетенцій та культури у студентів закладів вищої педагогічної освіти, це допоможе підвищити рівень їх міжособистісних стосунків, сприяти засвоєнню різних видів і форм спілкування, які в майбутньому стануть основою для професійного успіху та формування професійної рефлексії.

У наукових працях В.А. Кан-Калика обґрунтовано комунікативні вміння педагога, а саме: спілкуватися на людях; цілеспрямовано організовувати спілкування й управляти ним; швидко, оперативно й правильно орієнтуватися в умовах спілкування, що змінюються; правильно планувати й здійснювати систему комунікації, зокрема її важливу ланку – мовленнєвий вплив; швидко й точно знаходити адекватні змісту акту спілкування комунікативні засоби, які водночас відповідають творчій індивідуальності педагога й ситуації спілкування, а також індивідуальним особливостям вихованця; вміння постійно відчувати й підтримувати зворотний зв'язок у спілкуванні [2, с. 3].

У своїй монографії Л.О. Савенкова стверджує, що у системі науково обґрунтованої підготовки до педагогічного спілкування велике місце відводиться розробці та використанню активних методів соціально-психологічного навчання, серед них значне місце посідають групова дискусія та рольові ігри. Також доцільним є використання вправ, моделювання педагогічних ситуацій, дидактичних ігор, мікрорікляння [8].

Зазначимо, що розвитку комунікативних умінь студентів сприяє партнерська взаємодія між ними під час навчання, це дозволяє обмінюватися досвідом щодо виконання навчальних завдань і підвищувати рівень успішності. Така взаємодія орієнтована на порозуміння та співпрацю та надає значно більше можливостей для самореалізації, розкриття творчого потенціалу й здібностей.

Виходячи з вищезазначеного робимо висновок, що впровадження інноваційних освітніх технологій потребує високого рівня розвитку комунікативних якостей викладачів, що сприятиме більш ефективному засвоєнню студентами навчального матеріалу та опанування ними професійних навичок.

Література

1. Андрущенко В. П., Савельєв В. П. Освітня політика (огляд порядку денного). Київ : Вид-во «МП Леся», 2010. 368 с.
2. Кан-Калик В. А. Основы профессионально-педагогического общения. Грозный : Чеч.-Инг. кн. изд-во, 1979. 135 с.
3. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении. Москва : Просвещение, 1987. 190 с.
4. Коллектив. Личность. Общение: словарь социально-психологических понятий / под ред. Е. С. Кузьминой, В. Е. Семенова. Ленинград : Лениздат, 1988. 54 с.
5. Краткий психологический словарь / под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. Москва : Политиздат, 1985. 156 с.

6. Макаренко С. С. Психологічні умови розвитку комунікативної компетентності учителя : дис. канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2001. 180 с.

7. Петрук Н. К. Комунікативні засади професійно-творчого розвитку особистості у процесі педагогічної діяльності // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2013. № 5.

8. Савенкова Л. О. Професійне спілкування майбутніх викладачів як об'єкт психолого-педагогічного управління : монографія. Київ : КНЕУ, 2005. 212 с.

ВОЛКОТРУБ А.О.;

МАЗУР А.О.

Чернятинський коледж ВНАУ

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ-АГРАРІЇВ

Головна функція особистості, як відомо, полягає у забезпеченні – через долучення до культури, введення у соціальну взаємодію – здатності до спілкування, налагодження комунікації (обміну інформацією) з іншими людьми, а також із самою собою. Тобто вона має функціонувати як індивідуально своєрідний суб'єкт спілкування в сучасному соціокультурному просторі.

Сучасний ритм життя вимагає від особистості високого рівня активності, креативності та критичного мислення. На сьогодні є досить актуальною проблема якісної професійної підготовки майбутніх аграріїв. Це пов'язано, насамперед з тим, що після закінчення закладу вищої освіти, випускник володіє теоретичними знаннями та практичними вміннями з обраного фаху, проте, іноді виявляє недостатній рівень розвитку практичних комунікативних навичок та вмінь. Слід зазначити, що комунікативні навички у студентів ефективно набувають у процесі активного соціально-психологічного спілкування у процесі тренінга, які в аграрних закладах освіти не є пріоритетними. Розвиток комунікативних здібностей у студентів під час навчання у коледжі чи університеті є невід'ємною складовою цілісного процесу тому як основна діяльність майбутнього фахівця відбувається у системі «людина-техніка». Розвиток комунікативної сфери є надзвичайно важливим компонентом освітнього процесу, оскільки забезпечує ефективну роботу в колективі, якісне засвоєння новітнього досвіду, а також обмін ним.

Для забезпечення ефективного спілкування людина має володіти комунікативною компетентністю, яка містить, за Є.П. Ільїним, систему знань і вмінь (технік). Компетентність у спілкуванні – це результат соціально-

культурного й історично-комунікативного розвитку суспільства. В її підґрунті – сукупність культурологічних знань, цінностей і значень, культурних норм і правил спілкування, що використовуються особистістю у процесі комунікації.

До цих засобів Ю.В. Жуков відносить правила комунікативного етикету, правила узгодження комунікативної взаємодії і, нарешті, правила самоподання (самопрезентації), що засвоюються суб'єктом у процесах соціальної взаємодії [2, с. 12]. Водночас це вироблений у міжособистісній взаємодії психологічний інструмент комунікації конкретної людини, що забезпечує її зв'язок із соціумом. Частина зазначених навичок формується у дитячому та підлітковому віці, але остаточно їх формування стає можливим у юнацькому. Саме тому, значну роль у формуванні комунікативної компетентності відіграє навчання у ЗВО.

Комунікативна компетентність особистості визначається і специфікою самого спілкування як культурно зумовленого процесу, і особливостями його розвитку в сучасних умовах, а саме: інтенсифікацією міжособистісної взаємодії, зростанням опосередкованого характеру спілкування внаслідок вдосконалення технічних засобів обміну інформацією і зменшення частки невербальних засобів – «мови почуттів», постійним руйнуванням різних стереотипів, зокрема стереотипів, пов'язаних із знанням і додержанням соціально-етичних норм поведінки, що робить процес міжособистісної взаємодії поверховим і часто стресовим.

У своєму генезисі будь-яка психічна функція, зокрема комунікативна, набуває двох форм: вродженої (природні задатки) і набутої, або культурної. Головним джерелом становлення і розвитку комунікативної компетентності особистості є культурно-опосередковане набуття нею досвіду спілкування. Це відбувається, як відомо, і в умовах впливу різних обставин життєдіяльності в суспільстві, і в умовах цілеспрямованого активного навчання міжособистісної взаємодії. Адже саме активна участь особистості в ситуації спілкування забезпечує її комунікативний розвиток: у ході мотивованої комунікативно-пізнавальної діяльності відбувається засвоєння соціально-комунікативних правил, упорядкування системи понять, осягнення змісту ролей і зразків поведінки, формування репертуарних дій та моделей (патернів) взаємодії, опанування комунікативних засобів, набуття відповідних умінь та навичок.

У зв'язку з цим Ю.М. Ємельянов, розробляючи основи соціально-психологічного тренінгу спілкування, дійшов висновку, що збагачення досвіду міжособистісного спілкування відбувається під впливом трьох вирішальних чинників; це, по-перше, набутий як результат характерного для певного суспільства научання способів взаємодії (йому передують період латентного навчання, тобто раннього розуміння індивідом соціальних змін); по-друге, генетичні можливості і, нарешті, вплив соціального середовища

[1, с. 54]. Впровадження тренінгу спілкування у закладах аграрної освіти дозволить розширити межі комунікативної компетентності студента аграрія, що в майбутньому забезпечить пришвидшення процесів модернізації сільського господарства.

Здобутий індивідом у міжособистісних контактах досвід інтеріоризується: відбувається закріплення в когнітивних структурах його психіки особистісно цінних соціально-комунікативних явищ у формі знань та навичок, на підставі яких виробляється вміння ними оперувати в реальному процесі спілкування.

Як показав теоретичний аналіз досліджуваної проблематики, поняття «комунікативна компетентність» має досить широкий спектр визначень: від (у широкому розумінні) здатності до спілкування, комунікативності, спроможності особистості встановлювати комунікативний контакт з оточенням до більш конкретного розгляду комунікативної компетентності – як знання культурних норм і правил спілкування; засвоєння соціальних стереотипів поведінки; володіння комунікативними вміннями і навичками; система внутрішніх засобів регулювання комунікативних дій; набір умінь і навичок, одержаних на основі індивідуального досвіду, тобто мають у увазі операційно-технічні засоби спілкування [1, с. 8; 3, с. 24; 4, с. 31].

На основі теоретичного аналізу було створено модель комунікативної компетентності. Комунікативна компетентність, за допомогою якої суб'єкт реалізує у процесі діяльності й спілкування три основних функції: комунікативну, перцептивну й інтерактивну, об'єднує у своєму складі три основних групи вмінь, або здатностей:

1. Комунікативно-мовленнєву здатність, що об'єднує такі вміння: а) отримання інформації; б) адекватне розуміння смислу інформації; в) програмування і висловлення своїх думок в усній і письмовій формі.

2. Соціально-перцептивну здатність як сприймання і розуміння сутності іншої людини, взаємопізнання і самооцінка. Ця здатність передбачає такі вміння: а) створення образу іншої людини (розуміння її психологічної й особистісної сутності); б) моральні уявлення (емпатія як усвідомлення почуттів, потреб, інтересів інших людей, повага до партнера зі спілкування, тактовність тощо); в) рефлексію (самоусвідомлення – розуміння своїх внутрішніх станів, емоцій, ресурсів, уподобань, інтуїція).

3. Інтерактивну здатність як вміння організовувати і регулювати взаємодію та взаємовплив і досягати взаєморозуміння. Ця здатність об'єднує такі вміння: а) знання соціально-комунікативних норм, зразків поведінки, соціальних ролей; б) здатність до соціально-психологічної адаптації; в) контроль за поведінкою у взаємодії, вміння розв'язувати конфлікти; г) здатність справляти вплив на партнера зі спілкування: вміння слухати і володіння ефективною тактикою переконання іншої людини.

Ці здатності мають низку характеристик: вони самостійні (кожна з них є унікальним додатком до професійних вмінь), взаємозалежні (кожна певною мірою пов'язана з іншими), ієрархічно організовані (кожна існує завдяки наявності попередньої).

Практичний досвід застосування тренінгу спілкування у Чернятинському коледжі ВНАУ підтверджує свою ефективність щодо розвитку комунікативної компетентності. Тренінг проводився із студентами другого курсу у двох групах на спеціальності облік і оподаткування та агроінженерія. На першому етапі тренінгової роботи, яка передбачала привітання та знайомство учасників кола, студенти розповідали про своє ім'я. Характерними були труднощі у самопрезентації, рефлексії та емпатії, що є характеристикою не достатнього розвитку комунікативної компетентності. На другому етапі, який полягав у прийнятті колективного рішення та відстоюванні власних ідей, деякі студенти застосовували засоби тиску на своїх партнерів інші ж обирали стратегію уникнення і просто приймали думку інших. Це є підтвердженням низького рівня розвитку емпатії та інтерактивних умінь. Обговорення після другого етапу дозволило виявити недоліки у соціально-перцептивних та інтерактивних уміннях студентів. Варто зазначити, що наступний етап який також був спрямований на колективну роботу, виявився набагато ефективнішим за попередній. Студенти активно та аргументовано відстоювали власну точку зору, проте з повагою ставилися до інших, що дозволило згуртувати студентів та прийняти ефективне колективне рішення. Третій етап, був призначений на ідентифікацію індивідуальних комунікативних бар'єрів та рефлексію. У ході тренінгової роботи спостерігався значний прогрес у розвитку комунікативній компетентності студентів-аграріїв, які розкрили свої комунікативні вміння, здатність до емпатії та рефлексії. Ми вважаємо доцільним застосування тренінгу спілкування у коледжах та університетах аграрного спрямування, задля розвитку комунікативної компетентності.

Підсумовуючи, зазначаємо, що розвиток комунікативної компетентності є невід'ємною складовою у формуванні майбутнього професіонала не залежно від галузі його професійної діяльності. Проте зважаючи на аграрну спрямованість нашої країни та високу потребу у інновація та інвестиціях у аграрний сектор, фахівці цієї сфери мають бути конкурентоздатними та всебічнорозвиненими. Одним із джерел ефективного набуття комунікативних навичок є участь у тренінгах «спілкування», а також безпосередня емоційна взаємодія не лише із однолітками, але й з викладачами та фахівцями у професії.

Література

1. Емельянов Ю. Н. Теория формирования и практика совершенствования коммуникативной компетентности: автореф. дисс. докт. психол. наук. Л., 1991. 32 с.
2. Жуков Ю.В. Эффективность делового общения. Москва, 1988. 120с.
3. Ильин Е.П. Психология общения и межличностных отношений. Санкт-Петербург : Питер, 2009. 576 с.
4. Куницына В.Н., Казаринова Н.В., Погорьша В.М. Межличностное общение : учеб. для вузов. – Санкт-Петербург : Питер, 2001. 544 с.

ШЕВЧУК Т.О.

Уманський національний університет садівництва

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Основним завданням сучасної вищої школи є забезпечення якості професійної підготовки фахівців, володіючих професійною компетентністю. Важливою складовою професійної компетентності фахівця є комунікативна компетентність, яка створює соціально-психологічну основу взаємодії і сприяє інтенсивному долученню особистості до виробничої діяльності, забезпечуючи її якісний результат. Посилення вимог щодо компетентностей майбутніх фахівців обумовлює перегляд змісту навчання, впровадження ефективних педагогічних технологій, форм та методів навчання.

Тому проблема компетентності, зокрема, комунікативної, останнім часом належить до числа актуальних проблем психології.

Різні аспекти проблеми компетентності вивчали вітчизняні та зарубіжні психологи та педагоги: М.П. Васильєва, Д.І. Дзвінчук, В.А. Козаков, Т.М. Лебединець, В.І. Лозова, А.К. Маркова, Л.А. Петровська, В.В. Пилаєв, Л.П. Пуховська, С.О. Сисоєва, А.В. Хуторської, Я.В. Цехмістер, та ін. Деякі питання комунікативної компетентності розглядали О.І. Єлісєєв, Т.М. Кальченко, Н.А. Кулик, В.О. Тюріна. Але питання щодо особливостей та шляхів формування комунікативної компетентності викладача як складової його професійної діяльності залишаються недостатньо вивченими.

Аналіз наукової літератури свідчить, що педагоги і психологи, які досліджують проблему професійної компетентності, визначають її як складне, інтегроване особистісне утворення, яке має багато складових. Зокрема, професійна компетентність педагога складається з досвіду,

теоретичних знань, практичних умінь, особистісних якостей, що забезпечує готовність викладача до ефективного виконання професійної діяльності. Професійна компетентність містить в собі аналітичні, комунікативні, прогностичні та інші розумові процеси, потребує значного інтелектуального розвитку, дозволяє ефективніше здійснювати освітню діяльність і забезпечує процес розвитку та саморозвитку особистості [1].

Професійна компетентність – це особистісне утворення, яке забезпечує якісне виконання професійної діяльності. Тому особливості професійної компетентності фахівця визначають особливості його професійної діяльності.

Професійна діяльність викладача належить до категорії професій «людина – людина», а отже, потребує вміння ефективно спілкуватися з іншими людьми. Тому у викладача, крім змістовної та процесуальної складових, має бути сформована компетентність у спілкуванні (тобто комунікативна компетентність як складова його загальної професійної компетентності), яка передбачає наявність розвинутої адекватної орієнтації в людині в самій собі – власному психологічному потенціалі, потенціалі партнера, у ситуації та завданнях спілкування. Компетентність у спілкуванні визначається гнучкістю в адекватній зміні психологічних позицій, що є показником умілого, зрілого спілкування.

Палітра спілкування вельми багата різноманіттям видів, форм, засобів, що використовуються. За визначенням Р.С. Немова [3], спілкування – це обмін інформацією між людьми; їх взаємодія; це тип внутрішньовидових та міжвидових контактів, що супроводжує обмін інформацією. Автор виокремлює такі види спілкування: матеріальне – у процесі спілкування відбувається обмін предметами та продуктами діяльності: когнітивне – обмін знаннями; кондиційне – обмін психічними або фізіологічними станами; мотиваційне – обмін спонуканими, цілями, інтересами, мотивами; діяльнісне – обмін діями, операціями, вміннями, навичками.

Професійна діяльність викладача передбачає наявність і здійснення всіх зазначених видів спілкування.

Компетентність у спілкуванні має інваріантні загальнолюдські характеристики. У різноманітних випадках спілкування інваріативними складовими виявляються такі компоненти, як партнери-учасники, ситуація, завдання. Варіативність зазвичай пов'язана зі зміною характеру (характеристик) самих складових – хто партнер, яка ситуація чи завдання – та своєрідність зв'язків між ними.

Специфіка професійної діяльності викладача полягає в тому, що вона дуже часто відбувається в умовно агресивному соціальному середовищі, за умов конфліктної ситуації, педагогічного конфлікту (конфліктна ситуація – це ситуація протиріччя, розбіжності поглядів, інтересів, позицій, точок зору, цілей двох або більше сторін-учасників). Отже, викладач має уміти

спілкуватися в такий спосіб, щоб студенти, колеги, адміністрація почули його, захотіли зрозуміти і прийняти його точку зору, погодитися з нею і діяти в запропонованому напрямі, а для цього їм необхідно змінити свою думку, своє ставлення до ситуації, до співрозмовника, до його поглядів, цінностей. Це, зазвичай, складно зробити. Тому формування конфліктної компетентності як професійної якості, котра є складовою комунікативної, а отже, й професійної компетентності викладача, є дуже важливим в його професійній підготовці.

У людей завжди існувала потреба бути, відчувати себе компетентними в спілкуванні. За визначенням, компетентність – це обізнаність, знання, авторитет людини у певній галузі. Отже, конфліктна компетентність – це, перш за все, певна система знань й умінь з конфліктології, а також у галузі спілкування; це опанування позиції партнерства, співробітництва на фоні володіння й іншими стратегіями поведінки в конфліктній ситуації.

Але знання про спілкування, способи та прийоми ефективного спілкування не забезпечують автоматично вміння ефективно спілкуватися. Оскільки людина – соціальна істота, її щастя і розвиток багато в чому залежать від ефективності відносин з іншими людьми. До того ж основою цивілізації також є співробітництво людини з іншими людьми та спільна координація дій. Важливість умінь спілкуватися з іншими людьми не можна переоцінити. Але ефективні навички взаємодії з людьми не виникають самі по собі, їх необхідно навчатися.

Для плідних стосунків, щоб розвинути і зберегти їх, потрібно мати певні базисні навички. Вони, зазвичай, стосуються чотирьох галузей:

- 1) знання іншої людини і довіра до неї;
- 2) чітке і недвозначне розуміння один одного;
- 3) вплив і допомога один одному;
- 4) конструктивне вирішення проблем і конфліктів у стосунках.

Перша група – це навички саморозкриття, самоусвідомлення, самоприйняття і довіри. Друга – навички правильно і чітко повідомляти про свої думки і почуття у процесі спілкування. Особливо важливо передавати почуття теплоти приємності. Третю групу складають навички підтримувати і впливати в процесі спілкування. Уміння допомогти іншій людині, коли в неї виникли турботи і проблеми, уміння передати, що ти співчуваєш і розумієш її проблеми, вміння заперечити, використати підтримку і моделювання, щоб вплинути на поведінку іншої людини – все це важливі уміння в міжособистісних стосунках. Четверта група – вміння вирішувати проблеми і конфлікти так, щоб це сприяло зближенню з іншою людиною, а стосунки набували подальшого розвитку.

Життєвою необхідністю сучасного суспільства є встановлення ефективних, продуктивних взаємин між людьми. Отже, розвиток умінь взаємодіяти є необхідним. Особливо нагальним стає питання про уміння

взаємодіяти, коли виникають різні конфлікти. Труднощі, що постають перед викладачами за умов педагогічних і міжособистісних конфліктів, що мають місце у закладах освіти, пов'язані зі своєрідністю соціального контексту, зі специфікою особистісної культури, ідеологічних форм, соціальної ситуації.

У педагогічній діяльності доцільно використовувати різні ігри та вправи (розроблені Н. Роджерс (США), Р. Фішер та У. Юрі (США), В. Райх (Німеччина), Е. Берн (Англія) та ін.), зокрема такі: ігри-релаксації – допомагають зняти психічне напруження і сприяють пригніченню негативних емоцій, гніву, дратівливості, підвищеної тривожності та агресії; адаптаційні ігри – спрямовані на полегшення та прискорення професійної адаптації молодих викладачів й досвідчених педагогів, які мають велику перерву в роботі; ігри-настрої (ігри-формули), розроблені на основі методу вербального самонавіювання (за Г. Ситіним) і спрямовані на відпрацювання впевненості в собі, любові до тих, хто навчається, схильності до педагогічної роботи, підвищення працездатності; ігри-звільнення – сприяють внутрішнім засобам бачення себе зі сторони, об'єктивного, відстороненого аналізу ситуації і свого місця в ній; ігри, що допомагають викладачеві спілкуватися зі студентами, батьками «трудних» юнаків, колегами по роботі, адміністрацією. Жінкам-викладачам корисно опанувати методи оптимізації сімейного спілкування з власним чоловіком і дітьми; ігри, що сприяють зміцненню стану внутрішньої рівноваги, стабільності та нейтральності в конфлікті; вправи для профілактики педагогічних конфліктів. У літературі детально описано технологію улагоджування конфліктів за методикою Д. Дана (США); ігри, що допомагають викладачеві уникнути педагогічного маніпулювання та організувати реальне спілкування зі студентами; ігри, що націлені на розвиток педагогічної інтуїції викладача, його тонкості та проникливості; вправи, що допомагають викладачу «читати» символічні засоби спілкування (Д. Нірінберг, Г. Калеро, США), а також правильно розуміти партнера по спілкуванню з перших хвилин бесіди.

Для успішної педагогічної діяльності викладач повинен уміти посідати і змінювати комунікативні позиції залежно від того, з ким і коли він має комунікативний контакт. Але в реальному житті позиції зміщуються, а правила спілкування порушуються. Тому доцільно детально проаналізувати основні ситуації, у які потрапляє викладач, а також психотехнічну сторону реалізації здійснення комунікативних позицій, при цьому основу увагу приділити спеціальним ігровим вправам, спрямованим на вироблення внутрішніх засобів, які допоможуть викладачеві правильно зорієнтуватися в реальних ситуаціях та вибрати ефективну комунікативну позицію.

Цілі психологічних ігор – виключно психотерапевтичні: ігри сприяють гармонізації внутрішнього світу педагога, послаблюють його психічну напруженість, розвивають внутрішні психічні сили, розширюють професійну самосвідомість. Ігрові вправи допомагають викладачеві орієнтуватися у

власних психічних станах, адекватно їх оцінювати, управляти собою, зберігаючи своє психічне здоров'я, як результат цього, досягати успіху в професійній діяльності, витрачаючи порівняно незначну нервово-психічну енергію.

Психотехнічні ігри не потребують багато часу і спеціальних приміщень. Самостійно чи разом зі своїм колегою-викладачем може виконувати вправи на перерві між заняттями (у своєму кабінеті, на кафедрі або у викладацькій), на заняттях, коли студенти працюють самостійно, дорогою на роботу чи додому. Якщо постаратися і сформувати в себе звичку до психологічних дій, – виникне й потреба у психічній стабільності та внутрішньому порядку.

Таким чином одним зі шляхів підвищення професійної компетентності викладача, зокрема формування та вдосконалення її важливої складової – комунікативної компетентності, є опанування прийомів психологічної самопомогі та методів раціональної комунікації. Це досягається за допомогою виконання викладачем спеціальних вправ і розігрування психологічних ігрових ситуацій, що відповідають реальним педагогічним ситуаціям, у яких викладач опиняється щодня.

Література

1. Васильєва М.П. Деонтологічна компетентність педагога як мета деонтологічної підготовки // Проблеми сучасного мистецтва і культури: зб. наук. пр. Харків : СТИЛЬ-ИЗДАТ, 2003. С. 22-32.
2. Кроник Е.А., Корник А.А. В главных ролях: Вы, мы, он, ты, я. Москва, 1989. 196 с.
3. Немов Р. С. Психология. Москва : ВЛАДОС, 1995. Т. 1. 576 с.

ДЕРКАЧ Т.А.;

МЕЛЬНИК Ю.М.

*Відокремлений структурний підрозділ Агротехнічний коледж
Уманського національного університету садівництва*

ПОДОЛАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ БАР'ЄРІВ

Одне із найважливіших завдань спілкування – це передача інформації від однієї системи, соціальної спільноти, індивіда до інших завдяки слову, спеціальним матеріальним носіям тощо. Завдяки комунікації, мовному спілкуванню, людина формує себе як особистість, опановує і перетворює соціальне та природне середовище, узгоджує вчинки і діяльність з іншими соціальними суб'єктами, формує оточення, виявляє себе іншим, утверджує

власне «Я», доводить свою позицію, поведінку, впливає на інших людей, з якими спілкується. Тому комунікативні бар'єри між партнерами зі спілкування перешкоджають реалізації цих найважливіших завдань і зумовлюють відповідний спектр завдань – навчитися розпізнавати та долати їх.

Андреева Г.М. вирізняє комунікативні бар'єри соціального і психологічного характеру. З одного боку, такі бар'єри можуть виникати через відсутність розуміння: ситуації спілкування, яка спричинена не просто різною мовою, якою спілкуються учасники комунікативного процесу, а й відмінностями більш глибокими, а саме – соціально-психологічними, що існують між партнерами. Такі бар'єри породжені об'єктивними соціальними причинами, приналежністю партнерів із комунікації до різних соціальних груп, і за їх появи особливо чітко виступає введення комунікації в більш широку систему спільних відношень. З іншого боку, бар'єри комунікації можуть мати і більш виражений психологічний характер. Вони можуть виникати або: в) унаслідок індивідуальних психологічних особливостей тих, хто спілкується (наприклад, надмірна сором'язливість, втаємниченість тощо), або: г) унаслідок особливих психологічних відношень, що виникли між партнерами зі спілкування: неприязні, недовіри один до одного тощо [1, с. 183].

Виокремлюють кілька підходів до класифікації комунікативних бар'єрів. Орбан-Лембрик Л.Е. говорить про фонетичний, семантичний, стилістичний, логічний, смисловий бар'єри.

Фонетичний бар'єр становить перешкоду, створену особливостями мови того, хто говорить. Учасники комунікативного процесу спілкуються різними мовами і діалектами, мають суттєві дефекти мови та дикції, перекручують граматичну структуру мовлення. Це й невиразна мова, також мова, якій властива велика кількість слів-паразитів, скоромовка, дуже голосна або тиха мова, шепотіння тощо.

Особливість семантичного бар'єру виявляється у незбіганні в системах значень партнерів з комунікації – тезаурусів, поняттєвокатегорійного апарату мови з відповідною смисловою інформацією. Причини виникнення полягають у тому, що партнери користуються однаковими знаками і словами для позначення різних речей; це обмежений лексикон в одного зі співрозмовників; невідповідність між мовними засобами, які використовує комунікатор, і мовними ресурсами реципієнта; індивідуальні особливості реципієнта.

Природа смислового бар'єру – у непорозумінні між людьми, яке є наслідком того, що одне повідомлення має для них різний смисл – суб'єктивний зміст, якого набуває слово у конкретному контексті, конкретній ситуації спілкування. Слово у різних ситуаціях може мати неоднаковий сенс, який є завжди індивідуально-особистісним, він

сформований у свідомості того, хто говорить, але необов'язково є зрозумілим тому, хто слухає. Причинами цього є: незбігання смислів висловлювань, прохань, наказів, ігнорування поглядів, цінностей, системи особистісних смислів співрозмовників, відмінності у знаннях, життєвому досвіді тощо.

Стилістичний бар'єр виникає через невідповідність стилю мови комунікатора та ситуації спілкування або стилю мови й актуального психологічного стану реципієнта. В його основі може бути: панібратська манера спілкування; використання стилю спілкування, який може бути недоречним, занадто складним, не відповідати комунікативній ситуації та намірам партнера; використання стилю, що має примусові аспекти; неправильна організація повідомлення, форма і зміст якого не відповідають один одному, або інформація передається науково-канцелярським стилем, який більше зрозумілий під час читання і ускладнений під час слухового сприйняття і т. інше.

В основі логічного бар'єру є неадекватне розуміння інформації, породжене особливостями мислення партнерів зі спілкування. Його причинами виступають: свідоме чи несвідоме порушення законів логіки, неоднаковий вид мислення (наприклад, в одного – абстрактно-логічне, в іншого – наочне образне); використання операцій мислення з різним ступенем розуміння та адекватності; превалювання різних форм мислення в кожного з партнерів [5, с. 273–275].

Для подолання комунікативних бар'єрів важливо постійно вдосконалювати знання рідної мови, свою мовну культуру, гуманізувати своє мовлення. Для цього необхідно створення установок на оволодіння правильним літературним мовленням у всіх ситуаціях спілкування; самоконтроль і розвиток умінь виразного мовлення; розвиток загальних психологічних особливостей особистості, що створюють передумови для успішного оволодіння мовленнєвими навичками та вміннями, розвиток таких комунікативних якостей, як правильність (відповідність акцентологічним, орфоепічним, граматичним, пунктуаційним та іншим нормам сучасної літературної мови), зрозумілість, точність висловлювання, доречність (логічність, переконливість, спонукальність), багатство (різноманітність мовленнєвих засобів), виразність (образність, емоційність, яскравість), чистота (недопустимість жаргонізмів, вульгаризмів і просторічних слів), лаконічність; володіння невербальними засобами спілкування (мімікою, жестами, правилами членування мовного потоку, темпом мовлення, тембром голосу) [6, с. 105].

Крім того, важливе вміння управління увагою, що передбачає залучення та підтримку уваги того, хто слухає, до того, хто говорить. Це досягається застосуванням таких прийомів. Так, прийом «нейтральної фрази» ґрунтується на тому, що на початку виступу, повідомлення

вимовляється певна фраза, яка може бути не пов'язана безпосередньо з основним матеріалом, але з певних причин має значення, смисл і цінність для всіх присутніх, тому привертає увагу. Прийом «залучення» застосовується на початку виступу і виявляється у поганій вимові, тихому голосі, монотонності, нерозбірливості тощо. У такому випадку слухачі мають докладати додаткових зусиль, щоб щось зрозуміти, що і зумовлює концентрацію їх уваги, яку мовець у подальшому має підтримувати адекватними зусиллями. Ще один прийом – установлення зорового контакту між партнерами зі спілкування. Дивлячись на іншого, людина показує, що готова слухати, відводить погляд, коли не бажає спілкуватися. Прийом «нав'язування ритму» реалізується зміною тональності, швидкості, тембру, інтонації голосу тощо. Оратор ніби пропонує тому, хто слухає, свою послідовність вербальної взаємодії, сприйняття інформації. Прийом акцентування застосовується тоді, коли необхідно акцентувати партнерові на визначені, важливі моменти щодо інформації, повідомлення, ситуації тощо.

Подоланню вербальних бар'єрів сприяють і прийоми ефективного слухання. Виокремлюють такі: увагу, нерефлексивне слухання, рефлексивне слухання, установку, невербальне слухання, пам'ять.

Увага як прийом ефективного слухання передбачає мінімізацію відволікань періодичним короткочасним візуальним контактом очей, позитивну позу («я – уважний»).

Нерефлексивне слухання полягає у мінімізації вторгнення в мову партнера та охоплює мінімізацію відповідей і уважне слухання. Його рекомендують застосовувати тоді, коли партнер знаходиться в афективному стані, палає бажанням висловити свою точку зору, чимось занепокоєний, або невпевнений у собі тощо.

Рефлексивне слухання активне. Воно передбачає встановлення зворотного зв'язку з партнерами зі спілкування через уточнення, перефразування повідомлень і висловлювань партнера, відображення його почуттів та узагальнення отриманої інформації. Цей вид слухання рекомендується використовувати у діалогах, під час обговорення проблем, складних ситуацій.

Установка як прийом ефективного слухання ґрунтується на позитивному емоційному ставленні до партнера зі спілкування як особистості. Воно містить схвалення (некатегоричне, позитивне ставлення до партнера), самосхвалення (внутрішню згоду партнера із собою, своїми переконаннями і уявленнями), емпатію (співпереживання почуттям іншого партнера, ніби вони є власними почуттями). Як прийом слухання виокремлюється і емпатійне слухання, яке підвищує ефективність спілкування у тому випадку, якщо відбувається «читання» позитивних (стенічних) емоцій (радості, задоволення, впевненості, надії. У ситуаціях, пов'язаних із обговоренням певних проєктів, нових ідей, доцільно

використання спрямованого критичного слухання, що передбачає превентивний критичний аналіз інноваційної інформації.

Пам'ять як особливий прийом слухання передбачає здатність сприймати, зберігати та відтворювати інформацію. Обробка інформації в пам'яті здійснюється на таких рівнях: сенсорному, короткочасному, довготривалому. Сенсорна пам'ять сприймає інформацію, пов'язану зі сенсорними слідами (наприклад, різкими звуковими подразниками) в межах однієї секунди. Короткочасна пам'ять пов'язана з місткістю уваги партнера і, як правило, не перевищує півсекунди. Довготривала пам'ять пов'язана не тільки з прийняттям нової інформації, але з її ретельною обробкою, встановленням асоціацій з накопиченою інформації.

Важливим прийомом ефективного слухання партнера є невербальне слухання – зчитування міміки, пози, жестів партнера. Невербальне слухання є виявом невербальної комунікації партнерів, яка здійснюється за допомогою образних, немовних засобів [6].

Усвідомлення, аналіз комунікативних бар'єрів і шляхів їх подолання сприяє досягненню мети та завдань спілкування, ефективній та плідній взаємодії, гармонізації взаємовідносин, налагодженню здорового психологічного клімату в колективі.

Література

1. Андреева Г. М. Социальная психология. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1988. 432 с.
2. Корнелиус Х. Фэйр Ш. Выиграть может каждый: как разрешать конфликты / пер. с англ. Москва : Стринге, 1992. 212 с.
3. Крысько В. Г. Социальная психология : учеб. для вузов. 2-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2007. 432 с.
4. Москаленко В. В. Соціальна психологія : підруч. Київ : Центр навч. літ-ри, 2005. 624 с.
5. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2005. 448 с.
6. Сучасна педагогічна риторика: теорія, практика, міжпредметні зв'язки: зб. наук. праць за матер. наук. семінару / за ред. Т. А. Космеди. Львів : ПАІС, 2007. 268 с.

КЛИМЕНКО В.І.

*Відокремлений підрозділ «Старобільський технікум
Луганського національного аграрного університету»*

КУЛЬТУРА СПІЛКУВАННЯ В УМОВАХ СМИСЛОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ

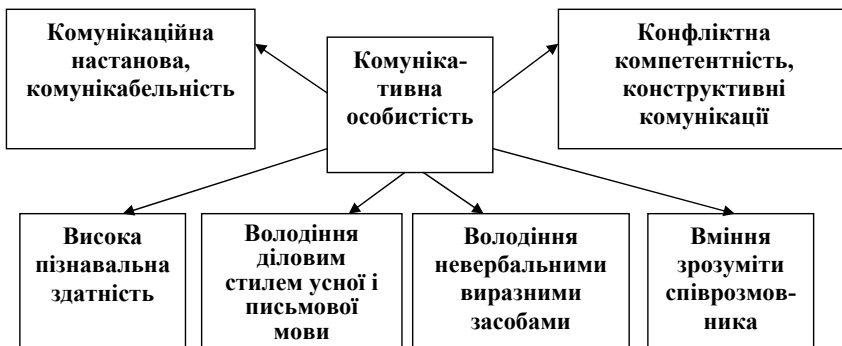
Поняття «**комунікативна особистість**» розкривається через сукупність необхідних для комунікації характеристик: мотиваційних, пізнавальних або когнітивних, функціональних.

Центральну роль в цій сукупності грає ***мотиваційна характеристика особистості***. Для комунікативної особистості має бути явно виражена мотивація до комунікацій. Ця мотивація ґрунтується на потребі в комунікаціях, тобто на потребі у взаємодії з метою обміну інформацією. При цьому мета в ділових комунікаціях відрізняється від мотиву тим, що усвідомлена і звичайно явно сформульована. Мотив на відміну від мети знаходиться всередині особистості і може бути неусвідомленим. За міжособистісних комунікацій у багатьох випадках буває необхідно вміти зрозуміти мотив співрозмовника.

На основі потреби в комунікації формується комунікативна настанова.

Під **комунікативною настановою** розуміється стан схильності особистості до здійснення комунікації.

Для ділових комунікацій – це готовність до певної поведінки, відповідної ***передачі ділової інформації***, наприклад, настановлення на готовність обґрунтувати достовірність будь-яких фактів, готовність рекламувати діяльність своєї організації, представити дані у такій взаємодії:

Характерні особливості комунікативної особистості, які можуть бути оцінені певним чином і спонукати партнера до потрібних дій.

Комунікативна настанова служить сполучним елементом між інформацією і подальшою мовою поведінкою або застосовуються невербальними виразними засобами.

Наступна характеристика, яка розкриває поняття комунікативної особистості, – **пізнавальна** або **когнітивна**. Ця характеристика формується в процесі набуття досвіду навчання. У комунікаціях пізнавальна здатність необхідна, щоб, як мінімум, сприймати і оцінювати адекватно використовувані співрозмовниками терміни і значення слів. Крім того, потрібні знання про навколишній світ, соціальні норми і цінності, конкретні професійні знання і загалом уміння адекватно сприймати інформацію.

Функціональні характеристики комунікативної особистості у своїй сукупності характеризують комунікативну компетентність. До них відносять володіння вербальними і невербальними виразними засобами, дотримання ділової культури загалом та ділової етики, конфліктну компетентність, уміння вести конструктивні комунікації. Крім того, необхідні досить розвинені такі здібності особистості, як власне комунікабельність і мовні навички, дикція, інтонаційна різноманітність, виразність мови.

Під **комунікабельністю** розуміється вміння особистості налагоджувати і підтримувати контакти.

Це вміння залежить не тільки від психологічного типу людини, але і від його когнітивних здібностей, і від набутого досвіду. Має значення для комунікабельності також переважаючий тип поведінки, пов'язаний з психологічним типом людини.

У плані **переважаючої поведінки** виокремлюють два основних типи комунікативної особистості:

- Домінантний, характерне напористістю і самовпевненістю;
- Реактивний, для якого характерні аргументованість, аналітичний підхід і готовність виявити чуйність.

Обидва названих типи поведінки сприяють налагодженню і підтримці контактів, але використовують при цьому різні підходи. Який тип найбільш ефективний, залежить від конкретної ситуації.

Крім названих обов'язкових функціональних характеристик бажані глибші вміння зрозуміти партнера по комунікації, в цьому допомагають знання невербальних проявів людських почуттів. Знаючи їх, можна отримувати зворотний зв'язок моментально і без допомоги слів.

Теоретико-методологічною основою досліджень, що виявляють склад комунікативної культури особистості, служить поняття про потреби як «об'єктивно необхідному для підтримки життєдіяльності і розвитку організму, людської особистості» [5, с. 44]. Потреба в спілкуванні сприяє налагодженню і зміцненню взаємин між людьми, стимулює їх на обмін досвідом, знаннями, а також почуттями та думками. На базі потреби дитини в комунікації виникає і розвивається його потреба у визнанні, яка, як

зазначає О.М. Леонт'єв, «дозволяє розвивати особистості, досягнути культурні цінності свого народу та інших представників культурних етносів» [5, с. 68].

Соціальні настанови розглядаються нами як необхідні компоненти комунікативної культури особистості. Соціальна настанова має певну будову, структуру, в якій виокремлюють три компоненти: афективний (емоційне оцінювання об'єкта), когнітивний (усвідомлення об'єкта соціальної настанови), конативний (послідовна поведінка до об'єкта) [8, с. 26]. Серед найважливіших соціальних настанов суб'єкта спілкування – «образ Я» і настановлення на товариську – замкнутість. Сутністю «образу Я» можна вважати самоповагу особистості, яке поєднує в собі розумовий і емоційний елементи – усвідомлення себе і задоволення собою. Поєднання цих елементів і визначає поведінку суб'єкта до самого себе і оточення.

Соціальні настанови можуть утілюватися в життя по-різному, багато чого залежить від характерологічних особливостей особистості і від того, наскільки вона володіє комунікативними вміннями. Терміном «вміння» в психології позначають володіння складною системою психічних і практичних дій, які необхідні для доцільної регуляції діяльності за допомогою наявних у суб'єкта знань і навичок [7, с. 526]. Обговорення психолого-педагогічної літератури [2, 4, 6, 7, 8] показує, що основними комунікативними вміннями виступають вміння слухати і чути співрозмовника, адекватно орієнтуватися в ситуації, що склалася, планувати і реалізовувати своє висловлювання, будувати його в певному стилі. У випадку невеликого комунікативного процесу не кожен його учасник готовий взяти на себе відповідальність за провал, хоча здійснювати контроль за мовленням, коригувати себе в разі потреби, а також знати норми і правила спілкування культурна людина просто зобов'язана.

Не менш важливою теоретико-методологічною основою виокремлення складу комунікативної культури служить поняття про ціннісні орієнтації особистості. Ціннісними орієнтаціями ми називаємо психологічну освіту, що являє собою взаємозв'язок, єдність між найбільш значущою для людини сферою діяльності, тією чи іншою стороною його життя і способами усвідомлення, виокремлення і утвердження себе, свого «Я» в системі взаємин з людьми. Ціннісні орієнтації є той необхідний психологічний механізм, який визначає прагнення, спрямованість людини до граничної самореалізації в тій галузі життя, яка має для нього важливе значення. Як зазначає В. Франкл, «прагнення до пошуку і реалізації людиною сенсу свого життя є вродженою ціннісною орієнтацією, властивою всім людям і є основним двигуном поведінки і розвитку особистості» [9, с. 10].

Аналіз психолого-педагогічної та філософської літератури дозволяє виокремити універсальні цінності для розвитку і саморозвитку особистості. Серед найбільш актуальних ціннісних орієнтацій дослідники (Т.К. Ахayan,

З.І. Васильєва, А.В. Зосимовський, А.В. Кир'янова, І.С. Кон та ін.) виокремлюють любов, свободу, культуру, совість, життя, красу, людини, спілкування. Цінності спілкування – це ті значущі орієнтири процесу спілкування, які визначають, в першу чергу, його основні змістовні характеристики, а не тільки формальні. Гуманістична етика спілкування позиціонує честь і гідність людини як найвищу цінність. Так, Д. Карнегі пише: «Існує один найважливіший закон людської поведінки. Цей закон говорить: завжди чини так, щоб в інших створювалося відчуття своєї значущості» [3, с. 115]. Ця практична рекомендація Карнегі якраз і виходить з того, що для людини його честь і гідність – найголовніші цінності.

Визнання цінності партнера по спілкуванню може виявлятися також і в щирій і ненав'язливій передбачливості, яка полягає в тому, щоб передбачити бажання партнера і сприяти їх більш успішному виконанню. Але тут слід бути обережним: необхідно відчувати такт і не порушувати міру, за якої людина, якій в чомусь допомагають, може відчувати себе незручно. Етика міжособистісної взаємодії синтезує в собі як доброзичливість і довіру, так і повагу не тільки до іншої людини, а й до всього, що з нею пов'язано. Це, як правило, проявляється у поглядах, судженнях, оцінках, вчинках, а також в жестах, міміці, іншими словами – в мистецтві цінувати інших. Якщо ж людина бачить вищу цінність спілкування тільки в собі самому, у задоволенні тільки своїх особистих потреб, якщо на першому місці у нього неблагородні і суто корисливі цілі, якщо інший учасник спілкування виступає для нього тільки як засіб для вирішення особистих завдань, то цінності спілкування в такому випадку втрачені і такий комунікативний процес можна назвати аморальним і безкультурним.

У здатності враховувати всі ці фактори і знаходити розумні компроміси і полягає мистецтво спілкування. Для того щоб вміти знаходити ці компроміси, потрібно усвідомити цінність принципу толерантності у спілкуванні.

Цінність цього принципу зараз не є, на жаль, популярної, оскільки його часто ототожнюють зі смиренням, з конформізмом, з капітуляцією, з намаганням підставити іншу щоку. Насправді, цей принцип пов'язаний з нездійсненністю подолати негайно слабкості і недосконалості людського роду. Це належить до випадкових, часом неусвідомлених проявів незрозумілості, до психологічної несумісності характерів, стресів тощо. Тому спілкування без толерантності може перетворитися на постійні з'ясування стосунків. У кожному конкретному випадку поріг толерантності може змінюватися. Однак у всіх ситуаціях спілкування толерантність ніколи не може бути пов'язана з утиском гідності будь-якого суб'єкта спілкування, з культивуванням зла. Людині, яка не усвідомлює цінність цього принципу, дуже складно спілкуватися. Необхідно розвивати в собі цю здатність, яка виростає з розуміння самоцінності людини в процесі міжособистісної

взаємодії, допомагає гуманізувати міжособистісні стосунки, тобто робити їх більш людськими, доброзичливими, тактовними.

Крім толерантності, гуманістична етика спирається на такі загальнолюдські моральні цінності, як довіра, безкорисливість, відвертість, милосердя, чесність, турбота, подяка. Всі вони рівнозначні і переплітаються між собою, тому вибудувати ціннісну ієрархію неможливо. Ідеальне спілкування також невіддільне і від таких цінностей, як свобода, справедливість, рівність, любов. Цінувати в спілкуванні треба не тільки свою свободу, а в першу чергу свободу іншого. Спілкування, орієнтоване на ці цінності, можна назвати гуманістичним, саме воно може зробити людину по-справжньому щасливою.

Динамічні процеси урбанізації, технізація всіх соціальних взаємодій часто ведуть до індивідуалізму в спілкуванні, замкнутості, відчуженості. Бездуховність спілкування веде, як правило, до різних відхилень у поведінці особистості. Тому завдання педагогів і батьків полягає у формуванні справжньої культури спілкування у своїх вихованців, спілкування, орієнтованого на гуманістичні цінності. Оскільки основний елемент спілкування мова, дуже важливо стежити за нею, уникати нецензурних висловів та некоректних формулювань, а також агресії і гніву. Культура спілкування передбачає дотримання певних правил не тільки у вербальному мовленні, але й в невербальній міміці, жестах, позі тіла. Культурне спілкування – це завжди обмін думками, діалог, висловлювання власних думок і інтерес до думок співрозмовника. Вступати в спілкування без упередженості є суттєвою стороною культури спілкування. М. Горький радив: «Ніколи не підходь до людини, думаючи, що в ньому більше негативного, ніж позитивного». У спілкуванні зазвичай проявляється характер ставлення людини до інших людей – ті, хто бачить у людях позитивне, навіть іноді і малопомітне, мають більше шансів розраховувати на відповідне позитивне ставлення. Крім того, важливо зрозуміти: ставлячись до людини добре, ми поступово робимо її насправді краще.

Культура спілкування – це ще й такт, і повага, і ввічливість. Сформована комунікативна культура передбачає усвідомлене, засноване на «принципах справедливості і благородства» ставлення до людей, а не сліпе виконання етикетних норм. Важливе місце у складі комунікативної культури займає відповідальність. У психології відповідальність розуміється як властивість, що характеризує соціальну типовість особистості [7, с. 524]. Відповідальність відображає схильність особистості виконувати рольові обов'язки, дотримуватися в своїй поведінці загальноприйнятих норм, а також готовність відповісти за свої вчинки і дії.

Відповідальність – така риса характеру, що виявляється як готовність звалити на себе тягар прийняття рішення і бути з цим вантажем до останнього, аж до невдачі. Відповідальність і обов'язок – поняття

взаємозалежні. Справжня відповідальність – це особисте усвідомлення комунікативного завдання, пошук перспектив його вирішення, це усвідомлення людиною себе як суб'єкта спілкування, незалежно від когось приймає рішення. Відповідальність завжди характеризується самостійними діями і не може бути нав'язана.

Таким чином, комунікативна культура особистості – це комплекс сформованих знань і умінь у сфері міжособистісного спілкування. Вона виражається у толерантному ставленні до людей, в умінні контролювати і регулювати свою мовну поведінку, грамотно аргументувати свою позицію, продуктивно співпрацювати за допомогою вербальних і невербальних засобів і способів спілкування.

Література

1. Антонова Т. В. Комунікативні впливи на однолітків при організації продуктивної діяльності // Спілкування дітей у школі та сім'ї. Москва, 1990.
2. Гудков Д. Б. Теорія і практика міжкультурної комунікації. Москва, 2003.
3. Карнегі Д. Як здобувати друзів і впливати на людей, виступаючи публічно. Москва, 1994.
4. Кастельс М. Інформаційна епоха: економіка, суспільство і культура. Москва, 2000.
5. Леонтьєв А. Н. Нарис психології особистості. Москва, 1993.
6. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. Київ, 2003.
7. Столяренко Л. Д. Психологія : підручник. Санкт-Петербург, 2004.
8. Соціальна психологія / за ред. Л. Д. Столяренко. Ростов-на-Дону, 2011.
9. Франкл В. Людина в пошуках сенсів. Москва, 1990.

П'ЄНТАК Г.І., викладач-методист

*ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний коледж»
gannapventak@gmail.com*

РОЛЬ РОЗВИТКУ СТУДЕНТСЬКОЇ КРЕАТИВНОСТІ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ

Наше сьогодення потребує людини з новим мисленням і новим світоглядом.

Здається, збуваються мрії Софії Русової про те, що нова школа має поставити «головну мету – збудити, дати виявитися самостійним, творчим силам дитини» [1, с. 19].

Нині від людини вимагають не лише належно виконувати свої обов'язки, а й творчо підходити до їх виконання. У такій ситуації вищі зобов'язані реалізувати це соціальне замовлення, тобто формувати творчу, самостійно мислячу особистість. І. Єрмаков зазначає: «Сьогодні народжується нова педагогіка, яка розуміє виховання як життєтворчість особистості, готовність вихованця школи нового типу до соціальної творчості у всіх сферах людського життя» [2, с. 3].

Чи кожна людина здатна до творчості? Безумовно. Спроможність створювати щось нове, власне є тією головною рисою, яка ставить людину на особливе місце у світі природи. Інша річ, що, народившись із природною здатністю творити, людина поступово втрачає її. На жаль, це відбувається нерідко, тоді, коли людина вчасно не розвиває своїх творчих задатків, не знаходить стимулів для їхнього розвитку, подібно як будь-який орган у живому організмі атрофується, коли він тривалий час перебуває у стані бездіяльності. Клименко В. підтверджує це переконливим порівнянням: «Якщо м'яз не діє хоча б два тижні – він втрачає три чверті своєї сили; якщо він не діє два місяці – він атрофується. Якщо суглоб зафіксувати нерухомо на досить тривалий час (через хворобу, важку травму), він закаменіє і припинить діяти як суглоб. Так само і з механізмом творчості. Логіка підказує: якщо механізм творчості простоїть хоча б рік без роботи, для запуску його в роботу треба буде докласти величезних зусиль» [3, с. 5, 6].

Складність роботи педагога полягає в тому, що його студенти – зазвичай діти з непростими долями, з гріким життєвим досвідом, який не дуже сприяє розвитку творчих задатків. Навіть якщо дитину виховують порядні батьки, але сім'я потерпає від матеріальних нестатків, то й у такому разі виявити творчі нахили дитини непросто.

«Однією з головних проблем потенційно обдарованих дітей у малозабезпечених сім'ях є неминуче низьке самооцінювання. Вони живуть в очікуванні невдач і зрештою не можуть їх обминати. У сім'ях з низькими прибутками кількість дітей, які так або інакше виявляють свою обдарованість, менша від кількості потенційно обдарованих, оскільки їхня повсякденна діяльність не дає їм тих можливостей, які доступні дітям із середнього і вищого соціоекономічного прошарку», – так сказав відомий французький кінорежисер і психолог М. Карне [4, с. 158].

Завдання викладача у такій ситуації полягає в тому, щоб вселити в дитину віру у власні можливості, вивільнити її уяву, підтримати за найменших виявів творчого мислення.

Англійський учений-психолог Е. Гансберг пише: «На творчу поведінку дітей великий вплив має поведінка дорослих, які їх оточують, до яких діти ставляться з повагою. Тому дуже важливо, щоб дорослі добре уявляли собі, як сприяти творчій продуктивності дітей, оберігати їх від стресового стану.

У зв'язку з цим потрібно утримуватися від оцінювання у період творчих починань дітей, неприпустимо критикувати їхню діяльність» [5, с. 352].

Досвідчені педагоги знають: якщо на занятті панує атмосфера творчості, то в цей процес залучають всіх або більшість студентів групи. Серед них і ті, хто не має особливих успіхів у вивченні предмета. Саме вони потребують особливої уваги й індивідуальної роботи. Автор книжки «Обдаровані діти» пише: «Є думка, що обдарованих і талановитих дітей не треба обмежувати у творчих спробах під час переходу до вивчення складнішого матеріалу, навіть якщо вони недостатньо засвоїли загальноприйнятту навчальну програму. Подібні перепони затримують розвиток потенційних здібностей. Студента, котрий відчуває труднощі з орфографії або граматики, але виявив бажання написати вірш чи оповідання, слід усіляко заохочувати до творчих пошуків. Потрібно стимулювати в студента бажання висловити свої думки і водночас допомагати йому засвоювати необхідний базовий матеріал, без якого неможливе подальше просування в навчанні» [4, с. 183].

Складаючи завдання для тематичної атестації, викладач орієнтується на три-чотири їх рівні: перший – тестові завдання, які потребують лише фрагментарного відтворення навчального матеріалу; другий та третій рівні – систематизування знань, уміння застосовувати їх на практиці у стандартних ситуаціях; четвертий рівень – завдання творчого характеру. Вважаємо недоцільним ставити студентам умови, за яких виконання творчих завдань можливе тільки тоді, як будуть виконані всі інші. Так, треба дати змогу студентові описати улюблене заняття чи скласти розповідь про фантастичну подорож навіть тоді, коли він не зміг підкреслити в реченні прикметники або не зумів утворити ступені порівняння їх. Підтримаймо його в першій пробі пера, привернімо увагу до мистецтва слова і через ці порівняння уведемо у великий світ літератури, в таїну слова.

Читаючи перші поетичні твори студентів, словесник, звичайно, одразу помічає невдало дібране слово, неточно висловлену думку тощо. Постає питання: чи має викладач вносити корективи, перекроювати текст за своїм уподобанням? Досвід роботи показує, що студентів не завжди тішить таке втручання у творчий процес. Це, звісно, не означає, що викладач має тільки хвалити, він має і вчити, а отже, коригувати студентську роботу. Але це коригування має бути надзвичайно тактовним, будуватися на врахуванні індивідуальних особливостей дитини, на принципах співдружності і співпраці. Гансберг Е. пише: «Характерно, що у процесі розвитку творчих здібностей важливе значення для дітей має сам процес експериментування, а не прагнення отримати той чи інший кінцевий продукт» [5, с. 401].

Це особливо стосується дітей з невисоким рівнем навчальних досягнень, оскільки пальму першості вони завжди готові віддати тим, хто

має кращі від них успіхи. Але це ніскільки не зменшує вартісності праці студента. Ще в 1959 р. американський психолог Фрамм запропонував таке визначення поняття творчості (креативності). «Це здатність дивуватися і пізнавати, вміння знаходити рішення в нестандартних ситуаціях, це спрямованість на відкриття нового і здатність до глибокого усвідомлення свого досвіду».

Таким чином, критерієм творчості є не якість результату, а характеристика і процеси, які активізують творчі шукання. Відповідно до цього викладач, працюючи над розвитком творчих здібностей студентів, не має ставити за мету виховати в групі певний відсоток майбутніх поетів чи переможців олімпіад та конкурсів. Налаштованість на подібний кінцевий результат може принести великі розчарування як викладачеві, так і студентам. Словесник має передовсім навчити дітей мислити, уявляти, вміло користуватися словом, розуміти твори мистецтва, відчувати їх серцем і розумом, а як результат – виховати духовно багату, естетично розвинену особистість.

Однак люди, обдаровані різнобічно, зустрічаються рідко. Кожна дитина володіє тільки її властивими якостями, які й створюють її індивідуальність. Тому не варто неволити дитину, наприклад, грою на фортепіано, якщо душа її прагне займатися технікою, або змушувати писати вірші, якщо вона знаходиться в полоні молекул та атомів. Проте допомогти студентові знайти своє покликання – завдання кожного викладача. І хтозна, може, сьогодні серед ваших, шановні колеги, студентів сидить майбутній поет чи актор і саме ви допоможете йому знайти свою життєву дорогу. Але якщо цього не станеться – не біда. Головне, щоб на ваших заняттях діти навчилися мислити, чітко й логічно висловлювати власну думку, використовуючи величезні виражальні можливості української мови, прагнули формуватися як гармонійні особистості.

Література

1. Русова С. Нова школа / за ред. І. Єрмакова. Київ, 1995. С. 19.
2. Єрмаков І. Переднє слово про поліфонію творчості // Барви творчості / за ред. І. Єрмакова. Київ, 1995. С. 3.
3. Клименко В. Механізм творчості: чи можна його розвивати? Київ, 2001. С. 5, 6.
4. Карне М. Существо проблемы // Одаренные дети. Москва, 1991. С. 158-183.
5. Гансберг Е. Творчество и игра // Одаренные дети. Москва, 1991. С. 352-401.

ОСОБИСТІСТЬ ЯК СУБ'ЄКТ СПІЛКУВАННЯ І НОСІЙ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ

Учені сходяться на думці, що вимоги до особистості сучасного вчителя – найважливіша умова реалізації Держстандарту, досягнення належного рівня розвитку учнів та запланованих результатів навчально-виховного процесу. Однак робота вчителя відповідно до компетентнісного підходу не може бути успішною, якщо не будуть змінені способи і засоби його професійної діяльності. У сучасних умовах розвитку освітньої галузі велика увага приділяється питанню формування комунікативної сфери майбутніх педагогів. Базовими особистісними компетенціями вчителя, які покладено в основу успішного формування їх комунікативної компетентності, є: висока загальна культура вчителя, гуманістична позиція педагога, індивідуально зорієнтований підхід до дітей, емоційна стабільність, психологічна гнучкість, здатність до правильної постановки мети і завдань педагогічної діяльності відповідно до вікових та індивідуальних особливостей учнів, здатність до ефективного міжособистісного спілкування, компетентне оцінювання результатів навчально-виховного процесу, інноваційність науково-педагогічного мислення, здатність до творчості [8, с. 86].

Антропоцентрична парадигма у мовознавчій проблематиці призвела до зосередження уваги вчених на мовній особистості у всіх її виявах, зокрема на мовній особистості педагога. На сучасному етапі поняття «мовна особистість» є міждисциплінарним, оскільки зосереджує не лише мовознавчі та культурознавчі, але й філософські, психологічні, соціологічні погляди. На думку В. Маслової, важливу роль у формуванні мовної особистості відіграють такі чинники, як мовне середовище, рідна мова, а також менталітет народу [7, с. 12]. Розглядаючи мовну особистість як узагальнений тип, який зосереджує багатокomпонентну парадигму мовленнєвих особистостей, В. Маслова вводить у зміст мовної особистості такі компоненти: 1) ціннісний, світоглядний компонент змісту, тобто систему цінностей; 2) культурологічний, тобто рівень оволодіння культурою як ефективний засіб підвищення інтересу до мови; 3) особистісний, тобто те індивідуальне, що існує в кожній людині [7, с. 81]. «Отже, мовна особистість – це соціальне явище, яке, проте, має й індивідуальний аспект. Індивідуальне в мовній особистості формується через внутрішнє відношення до мови.

В.В. Красних, продовжуючи науково-теоретичне осмислення різних виявів мовної особистості, вирізняє такі поняття: 1) «людина, що говорить» –

особистість, одним із видів діяльності якої є мовленнєва діяльність, що охоплює як процеси породження, так і сприйняття мовленнєвих повідомлень; 2) мовна особистість – особистість, що реалізує себе у мовленнєвій діяльності на основі сукупності певних знань та уявлень; 3) мовленнєва особистість – особистість, що реалізує себе у комунікації, обираючи та реалізуючи ту чи іншу стратегію і тактику спілкування, яка обирає та використовує той або інший репертуар засобів (як суто лінгвістичних, так і екстралінгвістичних); 4) комунікативна особистість – конкретний учасник конкретного комунікативного акту, що діє у реальній комунікації [5, с. 50-51].

Разом з тим зазначимо, що такий поділ є дещо штучним, хоча з погляду наукового аналізу змістового наповнення поняття «мовна особистість» має право на існування. З нашого погляду, поняття «мовленнєва особистість» не може з усією повнотою відобразити особливості комунікативної діяльності людей, які виконують певні соціальні ролі у суспільстві, як, наприклад, учитель. Адже комунікативні акти, які він здійснює щоденно в умовах своєї професійної діяльності, значно відрізняються від тих, які властиві представникам інших професій, навіть якщо враховувати умови етнокультурного та кроскультурного середовища. У соціолінгвістичних дослідженнях мовної особистості використовують поняття модельної особистості, яка «суттєво впливає на культуру загалом і служить певним символом цієї культури для представників інших етнокультур» [3, с. 30].

Це типовий представник певної соціальної групи зі специфічними ціннісними установками, які відображаються у характеристиках вербальної поведінки. Такими модельними типами мовної особистості вчителя є представники цього соціального типу, які займають пріоритетні позиції завдяки своїм соціальним характеристикам (наприклад, В.О. Сухомлинський). Однак слід зазначити, що подібне соціологічно спрямоване дослідження мовної особистості, зокрема й вчителів, українські вчені досі цілеспрямовано не здійснюють, хоча загалом у педагогічній науці психологічним та соціальним особливостям роботи вчителя та його особистісних характеристик присвячено чимало праць. Водночас саме модельні мовні особистості допомагають майбутнім педагогам глибше усвідомити свою майбутню соціально-статусну роль, навчитися об'єктивно оцінювати власну мовленнєву діяльність, зокрема й спілкування, створені відповідно до мотивів, ціннісних та цільових установок, комунікативної ситуації тексти [9, с. 67]. Відповідно до типів спілкування визначено такі типи мовних особистостей: «гнучкий: вирізняється швидкою орієнтацією в ситуації, розумінням підтексту повідомлення, умінням керувати своїми емоційними станами та обставинами спілкування; ригідний: характеризується недостатнім умінням аналізувати власну поведінку і поведінку партнера, слабким самоконтролем,

неадекватною самооцінкою. Людині з таким стилем спілкування важко знайти необхідний тон; перехідний (проміжний): поєднує риси гнучкого та ригідного типів» [1, с. 189]. Учені зазначають, що для успішного формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя необхідні комунікативні здібності, до яких належать: психологічна готовність до організаторсько-комунікативної діяльності, комунікабельність, соціальна спорідненість, альтруїстичні тенденції [3, с. 79]. До якісних показників сформованості комунікативно компетентного вчителя належать комунікативні цінності, знання, уміння, навички та звички, а також комунікативний характер, досвід, харизма. Не підлягає сумніву, що процес формування мовної особистості майбутнього вчителя може відбуватися найбільш ефективно у процесі викладання лінгвістичних дисциплін у ЗВО. У зв'язку з цим основоположним постулатом є твердження О. Леонтьєва про те, що мова і особистість тісно взаємопов'язані, мова виступає основою формування особистості загалом і мовної особистості зокрема, особистості без мови не існує [6, с. 282]. У процесі соціалізації особистості, зокрема у її професійному становленні, мовленнєве спілкування як різновид діяльності людини відіграє провідну роль. Мовні значення як частина соціальної пам'яті є основою діяльності людини, зокрема професійної. Під час вивчення мови формується особистість. Що більше знань, навичок, вмінь, то на вищій сходинці знаходиться рівень її освіченості, розвитку, професіоналізму [9, с. 126], особливо на фоні поширеного нині серед студентської молоді мовного нігілізму. Необхідність формування комунікативно-стратегічної компетентності вчителя як мовної особистості підтверджується й позицією українського вченого Ф. Бацевича, котрий вважає, що «саме особистість володіє мовленнєвою ситуацією; вона може піднятися над обставинами спілкування, спрямовувати в необхідному напрямі розвиток дискурсу. Включена в дискурс, вона водночас творить його. А це означає, що в дискурсі втілюються темпераменти, здатність до здійснення певних видів діяльності, зокрема комунікативної, домінуючі почуття і мотиви діяльності, індивідуальні психологічні особливості тощо» [1, с. 187].

Таким чином, комунікативна особистість педагога вирізняється певними специфічними рисами, тісно пов'язаними з особливостями фахової діяльності. У процесі формування комунікативної особистості майбутнього вчителя необхідно враховувати загальнокультурний аспект, пов'язаний з вивченням мови як соціокультурного феномена, та фаховий, що полягає в оволодінні комплексом мовних і мовленнєвих умінь, необхідних для успішного розв'язання вчителем завдань у процесі його комунікативної діяльності. Перспективним напрямом подальших наукових пошуків є дослідження шляхів формування індивідуального комунікативного стилю майбутніх педагогів.

Література

1. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики: підручник. Київ : Видав. центр «Академія», 2004. 304 с.
2. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании // Филологические науки. 2001. № 1. С. 64–72.
3. Кан-Калик В. Учителю о педагогическом общении : учеб. пособ. Москва : Просвещение, 1987. 130 с.
4. Караулов, Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва : Наука, 1987. 261 с.
5. Красных В. В. «Свой среди чужих»: миф или реальность? Москва : ИТДГК «Гнозис», 2003. 375 с.
6. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. Москва : «Смысл», 2003. 287с.
7. Маслова В. А. Лингвокультурология : монографія. Москва : Академия, 2001. 208 с.
8. Овчарова Р. В. Практическая психология в начальной школе. Москва : Творческий центр «Сфера», 1998. 240 с.
9. Сухих С. А., Зеленская В. В. Репрезентативная сущность личности в коммуникативном аспекте реализаций. Краснодар, 1997. 164 с.

ЗАВІРЮХА П.Д., канд. с.-г. наук, професор;
КОСИЛОВИЧ Г.О., канд. біол. наук, доцент;
ГОЛЯЧУК Ю.С., канд. біол. наук, доцент;
НЕЖИВИЙ З.П., старший викладач
Львівський національний аграрний університет
genetik_zaviruha@ukr.net

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ-ТЕХНОЛОГІВ З ВИРОБНИЦТВА ЕКОБЕЗПЕЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ – НАСТІЙНА ВИМОГА ЧАСУ

Актуальність досліджень. Прикметно, що в останні роки спостерігається чітка тенденція щодо виробництва, закупки і торгівлі якісними, екологічно безпечними для людського організму харчовими продуктами, сільськогосподарською сировиною та продуктами її переробки. Невипадково значна кількість європейських і світових агровиробників переорієнтовують свою господарську діяльність на вирощування органічної продукції. Позитивно, що у цьому напрямі активно почала працювати і Україна.

Вчені-теоретики і практики вважають, що екобезпечна продукція виробляється сільськогосподарськими виробниками внаслідок запровадження різних систем органічного землеробства, тобто органічного сільського господарства. При цьому екологічне або природне сільське господарство (природне агровиробництво) базується на повній гармонізації аграрної діяльності людини із навколишніми природним середовищем.

Завдяки такому господарюванню поліпшуються загальні показники родючості ґрунту, його структура, активізується діяльність ґрунтових мікроорганізмів, а отже, зростає мікробіологічна мобілізаційна його здатність. Водночас підвищується стійкість агроценозів до несприятливих кліматичних факторів, поліпшується загалом стан агросфери. Особливо це важливо у час, коли антропогенний вплив на природу щороку посилюється і спостерігається чітка тенденція щодо глобальних змін клімату, зокрема глобального земного потепління.

Доцільно також відмітити, що за ведення органічного сільського господарства відсутні значні грошові витрати на придбання мінеральних добрив, засобів захисту рослин і на паливно-мастильні матеріали для їх внесення, що в результаті сприяє підвищенню рентабельності вирощування сільськогосподарських культур, поліпшення соціального стану населення через створення додаткових робочих місць.

Основні результати. У контексті викладеного, Україна у веденні органічного землеробства є у вигірній ситуації. Це стосується, у першу чергу, якісних параметрів земельних ресурсів нашої держави, рівня їх родючості, а отже, придатності українських ґрунтів для вирощування органічної продукції та сировини. Тому за наявності фінансових, матеріальних, людських ресурсів та висококваліфікованих фахівців-аграріїв в Україні можна значно підвищити виробництво не лише екологічно безпечної сировини, але й переробленої з неї продукції, яка повністю відповідатиме існуючим європейським і світовим сертифікаційним вимогам.

Однак в Україні для широкого розвитку органічного землеробства необхідно підвищувати інформативність суспільства, сформувати належний екологічний рівень знань у населення, налагодити випуск відповідної техніки для екобезпечного сільськогосподарського виробництва. При цьому значно зростає роль підготовки фахівців-аграріїв, які можуть у найбільшій мірі визначати прогрес в органічному сільському господарстві. Саме від їх професійних компетентностей залежить організація і забезпечення відповідних технологій вирощування різних культур, продукція яких відповідає стандартам екобезпечності.

Як відомо, в Україні підготовка фахівців агрономічного профілю здійснюється у аграрних коледжах, інститутах та університетах, серед яких і Львівський національний аграрний університет, що готує професійних агрономів уже понад 160 років. За час діяльності навчального закладу

налагоджена його тісна співпраця із низкою країн світу (Польща, Франція, Іспанія, Чехія, Словаччина, Хорватія, Туреччина, США, Канада та ін.) щодо підготовки фахівців-агрономів, які могли б кваліфіковано вирішувати найскладніші завдання під час професійної діяльності. Така співпраця дозволяє Львівському НАУ підвищити якість професійної підготовки фахівців агрономічного профілю та наблизити її до світових стандартів.

З врахуванням перспективи роботи випускників як потенційних фахівців-технологів з виробництва екобезпечної продукції, до навчальних планів освітнього ступеня Бакалавр у перелік дисциплін загальноуніверситетського вибору введено навчальну дисципліну «Біологічний захист рослин». Окрім цього, на факультеті агротехнологій і екології Львівського НАУ введено спеціалізацію «Виробництво органічної рослинницької продукції» для студентів освітнього ступеня Магістр. Вказана спеціалізація наповнена такими навчальними дисциплінами як «Філософія органічного землеробства та збалансоване природокористування», «Технології органічного рослинництва», «Екологічні основи захисту рослин», «Системи удобрення в органічному рослинництві».

Вважаємо, що засвоєння студентами цих дисциплін дозволить випускнику-агроному Львівського НАУ успішно вирішувати організаційні й технологічні питання щодо виробництва органічної продукції та екобезпечних харчових продуктів. Цьому сприяє також набуття випускниками професійних компетентностей із складання бізнесових планів, екологізації сільського господарства, застосування альтернативних технологій у землеробстві, технологій виробництва компостів, органічних та сидеральних добрив, особливостей біостимуляції росту і розвитку рослин, біологічного та механічного їх захисту, контролю росту і обмеження поширення бур'янів тощо.

Добрим прикладом ролі імунних сортів в екологічному землеробстві є робота кафедри генетики, селекції та захисту рослин Львівського НАУ із створення та впровадження у виробництво високопродуктивних, стійких до найшкідливіших організмів, адаптованих до конкретних ґрунтово-кліматичних умов сортів картоплі. При цьому, у селекційному процесі безпосередню участь беруть студенти – члени наукових гуртків факультету агротехнологій та екології. Одержанню студентами-агрономами більш глибоких практичних знань в агрономічній галузі сприяє також наявність в університеті належного матеріально-технічного забезпечення, науководослідного поля (площею понад 80 га) та навчально-наукового центру (площею ріллі понад 600 га).

Водночас з формуванням професійної компетентності випускників агрономічного профілю, значна увага в університеті приділяється поліпшенню їх комунікативності, швидкій адаптації у європейське аграрне середовище, вивченню іноземних мов як невід'ємної складової не тільки

загальноосвітньої, але й професійної підготовки. Такий підхід орієнтований на майбутню трудову діяльність студентів-випускників, здатність їх використовувати набуті знання у сфері професійної і суспільної діяльності як в Україні, так і за кордоном. Цьому всебічно сприяє проходження студентами факультету виробничих і переддипломних практик у кращих агроформуваннях органічного напрямку України (ТОВ «РІТТЕР БІО АГРО», ТОВ «ДЕДДЕНС АГРО» тощо) та за кордоном (Sabbatruhe-Advent-Gemeinschaft gGmbH тощо). Згодом випускники факультету агротехнологій та екології Львівського НАУ очолюють фермерські господарства, зорієнтовані на виробництво органічної продукції.

Висновки. Світовий досвід виробництва та реалізації органічної, екобезпечної продукції у XXI ст. свідчить про необхідність розвитку органічного виробництва, що дозволить позитивно вплинути на стан навколишнього середовища, здоров'я людей, збільшення кількості не лише продуктів харчування, але й товарів рослинного походження. Внаслідок формування якісних навчальних планів заклади освіти аграрного профілю України здатні готувати і випускати висококваліфікованих фахівців-аграріїв, які будуть конкурентоспроможними на світовому ринку праці з виробництва екобезпечних продуктів харчування.

ШЕВЧУК Н.І.

Вінницький технічний коледж

ФОРМУВАННЯ УСПІШНОЇ, СОЦІАЛЬНО-АКТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Соціальна ситуація, пов'язана з державотворенням сучасного українського суспільства, висунула перед педагогічними колективами комплекс нових проблем виведення освіти на рівень розвинутих країн світу, розвиток у молоді здібностей, різних видів обдарованості, здобуття професійних умінь та навичок, необхідних для своєчасної реалізації особистості в професійній діяльності та житті.

Необхідно підкреслити, що молодь – активна складова сучасного українського суспільства, носій інтелектуального потенціалу, основний рушійний та визначальний фактор суспільно-економічного прогресу держави. Саме від здатності молоді бути активною, дієздатною та творчою силою залежать перспективи процесу розбудови держави в Україні. В процесі соціальної активності реалізуються власна індивідуальність особистості, закладені природою здібності, нахили, таланти, що впливають на свідомий вибір місця в житті.

Складність суспільних перетворень, коли стираються грані між добром і злом, між моральним і аморальним негативно впливає на процес соціалізації молодих людей. Не маючи життєвого досвіду молодь дуже чутлива до реальності нашого суспільства й до моральних цінностей, а саме від адаптаційного потенціалу особистості залежить її успіх і можливості самореалізації.

За цих умов пріоритетними завданнями сучасного виховного процесу є забезпечення морально-духовного зростання особистості, підготовка студентської молоді до активної, творчої, соціально значущої діяльності. Адже держава дуже потребує сьогодні зважених, талановитих, освічених, професійних, креативних, толерантних лідерів, здатних повести за собою інших, а їх формування та підготовка починається зі студентської лави, студентського самоврядування.

Основні вимоги до виховання молоді відображено у Законі України «Про освіту», Національній доктрині розвитку освіти в Україні у XXI столітті, Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), Концепції національного виховання дітей та молоді в національній системі освіти, Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, Концепції національно-патріотичного виховання та інших нормативних документах, які визначили стратегію розвитку освіти в Україні, пріоритетні напрями та шляхи забезпечення свідомого розвитку особистості й, передусім, засвоєння молоддю гуманістичних цінностей суспільства.

Проведений аналіз наукових досліджень дає можливість стверджувати, що сучасна педагогіка вимагає пошуку й впровадження у виховний процес соціально-педагогічних технологій, спрямованих на соціальне становлення молоді, виховання морально відповідальної особистості.

Необхідність спрямованості сучасної педагогіки на виховання духовної та соціально-активної людини у своїх роботах розглядали дослідники: І. Бех, І. Зверева, Ю. Івженко, О. Удалова, О. Сухомлинська, В. Штифурак та інші.

Сухомлинська О. стверджує: що «формування духовності молоді – це завдання всього суспільства, показник нашої зрілості, вираженості, поміркованості, дбайливого ставлення до нашого завтрашнього і майбутнього» [5, с. 10].

Бех І. вважає, що найголовнішою цінністю у стосунках особистості з іншими є доброчинність. Лише свідомо оволодівши цією цінністю як спонукою до духовно-морального діяння, особистість стає вільною, тобто будівничим свого життя [4, с. 6].

Глухих В.Н. констатує, що рушійними чинниками соціальної активності можуть бути не всі потреби, а лише ті з них, реалізація яких має соціальне значення, має відношення до соціальних інтересів. Отже,

соціальна активність – це усвідомлена самостійна діяльність, спрямована одночасно на вдolenня власних потреб особистості та вирішення суспільно значущих завдань [1, с. 77–84].

Зрозуміло, що культивування таких соціально значущих цінностей, як добро, чесність, милосердя, відповідальність, власна гідність, толерантність, альтруїзм, є основою культури поведінки особистості, її суспільно активного способу життя. Аналізуючи досвід роботи, можемо стверджувати, що позааудиторна суспільно-корисна діяльність дає максимальну можливість для формування та розвитку активної життєвої позиції молодій людині, її громадянської зрілості та соціальної відповідальності. Поставлені завдання потребують залучення до взаємодії з іншими людьми та соціальними інститутами у різних сферах. Ми інтегруємо зусилля державних та громадських організацій із залученням кваліфікованих психологів, юристів, соціальних працівників, лікарів, працівників ювенальної поліції, молодіжних профспілкових та громадських організацій.

Залучаємо студентську молодь до діяльності у студентському та волонтерському рухах, роботи у студентській соціальній службі, публічності, організації і проведення різних студентських заходів, самостійного прийняття рішень.

Позитивно впливає на формування у них соціальної активності. Крім того, проводимо тренінги, зустрічі, дебати, диспути, соціальні зрізи, дослідження, ділові ігри, квести. Це допомагає у співпраці із студентським активом педагогам-кураторам і адміністрації коледжу внести корекцію у напрями і зміст роботи із формування соціально і психологічно здорової особистості.

Орієнтуючись на сучасний ринок праці, педагогічний колектив коледжу спільно зі студентським самоврядуванням докладає зусилля, щоб готувати молодь до професійної діяльності в умовах ринкової економіки. Тому важливі не тільки вміння оперувати власними знаннями, а й бути готовим пристосовуватися до нових потреб ринку праці, користуватися інформацією, активно діяти, швидко приймати рішення, навчатися протягом життя.

Саме тому так важливо набуття активних життєвих компетентностей, що допомагає молодій людині орієнтуватися у сучасному суспільстві, швидкому, необмеженому інформаційному просторі. Розвиватися гармонійно, бути соціально активним, національно-свідомим, формувати почуття власної гідності і честі, громадянської відповідальності та патріотизму – все це риси креативності, які певною мірою допоможуть реалізуватися у житті.

Результатом педагогічної діяльності є досягнення, здобутки та перемоги, а саме: студенти коледжу стали учасниками різних студентських соціальних проектних заходів, підвищують свій просвітницький рівень,

розвивають таланти та здібності в гуртках, клубах, об'єднаннях. Студентський молодіжний просвітницько-культурно-мистецький центр «Юність» став флагманом соціального та культурно-творчого розвитку життя молоді коледжу. Студентська соціальна служба коледжу працює над реалізацією національних та державних молодіжних програм. Ефективним засобом активізації й саморозвитку особистості є волонтерський рух. Сьогодні у коледжі працює потужний загін волонтерів. Студенти-волонтери залучаються до основних видів соціальної роботи, таких, як профілактика, обслуговування, адаптація, патронаж, просвітництво.

Вокальний ансамбль «Надія» посів I місце у X Всеукраїнському фестивалі борщу у «Театрі на городі» заслуженої журналістки України Г. Секрет; I місце у регіональному конкурсі-фестивалі патріотичної пісні «Від серця до серця» в м. Конотоп Сумської області в рамках реалізації національно-патріотичного проекту культурного обміну «Алея співдружності студентів України». Команди коледжу посіли I місце у квесті «Великодній кошик», за що нагороджені дипломом відділу у справах молоді та туризму Вінницької міської ради, і I місце в обласному брейн-ринзі серед студентів технікумів і коледжів «Ти – людина, отже, ти маєш право»; II місце в брейн-ринзі серед студентів університетів, технікумів і коледжів «Будуємо Європу в Україні» Представництва ЄС в Україні; I місце в загальностудентському проекті «Студентська ліга 2018» (відділ у справах молоді та туризму Вінницької міської ради). Команда ВТК отримала перемогу в конкурсі проектів Молодіжного банку ініціатив з проектом «Відходи в доходи» – отримали 1000 грн на реалізацію проекту в напрямі «Охорона навколишнього природного середовища» Державної цільової соціальної програми «Молодь України на 2016–2020 рр.». Крім того, отримали нагороди: Грамоту департаменту соціальної та молодіжної політики Вінницької ОДА з нагоди Дня захисника України «За відданість у справі національно-патріотичного виховання, розвиток талановитої небайдужої молоді, організацію та участь у фестивалі військово-патріотичної пісні «За Україну, за честь, за славу»; Диплом VII Фестивалю «Вінницька студентська весна» ГО «Розвиток. Розвиток»; Подяку Вінницької міської ради та її виконавчого комітету за ініціативу і наполегливість, вагомий внесок у поліпшення благоустрою міста Вінниці та активну участь в акції «Студентська молодь Вінниці – за чисте довкілля»; Подяку Вінницького міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за багаторічну плідну співпрацю та небайдужість до проблем молоді.

Ми докладаємо усіх зусиль, щоб скласти з цього усього щось органічне. Це те саме, що зібрати єдиний пазл із багатьох окремих картинок, тільки набагато складніше. Освіта – ключ до всіх дверей, а наше головне завдання – мотивувати, вчити, виховувати, формувати, допомогти знайти ключ до дверей життя, бути майстрами своєї долі. А ці показники – це той

зовнішній вихід освітнього закладу в громадсько-інформаційний простір, який стверджує наші можливості і наше місце в системі освіти, посилює авторитет і гордість за тих, хто навчає і хто навчається.

Щорічно педагогічний колектив коледжу спільно із студентським самоврядуванням роблять все, щоб підготувати висококваліфікованого фахівця і сформувати людину інтелектуально розвинену, духовно і морально зрілу особистість, готову протистояти асоціальним впливам, долати особисті проблеми, творити себе і оточення, виховувати справжнього громадянина нашої держави на засадах загальнолюдських цінностей та духовних скарбів нашого народу, здатного забезпечити країні гідне місце в цивілізованому світі.

Література

1. Сухомлинська О. В. Що таке духовність сьогодні? Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах : зб. наук. пр. Київ, Кн. 1. С. 10.
2. Бех І. Д. Життя особистості у ціннісних координатах : зб. наук. пр. Кіровоград, 2010. Кн. 1. С. 6.
3. Штифурак В. Є. Соціально-педагогічні основи виховної роботи зі студентською молоддю. Вінниця : Діло, 2007. С. 568.
4. Глухих В. Н. Виды социальной активности студенческой молодежи. Сб. науч. трудов по итогам Всероссийских социально-педагогических чтений им. Б.И. Лившица. Урал. гос. пед. ун-т : в 2-х ч. Екатеринбург. Ч. 2. С. 77–84.

УДОВЕНКО І.О.

Уманський національний університет садівництва

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ В УМОВАХ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОСВІТИ

Сучасна сутність ринкових відносин світової системи господарювання стає передумовою залучення до неї сфери освітніх послуг за умови її оновлення та модернізації методик навчання. Використання інноваційних технологій в освітньому процесі, поступовий перехід від масовості до індивідуалізації, паралельне провадження освітньої діяльності практичного характеру з науковою новизною, прерогатива креативного фактора під час навчального процесу – все це має стати основними складовими перспективного напрямку перетворення системи освіти в одну зі складових розвитку суспільства.

Об'єктивними тенденціями розвитку, що мають відобразитися у сучасній педагогіці, стають шляхи активного залучення інноваційних технологій у навчальний процес. Як результат – впровадження системи дистанційного навчання за допомогою сучасних інформаційних технологій у повсякденне життя суспільства. Нині інтернет-мережа є основним і найактуальнішим джерелом споживання інформації для сучасного громадянина України. Завдяки інтеграції вітчизняної системи господарювання у європростір розвиток телекомунікацій як основний фактор інтенсифікації навчального процесу набув досить швидких темпів удосконалення.

Проблеми інформаційно-телекомунікаційних технологій і навчального середовища дистанційного навчання розглядають такі українські вчені, як А.В. Журавльов, В.М. Кухаренко, П.І. Орлов, Ю.В. Триус та інші.

Сучасна система вищої освіти має досить розширений доступ до інформаційних джерел будь-якого спрямування. Доступність інформації знімає майже всі обмеження кордонів навчання молодого фахівця у самостійній формі. Відсутність контролю споживання інформаційних джерел без підкріплення їх достовірності, обґрунтування актуальності чи логічно-наслідкових зв'язків з вихідної точкою інформаційного пошуку стає своєрідною загрозою дезорієнтації свідомості молоді. Це є своєрідним накопичувачем непотрібної інформації навіть за умови цілеспрямованого пошуку тих чи інших даних з максимальною конкретикою пошукового запиту. Нагальною проблемою стає це для студентів закладів вищої освіти, які інтенсивно пропагують використання інтернет-ресурсів під час самостійної підготовки до семінарських, практичних чи лабораторних робіт, а також у процесі індивідуальної науково-дослідної роботи. Суть проблеми полягає у комп'ютерному забезпеченні та створенні локальних мереж наукової інформації на базі ЗВО, використовуючи сучасні засоби доступу.

Дистанційне навчання у багатьох асоціюється з доступністю, іншими словами з «відкритістю» навчальних програм для значної кількості людей. Більш того, характерна для дистанційної освіти гнучкість надає студенту можливість вибрати в дистанційне навчання зміст курсу, визначити кінцеву мету навчання. Дж. Кован трактує відкритість дистанційного навчання як можливість вибору вищезазначених характеристик, методів, а також місця навчання. У ситуації свободи вибору студенти чіткіше усвідомлюють, «що вони хочуть вивчити» (їх мету) та «якого рівня при цьому мають досягти» (їх критерії).

Одне із найпоширеніших трактувань дистанційного навчання носить наближене трактування до заочної форми навчання лише у перефразованому поданні. Наприклад, за Кухаренком В.М., дистанційне навчання розглядається як нова організація освітнього процесу, що базується на принципі самостійного навчання студента. Середовище навчання характеризується тим, що студенти здебільшого віддалені від викладача у

просторі й часі, водночас вони мають можливість у будь-який момент підтримувати діалог за допомогою засобів телекомунікації [1, с. 74]. Подібне трактування заслуговує на існування, але, на нашу думку, носить спрощений і дещо звужений характер. На думку Ю.М. Линник, дистанційне навчання не є синонімом заочного навчання. Головними недоліками заочного навчання є фрагментарність навчального процесу і складність організації зворотного зв'язку. Ці недоліки усуваються за дистанційного навчання [2].

Найоптимальнішим та детально розподіленим на основні його складові, на нашу думку, є подання визначення суті дистанційного навчання у сучасних умовах освітньої сфери послуг представлено Триус Ю.В.

Дистанційне навчання – електронний варіант очного або заочного навчання, що адаптує традиційні форми занять та паперові засоби навчання в телекомунікаційні. Дистанційне навчання покликане розв'язувати специфічні завдання стосовно розвитку творчої складової освіти й проблеми, складні для розв'язання у звичайному навчанні, зокрема:

а) підсилення активної ролі студента у власній освіті: у ставленні освітньої мети, виборі домінантних напрямів, форм і темпів навчання в різноманітних освітніх царинах;

б) різке збільшення обсягу доступних освітніх масивів, культурно-історичних досягнень людства, доступ до світових культурних і наукових скарбів для дітей з будь-якого населеного пункту, де є телезв'язок;

в) отримання можливості спілкування учня з педагогами-професіоналами, ровесниками-однодумцями, консультування у фахівців високого рівня незалежно від їхнього територіального розташування;

г) збільшення евристичної складової навчального процесу за рахунок застосування інтерактивних форм занять, мультимедійних навчальних програм;

д) більш комфортні, порівняно з традиційними, умови для творчого самовираження студента, можливість демонстрації продуктів своєї творчої діяльності для всіх, широкі експертні можливості оцінювання творчих досягнень;

е) можливість змагання з великою кількістю ровесників, що перебувають у різних містах і країнах, за допомогою участі у дистанційних проектах, конкурсах, олімпіадах [3, с. 39].

Нині в Україні близько 30 % закладів вищої освіти мають або планують організувати навчання в режимі дистанційної освіти. Проте дуже часто за цим стоїть звичайна заочна форма навчання або з-поміж викладачів переважає примітивний підхід до створення курсів дистанційного навчання.

Специфічними відмінностями науковці-новатори вважають географічний і часовий поділ суб'єктів дистанційного навчання, а центральною ланкою навчання визначають засоби телекомунікації, що дозволяють:

- організовувати діалоговий обмін між викладачем і тим, кого навчають, а також між самими учнями;
- використовувати для доставки навчальний матеріал як в електронному вигляді, так і в друкованому;
- організовувати самостійне вивчення навчального матеріалу;
- демократизувати використання освітніх ресурсів, забезпечуючи доступ до них широким верствам населення незалежно від географічного положення;
- індивідуалізувати дистанційне навчання і забезпечувати досить ефективно, крім освітніх завдань, вирішення й інших, наприклад, пошук інформації, її обробку, узагальнення й аналіз, уміння орієнтуватися в незнайомій ситуації та вдосконалення своїх знань [4, с. 221].

Таким чином, дистанційне навчання є закономірним етапом розвитку й адаптації існуючих видів навчання і надає гнучкі умови навчання для людей, що не змогли або не можуть здійснити його звичайним шляхом (далекість від кваліфікованих закладів освіти, фізичні вади, індивідуальні особливості, неординарні здібності учня); вибір часу, місця, тривалості навчання, змісту, форм, методів; можливість інтеграції з існуючими видами навчання.

Література

1. Кухаренко В. М., Рибалко О. В., Сиротенко Н. Г. Дистанційне навчання: умови застосування. Дистанційний курс : навч. посіб. 3-є вид. Харків : НТУ «ХПІ», Торсінг, 2002. 320 с.
2. Линник Ю. М. Дистанційне навчання: альтернатива заочної форми навчання чи зміна її назви. URL: http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/1083/1/7_kyivsky_mizhnarodny_univer_2009.pdf
3. Триус Ю. В. Проблеми використання технологій дистанційного навчання у вищих навчальних закладах України і шляхи їх вирішення. Тези доповідей VII Всеукр. наук.-практ. конф. «Інформаційні технології в освіті, науці і техніці» (ІТОНТ-2010) (4-6 трав. 2010 р., м. Черкаси) : у 2-х т. Черкаси : ЧДТУ, 2010. Т. 2. С. 39–40.
4. Удовенко І. О., Шемякін М. В. Дистанційне забезпечення навчального процесу студентів землевпорядної справи Збірник тез 23-ї Міжнародної науково-технічної конференц. «GEOFORUM'2018» 18-20 квітня 2018 р., Львів-Брюховичі-Яворів. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2018. С. 220–221.

САМООРГАНІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА: ШЛЯХИ ТА ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Проблеми організованості та самоорганізованості особистості студента є одними з важливих складових формування його компетентності та розвитку комунікативної культури. Нами з'ясовано, що до уваги прийнято брати зовнішні критерії: наявність порядку щодо облаштування робочого місця та організації власної діяльності, планування своїх дій, уміння раціонального використання робочого часу та простору, систематичність та послідовність у плануванні та реалізації діяльності з досягнення тих чи інших цілей, розвиток волевих якостей, наполегливість в їх досягненні та інші.

Самоорганізація особистості студента передбачає формування у нього системи особистісних та професійних якостей, ціннісних орієнтацій та компетенцій, спроможного аналізувати, самостійно приймати рішення, володіючого критичним та творчим мисленням, а також відповідального за результати власної професійної діяльності [3, с. 4].

Процеси формування та розвитку особистості можна умовно поділити на:

- 1) ті, де домінуючою є самоорганізація;
- 2) організація під дією зовнішнього, нерідко централізованого управлінського впливу;
- 3) ті, що поєднують процеси самоорганізації та зовнішнього впливу.

Самоорганізація як система передбачає врахування таких її складових якостей, як:

- 1) енергетичної;
- 2) динамічної;
- 3) змістовно-сислової.

Під час її вивчення важливо враховувати такі моменти:

- а) мета активності та діяльності;
- б) умови діяльності;
- в) рамки та форми, в яких здійснюються дії;
- г) наявність інформації про реально досягнуті цілі та завдання;
- д) співвідношення отриманих результатів та того, що заплановано, їх оцінювання відповідно до критеріїв успіху;
- ж) вміння вносити корективи в свої дії з метою оптимізації діяльності та підвищення рівня її організації.

Самоорганізація може стосуватись:

- 1) організації власного вільного та робочого часу;

- 2) забезпечення контролю над власними емоціями, реакціями;
- 3) створення та підтримки повноцінного режиму харчування, відпочинку, власних гігієни та здоров'я.

Самоорганізація передбачає самотворення, самовідтворення та самовдосконалення. Особистість значною мірою тоді має бути автономною від зовнішнього соціального чи природного середовища, але не бути ізольованою від них. Спроможність або можливість вільно виробляти декілька вірогідних, ймовірних варіантів організації діяльності і самостійно робити їх вибір є суттєвою ознакою і водночас умовою вироблення творчого та інноваційного підходу особистості під час побудови та реалізації рішень. Наявність жорсткості та однозначності вибору рішень може позбавити особистість можливості здійснювати повноцінну самоорганізацію власного життя та діяльності. Це стосується проблеми перегляду власних потреб, інтересів, пріоритетів, ціннісних установок, мотивів, цілей життя та діяльності, спілкування та комунікації. Самоорганізація особистості здійснюється через самонавчання, самовиховання, самоконтроль. Не можна погодитися з думкою Л. Пірог про те, що «самоорганізована особистість виховується завдяки впливу зовнішнього середовища на внутрішню мотиваційну сферу цієї особистості. Найважливішу роль для розвитку здатності до самоорганізації мають суспільне середовище та зовнішні умови» [4, с. 4].

Така вимога може бути ефективною при самоорганізації особистості студента тільки на початковому етапі її становлення або ж в моменти серйозних криз у цьому процесі. Якщо ми позбавимо студента можливості навчитися самостійно організовувати свою життєдіяльність та робити власний вибір, ми по суті позбавимо його творчого підходу до самої справи та вміння робити вибір з декількох ймовірних варіантів, що постануть перед ним. Без певного дистанціювання особистості від реалій дійсності та власної життєдіяльності вона не зможе об'єктивно проаналізувати його переваги та слабкі сторони, подивитися на нього відстороненим, незаангажованим поглядом. Інакше мова не може вестись про рефлексію в особистості, без якої не має осмислення свого життя та того, що відбувається в природі, суспільстві, державі, тобто того зовнішнього середовища, що впливає на неї. Тому більш оптимальним вбачається роль зовнішніх чинників (сім'ї, друзів, системи освіти, колег по роботі тощо) в тому, щоб підштовхнути особистість до переосмислення своїх поглядів та дій, до здійснення власного пошуку відповіді на ті чи інші питання, а не примусового накидування їй певних цінностей, форм та методів діяльності, позбавлення можливості вибору. В процесі самоорганізації особистість постає в єдності своєї свідомості, самосвідомості та системи власних дій, і не варто цей процес зводити тільки до однієї з її складових.

Досвід особистості як суб'єкта свого самотворення охоплює розуміння нею та вміння скористатися своїми можливостями (фізичними, інтелектуальними, духовними тощо), знаннями та вміннями організовувати власні дії, послуговатися системою власних цінностей та пріоритетів, здійснювати переосмислення своїх поглядів та дій.

Ще однією вагомою, яка є складовою самоорганізації особистості, це проблема побудови структури цінностей як цілісної системи, яка відповідає природі конкретної особистості, її цілям розвитку, і не бути механічно нав'язаною ззовні. Важливо, щоб зміни особистості відбувалися цілеспрямовано та плановірно. При цьому враховувати інтенсивність впливу зовнішніх та внутрішніх факторів, дію випадкових впливів на процес формування особистості, особливо в кризові для неї періоди розвитку, коли найбільш ймовірно є поява невизначеності в поглядах та діях. У такі періоди за особистість можуть приймати рішення зовнішні сили (держава та інші інститути суспільства, соціальні групи та спільноти, до яких вона належить) або ж усвідомлено чи випадково їх буде переосмислювати та реалізовувати сама особистість. Тому необхідним є підготовка як суспільства та його складових, так і особистості до взаємодії, з метою гармонійного співжиття та діяльності, покликаних допомогти розкрити конкретній людині свої потенціали. У цьому процесі суттєво визначає якість подальшого процесу організації та самоорганізації особистості перехід від спонтанного, випадкового пошуку цілей, способів, завдань та форм до їх програмованого та системного підбору щодо організації життєдіяльності. При цьому не можна підміняти поняття програмованого розвитку особистості з централізованими зовнішніми впливами з боку суспільства чи держави, котрі позбавляють ініціативи саму особистість, роблять її пасивним та байдужим спостерігачем течії свого життя. Суспільство мають підтримувати особистість, але не прагнути за неї вирішувати або ж примусово їй накидувати моделі життя.

Нами з'ясовано, що в сучасних умовах заслуговує на увагу суб'єктний підхід до самоорганізації особистості, котрий пропонує розглядати саму особистість як єдину цілісність з усіма її індивідуальними специфічними рисами та проявами, коли вона сама як суб'єкт розвиває, організує і контролює свою активність [2, с. 77-78]. Саме за таких умов особистість і буде конструктором свого життя й діяльності та ініціатором своїх проєктів щодо реалізації тих чи інших цілей та завдань як відносно зовнішнього світу, так і передовсім самого себе. Форми та напрями життєдіяльності, методи її здійснення, обрані особистістю, залежать значною мірою від її природних характеристик, цінностей, настанов, цілей [2, с. 80].

Усвідомлений вибір моделі власного життя та поведінки особистість може здійснювати на основі нагромаджених в попередній період знань та інформації. Звідси важливо створити у суспільстві систему надійних каналів

отримання особистістю ціннісних орієнтацій, послаблення загроз для неї внаслідок існування дезінформації, надійних каналів соціальних взаємозв'язків та взаєморозуміння. Якщо цього не буде досягнуто, особистість формуватиме в своїй свідомості спотворене уявлення про природний та соціальний світ, своє призначення у них як духовної, соціальної та природної одиниці.

Спілкування та діяльність є двома основоположними моментами становлення особистості, що взаємодоповнюють один одного, і їх не можна відривати або ж протиставляти. Студент за допомогою викладачів має поступово рухатися до самоорганізації та самостійного опанування ціннісних орієнтацій під час формування власних цілей та завдань своєї життєдіяльності. Система освіти має бути зорієнтована на створення умов для розкриття творчих можливостей особистості під час стимулювання пошуку нестандартного вирішення проблем як студентом, так і викладачем, котрі є партнерами, що ведуть постійний діалог та взаємобмін знаннями, інформацією, досвідом діяльності у вирішенні спільних завдань під час освітньо-виховної та наукової роботи у виші. Налаштування на власне духовне, інтелектуальне та професійне зростання є суттєвим моментом у процесі самоорганізації розвитку особистості, а також, постійне прагнення і вміння досягнути більш вищий та складніший рівень власного зростання – ось що має бути метою становлення і самостановлення особистості і студента, і викладача. Знання має здобувати студент у форматі своєрідного відкриття, власним зусиллям, а не в готовому вигляді, запропонованому викладачем. Позитивні моменти, зокрема, в емоційно-ціннісній та змістово-смісловій сферах, які виникають при цьому, слугують додатковим потужним фактором для руху вперед і як для викладача, так і для студента.

Поряд зі знаннями про засади, напрями, форми та методи організації та самоорганізації власної життєдіяльності, студенту не менш важливо оволодіти технологією їх здійснення. Одним з ефективних варіантів реалізації такого завдання це технологія коучингу, котрий ставить акцент на активне навчання, навчання через дію та навчання через зворотній зв'язок. Поєднання постійного осмислення своїх дій – один з головних принципів цієї технології. Переконавання, цінності та цілі – основа здійснення особистістю ефективної діяльності та в ширшому контексті власної самореалізації. Коуч (тренер, помічник) є той, хто дає пораду особистості, але не прагне нав'язувати їй вибір дій чи думок. Людина сама має зробити осмислений вибір у тій чи іншій ситуації. Навчити людину бути самостійною, самому вчитись та організовувати свою діяльність – ось головна мета коучингу [1, с. 7, 8].

Отже, проблема самоорганізації особистості студента нерозривно пов'язана з питаннями як про створення відповідного сприятливого для неї зовнішнього середовища (природного, соціального, культурного та

духовного), так і передовсім її самостановленням, знанням та вмінням бути господарем у своїх поглядах, цінностях, формах та методах діяльності, спроможного робити власний вибір у кожній ситуації, спроможного долати труднощі, тим самим нагромаджувати свій досвід творчого їх вирішення і набуття впевненості у собі, своїх силах та можливостях. А цього можна досягти тільки в єдності розвитку своєї свідомості, самосвідомості, діяльності, спілкування та комунікації з різними середовищами.

Література

1. Борова Т. Коучинг як механізм спрямованої самоорганізації. *Теорія та методика управління освітою*. 2010. № 3. С. 1-11. URL : <http://tme.uio.edu.ua/docs/3/10bordio.pdf> (дата звернення: 28.09.2018).
2. Кузікова С. Саморозвиток особистості: суб'єктний підхід. *Психологія особистості*. 2013. № 1 (4). С. 77-86.
3. Новаченко Т. В. Самоорганізація діяльності державного службовця: вітчизняний та європейський досвід : навч.-метод. матеріали / Укладач : Н. В. Ясько. Київ : Національна академія державного управління при Президентові України, 2013. 95 с. URL : academy.gov.ua/NMKD/library.../6dcde6d7-a103-4868-b3fe-7ab7ca5b88f7.pdf (Дата звернення: 29.09.2018).
4. Пірог Л. А. Посібник до вивчення курсу «Соціалізація та самоорганізація особистості». Дніпропетровськ : ПВВ ДНУ, 2013. 24 с. URL : http://repository.dnu.dp.ua:1100/upload/4ffe569240e2bf5329d85539b0be3667Pirog_Social_Samoorgan_osobistosti.pdf (дата звернення: 27.09.2018).

РОЗДІЛ II. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ, ДОСВІД РОБОТИ

*ЛЮБЕНКО О.І., помічник ректора з організаційно-виховної роботи
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»*

ОРГАНІЗАЦІЯ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ДЕРЖАВНОМУ ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ «ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» – один із провідних аграрних закладів вищої освіти Південного регіону України з підготовки сільськогосподарських кадрів із вищою освітою за багатоступеневою системою: бакалавр, магістр, доктор філософії, доктор наук. Сьогодні в університеті навчається близько п'яти тисяч студентів.

Університет має давню і славетну історію, традиції. Створено фундаментальні наукові школи. Для багатьох аграрників України університет дав путівку до свідомого життя, визначив подальшу долю служіння улюбленій справі.

У виховній роботі зі студентською молоддю в університеті використовують різні форми: безпосередньо навчальну, виробничу діяльність, участь у громадських справах, поведіння у побуті, суспільстві.

Дбаючи про створення оптимальних умов для виховної роботи, велику увагу звертають на дієвість і впливовість великого спектра форм діяльності, які сприяють формуванню всебічно розвиненої особистості. Це навчальні заняття, практика, наукові гуртки, творчі студії (арт-студії), екскурсії, подорожі, різноманітні форми і види суспільно корисної праці.

До виховної роботи залучений весь професорсько-викладацький склад закладу вищої освіти, адміністрація, органи студентського самоврядування та громадські об'єднання студентської молоді.

Ректорат у своїй діяльності базується на таких принципах: системність процесу виховання; безперервність і спадкоємність у вихованні; єдність історичного, національного та загальнолюдського у вихованні; розвиток національної свідомості, прищеплення любові до свого народу, поваги до його культури, традицій, звичаїв, а також поваги до культури інших народів, оволодіння цінностями української та світової культури в усіх сферах життєдіяльності; гуманітаризація, гуманізація виховання; єдність навчання та виховання; співробітництво, партнерство, взаємодія між викладачем і студентом, що сприяє поглибленому процесу навчання, перетворенню студента в активного суб'єкта навчання та виховання; індивідуалізація

виховного процесу – діалектичне поєднання індивідуальних і колективних форм [1, с. 560].

В університеті здійснена переорієнтація з безпосереднього колективного впливу на індивідуальні форми виховної роботи; інтеграція традиційних і нових форм виховної роботи; гармонізація родинного та суспільного виховання, що базується на поєднанні й координації виховних зусиль родини та вищого навчального закладу; формування творчої активності, самодіяльності студентської молоді, що проявляється і поєднанні педагогічної майстерності з ініціативою та самодіяльністю студентів, у ствердженні життєвого оптимізму та розвитку навичок позитивного мислення. Проводиться активізація студентського самоврядування формування в усіх підрозділах і структурах закладу особливого мікроклімату теплоти й довіри, доброзичливості та взаєморозуміння у процесі співробітництва та взаємодопомоги, спрямованих на створенні внутрішньої єдності всіх членів колективу та взаємної підтримки. Реалізується системне формування особистості майбутнього фахівця через вплив усіх функціонуючих структур і підрозділів як у навчальний, так і позанавчальний час та соціальний характер виховної роботи серед студентської молоді, несумісний з пропагандою насильства.

Важливою ланкою реалізації виховного потенціалу у закладі вищої освіти є кафедра. Виховна робота кафедри полягає в такому: формування професійних якостей сучасного фахівця; проведення професійно-орієнтаційної, інформаційно-просвітницької культурно-виховної роботи серед студентів, розвиток їх творчих та інтелектуальних здібностей, залучення до різноманітної діяльності за інтересами; в культурно-освітній, спортивно-оздоровчій та інших видах діяльності; сприяння роботі рад студентського самоврядування факультетів, гуртожитків, закладу освіти; безпосередньо участь у реалізації заходів, що проводить ректорат, на факультет, гуртожиток, клуб; організація роботи куратора груп студентів.

Куратор академічної групи є суб'єктом виховної роботи. Під час проведення організаційно-виховної роботи серед студентів академічної групи куратор спирається на положення, визначені в Концепціях, Положеннях та інших нормативних документах закладу вищої освіти.

Куратор академічної групи разом зі студентами складає план виховної роботи на навчальний рік, який затверджує декан факультету чи його заступник із виховної роботи. Цей план узгоджується з помічником ректора з організаційно-виховної роботи.

План організаційно-виховної роботи куратора академічної групи закладу вищої освіти передбачає; знайомство куратора зі студентами академічної групи, виявлення їх інтересів, запитів (перший курс); проведення зустрічей зі студентами групи, індивідуальних бесід, зборів групи щодо якісного навчання; ознайомлення з правами і обов'язками

студентів; ознайомлення студентів з «Правилами внутрішнього розпорядку», умовами проживання в гуртожитках, вимогами Статуту закладу вищої освіти; організацію виховної роботи серед студентів групи, які проживають у гуртожитках; організацію та проведення зустрічей студентів академічної групи з державними діячами, ветеранами праці, працівниками культури і мистецтва, правоохоронних органів, органів охорони здоров'я; відвідування студентами музеїв, театрів, естрадно-концертних програм, художніх виставок, екскурсій.

Діяльність куратора академічної групи студентів спрямована на формування культури і професійних якостей сучасного фахівця; набуття студентами групи успадкування духовних надбань українського народу; залучення студентів до наукової роботи, проведення національно-культурної, просвітницької та організаційно-педагогічної роботи серед молоді; формування історичної пам'яті, національної свідомості, гідності та чіткої громадянської позиції студента; допомогу студентам в оволодінні новим інтелектуальним баченням світу і свого місця в ньому, розвиток здібностей особистості, їх повноцінна реалізація в різних видах діяльності; постійне співробітництво, співтворчість зі студентським активом та органами студентського самоврядування, молодіжними творчими об'єднаннями, рухами, а також організація життєдіяльності колективів академічних груп, розвиток ініціативи, творчості, самостійності, набуття організаторських знань, умінь і навичок: активне залучення студентів до управління навчально-виховним процесом шляхом передачі реальних прав та повноважень у розв'язанні різноманітних проблем життя, створення здорового морально-психологічного клімату в академічній групі: проведення виховної роботи зі студентами, які мешкають у гуртожитках, сприяння організації їх здорового способу життя, вирішення житлово-побутових проблем; постійне проведення психолого-педагогічної діагностики рівня інтелектуального розвитку та моральної вихованості студентів; участь у роботі вченої ради факультету, засідань кафедр під час обговорення питань, пов'язаних із роботою групи чи окремих її студентів; спонукання студентів до активної протидії проявам аморальності, правопорушень, бездуховності, антигромадської діяльності, вживанню наркотичних речовин, алкогольних напоїв, куріння.

Значний внесок у виховні процеси зі студентами роблять викладачі під час освітнього процесу та викладання дисциплін гуманітарного і соціально-економічного циклу, які формують у студентів якості активного учасника політичного життя, суб'єкта державотворчого процесу. Це є найбільш визначена та регламентована частина виховного процесу, результат якої переважно залежить від знання та вміння фахівців-викладачів [3, с. 316].

У закладі вищої освіти функціонує студентське самоврядування. Мета його – забезпечення виконання студентами своїх обов'язків та захист їхніх

прав, що сприяє формуванню в них навичок організатора, керівника.

Студентське самоврядування здійснюється на рівні студентської групи, курсу, спеціальності, факультету, гуртожитку, інших структурних підрозділів закладу вищої освіти. У студентському самоврядуванні беруть участь особи, які навчаються у закладі вищої освіти. Усі вони мають рівне право на участь у студентському самоврядуванні [4, с. 55].

Вищим колегіальним органом студентського самоврядування є загальні збори (конференція) студентів закладу. Рішення цих органів мають дорадчий характер.

Розглядаючи студентське самоврядування з погляду педагогіки, а саме вплив на свідомість студентів як незалежного фактору, слід наголосити, що цей вид діяльності передбачає не тільки активну участь студентів у громадському житті, а й певні принципи в роботі студентського самоврядування. А саме такі: планування, виконання та оцінювання діяльності. Саме ці принципи, покладені в основу самостійної діяльності, є основними критеріями оцінки ефективності роботи студентського самоврядування за якими буде доцільно проводити оцінювання. Тобто студентське самоврядування є дієвою формою самовиховання.

Організація виховної роботи в структурних підрозділах університету потребує постійного вдосконалення, пошуку і приведення в дію нових форм впливу на студентів, відпрацювання нових методів. Потрібно активізувати традиційні види діяльності, збереження досягнень минулого. Надзвичайно важливе завдання адміністрації університету та органів самоврядування полягає у створенні належних умов для розвитку та задоволення культурних потреб студентів, для їх самореалізації. Випускники нашого університету мають бути не просто висококваліфікованими фахівцями, а людьми творчими, духовно багатими із демократичним світобаченням.

Література

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : підручник. Київ : Либідь, 1998. 560 с.
2. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : метод. посіб. для студ. магістратури. Київ : Центр навч. літ-ри, 2003. 316 с.
3. Закон України «Про вищу освіту» // Освіта в Україні. Нормативна база. Київ : КНТ, 2014. С. 40–93.
4. Студентське самоврядування як невід’ємна складова демократизації вищої школи. Київ : Знання, 2005. 55с.

ВАСИЛИШИН С.І., канд. екон. наук, проректор з науково-педагогічної та виховної роботи

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА В ПРОЦЕСІ ВИХОВНОЇ РОБОТИ УНІВЕРСИТЕТУ

Наші діти – це наша старість.

Правильне виховання – це наша щаслива старість,

погане виховання – це наше майбутнє горе,

це наші сльози, це наша провина перед іншими людьми.

Антон Семенович Макаренко

Особистість сучасного студента потребує посиленої уваги до виховання студентів, підготовки висококваліфікованої та гармонійної особистості, повноцінного члена суспільства.

Харківському національному аграрному університету ім. В.В. Докучаєва (далі – ХНАУ) 5 жовтня 2018 р. виповнилося 202 роки. Багаторічними зусиллями ректорату, профкому, студентського самоврядування та кураторів академічних груп в університеті склалася ефективна система організації виховної роботи.

На рис. 1 зображено структуру реалізації виховної роботи, покладеної на проректора з науково-педагогічної та виховної роботи, який координує деканати, кафедри, інші підрозділи процесі виховної роботи й тісно співпрацює зі студентським самоврядуванням і профкомом.

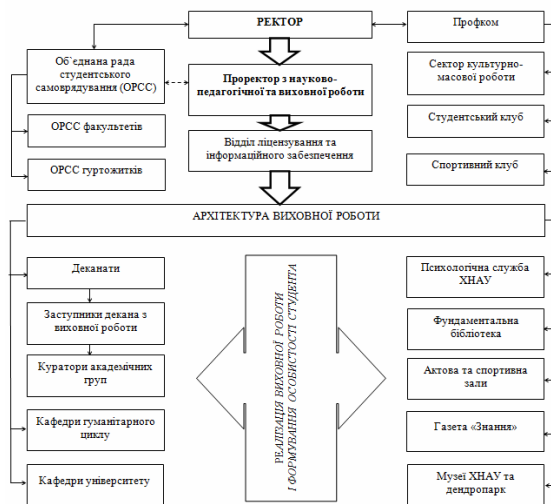

Рис. 1. Структура виховної роботи ХНАУ ім. В.В. Докучаєва

Напрями виховної роботи відображено на рис. 2.

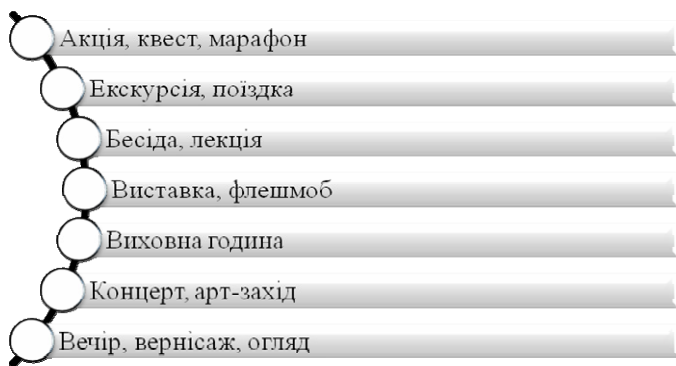

Рис. 2. Форми реалізації напрямів виховної роботи

Окремою ділянкою виховної роботи є організація студентського самоврядування, яке є джерелом нових ідей у здійсненні виховної роботи, і під егідою якого здійснюються численні заходи виховного характеру, формуються лідерські якості та налагоджується цікавий комунікативний процес у студентському середовищі.

Напрями виховної роботи ХНАУ:

- **Національно-патріотичне виховання студентів**

Реалізується в процесі проведення конференцій, лекцій та інших заходів з пропаганди духовної, історичної та культурної спадщини українського народу; знайомство з історією рідного краю; участь в акціях, присвячених героїчному минулому українського народу; обговорення в академічних групах важливих подій в Україні та у світі для формування у студентів відповідальності за долю держави; перегляд патріотичних кінофільмів. Наприклад, у серпні 2017 р. делегація студентів на чолі з керівництвом університету взяли участь у святкуваннях Дня Державного Прапора та Дня Незалежності України, що проходили під патронатом Харківської обласної державної адміністрації у м. Харкові. Традиційним стало проведення військово-патріотичних змагань «Вогневий рубіж», заходів, присвячених Дню української мови; Дню Українського козацтва та Дню захисника України. У I семестрі 2017–2018 н. р. було оголошено конкурс творчих робіт на тему: «Незалежна Україна моїми очима».

- **Інтелектуально-духовне виховання** забезпечено проведенням екскурсій у музей історії ХНАУ, бібліотеку ХНАУ та ХНДБ ім. Короленка; знайомством із віртуальними та книжковими виставками фундаментальної бібліотеки університету. Кожні два місяці редколегія випускає сучасну

газету «Знання», що відображає основні події з життя університету та виконує профорієнтаційну функцію.

- **Моральне виховання** розкривається через лекції та бесіди стосовно міжнародних відносин, збереження миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами. Проводяться тематичні читальні конференції та диспути за художніми творами на морально-етичну тематику, лекції, тематичні бесіди, присвячені вихованню, правилам поведінки, взаєминам молоді, боротьбі із шкідливими звичками.

- **Трудове виховання** забезпечено через добровільне залучення студентів до впорядкування території біля гуртожитків та університету. Проводять санітарні дні та перевіряють облаштування студентів у гуртожитку, зустрічі і бесіди з батьками студентів.

- **Естетичне виховання** у ХНАУ забезпечено за допомогою заходів, що формують естетичні погляди студентів, серед яких: Посвячення в студенти ХНАУ; Туристичний зліт; День річниці заснування ХНАУ; День працівника сільського господарства та День студента; дні відкритих дверей; День поля; Масляна; День 8 Березня; фестивалі художньої самодіяльності «Студентська весна», «Докучаєв-Fest», «Софіївські зорі»; конкурсів краси «Міс та Містер ХНАУ»; День вишиванки; День випускника ХНАУ; Свято Івана Купала тощо. Традиційними стали відвідування театрів і музеїв, виставок у м. Харкові та регіоні; проведення новорічної лотереї та новорічного вечора, вечорів знайомств у гуртожитках. Важливою частиною естетичного виховання є традиційні виставки творчих робіт студентів і викладачів.

- **Екологічне виховання** організовано через екскурсії до музею природи ХНАУ та зоопарку; туристичні походи та туристичні зльоти; лекції, присвячені Дню довкілля, Дню пам'яті Чорнобильської трагедії, місячники з оздоровлення довкілля, акції «Година землі». Окремим сектором екологічного виховання є екскурсії до дендропарку ХНАУ.

- **Фізичне виховання та утвердження здорового способу життя** забезпечує кафедра фізичного виховання та спортивний клуб університету, які проводять спартакиади збірних команд перших і старших курсів з таких видів спорту, як міні-футбол, волейбол, настільний теніс, баскетбол, гирьовий спорт, а також масові спортивні змагання та кубкові турніри і чемпіонати.

Формування особистості в університеті спрямоване на виховання патріота, громадянина незалежної України, через пізнання історії України та її регіонів, етнокультурне відродження і розвиток української нації; забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, жінки-матері, старших, культури та історії рідного народу; формування високої мовної культури [1].

Як влучно зазначили О.В. Дацишин та Т.Д. Іщенко, виховання – це об’єктивне явище суспільного життя, специфічна форма залучення молоді до громадянських стосунків, передача старшим поколінням молодшому людському досвіду в галузі матеріальної і духовної культури, тому в усі часи вихованню приділялася велика увага [2].

За сучасних умов ефективна виховна робота в ХНАУ є невід’ємною складовою підготовки майбутнього фахівця, запорукою його розвитку, інструментом налагодження позитивного мікроклімату в студентському та викладацькому колективах і є способом утвердження слави університету на загальнодержавному рівні. Усі ці напрями у сукупності сприяють розвитку особистості сучасного студента аграрного вишу, здатного стати освіченою та соціально вихованою людиною.

Література

1. Тихоненко Д. Г. Національно-громадянське виховання студентів-аграріїв // Проблеми національно-громадянського виховання у вищих аграрних закладах освіти України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 24-26 листопада 1999 р.). С. 44–49.

2. Дацишин О. В., Іщенко Т. Д. // Проблеми національно-громадянського виховання у вищих аграрних закладах освіти України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 24-26 листопада 1999 р.). С. 4–13.

ДЕМ’ЯНЕНКО О.О.

Білоцерківський національний аграрний університет

РОЗВИТОК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ УНІВЕРСИТЕТУ В УМОВАХ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Сьогодні поняття «вища школа» означає вже не лише 4 чи 5 років навчання в університетських стінах. Такий освітній процес пов’язують із поняттям «longlife education» (освіта впродовж життя) або «lifelong learning» (безперервне чи «спонтанне» навчання) [3, с. 255]. Таке розуміння освіти пов’язане з актуальними інформаційними викликами, швидким темпом життя і важливістю постійного особистісно-професійного розвитку як умови якості життя людини.

Чинників, які зумовлюють потребу в неперервній освіті науково-педагогічного працівника, зокрема аграрного закладу освіти, є кілька. Насамперед, це стрімке оновлення знань із сучасної педагогіки та андрагогіки (М. Ноулз, І. Левченко, О. Лазоренко, Л. Мартинець, Л. Сігаєва

та інші [1, 3-5, 7]), набутий світовий досвід і практичні напрацювання у цій сфері (багато цікавого представлено на інформаційному ресурсі «ВИЩЕ: спільнота для навчання і викладання»[2]), а у відповідь їм – застарілі й традиційні погляди на освітній процес у вищій школі як репродуктивно-ціннісний, коли навчання й виховання відбувається без урахування індивідуальних потреб і запитів студента, соціального замовлення й вимог роботодавця.

Слушно зазначають дослідники інноваційних методик викладання про те, що зберігається ще в освіті традиція «орієнтуватися на вхід», на ідеальну модель студента-відмінника, тоді як важливішим є навчитися «орієнтуватися на вихід», тобто – модель затребуваного суб'єкта для виробництва [2]. Усвідомлюємо, таким чином, факт кардинальних філософсько-освітніх змін, які зумовлюють зміни у вищій освіті, пов'язані як з процесом викладання, так і виховання світоглядних цінностей студентів.

Так, суспільні потреби нині зумовлюють актуальність отримання особистістю міждисциплінарної кваліфікації, коли життєві потреби її пов'язані з опануванням кількох суміжних, і навіть зовсім різних, професій. Ці самі тенденції зумовлюють актуальність дуальної освіти, інтенсивної профорієнтаційної роботи, до якої долучаються роботодавці, викладачі й самі студенти.

Інша тенденція в зміні ставлення до вищої освіти та її цілей – у розумінні питань глобалізації. Адже уніфікація освітніх стандартів і програм у країнах світу, міжнародна співпраця ЗВО впливає на вимоги щодо якості забезпечуваної освіти, умов професійного навчання студентів, а також високу конкурентність навчальних закладів.

І нарешті: інтенсивний розвиток медійних та інформаційних технологій докорінно змінює життя молоді людини; і цей процес є настільки стрімким, що кардинально деформує звичний для викладача освітній процес як «лінійний». На зміну йому – упровадженням дистанційного, змішаного навчання («blended learning»), «перевернутого класу» («flipped classroom») як однієї з його сучасних форм виявлення, дуальної освіти тощо. Варто зазначити, що в цьому реформуванні допоки неформальна освіта значно випереджає формальну. Загрозливо, що з роками неформальна освіта має неабиякий попит у молоді внаслідок своєї динамічності, відкритості процесу навчання, комунікативних новацій, інформаційної мобільності й актуальності здобутих знань; тоді як в академічних програмах і планах вищої школи динаміка цих змін є недостатньою.

Зарадити тому можливо, якщо на локальному рівні спонукати науково-педагогічних працівників, які виконують функції викладання й виховання студентської молоді, до самоосвіти й професійного розвитку [6].

Отже, досвід упровадження андрагогічних методів професійного розвитку, які активно використовують в неформальній освіті, є цінним для організації позанавчальної діяльності викладачів аграрного університету й систематизації процесу їхнього професійного самовдосконалення.

Презентуємо досвід такої системної роботи в Білоцерківському національному аграрному університеті, реалізований у 2017-2018 рр.

Обрана форма навчання – це сертифікаційний методико-психологічний семінар з визначеною тематикою і різними формами проведення занять. Такі заняття відвідують викладачі, які працюють наставниками в академічних групах, бажають осучаснити методику викладання й ознайомитися зі сучасними видами навчальних занять і позанавчальних заходів. Семінар є пролонгованим на рік, заняття є відкритими для всіх бажаючих.

Тематика занять є коригованою; існує практика тісної співпраці з іншими закладами й установами, запрошення на такі заходи інших викладачів-тренерів для розкриття певної проблеми. Аналіз відгуків і моніторинг рефлексій учасників семінару є позитивним, тож спонукає до подальшого розвитку.

ОРІЄНТОВНИЙ ПЛАН

занять пролонгованого методико-психологічного семінару «Школа професійно-педагогічного зростання»

Навчальні цілі: професійна адаптація викладачів до умов реалізації компетентнісного підходу у системі вищої освіти; методична і психологічна просвіта з питань сучасної теорії та інноваційної андрагогічної практики викладання; мотивування організації творчого освітнього процесу для студентів-потенційних суб'єктів виробництва.

№ з/п	Тема заняття	Форма проведення	Термін виконання	Відповідальні
1.	Організаційне заняття. Роль наставника академічної групи та викладача в адаптації студента-першокурсника до умов навчання у вищій школі. Діагностика моделей спілкування педагога зі студентом і стратегій педагогічного впливу (за методикою І. Юсупова та моделлю М. Курвітс). Ідеї «перевернутого навчання» в сучасній освіті	Лекція-бесіда з використанням прийомів рефлексії	Що місяця	Провідні спеціалісти навчально-методичного відділу моніторингу якості освіти та виховної роботи, науково-педагогічні працівники кафедр; запрошені викладачі-тренери
2.	Технологія управління конфліктами та конфліктними ситуаціями у студентському колективі	Практичне заняття-моделювання		
3.	Педагогічна компетентність викладача вищої школи, її складові та чинники розвитку	Заняття з елементами навчального тренінгу		

№ з/п	Тема заняття	Форма проведення	Термін виконання	Відповідальні
4.	Андрагогічні методи і техніки активного навчання у вищій школі	Лекція-презентація з використанням прийомів рефлексії		
5.	Лідерський потенціал студентської молоді та напрями його розвитку	Практичне заняття – навчальний тренінг		
6.	«Як в освіті України досягти системних змін?» Ефективне планування діяльності наставника академічної групи (просвітницький, орієнтувальний, спрямувальний аспекти) з поточним її моніторингом	Моделювання у форматі «світове кафе»		
7.	Роль наставника групи у розвитку громадянської компетентності й творчих якостей студента	Панельна експертна дискусія		
8.	Новітні освітні технології у навчально-виховному процесі вищої школи	Практичне заняття-моделювання		
9.	Організаційна культура та умови її забезпечення. Тайм-менеджмент в організації процесу самостійної роботи студентів	Навчальний тренінг		
10.	Педагогічний професіоналізм науково-педагогічного працівника в умовах реформування системи вищої освіти. Підбиття підсумків роботи. Сертифікація учасників	Круглий стіл		

Література

1. Malcolm S. Knowles. Andragogy: an emerging technology for adult learning // Reprinted from The Modern Practice of Adult Education: From Pedagogy to Andragogy, copyright 1970 by Malcolm S. Knowles. Reprinted with the permission of the publisher, Cambridge Book Company. P. 53–70.

2. ВИЩЕ : Спільнота для навчання та викладання : електрон. версія. URL : <http://www.gohigher.org>.

3. Лазоренко О. Філософія освіти дорослих в контексті практичної парадигми позитивного навчання: європейський приклад для України // Філософія освіти. 2011. № 1–2 (10). С. 255–265.

4. Левченко І. Освіта дорослих як наукова проблема // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. 2015. Вип. 5. С. 45–54.

5. Мартинець Л. А. Освіта дорослих: форми та зміст // Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2015. №6 (37). С. 14–16.

6. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи : навч. посіб. для магістрантів і аспірантів. Київ : ТОВ «Філ-студія», 2006. 320 с.

7. Сігаєва Л. Є. Характеристика структури освіти дорослих в сучасній Україні // Вісник Житомирського державного університету. Вип. 59. Педагогічні науки. С. 38–42.

ВЕЛИЧКО С.М.

Компаніївський коледж ветеринарної медицини

Білоцерківського національного аграрного університету

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В УМОВАХ СМИСЛОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Формування комунікативної компетентності є одним із найважливіших питань в умовах сьогодення. Комунікабельність, здатність розуміти іншого, вміння швидко орієнтуватися у ситуаціях взаємодії з іншими людьми – необхідна умова соціального зростання і самовизначення студента.

Комунікативна компетентність охоплює:

- уміння представляти себе, свою групу, заклад, країну в ситуаціях міжкультурного спілкування;
- ставити запитання, вести діалог, виступати з повідомленнями;
- співпрацювати в групах, аргументовано доводити власні думки, знаходити компроміси.

До питання важливості та значущості формування комунікативної компетентності зверталися А. Хуторський, К. Ушинський, Л. Варзацька, М. Пентиліук, О. Пометун, Я. Коменський та інші, стверджуючи, що наскрізною компетентністю, якої вимагає сучасне життя, є комунікативна здатність, пов'язана з ефективним спілкуванням. Вона визнана загальнокультурною й може формуватися через будь-які дисципліни, міжособистісні відносини, кіберпростір, оскільки виявляється у спілкуванні.

Ефективними засобами розвитку здібностей спілкування є активні методи навчання:

- 1) Дискусійні методи: групова дискусія, аналіз ситуації тощо.
- 2) Ігрові методи: дидактичні й творчі ігри, ділові ігри, контрігри тощо.
- 3) Комунікативні тренінги.

На формування комунікативних умінь і навичок особистості спрямована технологія розвитку критичного мислення, яка ґрунтується на інтерактивній взаємодії. Ця технологія передбачає вміння ставити запитання

й шукати відповіді, застосовувати набуті знання для вирішення завдань та проблем, обговорювати ідеї й аргументовано їх доводити. Критичне мислення є досить складним процесом творчої переробки інформації, пов'язаною з її усвідомленням, переосмисленням і творчим дозріванням ідей як результат такої діяльності. На думку відомого фахівця з цього питання М. Ліпмана, критичне мислення «є вмілим відповідальним мисленням, що дає можливість людині формулювати надійні вірогідні судження, оскільки засновуються на критеріях, є таким, що самокерується й тяжіє до контексту» [3, с. 58].

Сучасний освітній процес потребує для запам'ятовування великий обсяг інформації. Зазвичай, викладачі спираються на логічне мислення і механічну пам'ять. Але, як бачимо, ефективність таких методів невисока.

Широкої популярності в освітньому просторі набув метод ейдетики.

Ейдетика (від гр. edio – вид, вигляд, edios – образ) – психологічна здатність відтворювати надзвичайно яскравий наочний образ предмета через тривалий час після припинення його дії на органи чуття [7, с. 232].

Ейдотехніка – сукупність найбільш ефективних та перевірених протягом багатьох років як авторських, так і класичних прийомів запам'ятовування; технологія з обробки, зберігання та відтворення інформації.

Завдяки розвитку образної уяви, фантазії ейдетика допомагає використовувати виняткові можливості, які є у кожного, та дозволяє здобувати нові знання, розвиваючи критичне мислення та комунікативні навички. Розглянемо декілька методів і прийомів ейдетики, які можна сміливо використовувати.

1. Метод Цицерона, або метод місць. Науковцями доведено, що пригадування інформації пов'язується з місцем її виникнення. Цей метод базується на зорових асоціаціях, через плакати, схеми, картинки. Так можна запам'ятати назву чогось, термін тощо.

2. Метод Аткінсона. Цей метод спрямований на запам'ятовування іншомовних слів. Доречним буде використання кумедних картинок.

3. Метод графічних трансформацій. Дати життя, визначні епохи чи постаті через певні образні асоціації. Наприклад, 0 – м'яч, бублик, 1 – гак, 2 – лебідь, 8 – велосипед тощо. Поєднавши ці предмети в малюнок, отримаємо дату.

4. Ланцюговий метод. Він будується на асоціативних зв'язках, через колір, смак, запах тощо.

5. Звукові асоціації. Передача музикою певного сюжету, події.

6. Друдлі (графічні абстракції) – це загадки-головоломки, малюнок, про який неможливо чітко сказати, що це.

7. Метод піктограм. Це маленькі прості малюнки, знаки, в яких виокремлюють суттєві ознаки предмета або поняття. Загалом у підручниках

використовують таку систему піктограм: «запиши» – ручка, «знайди в інтернеті» – знак тощо.

8. Методи «авторського напуття». Робота з назвою твору, яка несе в собі певну ідею.

9. «Колаж». Набір картинок, поєднаних спільною темою.

Для більшого розвитку комунікації доречним буде поєднати певний метод ейдетики із формою пояснення:

П (позиція) – «Я вважаю, що...»;

А (аргумент) – «Тому що...»;

Д (доказ) – «Я можу це довести...»;

В (висновок) – «Тому я роблю висновок...».

Зазначимо, що для ейдетичного розвитку важлива асоціативна пам'ять, пов'язана з активною мовленнєвою і творчою діяльністю.

Для організації та проведення пошуково-дослідницької роботи можливе застосування кейс-методу, який передбачає: ознайомлення студента з проблемою, самостійний аналіз ситуації, діагностування, представлення своїх знахідок та шляхів вирішення в дискусії з іншими студентами. Кейс-метод є інтерактивним методом, який дає змогу наблизити процес навчання до реальної практичної діяльності. «Кейсом» називають конкретні випадки (ситуації, історії тощо), які виносяться для спільного аналізу, обговорення або вироблення рішення. Наприклад, ситуація «Матеріальні статки і кохання – пов'язані?» Одні вважають, що для кохання не важливі статки, а інші, що кохання без матеріальних благ довго не буде.

Метод кейс сприяє розвитку в студентів самостійного мислення, вміння вислуховувати і враховувати альтернативну точку зору, аргументовано висловлювати свою. Цей метод інтегрує інші: аналіз, опис, ігрові методи, «мозкові атаки», дискусії тощо..

Технологічною схемою кейса є:

- визначення ситуації, що описує проблему;
- формування мети і завдань, що вирішуються у процесі роботи;
- визначення проблем;
- пошук аналогів у реальному житті;
- визначення джерел інформації;
- зазначення бажаного результату;
- апробація.

Робота з кейсом передбачає:

- індивідуальну самостійну роботу з матеріалом кейса;
- роботу в групах за схожістю бачення проблеми та її рішення;
- презентацію результатів на загальній дискусії.

Розподіляється робота на два етапи: перший – це підготовка, а другий – сам процес обговорення та прийняття рішень.

Кейс-технологія працює на розвиток критичного мислення та

комунікативної компетентності. При цьому розвиваються аналітичні, практичні, творчі, соціальні навички.

Отже, представлені методи формують комунікативну компетентність: навички діалогічного мовлення, словесної взаємодії, мовленнєвого та ділового етикету. Комунікативна активність та її складові є необхідною умовою ефективної освітньої діяльності та головною характеристикою особистості як суб'єкта спілкування.

Література

1. Бех І. Д. Виховання особистості : Сходження до духовності. Київ : Либідь, 2006. 272 с.
2. Боришевський М.Й. Ціннісні орієнтації в особистісному становленні сучасної молоді // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. Київ : 2003. Т.V, Ч. 5. С. 34-42.
3. Мажиріна Н. Эйдетика. Мир другими глазами URL: <http://clck.yandex.ru/redirect>
4. Смирнова О.О. Розвиток комунікативної культури студентської молоді в умовах глобалізації освітнього простору // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Forming of modern educational environment: benefits, risks, implementation mechanisms», 29 верес. 2017 р., м. Тбілісі. – Tbilisi : Sulkhan-Saba Orbeliani Teaching University, 2017. Ч. 2. С. 33-37
5. Тимошенко І. Эйдетика URL: <http://www.tip-top.sebastopol.ua/ru/tip-top/eidetika>
6. Эйдетика в современных технологиях обучения URL: <http://neuch.org/interest/jejjidetika-v-sovremennykh-tekhnologiyakh-obucheniya>
7. <http://refob.edufuture.biz/news/28-keys-uroki.html>

УДАЛОВА О.А., канд. пед. наук, старший науковий співробітник
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»

ПРОФІЛАКТИЧНА РОБОТА ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В ПРОЦЕСІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Суспільний розвиток, утвердження сучасної цивілізації, її прогрес ООН пов'язує зі ставленням до гідності й свободи людини. Саме гарантування свободи, добробуту й гідності людей усього світу закладено як загальну ідею в основу принципу прав людини і розвитку людини.

Міжнародні договори, які ратифіковані Україною відповідно до статті 9 Конституції України, стали частиною національного законодавства, тому підлягають виконанню всіма фізичними і юридичними особами, які знаходяться під юрисдикцією нашої держави.

Виходячи з вищезазначеного, права людини в національному законодавстві забезпечують: Конституція, де найвищою соціальною цінністю визнана людина, її права і свободи, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека; Указ Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015 «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини», Закон України від 8 вересня 2005 року № 2866-IV «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків», Закон України від 15 листопада 2001 року № 2789-III «Про попередження насильства в сім'ї», Сімейний кодекс України (набрав чинності 1 січня 2004 року), Кодекс законів про працю України (затверджено Законом ВР УРСР № 322-VIII (322а-08) від 10.12.1971 (зі змінами)).

Новим законодавчим актом, який покликаний захищати права членів родини, над якими здійснюють насильницькі дії, та дітей, які є свідками насилля, є Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2018 р.). Цей Закон є рамковим та визначає, що таке домашнє насильство, окреслює права постраждалих і спеціальні заходи, які держава має вживати для припинення насильства в родинях, а також встановлює суб'єкти, які мають працювати в цій сфері, їхні зобов'язання та функції.

У цьому Законі чітко визначено як поняття домашнє насильство загалом, так і чотири його види: психологічне, фізичне, сексуальне та економічне. Розширено коло відповідальних осіб. Так відповідальність за домашнє насильство нестимуть не лише офіційно зареєстровані подружжя, а й колишні подружжя, які мешкають разом, а також брати, двоюрідні сестри й далекі родичі. Розширюються повноваження Національної поліції, працівники якої зможуть проникати в житло, якщо мають інформацію, що там вчиняється насильство. Прописана тимчасова або повна заборона судом кривднику наблизитися до жертви, або інші заборони, щоб не допустити повторного насильства. Раніше поліцейські могли на декілька годин вилучити кривдника з родини, виписати адміністративний протокол та повернути в родину. Уведено штрафи за скоєння насильства в сім'ї. Буде створено Єдиний державний реєстр випадків домашнього насильства.

Також внесено відповідні зміни до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України. Розроблено Концепцію Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року.

Наразі в Україні закладами освіти виконують заходи з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини. Відповідно до плану заходів з реалізації цієї Стратегії (розпорядження КМУ від 23 листопада 2015 року

№ 1393-р) Міністерство освіти і науки розробило Проект «Загальнодержавної програми з освіти у сфері прав людини», її зміст охоплює розвиток освіти з прав людини у системі дошкільної та загальної середньої освіти. Ця програма є першим етапом упровадження Всесвітньої програми з освіти у сфері прав людини. Другий і третій етапи передбачають упровадження освіти у сфері прав людини в професійно-технічну та вищу освіту відповідно.

Аналіз підтверджує, що корекційна робота щодо запобігання насильству в сім'ї утруднюється у зв'язку з неготовністю суб'єктів діяльності до організації роботи у цьому напрямі.

Як свідчать статистичні дані, в Україні від домашнього насильства потерпають сотні тисяч людей і лише 10 % постраждалих звертаються по допомогу. Понад 3 млн дітей в Україні щороку спостерігають за насильством у сім'ї і 600 тис. жінок гинуть щороку від домашнього насильства.

Згідно з дослідженнями Фонду народонаселення ООН 1,1 млн жінок на рік зазнають фізичного та сексуального насильства, з яких лише 15,9 % звертаються до правоохоронців, і лише 1 % постраждалих – до медичних та соціальних працівників. Внаслідок насильства над жінками Україна втрачає суму, яка дорівнює 208 млн доларів. Ця сума охоплює втрати через непрацездатність, соціальні послуги, реагування правоохоронних органів та системи правосуддя, особисті збитки потерпілих, спеціалізовані послуги та охорону здоров'я.

Дані звіту про дотримання прав дитини в Україні свідчать, що в країні гостро стоїть проблема психологічного насилля в інтернет-мережі – булінгу. Протягом 2017 року об'єктами цькування стало 19 % дітей (майже кожна п'ята дитина), а 5 % зазнавали цькування багато разів упродовж року. Як показує досвід, дитина, яка довгий час знаходиться в ситуації булінгу, стає схильною до суїцидальної поведінки. Також у звіті говориться, що 40 % з опитаних дітей стали свідками побиття інших, 6 % дітей потерпали через насилля з боку дорослих, а 9 % – з боку інших дітей.

Аналіз підтверджує, що в Україні має місце порушення прав людини, тому ситуація, яка склалася в нашій державі, вимагає підвищення рівня правової обізнаності дітей та молоді. Також необхідним є підвищення ролі педагогічного колективу з питань дотримання прав людини та формування моральних норм як в освітньому процесі, так і поза його межами усіма суб'єктами освітньої діяльності.

Найбільш слабким місцем у підготовці до профілактичної роботи є недостатні психолого-педагогічні знання й уміння щодо корекційної роботи з потерпілими та насильниками, а також неготовність до управління процесом виховання, реабілітації і корекційної роботи із сім'ями. Продовжуючи аналіз цієї проблеми, потрібно зупинитися на питанні організації системи психолого-педагогічної юридичної освіти із соціально-

педагогічними працівниками та правоохоронними органами.

Необхідність спеціальної методичної роботи з підвищення кваліфікації фахівців-суб'єктів діяльності щодо запобігання насильству в сім'ї обумовлено:

- складністю проблеми, її недостатньою розробленістю в аспекті теорії та практики корекційної роботи із сім'єю;
- значною кількістю суб'єктів захисту, які мають оперативну і тісно взаємодіяти між собою, що не характерно для інших напрямів їх роботи;
- особливостями професійної етики щодо розв'язання на практиці проблеми насильств у сім'ї;
- постійним оновленням нормативно-правової бази з проблеми, що зумовлює необхідність постійного пошуку форм практичної роботи щодо її реалізації;
- відсутністю єдиної концепції роботи щодо запобігання насильству та корекційної роботи із сім'єю, що ускладнює взаємодію;
- мультидисциплінарним характером проблеми, що вимагає опанування знань із суміжних професій (юридичних – педагогам і психолого-педагогічних – правоохоронцям);
- поєднання зусиль державних установ та недержавних організацій, окремих осіб – суб'єктів захисту від насильства.

Ці аспекти вимагають обґрунтування сутності, концепції, змісту, форм, особливостей організації науково-методичної роботи із соціально-педагогічними працівниками, правоохоронними органами.

Система науково-методичної роботи з фахівцями щодо запобігання та корекції насильства в сім'ї забезпечується:

- на мотиваційному рівні – формуються мотиви, які адекватні цілям та завданням вирішення запобігання насильству в сім'ї;
- на когнітивному рівні – формуються знання про сутність корекційної роботи з членами сім'ї, які постраждали від насильства та з кривдниками;
- на технологічному рівні – формуються вміння, навички, прийоми практичного вирішення завдань в процесі соціально-педагогічної, психологічної, правоохоронної діяльності.

На сучасному етапі склалась певна система науково-методичної роботи, яка охоплює масові, групові та індивідуальні форми. Масові форми: цільові семінари, практикуми, педагогічні читання, науково-практичні конференції, симпозіуми, тренінги та інші. Групові форми: педагогічні та вчені ради, педагогічні майстерні, практикуми та ін. Індивідуальні форми роботи – самоосвіта, наставництво, стажування, наукові дослідження та інше.

Форми інформаційного забезпечення суб'єктів діяльності можуть бути:

- друковані видання (підручники, посібники, методичні матеріали, журнали, збірники праць, газети тощо);
- комп'ютерні продукти;
- нормативно-розпорядчі документи;
- семінари, курси, тренінги, засідання науково-методичних, педагогічних рад, збори, круглі столи;
- обмін досвідом, робочі поїздки, виїзні заняття.

Сучасні проблеми, такі як насильство в сім'ї, є особливо гострими та порушують питання про формування готовності суб'єктів діяльності до корекційної роботи із соціально дезадаптованими членами сім'ї. Варто підкреслити, що в сучасних умовах насущною потребою є необхідність перегляду сутності і характеру підготовки до такої діяльності в системі науково-методичної роботи.

Таким чином змістом методичної роботи щодо запобігання насильству в сім'ї є комплекс методичних, педагогічних, медичних, культурологічних проблем, які висуваються й розв'язуються шляхом участі фахівців у практичній діяльності, спрямованій на підвищення їх професіоналізму у цьому напрямі.

У процесі підвищення кваліфікації рекомендується практикувати такі напрями методичної роботи: інструктивно-методичні навчання та індивідуальне консультування суб'єктів діяльності, спрямовані на осмислення, відбір оптимальних методів морально-правового виховання членів сім'ї; засідання методичних об'єднань з проблеми соціально-правової роботи щодо запобігання насильству в сім'ї, де мають визначати і обґрунтовувати основні психолого-педагогічні умови формування поведінкових традицій, обговорювати вихідні характеристики морально-правової вихованості членів сім'ї; визначення шляхів запобігання неправомірній поведінці членів сім'ї.

Зміст методичної роботи визначають завдання, які стоять перед суб'єктами діяльності, а також стан роботи і рівень кваліфікації кадрів та рівень компетентності організаторів методичної роботи.

Розглядаючи проблему як насильство в сім'ї, та напрями корекційної роботи з нею на підставі наукової теорії Н. Кузьміної логічним представляється визначення професійної компетентності, до якої належать:

- спеціально-педагогічна компетентність (підготовленість до самостійного виконання конкретних видів діяльності, уміння вирішувати типові професійні завдання психолого-педагогічної діяльності й оцінювати результати своєї праці);
- методична компетентність (знання існуючих методів і форм психолого-педагогічної діяльності, творче використання в професійній діяльності інноваційних технологій як основи інтелектуальної практичної

підготовки і формування наукових знань, професійних навичок у суб'єктів корекційного процесу);

- диференційно-психологічна та педагогічна компетентність (наявність в індивідуальному досвіді знань і умінь та розроблення на основі наукової теорії і практики методичних прийомів, спрямованих на удосконалення професійної діяльності).

Здійснення успішної діяльності передбачає постійне поновлення наукових знань відносно дій у певній установі, посади. Повна поінформованість фахівця із сутності та основних напрямів корекційної роботи із сім'єю та широка наукова ерудиція є винятково важливими факторами ефективності навчання.

Рекомендується вивчати найактуальніші теми і проблеми, які дозволять сформувати у слухачів знання, навички, уміння працювати щодо запобігання насильству в сім'ї:

- поняття і загальна характеристика джерел правового забезпечення соціально-педагогічної, правоохоронної діяльності із сім'ями;

- система та методи правового забезпечення корекційної роботи в Україні;

- поняття і загальна характеристика джерел правового забезпечення корекційної роботи із сім'ями;

- правове забезпечення організації та роботи соціальних служб в Україні;

- права та функціональні обов'язки суб'єктів діяльності щодо подолання насильства в сім'ї;

- процедурні і процесуальні правовідносини у сфері правового забезпечення корекційної роботи із сім'єю.

- права та функціональні обов'язки соціальних працівників (педагогів), правоохоронних органів у роботі з асоціальними сім'ями згідно з чинним законодавством України;

- юридичні знання з проблем запобігання насильству та жорсткому поведженню в сім'ї;

- перелік та повноваження служб, які проводять корекційну роботу зі сім'ями та кривдниками, захищають права, створюють умови для реалізації прав, свобод і законних інтересів членів сім'ї;

- процедурні та процесуальні правовідносини, у випадках представництва інтересів членів сім'ї в установах і службах та виявлення ситуацій жорсткого поводження з дітьми;

- створення ефективної моделі діяльності щодо запобігання насильству в сім'ї та допомоги жертвам шляхом отримання соціально-психологічної та інформаційної підтримки.

Наведемо орієнтовну тематику таких заходів.

Тема 1. Стан та перспективи реалізації державної сімейної політики.

Концептуальні засади державної сімейної політики. Нормативно-правове забезпечення державної сімейної політики. Соціальна робота та соціально-правовий захист сімей в Україні. Діяльність громадських організацій у контексті реалізації державної сімейної політики.

Обговорити статтю 3 Закону України, яка визначає органи та установи, на які покладається здійснення заходів із запобігання насильству в сім'ї в межах наданих їм повноважень та сфери їх діяльності. Спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань запобігання насильству в сім'ї. Відповідні підрозділи органів внутрішніх справ. Органи опіки і піклування. Спеціалізовані установи для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства: кризові центри для членів сімей, в яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення (далі – кризові центри); центри медико-соціальної реалізації жертв насильства в сім'ї. Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи і організації незалежно від форми власності, об'єднання громадян, а також окремі громадяни можуть сприяти здійсненню заходів із запобігання насильству в сім'ї.

Тема 2. Запобігання насильству: процес та методи соціально-педагогічної роботи.

Уявлення про процес соціально-педагогічної роботи. Технологія реалізації діагностичного прогностичного напрямку соціально-педагогічної роботи з сім'єю. Форми і методи соціально-профілактичної роботи. Технологія реалізації корекційно-реабілітаційної діяльності з жертвами насильства. Форми і методи просвітницької діяльності у системі освітньо-виховної роботи у закладі освіти.

Тема 3. Сім'я як об'єкт соціально-педагогічної діяльності.

Роль сім'ї у соціалізації особистості. Особливості соціалізації дитини в різних типах сімей. Причини і теорії виникнення насильства в сім'ї. Соціально-педагогічний супровід сімей, де є насильство. Правовий захист дітей, які пережили насильство. Правила поведінки суб'єктів діяльності з такою сім'єю.

Тема 4. Зміст і форми соціально-педагогічної діяльності із сім'ями.

Основні соціалізуючі функції сім'ї. Соціально-педагогічна, правоохоронна робота з неблагополучною сім'єю. Види, форми, наслідки насильства в сім'ї над дитиною. Ознаки застосування різних видів насильства в сім'ї. Особливості роботи з дітьми, які пережили насильство. Напрями і завдання соціально-педагогічної роботи щодо сімей, де є насильство. Системний підхід до роботи з жертвами насильства в сім'ї: чи можливий він в Україні.

Аналіз підтверджує, що серйозні проблеми в сім'ї виникають тоді, коли конфлікти набувають затяжного, хронічного характеру. Стійкі й

невирішені конфлікти зумовлюють постійне напруження серед членів сім'ї, яке може спричинити її дезорганізацію, спровокувати насильство, жорстоке поводження з дітьми та розлучення.

Тому в процесі проведення цього заходу доцільно обговорити (провести тренінг) причини конфліктів у сім'ї та навести рекомендації щодо виходу з цих чи інших ситуацій:

1. В умовах трансформації суспільства поширюється модель заможної патріархальної сім'ї, де заможний чоловік встановлює економічну залежність, вчиняє психологічне або фізичне насильство над жінкою.

2. Конфлікт між чоловіком і дружиною через безробіття та перенесення відповідальності за економічне забезпечення сім'ї виключно на жінку. Конфліктною є ситуація, коли жінка змушена фінансово забезпечувати сім'ю, бере на себе роль лідера, чоловік не готовий вести домашнє господарство та виховувати дітей.

3. Розлучення спричиняють нервові розлади, захворювання як у батьків, так і у дітей; майнові питання розподілу сімейної власності та утримання дітей вирішують конфліктно, а діти виступають як джерело і зброя впливу; діти в ситуації розлучення схильні вважати себе його причиною і заради порятунку шлюбу готові піти з дому або вдатися до суїциду.

4. Розлади сексуального життя та низький рівень культури щодо вирішення таких проблем за допомогою професіоналів. Іноді чоловік, маючи сексуальні розлади, не вирішує свої проблеми за допомогою лікарів, психологів, а систематично принижує дружину. Постійне психологічне насильство над жінкою може призвести до формування заниженого самооцінювання жінки, депресії, імпульсів до суїциду.

5. Залежність чоловіка, дружини від алкоголю, наркотиків, азартних ігор тощо. Це породжує складні психологічні проблеми, суттєво позначається на економічному становищі сім'ї, призводить до нехтування потребами дітей та інших членів родини або може призвести членів сім'ї до противоправних дій.

6. Відсутність позитивних емоцій у житті родини призводить до конфліктів через відмінність цінностей чоловіка та жінки, різні інтереси, смаки, уявлення та бажання щодо проведення вільного часу тощо, у цьому випадку можуть виникнути сварки, фізичне насильство і жорстоке поводження з дітьми, іншими членами сім'ї.

7. Конфлікт у сім'ї через різні погляди на виховання дітей, а також через дітей з особливими потребами. Іноді чоловік виявляється неготовим до життя в умовах тривалої хвороби чи інвалідності одного з членів сім'ї. Весь тягар догляду за такою дитиною (або інших членів сім'ї) лягає на жінку. Нерідко чоловік залишає таку сім'ю.

Тема 5. Соціально-педагогічна робота з подолання різних форм насильства над дітьми.

Насильство як фактор деструкції особистості дитини. Дитячі захворювання, пов'язані з насильством і експлуатацією. Технології соціально-педагогічної роботи щодо профілактики насильства над дітьми. Сім'я як об'єкт соціально-педагогічної діяльності. Особливості корекційної діяльності з дітьми, які зазнали насилля. Психолого-педагогічна терапія в роботі соціального педагога (психолога), соціального працівника. Педагогічна профілактика асоціальної поведінки дітей. Форми і методи соціально-профілактичної роботи із запобігання насильству над дітьми.

Методологічна та теоретична підготовка слухачів має бути спрямована на усвідомлення фахівцями необхідності запобігання насильству в сім'ї з огляду на соціально-економічні зміни у суспільстві, проблеми, які становлять соціально-філософську базу функціонування установ жертв насилля, осмислення й вивчення основних положень важливих нормативних документів у галузі прав людини. Кінцевим результатом методологічної підготовки фахівців є перетворення набутих методологічних та теоретичних знань в активну життєву позицію, дієвий інструмент у вирішенні професійних завдань.

Тому необхідно в процесі самоосвіти надати відповіді на такі питання:

1. Як виявити сім'ї, які потребують соціально-медичної, юридичної, психологічної, матеріальної та іншої допомоги, охорони морального, фізичного і психічного здоров'я?

2. Як визначити причини виникнення у сім'ях труднощів, конфліктних ситуацій, допомагати їм у розв'язанні існуючих проблем, працевлаштуванні, соціальному захисті?

3. Як розділити жертву і насильника?

4. Як зупинити конкретний випадок насильства у конкретній сім'ї?

5. Як і куди вилучити дитину-свідка домашнього насильства чи жертву жорстокого поводження?

6. Як сприяти інтеграції діяльності різних державних і громадських організацій та установ з надання необхідної соціально-економічної допомоги сім'ям?

7. Як об'єднати зусилля всіх соціальних інстанцій щодо припинення насильства і подолання наслідків насильства?

8. Як об'єднати зусилля всіх служб – міліції, навчального закладу, медичного закладу, соціальної служби в допомозі кризовій сім'ї?

9. Як проводити психолого-педагогічні та юридичні консультації з витань сім'ї і шлюбу, виховну роботу серед дітей, схильних до правопорушень?

10. Як організувати громадський захист неповнолітніх правопорушників за необхідності – брати в ньому особисту участь?

11. Як сприяти створенню і діяльності центрів соціальної служби для допомоги сім'ям (всиновлення, опікунство, піклування), юнацьких, підліткових, дитячих об'єднань, асоціацій, клубів за інтересами?

12. Як брати участь у роботі із соціальної адаптації і реабілітації осіб, які повернулися в сім'ї зі спеціальних освітньо-виховних установ і місць позбавлення волі, розв'язанні інших гострих соціальних проблем?

Нинішній стан психологічної грамотності фахівців щодо корекційної роботи з дітьми переконує в тому, що цей напрям змісту методичної роботи потребує особливо підвищеної уваги. Фахівцям досить часто бракує знань особливостей психічного і фізичного розвитку дітей певного віку, вікової і соціальної психології навчання і виховання, які мають бути враховані в захисті дітей як основа їх можливого суб'єктного досвіду. Досить часто це призводить до виникнення конфліктних ситуацій, які згубно позначаються на психологічному стані окремих індивідів або й цілих дитячих колективів, ведуть до дискредитації ідеї захисту дітей від насильства. Тому зміст методичної роботи з цього питання спрямовується на формування у працівників, які захищають дітей, психологічної готовності до осмисленого, наукового впровадження ідей захисту прав дітей у процес професійної діяльності.

Рекомендується розглянути напрями, форми і методи роботи з дітьми, що потерпіли від насильства:

- індивідуальна психотерапія дітей, що потерпіли від насильства;
- форми і види правового забезпечення корекційної роботи з дітьми;
- права дитини в сім'ї, суспільстві, в закладах освіти, обов'язки і відповідальність батьків, педагогів щодо дітей;
- основи соціального захисту дітей, пільги дітям-сиротам, дітям позбавленим піклування;
- ознаки торгівлі дітьми, безпритульності, експлуатації праці дітей, соціального сирітства, комерційної сексуальної експлуатації дітей.

У процесі проведення заходів, особливо тренінгів рекомендується:

- виявити найбільш гострі проблеми та вузькі місця кваліфікації фактів насильства, його припинення та реалізації Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2018 р.), зокрема, захисту прав жертви та покарання насильника;
- відпрацювати оптимальну модель взаємодії державних структур, громадських організацій та людини, яка звернулась за допомогою;
- створити ефективні моделі запобігання насильству в сім'ї та допомоги жертвам шляхом отримання соціально-психологічної та інформаційної підтримки;
- розробити організаційно-педагогічну модель запобігання насильству та швидкого реагування для допомоги жертві насильства в сім'ї;

- створити дієвий механізм впливу на суспільну думку в напрямку неприпустимості насильства проти особи.

Методична робота з нашої проблеми планується й проводиться, як правило, на діагностичній основі, що забезпечує:

- виявлення в своїй установі перспективного досвіду, який найбільш цінний, оскільки породжений в однакових з іншими фахівцями умовах, і який значно легше впроваджувати в практику колективу;

- знання проблем конкретного фахівця, прогалин у певних вміннях і навичках професійної майстерності;

- встановлення рівня професійної підготовки фахівців: з яких питань слухачі найбільше потребують допомоги (під час узагальнення відповідей на питання анкети, складання діагностичної карти колективу можна з найбільшою цілеспрямованістю спланувати вивчення, узагальнення і пропагування передового досвіду, школи передового досвіду, школи професійної майстерності, проблемних семінарів).

Важливе значення в організації системи методичної роботи щодо проведення корекційної роботи із сім'єю має дотримання основних вимог, які забезпечують ефективність її функціонування. Вони передбачають оптимальне для певних категорій і окремих фахівців визначення змісту методичної роботи, її системність і систематичність, науковість, оперативність і мобільність, наступність і перспективність, цілісність структурних формувань методичної роботи; диференціацію у виборі її форм і змісту; забезпечення високопрофесійного рівня управління; залучення до постійного професійного самовдосконалення всіх учасників процесу вдосконалення системи інформаційного забезпечення суб'єктів діяльності.

Реалізація функцій управління здійснюється за допомогою різноманітних методів:

- організаційно-педагогічних;
- організаційно-розпорядчих;
- соціально-психологічних;
- економічних фінансово-господарських методів.

Таким чином, методична робота із зазначених проблем може будуватися через адаптивну організаційну структуру, яка дозволяє здійснювати взаємозв'язок з іншими суб'єктами діяльності.

Виходячи з вищезазначеного, змістом методичної роботи щодо проведення корекційної роботи та профілактики насильства в сім'ї є комплекс методологічних, психолого-педагогічних, правових, соціальних, медичних, культурологічних проблем, які висувують й вирішують шляхом участі фахівців у практичній діяльності, спрямованій на підвищення їх професіоналізму в цьому напрямі.

Питання для обговорення:

1. Що містить в собі «корекційна робота»?

2. Які головні причини поширення домашнього насильства?
3. Які причини конфліктних відносин у сім'ї?
4. Напрямами соціально-педагогічної діяльності щодо запобігання насильству в сім'ї.
5. Які особливості корекційної роботи з дітьми, потерпілими від насильства?

Література

1. Банк даних курсів (спецкурсів) з питань протидії торгівлі людьми. URL : <http://www.imzo.gov.ua/protidiya-torgivli-lyudmi>.
2. Буянова Г. В., Удалова О. А. Просвітницька діяльність вищих навчальних закладів з питань забезпечення прав людини у суспільстві. Проблеми освіти : зб. наук. пр. Інститут модернізації змісту освіти МОН України. Житомир : Вид-во О. О. Євсенюк, 2017. Вип. 87. С. 49–56.
3. Гендерна політика та інституційні механізми її реалізації в Україні. Національний огляд виконання Україною Пекінської декларації та Платформи дій і заключних документів Двадцять третьої спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН. URL : https://www.uwf.org.ua/files/genderna_politika_ukr_web.pdf.
4. Захист прав людини: навчально-виховна діяльність ВНЗ / за ред. К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук, О. А. Удалової. Харків : Вид-во «Права людини», 2012. 264 с. URL : <https://drive.google.com/file/d/0B3m2TqBM0APKeGpzREhQaUllZEK/view>.
5. Мільйони дітей в Україні щороку стають свідками домашнього насильства – правозахисниця. URL : <https://hromadske.ua/posts/protidiya-domashnomu-nasilstvu>.
6. Просвітницька діяльність вищих навчальних закладів з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у суспільстві / за ред. К. Б. Левченко, О. А. Удалової, О. В. Кузнецової. Київ : Агенство «Україна». 2016. 344 с.
7. Про що «мовчать» статистичні дані. Економічні наслідки насильства щодо жінок в Україні – інфографіка. URL : <http://tyzhden.ua/News/208995>.
8. Соціально-педагогічні основи захисту прав дитини : навч.-метод. посіб. / М. В. Євсюкова, О. А. Калашник [та ін.] ; за ред. К. Б. Левченко та О. А. Удалової. Київ : ФОП «Чальцев», 2008. 224 с.
9. Соціально-педагогічна діяльність вищих навчальних закладів щодо формування сімейних цінностей у студентської молоді : навч.-метод. посіб. / за ред. О. А. Удода. Суми : Сумський держ. ун-т, 2014. 198 с.
10. Соціальна і корекційна робота з особами, які вчинили насильство в сім'ї : навч.-метод. посіб. ; у 2 т. / кол. авт. О. М. Бандурка, О. І. Бандурка, В. О. Брижик [та ін.] ; за ред. О. М. Бандурки, К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. Київ : Україна, 2013. Т. 1, Т. 2 136 с.

11. Соціально-педагогічні основи протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч. метод. посіб. / К. Б. Левченко [та ін.]. Київ : Агентство «Україна». 2011. 292 с.

12. Творення суспільства гендерної рівності: міжнародний досвід. Закони зарубіжних країн з гендерної рівності. 2-ге вид. Київ : Стілос, 2010. 440 с.

13. Указ Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015 «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>.

***МУСІЄНКО О.М.**, методист вищої категорії відділу наукового та навчально-методичного забезпечення змісту позашкільної освіти та виховної роботи
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»*

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ОСОБИСТІСТЬ

Європейський вибір України позначається на її прагненні подолати бар'єри у вітчизняній і європейській освітніх системах, наблизитися до інноваційних надбань різних країн у цій галузі. Зміна методологічної орієнтації освіти з формування комунікативної особистості на стратегію її розвитку і саморозвитку вимагає від педагогічної теорії і практики зосередження уваги на осмисленні природи людини, її внутрішнього світу з усіма зовнішніми впливами, на створенні гуманних відносин в освітньому середовищі.

Складність досягнення єдності в розумінні того, що ж таке спілкування, з одного боку, пов'язано з його трактуванням. Традиційно прийнято розрізняти вербальну комунікацію (як знакової системи використовується мова) і невербальну комунікацію (використовуються різні немовні знакові системи). Мова є найуніверсальнішим засобом комунікації, вона являє собою історично сформовану форму спілкування людини з іншими людьми і виступає як суспільно необхідна, соціально фіксована і історично обумовлена система [3, с. 107].

Мас-медіа реалізують ціннісні орієнтації суспільства. Домінантну позицію в цьому процесі займають, на нашу думку, моделі «своє» – «чуже», «нове» – «старе», у які закладено модель «добре» – «погано», що й визначає їх оцінність.

Поняття лінгвістичної моделі виникло у структурній лінгвістиці в 40-х – 50-х роках ХХ ст. (К. Бюлер, З. Харріс, Ч. Хоккет, Н. Хомський), але

увійшло в науковий ужиток у 60-і – 70-і роки. Із цього часу в лінгвістиці одним з основних засобів пізнання об'єкта стає моделювання, сутність якого полягає в тому, щоб «замість прихованих від нас властивостей об'єкта вивчити задані в наочному вигляді властивості моделі та поширити на об'єкт усі ті закони, які виведені для моделі» [2, с. 16].

Ми проаналізували, що під впливом християнства: страх перед новим змінила зацікавленість до нового, а згодом і його престиж. «У парі нове – старе, – зазначає Н.Д. Арутюнова, – перший компонент є маркованим членом опозиції. Маркування нового так само необхідно на фоні життя, спрямованого в майбутнє, як і на фоні стабільного існування» Усе це не заперечує можливість появи і функціонування інших варіантів моделі. Так, у фольклорі знаходимо: Старого горобця на полові не обдуриш; Старого лиса тяжко вловити; Старий віл борозни не зіпсує / з борозни не зверне; Старий кінь знає, де йому сідло долягас; Такі прислів'я свідчать про позитивну оцінку «старого», під яким розуміються такі концепти, як (життєвий) досвід, мудрість, вірність [2, с. 19].

Стратегія спілкування може втілитися у різних тактиках. Будучи різноманітними за спрямованістю, вони залежать від психологічних особливостей конкретних суб'єктів взаємодії, їх системи цінностей, настанов, соціальної ситуації спілкування, соціокультурного та етнопсихологічного контексту комунікативного процесу тощо.

Стилі спілкування

-Індивідуальність людини у взаємодії з іншими реалізується і через стиль спілкування.

-Стиль спілкування – система принципів, норм, методів, прийомів діяльності і поведінки індивіда.

До основних знакових систем належать:

-*оптико-кінетична*. Охоплює жести, міміку, пантоміміку, коли джерелом психологічної інформації є руки, обличчя, постава;

-*паралінгвістична*. Це система вокалізації, тобто якості, діапазон, тональність голосу;

-*екстралінгвістична*. Йдеться про використання у мові пауз, сміху, інших вкраплень;

-*візуальне спілкування* («контакт очима»). Періодично дивлячись в обличчя співрозмовника, людина приділяє йому увагу, що особливо цінується у спілкуванні;

-*проксемика* (лат. – найближчий). Передбачає організацію простору і часу спілкування (часу затримання початку спілкування, розміщення партнерів за столом переговорів тощо) [1, с. 164].

Специфічною знаковою системою вважають смак, запахи партнерів по спілкуванню. Будучи найменш задіяними у комунікативному процесі, вони все-таки впливають, здебільшого мимоволі, на його учасників процесу.

Види спілкування:

- **«Контакт масок»** – формальне спілкування, коли відсутнє прагнення зрозуміти і враховувати особливості особистості співрозмовника, використовуються звичні маски (ввічливості, строгості, байдужості, скромності, співчутливості і т. ін.) – набір виразів обличчя, жестів, стандартних фраз, що дозволяють приховати справжні емоції, ставлення до співрозмовника. У місті контакт масок навіть необхідний у деяких ситуаціях, щоб люди «не зачіпали» одне одного без потреби, щоб «відгородитися» від співрозмовника.

- **Примітивне спілкування**, коли оцінюють іншу людину як потрібний або заважає об'єкт: якщо потрібен, активно вступають у контакт, якщо заважає – відштовхнуть або підуть агресивні грубі репліки. Якщо отримали від співрозмовника бажане, то втрачають подальший інтерес до нього і не приховують цього.

- **Формально-рольове спілкування**, коли регламентовані і зміст, і засоби спілкування і замість знання особи співбесідника обходяться знанням його соціальної ролі.

- **Ділове спілкування**, коли враховують особливості особи, характеру, віку, настрою співрозмовника, але інтереси справи більш значущі, ніж можливі особисті розбіжності.

- **Духовне, міжособистісне спілкування** друзів, коли можна торкнутися будь-якої теми і необов'язково вдаватися до допомоги слів, один зрозуміє вас і за виразом обличчя, рухами, інтонацією. Таке спілкування можливе тоді, коли кожен учасник має образ співбесідника, знає його особистість, може передбачати його реакції, інтереси, переконання, ставлення.

- **Маніпулятивне спілкування** спрямоване на отримання вигоди від співрозмовника, використовуючи різні прийоми (лестощі, залякування, «пускання пилу в очі», обман, дедоброти і т. ін.) залежно від особливостей особистості співрозмовника.

Світське спілкування. Суть світського спілкування в його безпредметності, тобто люди кажуть не те, що думають, а те, що належить говорити в подібних випадках; це спілкування закрите, тому що точки зору людей на те чи інше питання не мають ніякого значення і не визначають характеру комунікацій [1, с. 165].

Для нової української школи визначено 10 ключових компетентностей:

- спілкування державною (чи рідною) мовами;
- спілкування іноземними мовами;
- математична грамотність;

- компетентності в природничих науках та технологіях;
- інформаційно-цифрова грамотність;
- уміння вчитися впродовж життя;
- соціальні та громадські компетентності;
- підприємливість;
- загальнокультурна грамотність;
- екологічна грамотність і здорове життя [1, с. 166].

Тактика спілкування – реалізація в конкретній ситуації комунікативної стратегії на основі володіння технікою і знання правил спілкування.

Техніка спілкування – сукупність конкретних комунікативних умінь говорити і умінь слухати.

ТЕСТ

«Рівень комунікативного контролю у спілкуванні»

Оцініть кожну з пропозицій, що описують реакції на деякі ситуації: правильне (П) або неправильне (Н) стосовно вас.

1. Мені здається важким мистецтво наслідувати манері поведінки інших людей.

2. Я б, мабуть, міг клеїти дурня, щоб привернути увагу або потішити оточення.

3. З мене міг би вийти непоганий актор.

4. Іншим людям іноді здається, що я переживаю щось більш глибоко, ніж це є насправді.

5. У компанії я рідко опиняюся в центрі уваги.

6. У різних ситуаціях і в спілкуванні з різними людьми я часто поводжуся абсолютно по-різному.

7. Я можу відстоювати тільки те, у чому щиро переконаний.

8. Щоб досягти успіху в справах і стосунках з людьми, я намагаюся бути таким, яким мене очікують бачити.

9. Я можу бути дружелюбним з людьми, яких я не виношу.

10. Я не завжди такий, яким здаюся.

По одному балу нараховується за відповідь Н на 1, 5, 7 питання і за відповідь П на всі інші.

Ключ: 0 ... 3 – низький комунікативний контроль 4 ... 6 – середній комунікативний контроль 7 ... 10 – високий комунікативний контроль [4].

Молодіжна субкультура – у широкому значенні – все, що створено людським суспільством для дітей і дітьми; в більш вузькому – смисловий простір цінностей, настанов, способів діяльності і форм спілкування, що здійснюються в дитячих спільнотах в тій чи іншій конкретно-історичній соціальній ситуації розвитку [8].

Інтернет розвивається так стрімко, що тепер, можливо, набирає сили новий феномен. **Селфі** (англ. *Selfie*; від англ. *Self* – *сам, само*) – вид

фотографії, автопортрет, зроблений за допомогою камери смартфона, фотоапарата чи веб-камери. Може бути зроблений фотографуванням як власного вигляду, так і його відображення у дзеркалі. Часто користувачі одразу завантажують селфі на власні сторінки у соціальних мережах. Цей вид фотографії медіадослідники із Graduate Center у Нью-Йорку називають одним із феноменів електронної сучасності. Вперше поняття «селфі» з'явилося на австралійських інтернет-форумах у 2002 році і отримало широку популярність на початку 2010-х років через поширення мобільних пристроїв з фотокамерами та розвитком мобільних додатків, таких як Instagram. До 2013 року слово «selfie» стало поширеним настільки, що було внесено до Оксфордського словника англійської мови, а в листопаді 2013 р. слово «selfie» було обране «словом року». Офіційно поняття стало вважатися австралійським за походженням [6].

Аналіз підтверджує що під час спілкування з інтернетом до фанфіків (створення самостійних творчих продуктів на основі інших творів) частіше залучені дівчата, а середовище геймерів більш хлопчаче. Кожна із субкультур має свої особливі ризики, адже модифікує цінності й поведінку підлітка, а це може викликати нерозуміння з боку дорослих. Якщо просто намагатися вирвати дитину з улюбленої субкультури, це викликає тільки роздратування. Натомість у межах кожної із субкультур можна знайти позитивний розвивальний ефект участі в спільних проектах. Для фанфіків це розвиток майстерності письмової мови, геймери прагнуть підвищити швидкість реакцій, точність рухів, стратегічність мислення, лідерські якості (в різних іграх різне). Анімешники стають більш обізнаними з японською культурою [8].

Психолог і авторка книги про нарцисизм Сенді Хотчкінс говорить, що постійна публікація селфі – ознака самозакоханості та манії популярності. І це може призвести до залежності. Люди, які надмірно захоплюються селфі, найімовірніше, із ранніх років навчилися цінувати себе лише за зовнішній вигляд та думку оточення. Колись у нас були ширші цінності. Зараз такі речі, як фізична краса, досконалість, ставлення інших, харизма, матеріальний успіх є важливішими за співчуття, мужність та доброту. Основною проблемою селфі є те, що воно показує порожнечу у відчуттях, потребу бути побаченим, почутим, впізнаним [4].

Виховання особистості – збагачення моральної свідомості й поведінки молоді; його залучення до світу вироблених людством цінностей; формування ціннісних основ ставлення до навколишнього світу та самого себе; закладання фонду його «хочу» (потреб, прагнень, намірів, мрій, інтересів, ідеалів, життєвих планів, мотивів, цілей). Виховання молоді – планомірний і цілеспрямований вплив на свідомість і поведінку дитини з метою формування в неї моральних понять і установок, принципів, ціннісних орієнтацій і навичок практичної поведінки, які створюють умови для її розвитку [8].

Висновки. Умінням оптимально використовувати вербальну і невербальну мови у кожній ситуації спілкування, є мистецтво спілкування, яке передбачає бездоганне володіння як письмовою так і усною мовами. Спілкуючись, люди неоднаково реагують на невербальні сигнали: одні чутливі до них, інші або не обізнані з цією сферою комунікації, або не мають досвіду фіксації та розшифрування знаків невербальної комунікації [6].

Література

1. Європейські виміри модернізації сучасної педагогічної освіти / Н. М. Авшенюк, В. О. Кудін, О. І. Огієнко [та ін.] // Модернізація педагогічної освіти в європейському та євроатлантичному просторі : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2011. 232 с.
2. Арутюнова Н. Д. Аксиологія в механізмах життя і мови // Проблеми структурної лінгвістики. Москва : Наука, 1984. С. 5–23.
3. Мусієнко Оксана. Проблеми соціальної комунікації. Особистості в інформаційному просторі // Психолінгвістика в сучасному світі – 2017. Переяслав–Хмельницький, 2017.
4. Сенді Хотчкінс. URL :http://24tv.ua/ukrayina_tag1119.
5. Ціннісні орієнтації дитини у дорослому світі : навч.-метод. посіб. / Т. О. Піроженко, Л. І. Соловйова, С. О. Ладивір [та ін.]. Київ, 2016.
6. URL : http://psihologiya/taktiki_spilkuвання.
7. Про геймерів і любителів селфі – де межа між захопленням і залежністю? URL : http://selfi_de_mezha_mizh_zakhoplennyam_i_zalezhnisty.

ПАВЛЮХ М.В.

Львівський національний аграрний університет

ІНТЕРНЕТ-АДИКЦІЯ (ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНІСТЬ) ОСОБИСТОСТІ: ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ МЕРЕЖІ

Інтернет, який став частиною нашого життя не завжди є інформаційним ресурсом: інколи він перетворюється на розвагу, від якої особистість отримує залежність. Маємо на увазі, не професійні навички програмістів (які є фахівцями ІТ-технологій), а осіб, які проводять увесь час біля монітора, не помічаючи реального життя.

Інтернет, подібний до паління чи алкоголю, може викликати пристрасть і емоційну залежність. Тому, щоб не пропустити перших симптомів цієї пристрасті, існує тест на інтернет-залежність для молоді. Але, крім того, для виявлення залежності від інтернету існує низка додаткових

ознак, які можуть допомогти звернути увагу на загрозливу ситуацію для молодого особистості.

Одна з причин односпрямованої (акцептуальної) активності в мережі (захоплення іграми, сексом, трудоголізм) – особистісна дисгармонія, недостатній особистий розвиток і функціонування у сфері духовного буття, міжособистісної взаємодії. Ця залежність виникає як варіант компенсації перебільшення цінності подій, народжених в акцептурованій активності (праці, грі, сексі), як спроба витіснити значення інших цінностей, не пов'язаних з акцентуованою активністю. З іншого боку, особистість намагається заповнити своє життя яскравими картинами та подіями, яких бракує в реальній дійсності [2, с. 479].

Головні причини інтернет-залежності, на нашу думку, такі: багато вільного часу і неможливість його заповнити вартісними речами; «сухе» життя або безбарвність життя – неактивний спосіб життя особистості; особисті образи, комплекси, нереалізованість особистості; можливість здійснити свої мрії, недсяжні в реальному житті; можливість виконувати соціальні ролі, не пов'язані з дійсністю («комплекс супергероя»); заповнити душевну порожнечу яскравими емоціями, переживаннями; проблеми в спілкуванні та стосунках з людьми.

Будь-яка залежність має подібні симптоми перебігу. Інтернет-залежність (інтернет-адикція) теж потрапляє під цю симптоматику. Існує три головних симптоми:

- 1) нарощування дози (збільшення часу, проведеного в інтернеті);
- 2) поведінкові зміни (життя в інтернеті починає замінювати собою реальне життя);
- 3) синдром відміни (відчуття дискомфорту поза інтернетом) [3].

Наявність таких симптомів вже має змусити користувача замислитися над можливою проблемою. Якщо ви спостерігаєте такі зміни у відносинах з інтернетом, то це привід «бити тривогу».

Соціальні ознаки інтернет-адикції

Інтернет є величезним інформаційним полем, яке приносить багато користі. Учні шкіл та студенти в пошуках інформації паралельно починають заходити в чати і на форуми, які навчання не стосуються, починають спілкуватися в чатах, грати в онлайн-ігри, і тому відволікаються. У них не вистачає часу на підготовку до навчання; виникають проблеми з контролем часу, проведеного в інтернеті; вони не висипаються ночами.

Відносини в родині, між подружжям, батьками і дітьми також потрапляють під удар мережі. Живе спілкування часто замінюється віртуальним; не вистачає часу на домашні справи, на увагу до дітей і близьких. До того ж це може стосуватися людей різного віку та статі. Близькі та домашні першими помічають і усвідомлюють проблему. Сподівання на те, що пристрасть пройде сама, не виправдовуються. Спроби

обмежити доступ до комп'ютера, як правило, викликають у залежного тільки злість і роздратування. Інтернет-залежна людина, як правило, прокидається найпізніше, оскільки до другої-третьої години ночі «блукє» по мережі, а потім до ранку робить необхідну роботу. Для того щоб не заснути, вживєє каву або інші енергетоники.

В інтернет-залежного часто спостерігаються проблеми зі здоров'ям. Встановлено, що люди, які страждають залежністю від інтернету, постійно проводять час за комп'ютером, не працюючи. Тому, якщо ваша близька людина безцільно проводить в інтернеті більш як дві годин на день, якщо її дратує відсутність можливості сісти за комп'ютер, якщо змінилися її стиль поведінки і звички – комп'ютерна залежність вже зародилася і з плином часу боротися з нею буде важче. Тому, якщо вчасно не вжити заходів, вона повністю поглине і знищить особу [1, с. 52].

Захоплення активністю в мережі – це натхнення, пристрасть. Якщо поглинає робота, то хобі – не потрібне. Хобі й робота зливаються. Таким людям властиве захоплення деструктивними культами, відвідинами інтернету та інтернет-спілкуванням.

Постійна залежність від відвідин інтернету ділить адикцію (інтернет-залежність) на такі типи поведінки (Д. Грінфілд, 2000):

- кіберсексуальну – виражається непереборним бажанням відвідувати порносайти і займатися кіберсексом;
- непереборне бажання віртуальних знайомств – величезна кількість знайомих і друзів в інтернет-мережі;
- необхідність присутності в інтернеті для здійснення покупок в інтернет-магазинах, участі в акціях, азартної гри онлайн (сетеголізм);
- web-серфінг – нескінченне блукання в мережі, постійні переходи по базах даних і пошукових сайтах;
- залежність від комп'ютерних ігор (кіберадикції) – палке бажання грати в комп'ютерні ігри (стрілянина – Doom, Quake, Unreal та ін., стратегії типу Star Craft, квести) [2, с. 482].

Глибше проаналізував феномен залежності від інтернету О. Войськунський. Робота в інтернеті має властивість захоплювати людину цілком. Серед поведінкових характеристик, які можна зарахувати до цього синдрому вчений виокремлює такі:

- нездатність і небажання відволіктися навіть на короткий час від роботи в інтернеті, а тим більше припинити її;
- розпач і роздратування, які виникають у разі вимушеної перерви і нав'язливі міркування про інтернет;
- витрачання на інтернет коштів, запланованих на інші заощадження;
- небажання сприймати критику такого способу життя;

- зневага до власного здоров'я; значне скорочення сну у зв'язку зі систематичним користуванням інтернетом уночі;

- нехтування особистою гігієною задля праці в інтернеті.

З'являються підстави говорити про епідемічний тип розвитку процесів залежності від інтернету. При цьому виникнення інтернет-залежності не підпорядковується закономірностям формування залежностей, притаманним курцям, наркоманам, алкоголікам та гравцям: якщо для формування традиційних видів залежності потрібні роки, то для інтернет-залежності цей термін менший [2, с. 480].

Для того щоб подолати інтернет-адикцію потрібно вжити низку заходів та кроків у соціально-педагогічній роботі педагогів, вихователів, наставників груп. Найперше, визначити, у кого є інтернет-залежність. Існує безліч способів визначення пристрасті до інтернету. Найвідомішим є тест на інтернет-залежність професора психології Кімберла Янга [3]. Перша версія тесту, складена ще в 1994 році, розрахована на самодіагностику цієї патологічної пристрасті. Особа відповідає на такі питання:

1. Чи відчуваєте ви себе залежним від інтернету (згадуєте про попередні відвідини мережі і очікуєте з нетерпінням наступних)?

2. Чи відчуваєте ви потребу збільшити час перебування в мережі?

3. Чи мали місце у вас безуспішні спроби контролю, обмеження або відмови від користування інтернетом?

4. Чи відчуваєте ви емоційний дискомфорт у разі відмови або обмеження користування інтернетом?

5. Перебуваєте ви в мережі довше, ніж припускали?

6. Чи виникали з вами випадки, коли існував ризик виникнення проблем у навчанні, сім'ї, особистому житті, на роботі через інтернет?

7. Чи доводилося вам говорити неправду близьким, членам сім'ї, друзям або лікарям, щоб приховати час, проведений вами в мережі?

8. Чи використовуєте ви інтернет як засіб відходу від проблем, депресії, поганого настрою, безпорадності, роздратованості, почуття провини?

Якщо на 5 і більше питань тесту особа відповіла «так», то це свідчить про наявність залежності від інтернету. Можна застосовувати інші, розгорнуті тести на інтернет-адикцію. Після виявленої адикції, потрібно вжити таких заходів:

- визначити час, який можна проводити в інтернеті для користі особистості;

- змушувати особу не працювати в інтернеті в певні години чи дні;

- скласти список корисних сайтів і заблокувати доступ до депресивних ресурсів;

- знайти для особи хобі або працювати в групах без застосування мережі.

Пильність педагога і глибокий аналіз поведінки індивіда дають можливість розпізнати інтернет-залежну особистість. Соціальні ознаки та прості поради у роботі педагогів спрямовані на подолання негативного впливу залежності та різнобічний розвиток особистості.

Література

1. Білан Н. Б. Особливості інтернет-комунікації. Наукові записки Інституту журналістики. 2015. Т. 59. С. 51–54.
2. Варій М. Й. Психологія особистості: навч. посіб. Київ, 2008. С. 479 – 486.
3. Лісовський М. П. Феномен інтернету як засіб маніпуляції свідомістю в українському сучасному соціумі. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vkpi/fpp/2005-3-1/04_Lisovskii.pdf. (дата звернення: 23.03.2018).
4. Могилко С. В. Тролінг як спосіб психологічної маніпуляції в інтернеті. URL: <http://sjournal.cdu.edu.ua/base/2008/v4/v4pp57-60.pdf> (дата звернення: 17.02.2018).

ФОМІЧЕНКО А.Л., викладач соціології, практичний психолог
Компаніївський коледж ветеринарної медицини Білоцерківського НАУ

ОСОБИСТІСТЬ ЯК СУБ'ЄКТ СПІЛКУВАННЯ І НОСІЙ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ

Спробуй, в тебе все вийде!

«Особистість – відображення соціальної природи людини, розгляду її як індивідуальності та суб'єкта соціокультурного життя, що розкривається в контекстах соціальних відносин, спілкування і предметної діяльності, соціально зумовлена система психічних якостей індивіда, що визначається замученістю людини до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин».

Як практично можна виконати місію викладача і залучити студентів до співпраці, плідного спілкування, підвищення свого культурного рівня? Відповідь на це питання шукає кожен, хто завжди вчиться і застосовує нові методи на шляху впровадження в життя нового, цікавого, корисного і повчального.

Особистість формується тільки під впливом інших особистостей, тобто в соціумі. І що насиченіша програма такого спілкування, то краще.

Саме з цією метою в нашому коледжі розроблено програму, яка має назву «Новий старт» і залучає молодь до співпраці. Девіз програми:

«Спробуй, в тебе все вийде!». Емблема програми – зелене яблуко, що символізує нове, корисне та повчальне (див. табл.1).

Мета програми: *формування активної громадської думки щодо небезпечності таких суспільних явищ як:*

- куріння,
- наркотики,
- алкоголізм,
- ВІЛ-інфекція,
- підліткова злочинність.
- насилля в сім'ї,

Програма також охоплює: формування в молоді поваги до духовних цінностей християнства; освітлення принципів дошлюбного консультування, здорового способу життя та цілісної особистості

З цією метою заплановано залучення до роботи з молоддю працівників соціальних служб та громадських організацій.

Другий рік у нашому закладі освіти працює кабінет «Здоров'я». У ньому розміщено 8 кольорових банерів: принципів здорового способу життя, які затверджені ЮНЕСКО і рекомендовані як основні орієнтири будь-якого освітньо-виховного процесу. Серед них: вода, здорове харчування, стриманість (зокрема боротьба із шкідливими звичками), фізичні вправи, повітря, сонячне світло, відпочинок, духовність. Є також кабінет для масажу. Крім всього переліченого у кабінеті є все необхідне для відпочинку: столи і лави (соснові), холодильник, мікрохвильова піч тощо. Всі ці речі – необхідна складова для задоволення основних потреб людини та забезпечення якісного і продуктивного спілкування.

Таблиця 1

План заходів Програми «Новий старт»

№ з/п	Назва	Термін виконання	Виконавці
1.	Робота в кабінеті «Здоров'я»: за програмою 8 принципів здоров'я Проведення заходів щодо: - антикуріння - антинаркотики Подолання алкогольної залежності Поліпшення зору Показ презентацій на теми щодо подолання депресії, 12 кроків до успіху, антистресові програми і т. інше	Протягом року Вересень Жовтень Листопад Грудень Лютий Березень Квітень Травень	Завідувач, студенти; Працівники по роботі з молоддю

№ з/п	Назва	Термін виконання	Виконавці
2.	Співпраця з кураторами щодо проведення відео-лекторіїв стосовно подолання шкідливих звичок	Протягом року	Куратори груп, Фоміченко А.Л.
3.	Проведення в гуртожитку заходу «Живіть радісно», яка охоплює такі теми: стрес: методи подолання депресії, образи та як навчитися прощати, природа гніву, плітки та їх причини та наслідки, спосіб життя та здоров'я тощо	Протягом року	Фоміченко А.Л. та залучені працівники соціальних служб громадських організацій
4.	Моніторинг із студентами коледжу на тему: «Попередження насилля в сім'ї, методи подолання та реабілітація»	Протягом року	Залучення працівників соціальних служб громадських організацій
5.	Індивідуальні бесіди-консультації із студентами. Консультування кураторів груп щодо проведення годин спілкування цього напрямку роботи	Протягом року	Фоміченко А.Л.

У кабінеті проводять програми: «Зніми окуляри», «Стоп-смокінг», кулінарні класи, уроки масажу, круглі столи та майстер – класи («Депресія. Вихід є!», «Переваги вживання рослинного білка», «Вода» та ін.) як для викладачів, так і для студентів.

Стало правилом залучення до цієї роботи молоді. Наприклад, студенти, які отримали сертифікати за активну участь у програмі «Зніми окуляри», проводили практичні вправи, спрямовані на поліпшення зору, для інших студентів. Інші – працювали гідами в кабінеті «Здоров'я», проводячи екскурсії для новачків за 8-ма принципами здоров'я. Це значно полегшує роботу в кабінеті, налагоджує добрі та теплі взаємини із молоддю і спрямовує їх дію до пошуку шляхів виходу із багатьох складних життєвих ситуацій допомагає зробити правильний вибір, формує здорові звички та культуру поведінки.

Програма «Новий старт» охоплює проведення різних соціальних досліджень: анкетування та опитування студентів по питаннях, які складають програму. З метою навчання та розширення бази соціологічного дослідження до роботи залучають студентів – старшокурсників. Останні допомагають збирати дані шляхом опитування респондентів.

Соціологічні дослідження серед студентської молоді охоплюють як комунікативні елементи: толерантність, культуру поведінки, проведення дозвілля, відношення до сімейних цінностей, хобі студентів, спортивні уподобання тощо, так і діагностику різного роду негативних девіацій (наркоманія, алкоголізм, куріння, токсикоманія, схильність до насилля).

Таким чином ми бачимо, що все можливо для того, хто не стоїть на місці, а мріє і втілює свої мрії в життя, слугуючи іншим та роблячи це життя кращим та насиченим! Спробуй, і в тебе все вийде!

РУДЕНКО А.С., методист кабінету соціально-гуманітарної та виховної роботи
ДУ «НМЦ «Агроосвіта»

КІБЕРБУЛІНГ – УБИВЧІ ЗАБАВКИ В ІНТЕРНЕТІ

Інтернет прийшов у життя наших дітей, ставши невід’ємною частиною найближчого оточення. Те, що для нас, покоління докомп’ютерного дитинства, виглядає інновацією, для сучасних дітей є звичною буденністю. Вони швидко орієнтуються у віртуальному світі, відкривають власні способи використання новітніх можливостей інформаційно-комунікаційних технологій, визначають свої уподобання, розвивають нові потреби. Часто весь цей світ залишається багато в чому невидимим для дорослих, які не мають стільки часу, щоб пройти тими самими шляхами кіберпростору, якими блукають їх діти.

Проблема полягає в тому, що в своїх природних експериментах із засвоєння навколишнього середовища діти стикаються з небезпеками і у віртуальному просторі. Інтернет на сучасному етапі його розвитку часто порівнюють із диким заходом, в той час, коли спить шериф.

Ще кілька років тому, про кібербулінг ми майже не чули. Завдяки входженню суспільства в еру інформаційних технологій, сьогодні цей термін стає терміном повсякденного вжитку.

Кібербулінг – це переслідування інших осіб з використанням сучасних електронних технологій: інтернет (електронної пошти, форумів, чатів, ICQ) та інших засобів електронної техніки – мобільних телефонів, пейджера.

Це явище набирає в Україні все більших обертів, і вже настав час, говорити про нього, як про одну з найрозповсюдженіших форм насильства – **кібертероризм** [2, с. 8, 9].

Одним з видів кібербулінгу є смертельні ігри, які сколихнули світ та Україну кілька років тому, такі як Білий ведмідь, Синій кит, Червона сова, а нещодавно смертельна гра МОМО показала свою силу, та інші, різновидів яких, на превеликий жаль, збільшується.

Департамент кіберполіції застерігає: у соцмережах діють небезпечні групи, в яких підлітків доводять до самогубства.

Для сучасних підлітків комп'ютер та інтернет уже стали обов'язковими, замінивши багато речей, які для їхніх батьків були невід'ємними складовими життя. Бібліотека, кінозал, ігрова кімната, зв'язок з друзями через соцмережі – все це в одному місці. І перелік можна продовжувати. Зазвичай батьки, купуючи дитині дорогий гаджет, сподіваються, що основне, для чого його використовуватиме дитина, – навчання. І ще трошки – на розваги. Та рівень звикання до комп'ютера і залежності від нього нині, здається, перевершив усі допустимі норми. І хлопчики і дівчатка, блукаючи закутками інтернету, можуть інколи залишитись і без голови. Бо їй загроз там таїться немало.

Так, співробітники департаменту кіберполіції Національної поліції України виявили у соцмережах групи, в яких доводять дітей до самогубства. Одна з таких, до якої входили 209 користувачів з України, діяла у соцмережі «ВКонтакте». Нині її заблоковано. До речі, у департаменті кіберполіції зауважують, що їх щодня блокує адміністрація соцмереж за зверненнями правоохоронних органів або користувачів.

Поради батькам

Як не допустити потрапляння дітей у злочинні інтернет-спільноти:

- ◆ приділяти більшу увагу психологічному стану дитини;
- ◆ перевіряти шкіру дитини на наявність пошкоджень. У разі їх виявлення – з'ясовувати обставини, за яких вони з'явилися. Особливу увагу слід звертати на пошкодження у формі кита;
- ◆ перевіряти облікові записи (акаунти) дитини в соціальних мережах та групи, до яких входить акаунт. Перевіряти спілкування у приватних чатах;
- ◆ звертати увагу на коло спілкування дитини;
- ◆ намагатися зайняти вільний час дитини спортивними або культурними секціями;
- ◆ обов'язково контролювати те, які фото- та відеофайли є в гаджетах дитини;
- ◆ встановлювати функцію «батьківський контроль» на всіх гаджетах дитини [1].

Мережу сполохав новий онлайн-монстр, який залякує підлітків та може викрадати дані користувачів. Смертельно небезпечна гра розсилає загрози і схиляють до суїциду завдання. Але якщо раніше гра була в популярному месенджері WhatsApp, то тепер з'явилася в соцмережі «ВКонтакте», куди українські підлітки, незважаючи на заборони, заходять через проксі-сервери.

Вперше про гру під назвою «Момо» почули у Південній Америці близько двох місяців тому. Про це повідомляє «BBC: Україна».

Акаунт «Момо» вже зафіксували у Facebook, WhatsApp та «ВКонтакте». Страхітливе створіння позиціонує себе символом матері, яка померла під час пологів. Начебто, вона шукає жертв, зв'язується переважно з підлітками. Якщо вони їй відповіли, починає переслідувати дзвінками. Той, хто візьме слухавку, чує дивні звуки та запевняння, що Момо все знає: де ти, що робиш, і що з тобою станеться. Після цього підлітки скорочують собі вік, зазначають інтернет-користувачі.

Поради психологів

• **Боятися треба не інтернет-ігор.** Найбільш серйозні проблеми в житті підлітків не інтернет-новинки, а погані стосунки з батьками, булінг в школі чи в інтернеті. Це може спровокувати сильні проблеми з психікою, зокрема підліткову депресію.

• **Спілкування з дітьми і довіра.** Спільна риболовля і походи. Це час, щоб зупинитися і вислухати дитину, дізнатися про її переживання. З дитиною потрібно розмовляти. Ніколи не обвинувачувати і не засуджувати її.

• **Розумний контроль.** Правила мають бути чіткими, але прозорими, підкреслює вона. Втім, контроль – це вторинне. Головне – довіра і добрі стосунки.

• **Відверто про небезпеки.** Потрібно відверто говорити з ними про всі ризики, щоб діти розуміли, якими будуть наслідки їхньої необережності. Такі відверті розмови також сприяють взаємній довірі і захищають від небезпечних захоплень в інтернеті.

• **Тривожні дзвіночки.** Слід негайно бити не сполох, якщо дитина проводить в інтернеті більш як три години на день, тобто якщо дитина мовчазна, має поганий апетит, не має інтересу до життя та не має інших захоплень й інтересів поза інтернетом [3].

Яку шкоду може завдати кібербулінг?

Зрозуміти масштаб шкоди, яку може завдати кібербулінг, і способи боротьби з ним:

1) через опис відомих випадків і порівняння кібербулінгу з досить давно відомим реальним булінгом для виявлення особливостей віртуальної форми нападок;

2) через індивідуально-типологічний підхід, адже різні діти по-різному реагують на спрямовану на них жорстокість у віртуальному світі;

3) через оцінювання масовості віртуальних практик сучасних дітей і тієї ролі, яку вони відіграють у формуванні життєвого світу підлітків – для спроби прогнозування тенденцій найближчого майбутнього і окреслення принципів профілактики кібербулінгу [2, с. 9, 10].

Цькування у школі – булінг. Цькування в інтернет-просторі – кібербулінг. Діти часто цього не усвідомлюючи поводять себе жорстоко, а жертви цькувань бояться скаржитися батькам. Та й навіть, знаючи про проблему, дорослі не завжди розуміють, як потрібно діяти. В Україні з

2018 року з'явилася гаряча лінія з питань протидії булінгу її номер 116000.

Насилля в дитячому середовищі – так званий булінг – від банальних насмішок однокласників до жорстокого побиття, синців і навіть струсу мозку, це реальні історії з життя українських дітей і наслідки пережитого здебільшого непоправні.

Ті люди, які приходять на лікування до психотерапевтів-психологів, ті люди, які потім стали неуспішними в житті, то дуже багато, на жаль, пацієнтів розповідають про булінг. Розповідають про такі страшні для них переживання і саме найтяжче було для них, що ні від учителів, ні від, головне, батьків, вони не мали підтримки. Страждають у дорослому житті жертви цькування, стосовно ж кривдників найчастіше вони переносять свою жорстоку поведінку у стосунки з колегами по роботі, у сім'ю, не стримують агресію в громадських місцях, і все через безкарність за знущання в школі.

Що ж можна дізнатися, набравши цей номер?

Ми маємо чітко розуміти, що це не проблема дітей, це проблема дорослих і вирішити це не діти винуваті, а дорослі. Лише дорослі можуть припинити дитячі цькування, але, як саме діяти аби не погіршити ситуацію? Як говорити з дитиною та чи передбачена відповідальність за булінг в українському законодавстві?

На ці та інші запитання, відповіді можна почути, зателефонувавши за спеціальною гарячою лінією 116000.

Гаряча лінія 116000 працює для батьків, у яких є підозри, що в їх дітей є якісь проблеми в школі, що дітей цькують. На цій гарячій лінії батьки можуть отримати консультацію з приводу того, які є ознаки того, що з дитиною таке може відбуватися та що робити в ситуації, якщо батьки виявили, що над дітьми відбувається цькування.

Слід прислухатися до своїх дітей, помічати зміни в їх поведінці, чути, коли їм потрібна допомога, лише батьківська підтримка зможе вирішити дитячі проблеми зараз і допоможе уникнути їх у майбутньому.

Література

1. Найдьонова Л.А. Кібербулінг або агресія в інтернеті: способи розпізнання і захист дитини //Методичні рекомендації / Серія: На допомогу вчителю. Вип. 4. Київ, 2011. 34 с.

2. 5 перший інформаційний український телеканал «Нова смерть «МОМО»: чому вона лякає дітей і як від неї захиститися». URL: <https://www.5.ua/suspilstvo/nova-smertelna-hra-momo-chomu-vona-liakaie-ditei-i-iaak-vid-nei-zakhystytysia-176035.html>

ПРОФІЛАКТИКА БУЛІНГУ В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

Виховання молодого покоління – це невід’ємна складова освітньо-виховної роботи закладу освіти. І дуже важливо, щоб усі члени освітнього процесу усвідомлювали своє право бути захищеними і знали, як діяти у разі посягання на особисту честь та свободу.

Знущання над людиною характеризують як «булінг». З англійської – залякувати, цькувати, задирати.

Останнім часом серед молоді став набувати популярності кібербулінг. Він полягає у знущанні над кимось з використанням образливих слів, брехні та неправдивих чуток за допомогою електронної пошти, текстових повідомлень у різних соціальних мережах.

Також має місце вербальний (словесний) булінг. Це цькування або залякування за допомогою образливих слів, яке містить в собі постійні образи, погрози і неповажні коментарі про кого-небудь (про зовнішній вигляд, релігію, етнічну приналежність, інвалідність, особливості стилю одягу тощо).

Найбільш жорстоким є фізичний булінг, який полягає в знущанні, повторювальних ударах, стусанах, підніжках, блокуванні, поштовхах і дотиках, небажаним і неналежним чином.

Та соціальний булінг – це залякування або застосування тактики ізоляції, коли когось навмисно не допускають до участі в роботі групи, до обіду за одним столом, до спільних занять спортом, до гри, іншої колективної діяльності.

Ми всі знаємо, що організатори булінгу – це діти (підлітки, молоді особистості), які не вміють контролювати власну поведінку. Хуліганам байдуже до правил поведінки та часто вони фізично сильніші за інших. У цькуванні є три дійові особи: **нападник, жертва, спостерігач**. Саме останній може зупинити приниження. Якщо спостерігач не змовчує, а протистоїть, то дуже часто цього достатньо буває для того, щоб булінг не доріс до якихось жакливих форм.

У нашому коледжі налагоджено роботу з протидії булінгу. Психологічна та соціальна служби коледжу відштовхуються від такого гасла:

Якщо булінг торкнувся тебе:

- **якщо ти свідок** – не будь байдужим до чужої біди!;
- **якщо ти жертва** – зберігай спокій і обійди ситуацію.

Твої дії:

- розкажи співпрацівникам коледжу, яким ти довіряєш (викладачу,

куратору групи, директору, соціальному педагогу, психологу і т. ін.);

- зателефонувати членам ради студентського самоврядування коледжу;
- поговорити зі своїми рідними, друзями, щоб отримати пораду та підтримку.

Для роботи в навчальних групах соціальний педагог коледжу розробив низку матеріалів для врегулювання конфліктних ситуацій.

Пам'ятка жертви булінгу

Як впоратися із ситуацією самотужки?

- ігноруйте кривдника. Якщо є можливість, намагайтесь уникнути сварки, зробіть вигляд, що вам байдуже і йдіть геть. Така поведінка не свідчить про боягузтво, адже, навпаки, іноді зробити це набагато складніше, ніж дати волю емоціям;

- якщо ситуація не дозволяє вам піти, зберігаючи самовладання, використайте гумор. Цим ви можете спантеличити кривдника, відволікти його від наміру дошкулити вам;

- стримуйте гнів і злість. Адже це саме те, чого домагається кривдник. Говоріть спокійно і впевнено, покажіть силу духу;

- не вступайте в бійку. Кривдник тільки й чекає приводу, щоб застосувати силу. Що агресивніше ви реагуєте, то більше шансів опинитися в загрозливій для вашої безпеки і здоров'я ситуації;

- Не соромтесь обговорювати такі загрозливі ситуації з людьми, яким ви довіряєте, це допоможе вибудувати правильну лінію поведінки і припинити насилля.

Працюючи зі студентом поетапно вивчаємо його положення в навчальній групі і якщо помітили, що:

- у студента немає друзів;
- студент боїться відвідувати коледж;
- має низьку самооцінку;
- у студента зіпсовані речі;
- сумний після спілкування у соціальних мережах і т. інше.

У такому разі починаємо роботу з батьками, кураторами груп, психологом, яким варто поговорити із студентом, молодістю особистістю, вислухати та допомогти вирішити проблемну ситуацію. Кожного року, на батьківських зборах соціальний педагог та психолог проводять бесіду з батьками та роздають пам'ятку для батьків.

Пам'ятка для батьків

Багато студентів соромляться розповідати дорослим, що вони є жертвами булінгу.

Проте якщо студент підтвердив у розмові, що і він став жертвою булінгу, то скажіть йому:

- я тобі вірю (це допоможе дитині зрозуміти, що Ви повністю на її боці);
- мені шкода, що з тобою це сталося (це допоможе дитині зрозуміти, що Ви переживаєте за неї і співчуваєте їй);
- це не твоя провина (це допоможе дитині зрозуміти, що її не звинувачують у тому, що сталося);
- таке може трапитися з кожним (це допоможе дитині зрозуміти, що вона не самотня: багатьом її одноліткам доводиться переживати залякування та агресію в той чи інший момент свого життя);
- добре, що ти сказав мені про це (це допоможе дитині зрозуміти, що вона правильно вчинила, звернувшись за допомогою);
- я люблю тебе і намагатимусь зробити так, щоб тобі більше не загрожувала небезпека (це допоможе дитині з надією подивитись у майбутнє та відчувти захист).

Пояснюємо батькам. Не залишайте цю ситуацію без уваги. Якщо дитина не вирішила її самостійно, зверніться до куратора групи, а в разі його неспроможності владнати ситуацію, до керівників закладу освіти. Найкраще написати і зареєструвати офіційну заяву, адже керівництво закладу освіти несе особисту відповідальність за створення безпечного і комфортного середовища для кожного студента.

У коледжі практикується звернення до практичного психолога чи до соціального педагога, чи до членів ради студентського самоврядування.

Саме їхнє завдання спрямувати свою діяльність на корекцію взаємин з оточенням, подолання егоцентризму, розвиток стійкого і виразного інтересу до якого-небудь виду діяльності, виховання вольових рис характеру, тренування уваги, спокою, терпіння.

Не доручаємо студентам із вираженою агресивністю керівництво однолітками чи молодшими студентами, адже це може спровокувати прояви жорстокості. У так званих «агресорів» стараємося формувати вміння аналізувати свої почуття і почуття інших особистостей, а також навчаємо ставитися з розумінням до індивідуальних відмінностей у різних особистостей, виробляючи навички справлятися з міжособистісними проблемами цивілізованим шляхом. Для цього застосовуємо: навчальні ігри, відеолекторій, форум-театр.

У нашому коледжі систематично практикуємо проводити тренінгові заняття «В житті є цінним кожне слово...!»

До уваги береться те, що, ставлячи запитання кожному з учасників, знаємо проблеми певного студента і створюємо таку ситуацію, щоб студенти, які б могли проявляти жорстокість щодо інших обов'язково розповіли про свої почуття в подібних ситуаціях.

Орієнтовні запитання «Як би ти почувався/лася, коли б ...»:

- хтось кепкував із твоєї зовнішності?;
- ти виграв/виграла головний приз змагання?;
- тебе останнього(ю) запросили до спортивної команди?;
- похвалили твою шкільну діяльність?;
- хтось образливо назвав тебе?;
- хтось прийшов тобі на допомогу в складній для тебе ситуації?;
- ніхто не захотів з тобою грати?;
- тебе запросили до гри?;
- ти не мав/мала що їсти і був/була змушений/змушена жебракувати?;
- тебе взяли за руку та обійняли, коли ти був/була наляканий/налякана або почувався/почувалася самотньо?;
- тебе дражили через твій акцент чи голос?;
- з тебе сміялися через окуляри (брекети, слуховий апарат, одяг, зріст, форму тіла, стать)?

Запитання для обговорення:

- Чи важко було виконувати цю вправу?
- Що нового ви дізналися про себе?
- Чи цікаво було дізнатися щось нове про однокласників?

Вправа «Чим я можу допомогти?»

Для виконання завдання учасники та учасниці об'єднуються в пари або групи (не більше ніж 4 учасники у групі)

Завдання:

1. Подумайте, як би ви могли допомогти однокласнику почуватися краще, коли б його/її обзивали або цькували.
2. Що вас може спонукати до того, щоб заступитися за однокласника, якого ображають?
3. Чи заступилися б ви за нього/неї зараз, навіть якщо не зробили цього в минулому? Чому?

Студенти по чергово презентують свої напрацювання.

Мозковий штурм

Запитання для учасників та учасниць групи: «Чи може людина прожити своє життя без будь-яких проблем?»

Підводимо студентів до думки про те, що в житті постійно виникають проблемні ситуації, і це нормально, тому необхідно навчитися їх вирішувати соціально прийнятними способами, робити висновки з вирішених проблемних ситуацій, отримувати з них позитивний досвід і рухатися далі.

Керівник пропонує послухати притчу про кавові зерна.

Притча «Кавові зерна»

Прийшла донька до батька і каже:

- Батьку, я втомилася. В мене таке важке життя, я не бачу в ньому

ніякого сенсу! У мене постійно труднощі і проблеми... Я весь час пливу проти течії... В мене просто немає більше сил!!! Що мені робити?

Батько замість відповіді поставив на вогонь три однакові каstrулі з водою, в одну кинув моркву, в іншу поклав яйце, а в третю насипав каву.

Через деякий час він вийняв з води моркву і яйце, налив у чашку кави з третьою каstrулі.

- Що змінилося? – запитав він дочку.

- Яйце і морква зварилися, а зерна кави розчинилися у воді, – відповіла вона.

- Ні, доню моя, це лише поверховий погляд на речі. Поглянь: тверда морква, побувавши в окропі, стала м'якою. Крихке і рідке яйце стало твердим. Зовні вони не змінилися, лише змінили свою структуру під впливом однакових несприятливих обставин – окропу.

Те саме відбувається і з людьми: сильні зовні можуть розклеїтися і стати слабкими, тоді як крихкі та ніжні лише затвердіють і зміцніють.

- А кава? – запитала дочка.

- О! Це найцікавіше! Кава повністю розчинилась у новому ворожому середовищі і змінила його, перетворивши окріп на чудовий ароматний напій.

Є особливі люди, які не змінюються під тиском обставин, а самі змінюють обставини і перетворюють їх на щось нове і прекрасне, отримуючи користь і знання з будь-якої, навіть найбільш несприятливої ситуації.

Я хочу, щоб ти припинила вести себе як «морквина», згадала про те, що ти людина, щастя якої – в її власних руках!

Будь, як кава. Будь сильнішою за каву!

Змінюй обставини, зроставай!

Запитання для обговорення:

- Коли у вас з'являються якісь труднощі, що ви робите?
- Що ви отримуєте, долаючи скрутні ситуації?
- Чого вас вчать труднощі?

Вправа «Моя фортеця»

Мета: показати приховані резерви підтримки людини.

Керівник пропонує учасникам та учасницям подумати, до кого вони могли б звернутися в скрутну годину за допомогою.

Завдання керівника – показати, що в більшості людей є надійний «тил» – люди або кілька осіб, на кого вони можуть покластися у складній ситуації. Найчастіше це рідні люди або люди з найближчого оточення.

З названими вами людьми у вас існує зв'язок поза часом і простором. Цей зв'язок не помітний, але дуже відчутний, бо з нього ми черпаємо сили на позитивне самосприйняття та довірливе ставлення до навколишнього світу.

Друзі та близькі – це надзвичайна цінність, справжнє багатство людини! Однак вони так часто й настільки близько поряд з нами, що їм дістається вся гама наших почуттів. Часто, не замислюючись, ми впливаємо на них своїми негативними емоціями, бо знаємо, що вони все пробачать, адже люблять нас незалежно від нашого настрою. Ми не соромлячись гніваємося, лаємося, критикуємо, але інколи нам складно сказати їм про свою любов, вимовити слова подяки, продемонструвати, як ми цінуємо наші взаємовідносини з ними.

Існує цінна формула побудови гарних стосунків:

Повага до Самого/ої Себе + Повага до Інших + Відповідальність за власні Дії та Вчинки!

Типові жертви булінгу також мають свої характерні риси:

- вони полохливі, вразливі і сором'язливі;
- вони часто тривожні, невпевнені в собі, мають низьку самооцінку;
- вони схильні до депресії і частіше думають про самогубство;
- вони часто не мають жодного близького друга та успішніше спілкуються з дорослими, ніж з однолітками;
- якщо це хлопчики, вони можуть бути фізично слабшими за своїх ровесників.

Ці риси є водночас і причиною, і наслідком булінгу. Водночас на думку окремих дослідників, відтворити типовий портрет агресора та жертви неможливо.

Кажучи про форми прояву булінгу, найбільш типові для хлопців і дівчат, слід зазначити, що якщо хлопці частіше вдаються до фізичного булінгу (бійки, стусани, штовхання), то дівчата більш охоче користуються такими формами тиску, як поширення пліток, виключення з кола спілкування. А втім, це різниця відносна і схоже, що вона зменшується. І у дівчат виражається агресивність через побиття жертви.

Відповідно до Закону «Про освіту» одним з принципів освітньої діяльності в Україні, є формування поваги до прав і свободи людини, нетерпимості до приниження її честі та гідності, фізичного або психічного насильства, а також до дискримінації за будь-якими ознаками. Це означає, що наш коледж керується цим принципом та проводить відповідну роботу як з педагогічним колективом, так і зі студентами. Під час перебування студента в закладі освіти реалізацію цього права забезпечує заклад освіти.

У нашому коледжі активно працює рада студентського самоврядування над питанням «Прояви булінгу в коледжі». Діяльність ради студентського самоврядування спрямована на створення спеціальної групи студентів, долучаючи соціального педагога, психолога, вихователя, які спілкуються зі студентами, як, в коледжі, під час академічних занять, перерв, так і в гуртожитку, під час дозвілля тощо.

У такій співпраці вироблено певні етапи боротьби з булінгом.

Перший етап протидії насиллю у закладі освіти – організація ефективної роботи членів ради студентського самоврядування, кураторів.

Другий етап – здійснення заходів, спрямованих безпосередньо проти булінгу. Ці заходи реалізують лише після успішного налагодження стосунків між педагогами і студентами. Це:

- профілактична робота зі студентами та батьками, з іншими дорослими і студентами старших курсів;
- надання спеціальної допомоги учасникам булінгу, запровадження моніторингу.

А сама профілактична робота складається з: анкетування, опитування, прямого або опосередкованого збору відповідної інформації щодо проявів булінгу у студентському колективі.

У нас, Сумській області, при Департаменті освіти Сумської ОДА працює психологічна служба, яка проводить тренінги психологів і соціальних педагогів всіх закладів освіти Сумщини, щоб вони могли заздалегідь виявити випадки булінгу та працювати з його учасниками.

Література

1. Небезпечні квести для дітей: профілактика залучення : метод. реком. Київ : ТОВ «Агенство «Україна», 2017. 76 с.

2. Безпечне користування сучасними інформаційно-комунікативними технологіями: навчально-методичний посібник / за заг. ред. Бережної Т.І., Удалової О.А., Волосюк Т.В., Буянової Г.В. – К.: Україна, 2018. – 136 с.

НЕМАЗЕНКО М.О.

Петрівський державний аграрний технікум

НАСИЛЬСТВО СЕРЕД МОЛОДІ, АЛГОРИТМ ПРОТИДІЇ

Насильство серед молоді є глобальною проблемою суспільства, яка охоплює широке коло дій – від знущань і бійок до більш важких випадків сексуального та фізичного примусу і вбивств.

Фактори, що підсилюють імовірність насильства серед молоді, мають комплексний характер, тому їх варто розглядати неопосередковано один від одного.

Фактори ризику, що стосуються окремої особистості: дефіцит уваги, гіперактивність, розлад поведінки; залучення до злочинної діяльності; уживання алкоголю, наркотиків і тютюну з раннього віку; низький інтелект і рівень освіти; погана успішність, небажання вчитися; насилля в сім'ї.

Фактори ризику, що торкаються близьких людей: слабкий контроль і

нагляд за дітьми з боку батьків; низький рівень прихильності між батьками і дітьми; кримінальна діяльність близьких; низький рівень доходу в родині; безробітні члени сім'ї; контакти з однолітками, що займаються злочинною діяльністю.

Фактори ризику, що стосуються місцевої громади та суспільства загалом: посяг до алкоголю і зловживання ним; доступ до вогнепальної зброї та її протиправне застосування; банди і місцева наявність нелегальних наркотиків; нерівність в отриманні високих доходів; бідність; якість управління країною (закони і рівень їхнього дотримання, а також політика в галузі освіти та соціального захисту).

Програмами профілактики, що довели свою ефективність, є:

- допомога дітям і підліткам подолати негативні емоції, вирішувати конфлікти і виробляти моральні соціальні звички для вирішення проблем;
- запобігання випадкам цькування і знущання у закладах освіти;
- терапевтичні підходи щодо молодих осіб, які мають високий ризик бути залученими до насильницьких дій;
- робота поліції в місцевих громадах, яка орієнтована на вирішення соціальних проблем.

Оскільки агресія та насильство – це системні явища, які не мають однієї-єдиної причини. Тому для їх запобігання потрібен комплексний підхід й соціальні зміни, а також високий статус соціального захисту [2, с. 96].

Колектив як умова розвитку особистості

Виховання успішної людини можливе лише за умови організації вихованців у згуртований дружний колектив. Лише в колективі індивід одержує «...можливість всебічного розвитку своїх задатків і відповідно лише в колективі можлива особистісна свобода...».

Колектив виникає внаслідок виховних зусиль педагога а саме:

1. Колектив об'єднує людей не лише загальною метою, а також загальною організацією праці, що підсилює сумісні переживання як успіху так і невдачі, забезпечує взаємодопомогу, підтримку.

2. Всі члени колективу мають рівні права і обов'язки. Особи, що досягли високих показників у навчальній, трудовій чи спортивній діяльності, не мають користуватися особливими привілеями, чи додатковими правами за виключенням матеріального заохочення та моральних стимулів: оголошення подяки, дошка пошани тощо.

3. Члени колективу мають брати участь у вирішенні суспільно значимих задач. Відповідальність перед суспільством пов'язує членів колективу з іншими колективами, що розширює кругозір, навчає більш глибоко і різнобічно оцінювати вчинки не лише в своїй групі, команді, а і в країні та в світі.

4. Колектив – соціальний організм, володіє органами самоуправління, які зобов'язані представлять інтереси колективу.

У дружному згуртованому колективі система відношень визначається як особистісними, так і суспільними інтересами, уміння підкоряти особистісне суспільному. Така система формує чітку і впевнену позицію кожного члена колективу, знати свої обов'язки, боротися за їх виконання, долати перешкоди.

Вихованців мають долучати в діяльність деяких колективів: навчального, виробничого, спортивного, художньої самодіяльності, народної творчості та інше. Позитивним при цьому є те, що вони набувають спеціальних знань, умінь і навичок. Але серед цих колективів має бути один основний, який регулює діяльність інших колективів.

У педагогічній діяльності колектив стає не лише метою, а і значним середовищем виховання, за умови, якщо все його життя чітко організоване, якщо встановлений визначений режим, склалося здоров'я, цікаві традиції, якщо виконання членами колективу своїх обов'язків приносить радість і задоволення [1, с. 197].

Напрями роботи з дітьми з проявами агресивної поведінки

На думку фахівців, у роботі з дітьми з проявами агресивної поведінки педагогічну діяльність треба спрямовувати на:

- корекцію взаємовідносин з оточенням;
- подолання егоцентризму (характерної риси агресорів);
- розвиток стійкого і виразного інтересу до якого-небудь виду діяльності;
- виховання вольових рис характеру (уміння доводити справу до кінця, досягати поставленої мети, уміння стримувати себе, зокрема в конфліктній ситуації);
- тренування уваги, спокою, терпіння (рекомендовано в таких випадках: конструювання, моделювання, випалювання, вишивання).

Не слід дітям із вираженою агресивністю доручати керівництво однолітками чи молодшими дітьми — це може спровокувати прояви жорстокості. Так званих агресорів треба вчити аналізувати свої почуття і почуття інших людей, також вчити з розумінням ставитися до індивідуальних відмінностей у різних людей, вчити справлятися з міжособистісними проблемами цивілізованим шляхом [3, с. 26].

Профілактична робота з педагогічним колективом

Для роботи з педагогічним колективом практичним психологам закладу освіти необхідно брати участь у роботі тематичних педагогічних нарад, на яких інформувати про інноваційні технології освітньо-виховного процесу, інтегрування в педагогічну практику останніх досягнень педагогіки та психології з питань навчання та виховання студентів різних вікових категорій, проводити психологічний супровід молодих учителів, а також роботу з профілактики емоційного вигорання.

Профілактична робота з батьківською громадськістю

Робота з батьківською громадськістю передбачає використання як просвітницьких форм і методів роботи, так і практичних занять.

1. Батьківські збори – робота з колективом батьків.

2. Консультації – форма роботи з батьками, яка передбачає надання фахівцями психологічної служби допомоги батькам з різних проблем родинного виховання.

3. Педагогічний консиліум – форма спілкування учнів, учителів, фахівців психологічної служби закладу освіти та батьків, метою якої є: цілісне, різнобічне вивчення особистості учня, вироблення єдиної педагогічної позиції; визначення головних напрямів удосконалення виховного процесу зусиллями вчителів, батьків, самого учня; тренінги спілкування, методики оволодіння аутотренінгом.

4. Лекція – послідовний монологічний виклад узагальнених знань. Види лекцій: лекція-інструктаж, лекція-показ, лекція-репортаж, науково-популярна.

5. Семінар – активна форма просвіти батьків. Передбачає попередню самостійну роботу батьків і вчителів з вивчення літератури, підготовка виступів, доповідей, тез, запитань. Практичний психолог заздалегідь оголошує тему семінару; після виступів організовує обмін думками [2, с. 134].

Механізм взаємодії учасників освітньо-виховного процесу у разі виявлення випадку жорстокого поводження дітей

За дотримання законодавства щодо захисту прав неповнолітніх у закладі освіти відповідальність несе керівник. Тому в кожному закладі освіти мають бути оцінені службові приміщення (роздягальні, душові кабінки, туалетні кімнати) та подвір'я на предмет безпеки (тобто переглянути, у яких з них діти та підлітки можуть бути ізольованими та травмованими).

З метою профілактики випадків насильства потрібно посилити контроль за чергуванням учителів на перервах. Адже молодь усіх вікових категорій не має залишатися без нагляду дорослих.

Варто також розробити внутрішньошкільний механізм взаємодії учасників освітньо-виховного процесу з виявлення випадків жорстокого поводження з дітьми та реагування на них.

Алгоритм дій працівника закладу освіти у разі виявлення випадку насильства над дитиною (розроблено С. Буровим – експертом з прав людини).

1. У випадках, коли ви маєте підозри жорстокого поводження з дитиною або є реальна загроза його вчинення (удода, з боку однолітків, інших працівників закладу освіти або інших осіб), ваші дії:

Повідомити про це в усній чи письмовій формі адміністрацію закладу освіти, територіальний підрозділ служби у справах дітей за місцем

проживання дитини, про виявлений факт жорстокого поводження з дитиною будь-якого працівника органів внутрішніх справ.

2. У випадках, коли до вас звернулася дитина з усною скаргою щодо жорстокого поводження з нею, ваші дії: оформити звернення дитини у письмовій формі та передати його до адміністрації закладу освіти; до територіального підрозділу служби у справах дітей; до органів внутрішніх справ.

Повідомити про це в усній чи письмовій формі від свого імені вказані (перераховані) вище органи, адміністратор зобов'язаний, якщо звернення (повідомлення) усне, оформити це повідомлення письмово, зазначивши, від кого та коли (дата, час) воно отримано. Звернення має бути оформлене належним чином, відповідно до вимог Закону України «Про звернення громадян». Служба у справах дітей має належним чином зареєструвати це повідомлення відповідно до вимог законодавства України.

Чого не слід робити

За жодних умов не треба замовчувати виявлені факти жорстокого поводження з дитиною або реальної загрози вчинення насильства над нею. По-перше, нехтування проблемою призводить до погіршення ситуації та може вилитися в набагато гірші наслідки.

По-друге, заклад освіти несе відповідальність за дотримання норм законодавства щодо захисту прав дитини, а тому керівник може притягнути педагогічних працівників у зв'язку з порушенням правових норм освітньо-виховного процесу до дисциплінарної відповідальності.

Також не слід намагатися самотужки вирішити проблему. Це може призвести до порушення законодавства та може бути небезпечним. Далі справа є компетенцією установ, організацій і посадових осіб, до яких було передано звернення або повідомлення [3, с. 48].

Література

1. Белоусова В.В. Педагогика Издательство «Физкультура и спорт». Москва, 1972.310 с.
2. Лузан П.Г. Методи і форми організації навчання у вищій аграрній школі: Навчальний посібник. Київ : Аграрна освіта, 2003. 224 с.
3. Захист прав дитини – протидія жорстокості та насилля / Т.О. Словінська, С.В. Карасканова, Н.Л. Коваль, Н.Л. Смирнова. Миколаїв, 2010. 118с.

ШАРАТА Н.;

РУРИК Г.

Миколаївський національний аграрний університет

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ДИТИНІ, ЯКА ПОТРАПИЛА ДО СИТУАЦІЇ БУЛІНГУ

Анотація: Актуальність проблеми насильства та агресії серед дітей доводять результати соціопсихологічних досліджень ЮНІСЕФ: близько 67 % дітей в Україні у віці від 11 до 17 років стикалися з проблемою цькування, 48 % із них нікому про це не розповідали, 42 % школярів зізнаються, що самі займалися булінгом, до того ж 20 % – багаторазово.

Булінг – це явище, яке виникає у більшості замкнених співтовариствах: це може бути школа, група в коледжі або університеті, армія, робочий колектив тощо. Найбільш повно дослідив проблему булінгу норвезький психолог Д. Ольвеус, у 1993 році він опублікував результати своїх багаторічних досліджень.

Його ж визначення найчастіше уживане: булінг (цькування) – це навмисна, систематично повторювальна агресивна поведінка, що передбачає нерівність за соціальним станом та фізичними показниками.

Основними ознаками є:

- нерівність сил агресора та жертви;
- повторювання насильницьких дій;
- гостра емоційна реакція жертви.

Визначають прямий і непрямий булінг. Пряме цькування – **булінг**, визначається тоді, коли людину б'ють, ображають, draжнять, псують речі; непрямий (**мобінг**) – визначається в поширюванні пліток, словесних образ, бойкоту. **Кібербулінг** – цькування, яке відбувається за допомогою мережі інтернет.

Прямий булінг частіше поширений у молодшій школі, у той час, як опосередкований – у середній та старшій.

Ролі учасників булінгу: «жертва», «переслідувач», «свідок», «спостерігач» є гнучкими, тобто учасники можуть змінювати роль, залежно від ситуації та особистості. Учасники булінгу досить часто мають спільні риси характеру та соціальні ситуації.

Агресорами, частіше за все, є діти із лідерськими якостями, часто з сімей, де батьки мають непогане фінансове та соціальне становище. Але в них спостерігаються проблеми в емоційному стані, недорозвинені емпатія та емоційний інтелект. Булерами найчастіше стають ті, хто росте без заборон і авторитету батьків, але водночас їм не вистачає уваги і поваги дорослих. У більшості таких дітей яскраво виражені нарцисичні риси характеру. Їм весь

час доводиться самостверджуватися за рахунок інших людей, доводити власну перевагу.

Спостерігачі – найближче оточення агресорів, ті, хто схвалює дії булера уगolos (знімає відео, словесно ображає) або мовчки. Іноді стають помічниками не тому, що подобаються, або бажають бути поряд із «соціометричною зіркою», а заради самозбереження.

Свідки нічого не роблять для того, щоб припинити агресивні дії, тому що не знаходять у собі сили волі. Вони іноді страждають значно більше, ніж жертва насильницьких дій.

Жертви цькування відзначаються: чутливістю, тривожністю, схильністю до сліз, фізичною слабкістю, замкненістю, малою кількістю друзів, низькою самооцінкою. Досить часто вони у чомусь «не такі, як усі».

Треба пам'ятати: усі учасники булінгу страждають однаково сильно від насильницьких дій. Починає цькування завжди один: щоб затвердити свій авторитет, отримати якусь вигоду або просто розважитися. Решта дітей, спостерігаючи за діями булера, або їх ігнорують, або обурюються і намагаються втрутитися. Але, помічаючи, що жертва не чинить опір, а дорослий їх ініціативу не підтримує, діти відчують безпорадність, їх настрій може змінитися від співчуття жертві до роздратування і байдужості.

Образи, наклеп, вимагання грошей частіше відбуваються в закладах освіти, де людська гідність не є цінністю, а більшість дітей та молоді апатичні та розчаровані, де їх потреба у визнанні й розумінні не задоволена. І навпаки: в тому колективі, де шанобливе ставлення до себе та інших є нормою, а образа честі будь-якої людини вважається порушенням більш вагомим, ніж прогул або вандалізм, і тому, кожен випадок ворожнечі або цькування стає подією винятковою.

Як визначити, що над дитиною (підлітком) йде цькування:

- зниження апетиту (або навпаки, переїдання), настрою;
- прогулює школу або просить часто залишитися вдома, хворіє;
- не запрошують на свята/дні народження;
- майже не розповідає про заклад освіти і

однокласників/одногрупників, відповідає коротко, не любить цю тему;

- уникає спільних заходів;
- критикує те, що раніше вважав цінним;
- просить «підвищити статус» за рахунок дорогих речей;
- «втрачає» речі, «випадково» рве одяг, часто спотикається;
- не запрошує однокласників/одногрупників до себе;
- ходить з опущеними плечима;
- стає більш драгівливим, або навіть агресивним до слабших (брати, сестри, тварини, мама, бабуса).

Це можуть бути ознаки чого завгодно: закоханості, підліткових «бур», але так само і булінгу. Але в будь-якому випадку, наявність декількох ознак

говорить про те, що дитині потрібна підтримка.

Насильству в умовах навчального закладу сприяють:

1. Анонімність великих установ освіти і відсутність різноманіття вибору навчальних установ. Не кожна людина, залежно від індивідуальних особливостей, може перебувати у великих закладах освіти. Більше того, переважаність навчальної програми, галаслива атмосфера можуть негативно позначитися на емоційно лабільних і гіперактивних студентах/учнях з нестійкою нервовою системою, заводити і порушувати їх. У великому колективі є велика ймовірність, що насильство залишиться анонімним, тому що вчителю/викладачу важко «дійти» до кожного, заглибитися в його проблеми тощо. Обмеження у виборі також розв'язують руки педагогам, які також вчиняють насильницькі дії, оскільки діти і батьки змушені терпіти свавілля – їм нікуди подітися.

2. Поганий мікроклімат в педагогічному колективі.

3. Байдухе ставлення. Переважані роботою педагоги часто не втручаються в дитячі розборки.

Насильство в умовах навчального закладу має на дітей/підлітків прямий і непрямий вплив:

- тривалі знущання позначаються на власному «Я» жертви. Падає самооцінка, у подальшому така людина намагається уникати відносин з іншими людьми. Часто буває і навпаки – інші уникають дружби з жертвами насильства, оскільки бояться, що самі стануть жертвами;

- потрапляння в роль жертви є причиною низького статусу в соціальній групі, або проблем у навчанні та поведінці. У таких учнів/студентів високий ризик розвитку нервово-психічних і поведінкових розладів. Для жертв насильства частіше характерні невротичні розлади, депресія, порушення сну і апетиту, в гіршому випадку – формування посттравматичного синдрому;

- у жертв насильницький дії виникає порушення в розвитку ідентичності. Тривалий стрес породжує відчуття безнадії і безвиході, що, в свою чергу, є сприятливим ґрунтом для виникнення думок про суїцид.

Допомога психолога жертві у випадку виявлення насильницьких дій

Робота психолога має проводитися відразу у декількох напрямках:

Індивідуальна робота із жертвою насильства. Консультування і діагностика дитини/підлітка. За рекомендаціями Зинов'єва та Михайлова, необхідно:

1) визначити проблеми за допомогою активного слухання: що відчуває дитина щодо ситуації; чого дитина очікує від фахівця;

2) психологу необхідно пояснити дитині, яким очікуванням клієнта він може відповідати. Наприклад, психолог не може сам покарати насильника. Проте потрібно проінформувати дитину та її батьків. Якщо сім'я відмовляється від допомоги, психолог може запропонувати їм обговорити

інші варіанти отримання бажаної дитиною допомоги;

3) уточнення кроків, які вже були зроблені щодо вирішення проблеми. Необхідно пам'ятати про те, що більше інформації можна отримати, ставлячи запитання відкритого типу;

4) пошук нових шляхів вирішення проблеми;

5) домовленість з дитиною про втілення однієї з ідей вирішення проблеми в дію. Важливо, щоб поставлені цілі були реалістичні, і особливо важливо, щоб дитина знала: результати вона обов'язково буде обговорювати з психологом. Якщо щось не виходить, фахівець допомагає дитині шукати інші шляхи виходу із ситуації до тих пір, поки ситуація не вирішиться;

6) завершення зустрічі: фахівець просить дитину підсумувати, що відбувалося під час заняття.

Очевидно, що психотерапевтичний процес необхідно закінчувати, коли мета, поставлена спільно психологом і клієнтом, досягнута. На останній сесії обов'язково обговорюється таке:

- що відбувалося з дитиною в процесі консультування;
- яку мету було поставлено, чи досягнуто її;
- які зміни відчуває дитина, що реально в її житті змінилося (ставлення до себе і відносини з оточуючими);
- як дитина буде вирішувати ситуацію наступного разу, якщо вона виникне;
- які у дитини плани на найближче майбутнє, чим вона збирається займатися, чого хоче досягти.

Дитині необхідно дати зрозуміти, що турбота психолога про неї не закінчується разом із консультуванням, тому фахівець обговорює час і можливість подальших зустрічей, щоб дізнатися про її життя. Крім цього, психолог пропонує дітям завжди говорити про виникнення проблем. Батьки також можуть звернутися за допомогою.

Основні техніки консультування мають бути спрямовані на подолання у дитини почуття власної неповноцінності, почуття провини, а також на формування адекватної самооцінки. Почуття провини призводить до того, що дитина позбавляється певної свободи дій, поведінка стає саморуйнівною особистість залишається в травматичній ситуації насильства. Отже, важливо підвести дитину до розуміння того, що, хоч забути те, що сталося не можна, але жити з цим й надалі можна.

Завдання, які стоять перед психологом:

- сприяти зменшенню у дитини таких почуттів як: сором, провини, безсилля;
- допомогти у зміцненні почуття власної значущості;
- сформувати нові поведінкові звички;
- сприяти диференціюванню взаємодії з оточуючими людьми;

- сприяти розвитку сприйняття дитиною власного "Я", самовизначення;
- просвітницька робота із дітьми/підлітками, які стали жертвами насильницьких дій;
- виховна робота із класом/групою, де сталося насильство;
- індивідуальна робота із сім'єю, в якій живе дитина, яка стала жертвою насильства;
- методична робота із педагогічним колективом, які працюють у навчальному закладі, де відбувались насильницькі дії.

Література

1. Зиновьева Н. О., Михайлова Н. Ф. Психология и психотерапия насилия. Ребенок в кризисной ситуации. Санкт-Петербург : Речь, 2003. 248 с.
2. Малкина-Пых И. Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях. Москва : изд-во Эксмо, 2005. 960 с. (Справочник практического психолога).
3. Одинцова М.А. Многоликость «жертвы» или немного о великой манипуляции. Москва, «Флинта» , 2010 г. 256 с.
4. Ромек В.Г. и др. Психологическая помощь в кризисных ситуациях. С-П, «Речь», 2004.
5. Руланн Эрлинг. Как остановить травлю в школе: Психология моббинга. Руководство по предотвращению насилия над детьми / под ред. Н. К. Асановой. Москва : Владос, 1997.
6. Сирота Н. А. Копинг-поведение в подростковом возрасте: автореф. дисс. ... докт. мед. наук. Санкт-Петербург, 1994.
7. Соонетс Р., и др. Недостойное обращение с детьми. Тарту, АО Атлекс, 2000.
8. Тарабрина Н. В. Практикум по психологии посттравматического стресса. Санкт-Петербург; Питер, 2001.С. 64-74.
9. Черепанова Е. М. Психологический стресс: помощи себе и ребенку. Москва : Академия, 1996.

РІЗАХАНОВА О.Г.

Каховський державний агротехнічний коледж

ПРОФІЛАКТИКА НАСИЛЬСТВА СЕРЕД МОЛОДІ

Сьогодні спостерігається кризова ситуація із насильством серед молоді, за цим показником Україна посіла 5 місце в Європі.

Причинами такої ситуації є вільний доступ молоді до тютюну,

алкоголю, наркотиків чи інших психоактивних речовин, що супроводжуються відсутністю достовірної інформації у молоді про шкідливість їх вживання. Останні події в Україні, надали змогу молоді незаконної доступності до зброї, її використання та «модної» наявності. Низький рівень знань, недостатня робота у вихованні зумовлюють високу ризиковану поведінку молоді що потребує активного втручання суспільства щодо зміни поведінки на безпечну.

Молодь використовує насилля для того, щоб контролювати поведінку оточення. Згадайте вислови багатьох філософів – « Ніщо так не переконує як біль». Дійсно, спочатку насилля виникає в усній формі і поступово переходить у фізичну. На сьогоднішній день, результат фізичного насилля – смерть. Найстрашніше те, що особи схильні до фізичного, емоційного і сексуального насилля, застосовують його відносно близьких людей. Найбільший статистичний показник злочинності – це злочини проти здоров'я та життя особи, а суб'єктами таких злочинів є близькі та рідні особи.

Вікова категорія насильства в Україні переважно 13-28 років. У цей відрізок життя, віковий період, особа досягає певного ступеня розвитку і має вже характерні, відносно стійкі якісні особливості. У межах періоду 13-28 років відбуваються кількісні та якісні зміни психіки, що дає змогу виокремити певні стадії, які послідовно змінюють одна одну. Тобто розвиток психіки особистості має періодичний і стадійний характер. Тому, визначення практичним психологом, соціальним педагогом, педагогом в учня, студента періодів, стадій, фаз психічного розвитку особистості необхідне для створення оптимальної системи протидії укорінення моделі насилля. Важливе значення має розуміння зв'язку між періодами і стадіями розвитку, оскільки набуті знання і навички на попередній стадії переходять у наступну і використовуються в нових, складніших взаєминах особистості із суспільним середовищем. Так, якщо дитина бачила лише модель насилля в сім'ї, результат – схильність до насилля. Це має назву «наслідування» – особлива форма поведінки, яка полягає у відтворенні – більш чи менш трансформованому – дій, ідеалів, рис характеру, манери. Наслідування може бути як несвідомим, мимовільним, так і свідомим, цілеспрямованим. У людському суспільстві стало однією з головних форм свідомого успадкування молодим поколінням світоглядних, моральних ідеалів своєї сім'ї, нації, народу, оточуючого суспільства [1, с. 99].

Здавна педагоги і психологи намагалися вирішити проблему визначення вікових періодів розвитку особистості. Зокрема, грецький філософ Аристотель (IV ст. до н.е.) зробив першу спробу визначити основні етапи розвитку людської психіки, вбачаючи в них повторення етапів родової еволюції органічного світу. Він розглядав цей процес як матеріалізацію природних можливостей, які згодом перетворюються на реальність і

поєднують людину із зовнішнім світом. Аристотель розділив розвиток дитини на три періоди (по сім років кожен) назвавши їх відповідно: рослинний, тваринний, розумний. Таким чином, студентське життя є періодом «розумний», а це дає підстави батькам, педагогам, практичним психологам і соціальним педагогам змінити модель поведінки учня та студента, що і буде основним алгоритмом протидії насильству.

Міжнародна спільнота накопичила великий досвід у роботі з профілактики насилля, як і загалом ризикової поведінки, який слід адаптувати до дійсності та реальних обставин в Україні для роботи із молоддю. Необхідно також напрацювати власні підходи та методи, використовуючи досвід психологів, педагогів, соціальних працівників та правоохоронних органів, користуючись законами України, чинним законодавством.

Який же алгоритм протидії насильству?

По-перше – це соціальна профілактика насильства. Визначають такі основні види соціальної профілактики насильства у молодіжному середовищі: первинна, вторинна та третинна. Кожний з видів профілактики має свої особливості.

До первинної соціальної профілактики насильства відносять формування активного стилю життя, який забезпечує реалізацію прав, задоволення потреб та інтересів особистості. Профілактична робота тут носить інформаційний характер, оскільки спрямована на формування в особистості неприйняття та категоричну відмову від маніпуляції.

Первинна соціальна профілактика насильства серед дітей та учнівської молоді може бути проведена шляхом введення цієї проблеми в плани виховної роботи закладів освіти як компонент профілактики негативних явищ в учнівському середовищі (проведення тематичних годин).

Вторинна соціальна профілактика насильства є груповою. Метою цього виду профілактики є зміна ризикованої малоадаптивної поведінки на адаптивну. Як результат цієї профілактики передбачається зміна ставлення особистості до себе та оточення, навчання навичок поведінки в ситуаціях, які можуть призвести до насильства. Вторинна соціальна профілактика насильства може проводитися шляхом розроблення та проведення тренінгів для дітей підліткового віку та учнівської молоді з проблем насильства.

Третинна соціальна профілактика спрямована на інтегрування в соціальне середовище осіб, які потерпіли від насильства. Третинна профілактика передбачає виявлення причин та особливостей поведінки молодшої особи, які призвели до виникнення проблеми. Тобто, як бачимо, цей вид профілактики проводиться на індивідуальному рівні. Важливо, щоб цю роботу вів фахівець психологічної служби.

По-друге – це інформаційно-освітня робота: ця робота є важливим компонентом у роботі зменшення насилля серед молоді. Спектр тем, з якими

працюють у роботі зменшення насилля, широкий: від загальної інформації до правової, соціальної, вузькоспеціалізованої. Основними формами проведення інформаційно-освітньої роботи в програмах зменшення шкоди є: тренінги та семінари; розробка та випуск інформаційних буклетів, пам'яток, листівок, газет; розробка та випуск науково-методичної літератури; прес-конференції; інформаційні кампанії в засобах масової інформації; лекції, презентації, участь у конференціях. Важливо пам'ятати, що інформаційно-освітня діяльність роботи зменшення насилля серед молоді спрямована не лише на представників, схильних до насилля, а й на співзалежних (батьки, діти, подружжя, однокласники, одногрупники), підлітків та студентів закладів освіти (у контексті первинної профілактики, загальні прощарки населення, фахівців, які працюють у цій галузі, безпосередньо правоохоронні органи).

Таку роботу проводять, як правило, фахівці психологічної служби закладу освіти у взаємодії з адміністрацією та класними керівниками.

Слід зауважити, робота з роз'яснення та вивчення чинного законодавства, міжнародних актів проводиться з урахуванням вікових, індивідуальних особливостей дітей та учнівської молоді, а також з урахуванням дитячого негативізму – безглуздої протидії дитини будь-якому втручання інших, протидія заради самої події. Найчастіше спостерігається у підлітків. Виявляється в безпідставному опорі зовнішнім впливам, демонстративній відмові виконувати вимоги [1, с. 102].

Колективні форми й методи освітньо-виховної роботи (міні-лекції, бесіди, диспути, усні журнали, кінолекторії та ін.) охоплюють одночасно велику кількість підлітків та молоді, сприяють створенню їхнього позитивного настрою.

Проведення профілактичних заходів щодо насильства серед дітей та учнівської молоді сприяє формуванню правосвідомості та правової поведінки учнів, відповідальності за своє життя, розвиває активність, самостійність, творчість, створює умови для самореалізації особистості учня.

Слід звернути увагу, на те, що, якщо десять років тому, одним з дієвих методів роботи усунення насильства можна було б вважати метод – вулична соціальна робота («аутрич» робота), яка являла собою донесення профілактичної інформації, знань та навичок до представників цільової групи, схильних до насильства, у звичні для них місця (місця їх зустрічей), а саме: вулиці міста, квартири, місця розповсюдження наркотиків. Та при цьому роботу було спрямовано на зміну їх поведінки і заохочення до інших інтересів (спорт та ін.), то на сьогоднішній день, такий метод є безглуздом, адже основним показником та місцем переймання насилля є – «інтернет».

Тому доречним є змінна цього методу як «аутрич» робота, що передбачає донесення інформаційного матеріалу проти насилля до представників цільової групи у соціальних мережах. Завдяки соціальної

мережі можна змінити модель поведінки особи, застосувавши при цьому різноманітні психологічні тести, які дадуть змогу визначити рівень схильності до насилля. Тести мають бути не нав'язливими та «сучасними» і мати обов'язкову надійність. Адже, надійність психологічного тесту – ступінь відносної постійності і стабільності оцінок, що забезпечуються цим тестом за повторних (через невеликі інтервали часу) тестувань одних й тих самих досліджуваних. Визначається шляхом обчислення коефіцієнта кореляції між оцінками, одержаними за повторних тестувань [1, с. 98]. До такої роботи слід залучати педагогічних працівників та батьківську громадськість. В умовах сучасності, майже всі батьки та педагогічні працівники, залучені до соціальних мереж та інтернетних сторінок. Чому ж не використати це на протидію та профілактику насилля серед молоді?

З метою підвищення кваліфікації педагогів, практичних психологів, соціальних педагогів необхідно проводити тематичні педагогічні наради, на яких обговорювати інноваційні технології освітньо-виховного процесу, розповсюджувати психологічні тести, інтегрування в педагогічну практику досягнень педагогіки та психології з питань навчання і виховання учнів різних вікових категорій, проводити психолого-педагогічний супровід молодих вчителів та інш.

Особливу увагу слід приділити практичним заняттям: лекції представників правоохоронних органів, екскурсії на судові засідання, бесіди з особами, «які стали на правильний життєвий шлях».

Все це профілактичні засоби та методи, які заслуговують значної уваги. А як же алгоритм дій? Робота з молоддю наявної фактичної агресивної поведінки? На думку фахівців, у роботі з молоддю з проявами агресивної поведінки необхідно спрямовувати на корекцію взаємин з оточенням; подолання егоцентризму (характерної риси агресорів); розвиток стійкого і виразного інтересу до будь-якого виду діяльності; виховання вольових рис характеру (уміння доводити справу до кінця, досягати поставленої мети, уміння стримувати себе, зокрема в конфліктній ситуації); тренування уваги, спокою, терпіння.

Не слід молодим особам із вираженою агресивністю доручати керівництво однолітками чи молодшими – це може спровокувати прояви жорстокості. Так званих агресорів рекомендується вчити аналізувати свої почуття і почуття інших людей, також вчити з розумінням ставитися до індивідуальних відмінностей у різних людей. Та справлятися з міжособистісними проблемами цивілізованим шляхом [2, с. 55].

Кримінальна відповідальність неповнолітніх в Україні настає в 14 років [3, ст. 22 КК України]. За дотримання законодавства щодо захисту прав неповнолітніх у закладі освіти відповідальність несе керівник закладу освіти. Тому в кожному закладі освіти має бути проведено оцінювання

службових приміщень (роздягальні, душові кабінки, туалетні кімнати) та подвір'я на предмет небезпеки (тобто переглянути, у яких з них діти та підлітки можуть бути ізольованими та травмованими). З метою профілактики випадків насильства потрібно посилити контроль за чергуванням вчителів на перервах. Адже учні всіх вікових категорій не мають залишатися без нагляду дорослих. Варто також розробити внутрішньошкільний механізм взаємодії учасників освітньо-виховного процесу з виявлення випадків жорстокого поводження з учнями, студентами та реагування на них.

Експертом з прав людини Буровим С. розроблено алгоритм дій працівника закладу освіти у разі виявлення випадку насильства над дитиною:

1. У випадках, коли ви маєте підозри жорстокого поводження з дитиною або є реальна загроза його вчинення (удома, з боку однолітків, інших працівників закладу освіти або інших осіб), ваші дії: повідомити про це в усній чи письмовій формі адміністрацію закладу освіти; самостійно письмово повідомити про це територіальний підрозділ служби у справах дітей за місцем проживання дитини; самостійно повідомити про виявлений факт жорстокого поводження з дитиною кримінальну поліцію у справах дітей або будь-якого працівника органів внутрішніх справ.

2. У випадках, коли до вас звернулася дитина з усною скаргою щодо жорстокого поводження з нею, ваші дії: оформити звернення дитини у письмовій формі та передати його до адміністрації закладу освіти; оформити звернення дитини у письмовій формі та передати його до територіального підрозділу служби у справах дітей; оформити звернення дитини у письмовій формі та передати його до органів внутрішніх справ; повідомити про це в усній чи письмовій формі від свого імені вказані вище органи.

3. У випадках, коли ви стали свідком жорстокого поводження з дитиною, ваші дії: якомога швидше повідомити про цей факт адміністрацію закладу освіти; одночасно повідомити територіальний підрозділ служби у справах дітей та поліцію [4, с. 40].

Багато закладів освіти залучають до роботи спеціально створені служби, які займаються питаннями насилля та прийдуть на допомогу кожному, хто звернеться за допомогою. Такі оголошення та номери зв'язку з службами мають бути розміщені на вебсайтах закладу освіти, а також на інформаційних стендах. У разі звернення дитини, її батьків (осіб, які їх замінюють) або працівника закладу освіти до представника адміністрації закладу освіти щодо жорстокого поводження з нею адміністратор зобов'язаний, якщо звернення (повідомлення) усне, оформити це повідомлення письмово, зазначивши, від кого та коли (дата, час) воно отримано. Звернення має бути оформлене належним чином, відповідно до вимог Закону України «Про звернення громадян» (має бути зазначено

прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання громадянина, викладено суть порушеного питання; письмове звернення має бути підписано заявником (заявниками) із зазначенням дати. Необхідно терміново (протягом однієї доби) передати цей документ до територіального підрозділу Служби у справах дітей за місцем проживання дитини.

Література

1. Психологія. Словник / під ред. В.Г. Петік, 2001-2003 роки.
2. Захист прав дитини – протидія жорстокості та насилля / Т.О. Словінська, С.В.Карасканова, Н.Л. Коваль, Н.Л. Смирнова. Миколаїв, 2010.
3. Кримінальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26).
4. Навчальний курс «Захист та забезпечення прав дітей та молоді груп ризику», 2016 р. Авторський колектив: Сергій Буров, Олександр Войтенко, Ганна Янова

***БАБИЧ В.М., методист вищої категорії
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»***

КСЕНОФОБІЇ І РАСИЗМУ – НІ!

(Основні напрями роботи закладів освіти щодо протидії ксенофобським і расистським проявам серед учнівської та студентської молоді)

Сьогодні у багатьох країнах світу, а також в Україні, активізувався рух неонацистських та расистських молодіжних організацій. Молоді люди, які є членами цих організацій, відверто сповідують заборонену фашистську ідеологію. Тому, на наше глибоке переконання, не можна допустити існування такого ганебного явища, як расизм і ксенофобія у демократичному суспільстві XXI століття.

Ксенофобія (в перекладі з грецької ксенос – чужий; фобос – страх) – це поняття, що позначає ворожість і нетерпимість до іноземців, тимчасово переміщених осіб, до осіб іншого віросповідання, культури, етносу, а також до всього чужого, незнайомого, незвичного.

Об'єкти ксенофобії, зазвичай, класифікують за етнічними, расовими, релігійними, територіальними, статевими та іншими ознаками. Ними також можуть бути хворі на ВІЛ/СНІД, наркоманію, алкоголізм, особи без постійного місця проживання, але головним об'єктом ксенофобії завжди були незнайомці або чужинці.

Ксенофобія є як соціальною, так і політичною проблемою. В умовах погіршення соціально-економічної ситуації в Україні, зумовленої зовнішніми і внутрішніми чинниками, спостерігається тенденція до збільшення ксенофобських проявів, що є наслідком неефективної профілактики відповідних явищ у молодіжному середовищі.

Ксенофобія – неоднозначне історичне явище, вона є причиною воєнних та братовбивчих конфліктів, може слугувати виправданням існування антигуманних, антинародних режимів, що призводить до порушення основних прав і свобод людини, підриває принципи демократії та загрожує стабільному розвитку суспільства.

Зауважимо, що термін «ксенофобія» не містить жодний нормативний акт України, і як такий у законодавстві України не використовується. Однак, окремі питання будь-яких проявів ксенофобії є в таких нормативних актах:

- Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР – стаття 25 (Громадяни мають рівні конституційні права й свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними та іншими ознаками);

- Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-М – стаття 300 встановлює право кожної фізичної особи на індивідуальність, а також право на вільний вибір форм та способів прояву своєї індивідуальності, якщо вони не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства;

- Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року № 987-XII встановлює рівність усіх громадян України в усіх галузях життя, незалежно від їх ставлення до релігії, та відповідальність за розпалювання ворожнечі й ненависті на релігійному ґрунті;

- Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16 листопада 1992 року № 2782-XII забороняє використання засобів масової інформації (ЗМІ) для розпалювання расової, національної, релігійної ворожнечі;

- Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 року № 3773-VI встановлює, що іноземці є рівними перед законом незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної належності, статі, мови, ставлення до релігії тощо;

- Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 року № 5207-VI визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії дискримінації з метою забезпечення рівних можливостей щодо реалізації прав і свобод людини та громадянина.

Поряд з тим, Україна як незалежна правова держава є учасницею таких міжнародних документів у галузі захисту прав людини, протидії ксенофобії та дискримінації:

- Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року;
- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 19.10.1973 № 2148-VIII;
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 19.10.1973 № 2148-VIII;
- Конвенція про захист прав та основоположних свобод (скорочено – Європейська Конвенція з прав людини (ЄКПЛ) була відкрита для підписання 4 листопада 1950 року, набула чинності 3 вересня 1953 року;
- Конвенція про права дитини (1989 р.);
- Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (редакція від 04.02.1994, підстава 3936-12);
- Декларація ЮНЕСКО про раси та расові забобони (1978 р.);
- Декларація ЮНЕСКО принципів толерантності (1995 р.);
- Європейська соціальна хартія (1996 р., ратифікована Україною у 2006 році) та інші нормативно-правові акти.

Зазначимо, базовим документом, спрямованим на захист прав і свобод дітей, є «Конвенція про права дитини», схвалена Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 року і ратифікована Верховною Радою України 27 лютого 1991 року. У Преамбулі «Конвенції про права дитини» відзначено, що «Організація Об'єднаних Націй у Загальній декларації прав людини і Міжнародних пактах про права людини проголосила і погодилася з тим, що кожна людина має володіти всіма зазначеними в них правами і свободами без будь-якої різниці за такими ознаками, як раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, політичні чи інші переконання, національне чи інше походження, майновий стан, місце народження чи інші обставини».

Майже 70 років тому, 19 грудня 1948 року держави-учасниці ООН прийняли Загальну декларацію прав людини, Преамбула якої говорить, що «... визнання гідності та рівних і невід'ємних прав усіх членів людської сім'ї є запорукою свободи, справедливості та миру в світі».

Головне завдання сучасних закладів освіти – виховання громадянина, формування у нього таких особистих якостей, які сприятимуть перетворенню нашого суспільства у життєспроможне, громадянське, демократичне та гуманне. Ці завдання можуть бути реалізовані авторитетними, високоосвіченими людьми, носіями високої загальної професійної, правової, політичної, інтелектуальної культури, за умов вільного розвитку особистості, залучення учнів, студентів до різноманітних видів творчої діяльності (науково-дослідної, культурно-просвітницької, правоохоронної тощо). Важливо працювати над збагаченням життєвого суспільно-історичного досвіду учнівської та студентської молоді шляхом

залучення її до участі у відродженні забутих та створенні нових національних, культурних традицій нашого народу, інших націй і народностей.

Необхідно взяти до уваги, що наявність у молодіжному середовищі ксенофобських стереотипів, використання мови ворожнечі (сленг), поширення нетерпимості в засобах масової інформації та інттернет-мережі є неприйнятним для нашого суспільства.

Тому першочерговим завданням сьогодні є подолання ксенофобських проявів за допомогою ефективних засобів організації освітнього процесу. Це зобов'язує заклади загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної та вищої освіти здійснювати цілеспрямовану просвітницьку роботу з метою протидії ксенофобії і расизму в середовищі учнівської та студентської молоді.

Слід пам'ятати, що одним з основних шляхів боротьби проти ксенофобських настроїв є робота із тими негативними стереотипами та упередженнями, які існують у суспільному уявленні про іноземних громадян та представників інших національностей.

Особливо слід наголосити, методологічною основою теоретичних засад виховання учнів (студентів) є ідеологія українського державотворення, орієнтована на входження України в співтовариство цивілізованих держав.

У програмі «Основні орієнтири виховання учнів 1–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України» [3] зазначено: «Ціннісне ставлення особистості до суспільства і держави виявляється у патріотизмі, національній самосвідомості, політичній культурі та культурі міжетнічних відносин... Культура міжетнічних відносин передбачає поважання дітьми та учнівською молоддю прав людини; сформованість інтересу до представників інших народів; толерантне ставлення до їхніх цінностей, традицій, мови, вірувань; уміння виважено поступатися своїми інтересами на догоду етнічним та релігійним групам заради громадянської злагоди».

Основними компонентами в просвітницькій роботі із запобігання поширенню ксенофобських і расистських проявів виступають глибокі знання про толерантність та певні навички розв'язання конфліктів. Знання допомагають переконати кожного в доцільності прийняття рішень і охоплюють усвідомлення наслідків особистої поведінки, розуміння меж толерантності, а також інформацію про можливі й необхідні альтернативні дії. Важливо вчити учасників освітнього процесу долати непорозуміння шляхом спілкування; знайомити з особливостями та ризиком конфліктних ситуацій, надаючи, таким чином, можливість кожному індивіду контролювати свою поведінку, пропонувати альтернативні способи врегулювання конфліктів і вчити застосовувати набуті знання в реальних ситуаціях.

Звертаємо увагу педагогічних працівників на необхідність створювати в закладах освіти України атмосферу нетерпимості до проявів жорстокості, расизму та ксенофобії, зокрема готувати та проводити заходи, спрямовані на виховання толерантності, терпимості до іншого, миролюбності, доброзичливості, готовності допомагати іншим. Значних результатів у проведенні просвітницької роботи з означених питань можна і необхідно досягти за умови ефективної організації освітнього процесу: оптимального поєднання освітньої роботи під час проведення уроків, лекційних занять та у позанавчальній (позааудиторній) діяльності.

Методами і формами реалізації завдань освітнього процесу в закладах загальної середньої та позашкільної освіти України є: бесіди, лекції про історію, культуру, звичаї та культурні взаємини, літературу і мистецтво різних народів і країн, диспути про культуру міжетнічних відносин. З питань правового виховання добре проводити дискусії, засідання «круглих столів» на теми: «Ми і закон», «Молодь і закон» тощо. Ініціатива у виборі форм, методів, засобів освітньої діяльності належить класним керівникам, вихователям, кураторам академічних та керівникам навчальних груп.

Вважаємо за доцільне, педагогічним працівникам, зокрема, класним керівникам, систематично проводити відбір навчальних матеріалів, де розглядається історичний та сучасний досвід вирішення цієї проблеми та концепції розвитку різних культурних та етнічних груп. Зміст такої роботи має стати інтегрованою складовою навчального матеріалу, а не лише його додатком.

Проводячи просвітницьку роботу щодо запобігання жорстокості, ксенофобським і расистським проявам доцільно використовувати різноманітні форми освітньої діяльності. Зокрема, застосування спеціальних інноваційних проектних технологій допоможе учням, вихованцям, студентам краще усвідомлювати власний внутрішній світ, добиватися успіху в житті, не експериментувати з невідомим, що може мати негативні наслідки, а керуватися власними бажаннями й діями.

До таких технологій слід віднести тренінги. Адже особи, які проходять навчання за тренінговою програмою, отримують нові можливості змінити свій світогляд, глибше зрозуміти власні почуття і думки іншої (не такої, як «Я» людини), навчитися керуватися ними, дотримуватися існуючих правил поведінки.

Зауважимо, навчання в тренінгових групах відкриває нові перспективи, дає учасникам радість спілкування, навички співпраці, дарує нових друзів. Позитивним є те, що тренінг – це завжди спілкування, ефективна форма оволодіння знаннями, уміннями та навичками, цікавий процес пізнання себе та інших. Рекомендуємо для посилення профілактичної роботи щодо запобігання жорстокості, насильству та ксенофобії створювати тренінгові групи у кількості 15–20 осіб.

Одним із ефективних методів в освітньому процесі є рольова (ділова) гра. За допомогою серії рольових ігор можна в невимушеній ігровій ситуації набути досвіду засвоєння нових знань, умінь і навичок; проаналізувати альтернативні способи дій зміни ситуації на краще; відпрацювати певні види безпечної поведінки у соціумі; розпочати їх застосування на практиці; закріпити засвоєний матеріал та набути впевненості у своїх силах.

Доцільно наголосити, рольова гра належить до інтерактивних методів навчання і виховання. Тому перевагами від застосування інтерактивних ігор є стимулювання до оволодіння поведінковими навичками в суспільстві, сприяння активності всіх учасників гри, формування довіри та згуртованості, зниженню надмірної напруги, розв'язанню особистісних проблем учнів, студентів, вихованців.

Необхідно ретельно готуватися до проведення рольових (ділових) ігор: визначати та повідомляти тему не пізніше, ніж за 1-2, а в деяких випадках (залежно від складності теми) – за 3-4 тижні до проведення; розподіл «ролей» доцільно проводити безпосередньо перед початком гри; враховуючи особливості та можливості учнів, бажано використовувати жеребкування серед учасників для розподілу «ролей».

Перед початком ділової гри буде доцільним вказати мету та поставити завдання перед учнями: спостерігати за діями кожного учасника для проведення аналізу та визначення допущених помилок; нагадати учням про існуючі морально-правові норми, що стосуються запобігання жорстокості, ксенофобським і расистським проявам. Проведення підсумкового аналізу – обов'язкова складова кожної рольової (ділової) гри. Добре, коли такий аналіз проведуть самі учні під керівництвом педагога.

В освітній роботі рекомендуємо залучати учнів до участі в благодійних заходах для людей з обмеженими можливостями, створювати команди з вирішення конфліктів (під керівництвом соціального педагога або психолога), проводити форуми рівних можливостей, засідання «круглих столів» з питань, пов'язаних з нерівністю та дискримінацією, кулінарних ярмарків, виставок, конкурсів та фестивалів дружби, тижнів ООН тощо.

Крім того, в загальноосвітніх закладах освіти для просвітницької роботи із запобігання поширенню ксенофобських і расистських проявів серед дітей та учнівської молоді рекомендуємо залучати бібліотеки як майданчик постійного спілкування між представниками різних національних та етнічних груп. Бібліотеки, як культурні загальнодоступні та інформаційні центри, акумулюють та розповсюджують об'єктивну інформацію про міжкультурне співробітництво, виступаючи важливим ресурсом зміцнення та стабілізації міжнаціонального спілкування.

Вважаємо за доцільне, особливу увагу зосередити на проведенні заходів з питань запобігання ксенофобським і расистським проявам саме в гуртожитках, де проживають студенти-іноземці. Особи, які прибули на

навчання в Україну з інших держав, мають більше знати про нашу країну, її історичне минуле та сучасне життя, її здобутки, прорахунки та перспективи розвитку тощо.

Рекомендуємо в процесі роботи щодо профілактики жорстокості, агресії, проявів расизму та ксенофобії у закладах освіти використовувати вправи, які сприяють:

- знайомству учасників;
- згуртуванню групи;
- міжособистісному спілкуванню;
- стимулюванню взаємодії та формуванню команди;
- активізації учасників;
- засвоєнню знань;
- діагностуванню стану групи та попередженню конфліктів тощо.

Вправи для проведення інтерактивних ігор

Вправа 1. «Моменти в житті».

Час проведення: 20 хвилин.

Вимоги до приміщення: відсутні.

Роздаткові матеріали: аркуші паперу, олівці, ручки.

Кількість учасників: 15–20 осіб.

Вік учасників: 14–18 років.

Мета: формувати в учнів, студентів, вихованців комунікативні навички, сприяти знайомству учасників.

Проведення гри: учасники гри розташовуються на стільцях по колу і отримують письмове приладдя. Тренер пропонує учасникам коротко описати один факт з особистого життя (незвичайний факт біографії – кумедну або дивовижну історію тощо), який можна розповісти іншим членам гри. Після виконання завдання, тренер збирає роботи, зачитує їх та представляє авторів. Учасники самі визначають кращі роботи.

Вправа 2. «Чотири сфери».

Час проведення: 20 хвилин.

Вимоги до приміщення: відсутні.

Роздаткові матеріали: аркуші паперу, олівці, ручки.

Кількість учасників: без обмежень.

Вік учасників: 14–18 років.

Мета: розвивати в учнів, студентів, вихованців почуття толерантного ставлення до осіб інших національностей, дати учасникам можливість висловити свої очікування.

Проведення гри. Тренер повідомляє, що людині в процесі життєдіяльності необхідно витрачати певну кількість енергії для забезпечення злагодженої роботи основних функцій організму (турбуватися

про здоров'я свого тіла), для здобуття майбутньої професії, для спілкування з іншими людьми тощо. Учні пропонуються подумати і написати, як би вони використали б свою енергію й час, якщо можливості були б обмеженими; які бажання й очікування вони мають на найближчий день, тиждень, місяць, рік, п'ять років, розподіливши записи за такими чотирма сферами. Що робитиме учасник гри:

- для підтримання фізичного здоров'я, зовнішньої і внутрішньої краси (тіло);
- для здійснення професійної кар'єри та поза професійних інтересів (діяльність);
- для родини, друзів, людей інших національностей (контакти);
- для майбутніх творчих задумів, наприклад, для закладу освіти, міста, країни, людства (фантазії).

Потім учасники групи обговорюють зроблені записи, намагаючися в'яснити, як розподіляється кількість витраченої енергії між цими чотирма сферами (рівномірно чи нерівномірно), як превалюють очікування в певних сферах тощо.

Підсумок. Тренер зазначає, що важливо раціонально витрачати сили, енергію і час для збереження здоров'я, здійснення професійної діяльності, для спілкування з друзями, іншими людьми. Необхідно уникати конфліктних ситуацій, з повагою ставитися до людей, особливо інших національностей, бути толерантним до їхніх звичаїв та обрядів тощо.

Вправа 3. «Чим ми схожі, а чим різні? Шляхи порозуміння».

Час проведення: 10 хвилин.

Вимоги до приміщення: особливі вимоги відсутні.

Роздаткові матеріали: не потрібні.

Кількість учасників: 15–20 осіб.

Вік учасників: 14–18 років.

Мета: виховувати в учнів, студентів, вихованців почуття толерантного ставлення до представників інших національностей, дати учасникам можливість зрозуміти один одного, об'єднувати, згуртовувати учасників.

Проведення гри. Учасники сидять на стільцях по колу. Тренер звертає увагу присутніх на існування певних відмінностей у зовнішньому вигляді та у деяких рисах характеру учасників. Згодом тренер запрошує до центра кола одного з учасників, називаючи його подібність до себе за якоюсь більш чи менш узагальненою ознакою. Наприклад, «Світлано, вийди, будь ласка, до мене, тому що у нас з тобою однаковий колір волосся»; «Сашко, вийди, будь ласка, до мене, тому що ми з тобою проживаємо в одному місті» тощо. Названий учень виходить до центра кола, і теж запрошує вийти наступного учасника, називаючи будь-яку рису схожості з ним. Вправа триває доти, поки всі учасники не опиняться у центрі кола. Взятись за руки, учні мають

відчути дружню підтримку один від одного. Тренер має наголосити, що не зважаючи на певні відмінності в характері, зовнішньому вигляді, звичках тощо, всі люди мають жити в злагоді та мирі.

Вправа 4. «Моє послання світові».

Час проведення: 25 хвилин для кожного учасника.

Вимоги до приміщення: столи для малювання, стільці.

Роздаткові матеріали: приладдя для письма та малювання.

Обладнання: відеокамера.

Кількість учасників: 15–20 осіб.

Вік учасників: 14–18 років.

Мета: сприяти міжособистісному спілкуванню, виховувати в учнів почуття толерантного ставлення до співрозмовника, дати можливість учасникам потренуватися у чіткому викладенні своїх думок, доброзичливому сприйнятті думок інших, навіть якщо вони не завжди зрозумілі.

Проведення гри. Учасники сидять по колу. Тренер повідомляє інструкцію:

1. Продумайте та запишіть ваше послання світові (стисле повідомлення, девіз, гасло, з яким би ви хотіли б звернутися до людей).

2. Визначте, хто з відомих персонажів (літературних, казкових, кінематографічних, мистецьких, спортивних, політичних тощо) найбільшою мірою відповідає вашим вимогам для оприлюднення цього послання перед усім світом.

3. Складіть стисле повідомлення від імені цього персонажу, щоб якомога повніше відобразити в ньому суть вашого послання світові.

4. Зачитайте свої послання (регламент – 5 хвилин).

Під час виконання вправи тренер стежить за дотриманням регламенту. Через 5 хвилин зупиняє учасника незалежно від того, закінчив він промову чи ні. Якщо є відеокамера, доцільно вести відеозапис, щоб учасники могли згодом побачити й почути себе, на власні очі оцінити доступність своїх послань для розуміння іншими людьми. Можна також, за згодою кожного учасника, дати іншим можливість висловити своє розуміння почутого, оцінити ступінь його зрозумілості та легкості його сприйняття. Тренер пропонує обговорити виступи, звертає увагу учасників на ті елементи, завдяки яким промова була зрозумілою та сприймалася всіма присутніми, або, навпаки, викликала сумнів та недовіру (особливо зручно при цьому використати відеозаписи).

Вправа 5. «Чарівний клубок».

Час проведення: 25 хвилин.

Вимоги до приміщення: відсутні.

Роздаткові матеріали: клубки ниток або мотузки за числом малих груп.

Кількість учасників: 15–20 осіб.

Вік учасників: 14–18 років.

Мета: вчити учнів, студентів, вихованців правильно будувати взаємостосунки з іншими людьми, розвивати комунікативні навички, виховувати почуття толерантності і поваги до однолітків.

Проведення гри. Тренер розподіляє учасників на групи по 6–10 осіб. Один з учасників починає гру, міцно тримаючи кінець нитки в руці, передає клубок будь-якому іншому учаснику, який так само затискує нитку (мотузку) в руці і передає клубок теж будь-якому учаснику, тримаючи нитку в натяг. Умовою гри є: розривати нитку (мотузку) не можна. Для ускладнення гри, можна щоразу обмотувати нитку довкола руки або пояса. Зрештою клубок має повернутися до того, хто починав гру. Тренер пропонує членам групи «проекспериментувати» з колективними переміщеннями: що трапиться, коли хтось із учасників схоче відійти вбік або сісти? Учні мають дійти висновку, якого виду співробітництво необхідно налагодити у групі для того, щоб переміститися в інше місце, тримаючи нитку весь час натягнутою і намагаючись її не розірвати?

Через декілька хвилин тренер має запропонувати змотати клубки та обговорити низку питань, наприклад: чи помітили учасники, що деякі з них виявили більшу «непокірність», порівняно з іншими, деякі – більшу здатність до пристосування. Чи виокремилися зі складу груп лідери? Скільки їх було? Які види навичок спілкування застосовували, а які не спрацювали?

Висновок. Тренер звертає увагу учасників на тому, що будь-яка дія одного з членів команди впливає на інших.

Вправа 6. «Моє бажання».

Мета: сприяння міжособистісному спілкуванню з представниками протилежної статі, підготовка до майбутнього сімейного життя, запобігання проявам ксенофобії і расизму.

Час проведення: 25 хвилин.

Вимоги до приміщення: столи, стільці.

Роздаткові матеріали: приладдя для письма

Кількість учасників: 15–20 осіб.

Проведення гри. Тренер пропонує учасникам написати зв'язний текст (міні-твір), який би починався словами: «Я бажаю вийти заміж за іноземця...», «Я бажаю одружитися з іноземкою...» (підписувати роботи не обов'язково). Зібравши міні-твори, тренер зачитує їх, не називаючи авторів. У ході обговорення звертають увагу на позитивні та негативні сторони прийняття рішення взяти шлюб з іноземцем (іноземкою), наявності відповідних умов для реалізації такого бажання.

Також рекомендуємо педагогічним працівникам закладам загальної середньої та позашкільної освіти використовувати тематику змісту заходів, які зазначені у програмі «Основні орієнтири виховання учнів 1–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України» (IV розділ «Зміст виховної діяльності»), а саме (див. табл. 1):

Таблиця 1

1 клас	2 клас	3 клас	4 клас
Чарівні слова відкривають серця. Школа гарної поведінки. Про дружбу. Правовий букварик. Я маю право... Кожна людина має право.	Про справжню дружбу. Турбота. Діти допомагають дітям. Мої права та обов'язки. Кожному мила своя сторона. Я – син своєї землі.	Вчимося бути добрими людьми. Мій день, мої вчинки. Я – маленький громадянин. Чужого горя не буває. Про правила товаришування. Моральні цінності мого народу. Традиції поваги, турботи, співчуття й допомоги людям.	Ти знаєш, що ти – людина? Народна мудрість про добро, совість, ввічливість, справедливість, чесність. Золоте правило ввічливості. Школа прав дитини. Шануймося, бо ми того варті.
5 клас	6 клас	7 клас	8 клас
Еталон поведінки мого однолітка. У добрі справи ти вклади прекрасні прояви душі. Заповіді людяності. Спілкуємося та діємо. Немає прав без обов'язків. Конвенція ООН та Конституція України про права дітей.	Людей я буду любити, добро й милосердя чинити. Людина починається з добра. Я зичу вам доброго дня. Золоте правило поведінки. Я – держава – суспільство. Україна – полікультурна держава. Мої права і обов'язки.	Різні люди – різні погляди. Краще добрим бути. Добро і зло. Даруймо радість людям. Право, обов'язок і честь. Вчинок, відповідальність, наслідок. Конституція України та Конвенція ООН про права дітей.	Ти живеш серед людей. Взаєморозуміння. На чому воно ґрунтується? Народження істини, а не загострення стосунків. Собори наших душ. Дисципліна – свобода чи необхідність? Я – громадянин і патріот держави. Право, обов'язок, свобода та відповідальність.

9 клас	10 клас	11 клас	12 клас
Любов до ближнього – джерело величі людини. Відчиняйте чарівні двері добра і довіри. Жити – значить спілкуватися. Молодь проти насильства. Громадянське суспільство – гарантія дотримання прав людини. Гуманістична мораль у демократичному суспільстві. Україна – полікультурна держава.	Моральний ідеал і його місце в житті людини. Моральні якості, особливості їх вияву в різних сферах діяльності людини. Мистецтво жити гідно. Милосердя в нашому житті. Основи правосвідомості особистості. Від формування правомірної поведінки до правової культури громадянина України. Толерантність та політична культура.	Право і мораль. Обов'язок. Відповідальність. Совість. Без правової культури немає правової держави. Людське життя як найвища цінність. Особиста відповідальність – пріоритетна риса громадянина. Я і соціум: проблема самореалізації. Поєднання особистісних потреб людини та вимог суспільства.	Від рідного до чужого, від близького до планетарного. Толерантне ставлення до всіх націй і народностей. Мир та злагода – головна умова існування Землі та людства. Моральні ідеали та їх місце в житті сучасної молоді. Правосвідомість громадянина. Правова культура – міцність держави. Культура міжетнічних відносин у полікультурному просторі.

Література

1. Бех И. Д. Нравственность личности: стратегия становления. Ровно, 1991.
2. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання : наук.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1998.
3. Основні орієнтири виховання учнів 1–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України : програма / І. Д. Бех, С. В. Зінченко, В. М. Бабич [та ін.]. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2008.
4. Беляєва І. П. Людини серед людей (етична грамота) // Розкажіть онуку. 2003. № 2-3. С. 24.
5. Дмитренко О. Н. Поважати життя кожної людини // Розкажіть онуку. 2002. № 1-2. С. 26.
6. Запобігання проявам расизму, ксенофобії та нетерпимості в українському суспільстві. Аналітична записка. URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/671>.
7. Картунов О., Муцький П. Зародження та становлення галузі права // Право України. 2000. № 8.
8. Липицький В. Націоналізм, патріотизм і шовінізм // Сучасність. 1992. № 6.

9. Маруховська О. Врегулювання етнополітичних конфліктів: наука та мистецтво // Віче. 1998. № 1. С. 12–23.
10. Міграційні процеси у сучасному світі : енциклопедія / під ред. Ю. Римаренко. Київ : Довіра, 1998.
11. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : монографія / за ред. І. А. Зязюна. Київ, 2000. С. 145–146.
12. Онищенко О. Про науку толерантності // День. 21 жовтня 2009. С. 6.
13. Павленко Л. П. Я – людина серед людей // Розкажіть онуку. 2003. № 4. С. 64.
14. Практичне право: на попередження ксенофобії : навч. посіб. / А. О. Галай, В. О. Галай, М. М. Мосюк [та ін.] ; за ред. А. О. Галай. Київ : КНТ, 2011. 200 с.
15. Політологія в Україні: стан та перспективи розвитку. Київ, 2000.
16. Уткін О. До громадської злагоди через етнічний плюралізм // Віче. 2000. № 4. С. 22–29.
17. Фельдман О. Виборча система і національні меншини // Урядовий кур'єр. 20.02.2001. № 32.
18. Ходатянко Н. М. Захистіть мене від лиха і зла, бо я ще дитина мала // Розкажіть онуку. 2002. С. 18.
19. Шморгун О. Філософія суверенітету: чи вистоїть нація під натиском «хвиль історії»? // Українське слово. Київ, 2000.

ВЕЛИКИЙ В.М., канд. пед. наук, доцент кафедри спеціальних та професійних дисциплін
Херсонський факультет Одеського університету внутрішніх справ;
ВИНОГРАДОВА Т.І., старший викладач кафедри загальноекономічних дисциплін
ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

ВПЛИВ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА

В умовах соціально-економічних змін у нашій державі перед викладачами закладів освіти постає важливе завдання – підготовка висококваліфікованих, конкурентоспроможних фахівців, майбутніх фахівців і управлінців економічної, соціальної, культурної та інших галузей нашого суспільства. Професійне становлення особистості фахівця є процесом складним та довготривалим. Розвиток суспільства, науки, техніки, культури та мистецтва вимагає формування професійних, світоглядних і громадських якостей особистості студента на етапі його професіоналізації. Важливу роль

у формуванні професійних та життєво важливих компетенцій студента у процесі його професійного становлення відіграє викладач ЗВО. Адже він є суб'єктом загальносоціальної, навчальної, виховної та організаційної діяльності, який формує професійні якості майбутніх фахівців. Аналіз психолого-педагогічної літератури виявив, що особистості викладача ЗВО у процесі формування засобами навчальних дисциплін присвячено велику кількість як вітчизняних, так і зарубіжних досліджень. Вимоги до особистості викладача ЗВО у структурі його професійної компетентності розглядали І. Зязюн, Н. Волкова, О. Котенко, А. Кузьмінський та інші. Аналіз шляхів впливу викладача ЗВО на розвиток особистості студента здійснено у наукових працях Л. Спіріна, С. Вітвицької, О. Бондаревської, А. Капської, В. Гриньової та інших.

Сьогодення вимагає від особистості широкого діапазону можливостей, розвиненого інтелекту, здатності до постійної самоосвіти та самовдосконалення, спрямованості на творчу самореалізацію. Завданням освіти сьогодні стає не трансляція соціокультурного досвіду від покоління до покоління, а формування гармонійно розвиненої, творчої особистості, спрямованої на реалізацію власного інтелектуального, духовного, професійного потенціалів. У центрі освітнього процесу є активно діючий суб'єкт, який усвідомлено опановує основи міжкультурної, пізнавальної, соціальної компетенції. Отже, в умовах оновлення системи вищої освіти важливого значення набуває пошук та забезпечення педагогічних умов формування професійних якостей студентів. Ефективність і результативність освітньо-виховного процесу у вищій школі у вирішальній мірі залежить від викладача та студента. Процес навчання у ЗВО відбувається за схемою «Від особистості викладача – до особистості студента». Цей процес є взаємодією особистостей, де основним засобом впливу викладача є він сам не тільки як фахівець, а і як особистість. Викладач закладу вищої освіти – це особистість у професорсько- викладацькому колективі ЗВО, який виконує різноманітні завдання відповідно до своїх посадових обов'язків, який уявляє собою високорозвинену, багатоаспектну систему, основними функціями якої є виробництво, передача та поширення знань.

Серед великої кількості наукових досліджень превалює проблематика, що стосується переважно тем, котрі розкривають вплив викладача на студента у контексті пошуків найефективнішої методики викладання, психолого-педагогічних підходів у роботі із студентами, врешті-решт проблем, пов'язаних із підготовкою викладача-фахівця вищої школи. Навчання і виховання можуть бути повноцінними лише тоді, коли вони є взаємними, коли навчають і виховують не лише студента, а й викладача. Педагогічний процес розглядається як спільна діяльність, діалог рівноправних учасників і отже, перекладається на рівень міжособистісних стосунків.

Викладач виступає посередником між студентами та навчальним матеріалом, засвоєння цього матеріалу відбувається безпосередньо у процесі навчання, тому викладач має бути готовим до виконання ролі порадирика, помічника, консультанта, комунікатора, партнера. Очевидно, що особистість людини залежить від виховання, від того, які цінності буде закладено в неї. Найбільший вплив на характер людини справляє родина, але не менш важливий, а в деяких випадках навіть більш значний вплив здійснює викладач. Викладач – це основна фігура педагогічного процесу, його особистий приклад – могутній фактор виховного впливу. Завдяки спілкуванню зі студентами викладач виховує їх не тільки словом, а й усіма якостями своєї особистості. Вплив авторитету педагога на студентів залишає відбиток на все життя. Тож, саме на викладачеві лежить відповідальність за те, яким буде наше наступне покоління, тому дуже важливо знати, яким має бути сам викладач, для того щоб виховати гідну людину суспільства. Успішному виконанню таких завдань сприяє наявність у нього таких якостей, як схильність до лідерства, готовність прийти на допомогу, доброта, вміння активізувати почуття відповідальності. Від того, наскільки викладач володіє навчальним матеріалом, залежить якість його пояснення, його змістовність, логічна стійкість, насиченість деталями та фактами. Ерудований викладач знає нові наукові ідеї і вміє доступно донести їх до студентів. Викладач, який вільно володіє практичною стороною знань, позитивно впливає на формування умінь та навичок.

Педагогічна діяльність – це окрема сфера діяльності, яка висуває вимоги, аналогічні вимогам, які висувають до інших професій. Тому слід сказати, про потребу дотримуватися професійної придатності педагогічних працівників: наявність нормального фізичного стану здоров'я, якісних мовних даних, зрівноважена нервова система, здатність витримувати сильні нервові подразнення, проявляти витримку у складних ситуаціях. До особливих якостей відносять: схильність до роботи з дітьми юнацького віку, комунікабельність, тактовність, спостережливість і організаторські здібності. Крім високого ідейно-творчого рівня всього освітнього процесу, дуже велике значення має сила прикладу викладача як людини і педагога. Той, хто взяв на себе відповідальність і сміливість піднятися на трибуну ЗВО, брати участь у підготовці фахівців, має бути завжди на рівні вимог, які визначає Положення про викладача закладу вищої освіти. Кожне заняття: лекція, семінар, консультація повинні залишатися у пам'яті студентів. Студент має бачити у викладачах живе, творче використання педагогічних знань.

Для аналізу ставлення студентів до викладачів було проведено анкетування серед студентів аграрного факультету ХДАУ з метою з'ясувати чинники, які впливають на формування образу викладача вищої школи у студентському середовищі, притаманні йому позитивні і негативні якості, а відтак конструювання його ідеального образу очима студентів. Для

виконання поставленого завдання було застосовано метод міні-анкетування. Матеріали анкетування є основою для аналізу, яким бачать викладача студенти. На питання «Чи траплялось Вам зустрічати викладача, який залишив згадку про себе на все життя?» 87,1 % – відповіді «так», 12,95 % – відповіді «ні». На питання анкети «Чи може бути поведінка викладача прикладом для студента?» 77,4 % – відповіді «так», 22,6 % – відповіді «ні». Аналізуючи відповіді студентів, можна зробити висновки, що більша частина студентів ставиться з повагою до викладачів.

Гуманізація освіти передбачає концентрацію освітнього процесу не тільки на навчальній дисципліні, а на особистості студента, його професійне ставлення та особистісне зростання, для цього сам викладач повинен мати високий рівень професіоналізму, який залежить від його професійної педагогічної спрямованості. Для досягнення майстерності необхідності не тільки мати практичні навички і уміння, а й знання педагогічних та психологічних закономірностей. Лише тоді педагог буде спроможним черпати у самій природі людини засоби виховного впливу. За результатами опитування на питання: «Які вимоги до викладача висувають студенти на перше місце?» 70,9 % – «вміння спілкуватись зі студентами», 22,5 % – «добре знати свій предмет». На питання «Які властивості викладача цінують студенти?» 51,61 % – «вміння відчувати студента», 32,2 % – «людяність», 9,7 % – «вміння керувати своїми емоціями».

Викладач у системі освіти – це не просто педагог, а насамперед людина, на яку покладено високу відповідальність навчити і сформувати особистість, яка у свою чергу навчатиме і формуватиме інші особистості. Викладач, має володіти педагогічною майстерністю, індивідуальним стилем. Це педагогічний талант, який може бути різним за глибиною, але він повинен бути. Якщо людина не придатна до педагогічної діяльності, то там немає можливості розвивати талант, якого споконвічно не було.

Індивідуальність охоплює мистецтво викладача, яке проявляється у здібностях організувати роботу, знаходити контакти, мати інтонацію у спілкуванні, вміти вирішувати нетрадиційні ситуації, вміти об'єктивно оцінювати знання студентів, правильно вирішувати конфліктні ситуації, зробити зауваження і не ображати, не втратити той невидимий зв'язок зі студентом, який гарантує порозуміння між викладачем і студентом. На питання: «З якими, на Ваш погляд, негативними діями з боку викладача Вам довелося зіштовхнутися під час навчання?» 41,9 % – «необ'єктивно виставлена оцінка», 41,9 % – «байдужість викладача». За результатами опитування на питання «Чи існують у Вашому закладі освіти викладачі, які, на ваш погляд, можуть бути зразковими викладачами вищої школи?» 80,7 % – відповіді «так», 12,9 % – відповіді «ні». Коли мова іде про викладача, про його якості, то дрібниць немає: від знання дисципліни до зовнішнього вигляду – важливо усе.

Який він «справжній викладач»? Студенти його пізнають одразу. Він динамічний, сучасний, незалежно від віку, добре знає свою дисципліну, вміє спілкуватися зі студентами, вони не бояться ставити йому питання, йому довіряють, з ним радяться, він вміє підтримувати дисципліну, вміє зробити зауваження – і на нього не образяться, до таких викладачів ходять як на свято. Про таких викладачів кажуть, що вони мають «Божий дар».

Отже, особистість викладача вищої школи волею неволею є в центрі уваги студентів. Відтак для нього вельми актуальним є критичний погляд на свою персону збоку. Не кожному це до вподоби, проте є корисним навіть з огляду на власне самовдосконалення. Актуальність цієї проблеми на сучасному етапі годі переоцінити, адже навколишній світ дуже динамічний, а студенти виступають одними із найкращих його рефlectorів, що неодноразово підтверджував історичний досвід. Ідеальний образ сучасного викладача вищої школи часто асоціюється із яскравою, самобутньою, творчою, не позбавленою харизматичності особистістю, здатною відчувати проблеми і суперечності життя і пропустити крізь свою індивідуальність, своє життя, особистість, яка передає життєві цінності і зразки професійної поведінки.

Формування особистості людини триває все життя, втім період навчання у вищій школі відіграє особливу роль у цьому процесі. Саме в цей час у студента закладаються основи тих якостей фахівця, з якими він увійде в нову для нього атмосферу діяльності, де відбуватиметься його подальший розвиток як особистості. Тому питання особистісного становлення студентів в аспекті їхньої професійної діяльності має постійно перебувати в центрі уваги вищої школи. Для цього система освітнього процесу має бути вибудована на ґрунті гармонізації розвитку студента і як особистості, і як фахівця.

Література

1. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навч. посіб. Серія «Альма-матер». Київ : Академвидав, 2009. 248 с.
2. Биков В. Ю. Бабак О. В., Шамолашвілі Р. М. Навчання, що змінює розум і мораль // Рідна школа. 1994. № 10. С. 68–69.
3. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність. Київ : Вища шк., 2004.
4. Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи : зб. наук. пр. / ред. І. А. Зязюн, Н. Г. Ничкало. АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. Київ, 2003. 679 с.
5. Підготовка викладачів вищої школи // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. Харків, 2002. Вип. 21. 164 с.

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН

У доповіді міжнародної комісії ЮНЕСКО про глобальні стратегії розвитку освіти в ХХІ ст. підкреслюється, що одна з найважливіших функцій сучасної освіти — навчити людей жити разом, допомогти їм перетворити існуючу взаємозалежність держав і етносів у свідому солідарність. В умовах глобалізації актуальною є проблема стосунків між людьми різних національностей, формування якісно нового рівня культури міжетичних відносин.

Знайомство з досвідом закладів освіти зарубіжних країн вказує на ефективність концепції полікультурної освіти. Одне з перших нормативних визначень поняття «полікультурне виховання» з'явилося у 1977 р.: «Виховання, що включає організацію і зміст педагогічного процесу, в якому представлені дві або більше культур, що відрізняються за мовною, етнічною, національною або расовою ознакою» [5].

Дослідження питань полікультурної освіти зацікавило і вчених в Україні, таких як Андрієвська В., Безкоровайна О., Компанієць В., Солодка А., Лаврентєва Г., Макаєв В., Тараненко І., Юрченко В. та інших. Серед вітчизняних науковців існують різні погляди та підходи щодо визначення поняття «полікультурне виховання». Так, В. Компанієць визначає полікультурне виховання як процес формування в учнів навичок поведінки щодо представників інших національних, етнічних, релігійних груп; розширення їх культурних горизонтів шляхом надання інформації про особливості культури та менталітету представників цих груп. На його думку, полікультурне виховання та освіта виходять з ідеї, що всі люди незалежно від етнічного походження, родової чи статевої ідентичності, релігійних, класових, мовних, освітянських та інших культурологічних характеристик, мають право на повагу, рівні можливості отримувати повноцінну освіту, а також соціальне становлення згідно зі своїми потребами [3]. На думку А. Солодкої, полікультурне виховання необхідно розглядати як процес цілеспрямованої соціалізації учнівської молоді, спрямований на оволодіння системою національних і загальнолюдських культурних цінностей, формування комунікативних умінь, що дозволяють молодому поколінню здійснювати інтенсивну міжкультурну взаємодію, розуміти інші культури, толерантно ставитися до їх носіїв [4].

Макаєв В. у роботі «Полікультурна освіта – актуальні проблеми сучасної школи» наголошує, що термін «полікультурне виховання» охоплює не тільки освіту людини, але й ціль, завдання й основні напрями формування особистості, готової й здатної жити в сучасному для нас суспільстві. Під полікультурною

освітою розуміється освіта, що охоплює долучення молодого покоління до етнічної, національної і світової культури, формування готовності й уміння жити в багатонаціональному середовищі [3].

Можна зробити висновок, що у наукових дослідженнях полікультурність розглядається як гуманістичний підхід облаштування соціуму, а полікультурну освіту й виховання дослідники вважають одним із інструментів його реалізації. Узагальнюючи вище викладене, полікультурне виховання можна трактувати як цілісне й стійке соціально-психологічне утворення, що охоплює толерантність, повагу до інших поглядів, культур, релігій, уміння спілкуватися й адаптуватися в полікультурному середовищі.

Україна – багатонаціональна держава. У ній проживає понад сто національностей, які є громадянами української держави, а загалом становлять народ України. На території України проживають представники практично всіх релігій та національностей світу. А це означає, що питання терпимості, етичності, гуманістичного виховання набувають особливої уваги і одним із пріоритетів сучасної української освіти є виховання людини демократичного світогляду, яка дотримується громадянських прав і свобод, з повагою ставиться до традицій, культури, віросповідання та мови спілкування народів світу.

Аналіз підтверджує, що культура міжнаціонального спілкування формується не на генетичному рівні, вона повинна бути вихована. Тому метою кожного освітнього закладу має бути виховання поваги до інших культур, навчання підростаючого покоління жити в міжнаціональній спільноті. Освіта має сприяти тому, щоб, з одного боку, людина усвідомила своє коріння і тим самим могла визначити місце, яке вона посідає в світі, і, з іншого, – прищепити їй шанобливе ставлення до інших культур.

Тому важливим завданням правового, морального виховання дітей і молоді є формування та вдосконалення комунікативного спілкування з іншими людьми, що є гарантом культури міжнаціональних відносин.

Тобто полікультурне виховання в закладі освіти – це організація навчально-виховного процесу, життєдіяльності дітей та молоді, їх взаємин, а також ознайомлення з культурою інших народів, створення умов для встановлення між ними довіри й солідарності, уміння взаємодіяти.

Український дослідник Р. Агадулін (1) виділив такі принципи полікультурного виховання:

- глибоке й усебічне опанування культури рідного народу як обов'язкової умови прилучення до інших культур;
- формування уявлень про розмаїття культур у світі й країні, розуміння і прийняття рівноправності народів, виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей інших народів як чинника поступального розвитку світової цивілізації й самореалізації особистості;
- побудова громадянського виховання на основі поліцентричної

моделі національної культури, що забезпечує єдність громадянських та етнокультурних інтересів особистості;

- виховання представників усіх національностей у дусі взаєморозуміння, довіри і толерантності, готовності до позитивного міжетнічного та міжкультурного діалогу;

- формування й розвиток умінь і навичок взаємодії з носіями інших культур.

Зважаючи на вищевикладене рекомендується організовувати роботу закладу освіти з полікультурного виховання, виходячи з таких завдань:

- формування особистості, здатної усвідомити свою соціокультурну приналежність, тобто розгляд власної культури в цілісній картині культурного багатоманіття;

- оволодіння знаннями про культурну багатоманітність свого середовища, традиції, вірування, особливості поведінки представників інших етнічних, релігійних, соціальних та культурних груп та визнання їхнього права на своєрідність та неповторність;

- встановлення позитивних ціннісних установок до представників інших культур;

- формування практичних вмінь ефективної співпраці з представниками інших культур, емпатії.

У процесі реалізації полікультурного виховання особливе значення має його зміст. Російський дослідник В. Єршов (2000 р.) пропонує формувати зміст полікультурного виховання особистості як соціокультурну ідентифікацію особистості, освоєння системи понять і уявлень про полікультурне середовище, виховання позитивного ставлення до багатогранного культурного оточення, розвиток навичок спілкування. Одним з головних освітніх завдань виступає виховання духовної культури, яка найбільш чітко проявляється у взаєминах людей, особливо у міжкультурних комунікаціях.

Таким чином, зміст полікультурного виховання може бути представлений знаннями про полікультурність навколишнього світу, навичками його пізнання, повагою й толерантним ставленням до етнічних, культурних, расових, релігійних та інших відмінностей, рівнем оволодіння різноманітними моделями міжкультурної комунікації.

Необхідно підкреслити, що одним із визначальних наповнень змісту полікультурного виховання особистості є формування у молодого покоління культури міжнаціональної комунікації. Виховання у дітей та учнівської молоді культури міжнаціонального спілкування – це процес формування позитивного ставлення до людської особистості, інтересу до культурного різноманіття, розвитку національної самосвідомості, прагнення зрозуміти і прийняти іншу етнокультуру, виховання на цій основі доброзичливих відносин до людей різних національностей. Виходячи з вищезазначеного,

можна говорити про певні вимоги до культури спілкування людей, які ставить поліетнічне середовище:

1. Абстрагування від національного чинника в процесі міжособистісного спілкування. (Сьогодні ми все частіше стикаємося з протилежною поведінкою не тільки серед дорослих, але й серед дітей. Тому педагогам необхідно акцентувати увагу на цій проблемі).

2. Такт у спілкуванні з людьми іншої національності. Тактовна людина ніколи не дозволить собі образити або принизити людину іншої національності, висміюючи традиції, звичаї народу або використовуючи анекдоти, жарти, приказки про представників іншої національності.

3. Важливо шанобливо ставитися до ритуалів, обрядів, звичаїв, традицій будь-якого етносу. У кожного етнічного колективу є свої специфічні традиції, які для представників іншої національності можуть бути незрозумілі і навіть здаватися абсурдними. Проте скільки б не виникало видимих підстав для обговорення доцільності дотримання тієї чи іншої національної традиції або звичаю рекомендується не нав'язувати людині негативних оцінок.

4. Вступаючи в обговорення національно-етнічних проблем, необхідно чітко усвідомлювати той обсяг знань, якими людина володіє про цю націю.

5. Потрібними є знання про традиції, звичаї тих етнічних груп населення, які проживають у цьому середовищі.

Досягти усвідомлення та дотримання вищезазначених вимог можливо за умови створення ефективної атмосфери міжкультурної комунікації. Необхідно зазначити, що важливою передумовою такого процесу є організація спільної діяльності у межах закладу освіти: фестивалі, концерти, культурні експедиції, соціальні проекти, волонтерська діяльність, табори толерантності тощо.

Важливо здійснювати полікультурне виховання дітей та учнівської молоді в закладі освіти в різних контекстах, інтегрувати в різні види діяльності під час викладання навчальних дисциплін (мови та літератури, історії, суспільствознавства, громадянської освіти, етики тощо), а також за допомогою міждисциплінарних тем (наприклад, дослідження місцевих проблем, розв'язання соціокультурних конфліктів); реалізувати в процесі організації проектної діяльності.

Формуванні культури міжнаціональних відносин у молодого покоління допомагає у становленні особистості в розмаїтті навколишнього світу і ефективному співіснуванні з ним, допомагає вихованню почуття позитивного ставлення до інших культур і народностей.

Література

1. Агадуллін Р. Р. Полікультурна освіта: методолого-теоретичний аспект. *Педагогіка і психологія*. 2004. №3. С.18-29.

2. Компанієць В.О. Сутність і особливості сучасного полікультурного виховання. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: 36. наук. праць. Київ - Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. Вип.6. Кн. 1.С. 62-67.

3. Макаєв В. В., Малькова З. А., Супрунова Л. Л. Поликультурное образование – актуальные проблемы современной школы. *Педагогика*, 1999. №4. С.3-10.

4. Солодка А.К. Полікультурне виховання старшокласників у процесі вивчення гуманітарних предметів : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2005. 20 с.

5. International Dictionary of Education. Vol. 7. Oxford, 1994. P. 3963.

КОРОБОВА О.Г., практичний психолог
Коледж СНАУ, м. Суми

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ ЯК ЦІННІСТЬ. ПРОБЛЕМА ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ

Виховний захід

Мета: ознайомлення з поняттям «психологічне здоров'я», «інтернет-залежність», звернення уваги на дбайливе ставлення людини до власного здоров'я.

Інформаційне повідомлення психолога

Останнім часом невід'ємною частиною життя людства став інтернет. Неможливо переоцінити цілком певну користь цього явища, але вже є наслідки негативного впливу інтернет-захоплення на здоров'я людини. Особливо це стосується дітей, психіка яких є більш вразливою порівняно з дорослими.

1. Дискусія «Здоров'я людини з комп'ютером і без...»

Мета: визначити проблему, котрій присвячено заняття, її важливість для кожного учасника. *Запитання до учасників:*

- Що корисного для здоров'я людини несе комп'ютер, інтернет?
- Що шкідливого?
- Чи можете ви назвати користування комп'ютером життєвою необхідністю?

2. Вправа «Інтернет-залежна людина»

Мета: сформулювати проблему інтернет-залежності.

Комп'ютерна залежність – це захоплення, коли проведення часу за комп'ютером стає визначальною, надцінною (з фанатичним ставленням) діяльністю, яка займає весь вільний час людини.

Результати багатьох опитувань різних дослідників свідчать про те, що

інтернет стає життєвою необхідністю для сучасної молоді, підлітки часто відвідують інтернет-сайти, які не стосуються до навчання, активно використовують інтернет для спілкування та інтерактивних ігор.

Гіперболізоване використання інтернету спричиняє неуспішність у навчанні, розлади фізичного і психічного здоров'я, порушення особистісної сфери, і, як наслідок, формує комп'ютерну залежність. Безумовно, що інтернет-залежні підлітки потребують кваліфікованої допомоги психолога або психотерапевта. Але результативність допомоги залежить від бажання її одержати.

Хід вправи

Ведучий пропонує учасникам взяти аркуш паперу і записати на ньому усе, що робить та людина, про яку можна сказати: «Так, це дійсно інтернет-залежна людина».

Обговорення.

3. Вправа «Цінності мого життя»

Мета: допомогти формуванню розуміння того, що саме комп'ютерна залежність може зруйнувати життєві цінності людини.

Обладнання: анкета, методика М. Рокича «Ціннісні орієнтації», аркуші паперу – таблиця, ручки, кольорові олівці (фломастери).

Хід вправи

Перед кожним учасником аркуш паперу з таблицею (додаток 1).

I етап. На першому етапі виконання вправи учасникам пропонується робота з методикою М. Рокича (додаток 2). Учасникам роздають бланки з переліком цінностей і пропонують проранжувати їх за порядком значущості для кожного. Після завершення роботи, цінності зі списку А, які зайняли перші сім (7) позицій занести у першу (I) колонку таблиці.

Далі учасникам пропонують відповісти на запитання анкети (додаток 3), і занести результат у другу (II) колонку таблиці. Якщо учасник відповідає «Так» на будь-яке питання анкети, то водночас викреслює якусь цінність (на свій розсуд) зі списку А у першому стовпчику, тобто відмовляється від неї.

Обговорення.

Подивіться, з чим Ви залишилися?

- Що Ви відчували, коли закреслювали, тобто відмовлялися від ваших цінностей?

- Що було Вам найважче віддавати (закреслювати)?

- Які почуття Ви зараз переживаєте?

- Яку інформацію для роздумів Ви отримали, виконуючи цю вправу?

II етап. На цьому етапі учасникам пропонують продовжити роботу з методикою М. Рокича, з переліком цінностей зі списку Б. Після завершення ранжування цінності зі списку Б, які також зайняли перші сім (7) позицій занести у відповідну третю (III) колонку таблиці.

Обговорення.

- Які цінності у цьому списку є у вас? Підкресліть, будь ласка (можна користуватися кольоровими олівцями або фломастерами).

- Як би ви розташували ці цінності, якщо б стали таким, яким мріяли?

- Як ранжували б ці цінності люди з комп'ютерною залежністю?

III етап. Обмін думками. Рефлексія.

Учасники відповідають на запитання :

- Які цінності, на Ваш погляд, можуть допомогти людині позбавитися інтернет-залежності? Яким чином?

- У якому порядку і як (у відсотках) реалізовано ці цінності у Вашому житті?

- Чи задоволені Ви отриманими результатами?

- Чи хотілося б щось змінити?

- Ваші почуття зараз.

4. Вправа «Час в інтернет-мережі»

Мета: допомогти формуванню позитивного та дбайливого ставлення до власного здоров'я .

Хід вправи

Учасникам пропонується використати метод «мозкового штурму» для складання правил чи пам'ятки раціонального використання часу в інтернеті.

Інструкція. Спробуйте розробити правила раціонального використання часу знаходження в інтернет-мережі.

- Чи існують способи, правила чи прийоми раціонального використання часу коли Ви перебуваєте в інтернет-мережі? Обмеження? Які?

Обговорення.

- Що Ви відчували під час виконання цього завдання?

- Чи важко було виконувати вправу?

- Що нового Ви дізналися?

- Ваш настрій.

5. Вправа «Поради для батьків»

Мета: сприяти формуванню розуміння того, що саме комп'ютерна залежність може зруйнувати майбутнє власних дітей.

Спробуємо зараз методом мозкового штурму скласти пам'ятку для батьків. Пам'ятка для батьків колись і вам допоможе у вихованні власних дітей. Результати роботи обговорюються.

6. Підсумок. Рефлексія.

- Що корисного Ви дізналися?

- Чи є відкриття про себе? Які? Поділіться.

- Ваші побажання...

ДОДАТКИ

Додаток 1

Таблиця

	I	II	III
№ з/п	Список А (термінальні цінності)	Анкета	Список Б (інструментальні цінності)
1.			
2.			
3.			
4.			
5.			
6.			
7.			

Додаток 2

Методика «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич)

Інструкція. Зараз вам буде надано 2 списки цінностей (по 18 у кожному); список А – термінальні цінності, список Б – інструментальні цінності.

Ваше завдання – розподілити їх за порядком значущості для вас як принципів, якими ви керуєтесь у своєму житті. У кожному списку кожній цінності присвоюється ранговий номер. Отже, кожен цінність уважно вивчіть й, вибравши ту, яка для вас найбільш значима, помістіть на перше місце. Потім виберіть другу за значимістю цінність і присвойте їй другий номер. Потім виконайте те саме з усіма цінностями, що залишилися. Найменш важлива буде останньою і посяде 18 номер.

Список А (термінальні цінності)	Ранг	Список Б (інструментальні цінності)	Ранг
1	2	3	4
1. Активна життєва діяльність. 2. Життєва мудрість. 3. Здоров'я. 4. Цікава робота. 5. Краса природи та мистецтва. 6. Любов. 7. Матеріально забезпечене життя. 8. Наявність хороших і вірних друзів.		1. Акуратність (чистоплотність), порядок у справах. 2. Вихованість (гарні манери). 3. Високі запити (високі вимоги до життя і високі намагання). 4. Життєрадісність (почуття гумору). 5. Ретельність (дисциплінованість). 6. Незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче).	

1	2	3	4
9. Суспільне визнання (повага навколишніх). 10. Пізнання (підвищення загальної культури, інтелектуальний розвиток, освіта). 11. Продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей). 12. Розвиток (постійне самовдосконалення). 13. Розваги. 14. Воля (самостійність, незалежність). 15. Щасливе сімейне життя. 16. Щастя інших. 17. Творчість (творча діяльність). 18. Впевненість у собі (внутрішня гармонія, вільність від внутрішніх протиріч).		7. Непримиренність до недоліків у собі та інших. 8. Освіченість (широта знань, висока загальна культура). 9. Відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати слово). 10. Раціоналізм (вміння логічно мислити). 11. Самоконтроль (самодисципліна). 12. Сміливість в обстоюванні своєї думки, поглядів. 13. Тверда воля (вміння наполягати на своєму, не відступати перед труднощами). 14. Терпимість (толерантність). 15. Широта поглядів. 16. Чесність (правдивість, щирість). 17. Ефективність у справах (працьовитість). 18. Чуйність (дбайливість).	

Додаток 3

Анкета («Так», «Ні»)

1. Ви настільки часто користуєтеся інтернетом, що відчуваєте дискомфорт, якщо нема можливості перебувати в інтернеті хоча би один день?

2. Чи можете Ви назвати комп'ютер своїм другом?

3. Чи погоджуєтеся Ви з таким твердженням: «Залежності від інтернету не існує»?

4. Чи поступаєтеся Ви сном, сидячи в інтернеті допізна?

5. Чи згодні Ви, що життя без інтернету було б безцільне, нецікаве і сумне?

6. Якщо хтось намагається відволікти Вас від перебування в інтернеті, Ви відчуваєте сильну роздратованість і агресію?

7. Чи роблять Вам зауваження батьки, друзі з приводу того, що Ви багато часу проводите перед комп'ютером?

БАБІЙ І.В.;
БОВКУН Н.М.

*Відокремлений структурний підрозділ Агротехнічний коледж
Уманського національного університету садівництва*

ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНІСТЬ СЕРЕД МОЛОДІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Бурхливий розвиток комп'ютерних технологій в останні роки накладає певний відбиток на розвиток особистості сучасної молоді в період формування головних життєвих цінностей, розширення соціальних контактів. Разом з безсумнівним позитивним значенням комп'ютеризації слід відзначити негативні наслідки цього процесу, що впливає на психічне здоров'я молодого покоління. Негативним наслідком цього процесу є явище комп'ютерної та інтернет-залежності [6].

Відповідно до нових діагностичних рекомендацій, інтернет-залежною визнається людина, яка проводить у мережі декілька годин на день і у якій спостерігався щонайменше один із симптомів залежності протягом трьох місяців, зокрема: непереборне бажання увійти в інтернет, нездатність контролювати свій час в інтернеті, розумове або фізичне виснаження, порушення сну або концентрації уваги, дратівливість, депресія, знервованість, труднощі у спілкуванні з людьми в реальному житті [4, с. 25].

Виокремлюють основні психологічні причини виникнення комп'ютерної залежності у підлітків [8, с. 150]:

1. Відсутність або брак спілкування і теплих емоційних стосунків у сім'ї.
2. Відсутність у дитини серйозних захоплень, не пов'язаних з комп'ютером.
3. Невміння дитини налагоджувати бажані контакти з оточенням.
4. Неуспішність у навчанні.
5. Наявність важкої інвалідності, серйозного захворювання.

Отже, залежним від комп'ютера, в принципі, може стати будь-який підліток, але шанси зменшуються, якщо в родині присутня атмосфера дружелюбності, спокою, комфорту та довіри існують різнобічні інтереси та вміння налагоджувати позитивні взаємини з оточенням; дитина вміє ставити перед собою хоча б найменші цілі.

Інтернет-залежність поширюється надзвичайно швидкими темпами. Це пояснюється тим, що порівняно з іншими видами залежності, формування яких триває доволі довго, залежність від мережі інтернет розвивається досить швидко, впродовж одного місяця. За стислий проміжок часу в особистості формується нездоланний потяг до користування мережею

інтернет, що негативно позначається на побутовій, навчальній та соціальній сферах діяльності особистості.

Профілактика адекватної поведінки набуває особливої значущості в підлітковому віці саме тому, що в цей час починають формуватися дуже важливі якості особистості. Це такі якості, як прагнення до розвитку і самосвідомість, інтерес до своєї особи та її потенціалів, здібність до самоспостереження. Підлітки починають усвідомлювати себе частиною суспільства і знаходять нові суспільно значущі позиції, роблять спроби в самовираженні.

Тривала робота на комп'ютері викликає зміни у функціонуванні організму [5].

На перше місце у підлітків – користувачів ПК є зміни психологічного стану та невротичні розлади, що характеризуються комплексністю, тяжкістю та поєднанням різних патологічних проявів. Часто робота за комп'ютером передбачає постійну концентрацію уваги та засвоєння великої кількості інформації. Характерним є отримання непотрібної інформації, яка «перевантажує» мозок та пам'ять і призводить до розумової втоми та порушення уваги. Внаслідок нервово-емоційної напруги швидко розвивається перевтома, що провокує головний біль. Може виникати шум у вухах, запаморочення, нудота. Неконтрольоване у часі спілкування з комп'ютером на тлі перевтоми призводить до розладів сну, метушливості у поведінці, порушення пам'яті. У процесі роботи з ПК у підлітків може розвиватися комп'ютерний зоровий синдром (КЗС), який ґрунтується на зоровому стомленні. Зорові симптоми КЗС: зниження гостроти зору; його затуманення; труднощі під час переведення погляду з ближніх предметів на дальні і назад; відчуття змін забарвлення предметів; двоїння. Очні симптоми охоплюють: біль у ділянці очних ямок і лоба; біль під час руху очей; почервоніння очних яблук; відчуття піску за віями; слізотечу; печіння і різь в очах. За тривалого перебування перед екраном внаслідок зменшення частоти моргання може розвиватися синдром сухого ока (порушення зволоження роговиці слізною рідиною). Синдром проявляється печінням в очах, почервонінням кон'юнктиви, появою судинної сітки на бічних поверхнях очей. Особливо шкідливими для органів зору є ігри з яскравими дрібними елементами, читання та введення тексту, малювання.

Нерухоме положення підлітка протягом тривалого часу є причиною порушення мікроциркуляції крові. Застійні явища особливо виражені на рівні органів малого таза та кінцівок. Тривалі порушення мікроциркуляції сприяють стійким змінам судин (наприклад, венозний стаз є причиною розширення судин у разі геморою). Вимушене положення може стати чинником порушення метаболізму та гіпоксії у м'язах (насамперед, ший, спини та плечового поясу), скривлення хребта, остеохондрозу, утрудненого

дихання (іонізоване повітря викликає сухість слизових оболонок, грудна клітка знаходиться у стиснених умовах), захворювань кистей рук. Характерний розвиток карпального синдрому (оніміння та біль у пальцях кисті). На більш пізніх стадіях можливі ускладнення: тендовагініт, синдром «тенісного ліктя» (запалення загального сухожилля м'язів-розгиначів, розташованих біля ліктя), що розвивається внаслідок неправильного положення рук під час роботи з клавіатурою та мишею.

Отже, необхідним є проведення профілактичних заходів щодо запобігання технологічним залежностям у підлітків в Україні. Вони мають охоплювати як широке інформування населення щодо ризиків безконтрольного використання комп'ютера, мережі інтернет, мобільних телефонів, так і підготовку лікарів з психологічних особливостей підліткового віку та надання підліткам медико-соціальної допомоги [9].

Основними напрямками соціально-педагогічної профілактики є [1, с. 4]:

- інформування молоді про механізми впливу мережі інтернет на особистість, причини, клінічні прояви, методи діагностування та наслідки інтернет-залежності;
- формування у підлітків стратегій високофункціональної поведінки та внутрішньоособистісних мотивів і системи цінностей, відповідних здоровому способу життя;
- розвиток стійкості до негативних соціальних впливів та особистісних ресурсів і навичок досягнення поставлених цілей у реальному житті;
- розширення кола альтернативної до залежної поведінки діяльності.

Можна виокремити чинники, сприятливі для подолання інтернет-залежності:

1) *зовнішні*, які діють за наявності сприятливих умов життєдіяльності: позитивний вплив однолітків; турбота і розуміння з боку батьків; підтримка вчителів; позитивний приклад оточення;

2) *внутрішні* – формуються як результат тривалої дії зовнішніх чинників: відчуття власної значущості; сформована позитивна мотивація; оптимістичний світогляд; цілеспрямованість; наполегливість тощо.

Найпростіший і доступний спосіб рішення залежності – це придбання іншої залежності. Любов до здорового способу життя, спілкування з живою природою, творчі прикладні захоплення, такі як малювання, як правило, виводять людину із залежності. Корисними є прогулянки з друзями. Можна запланувати похід у боулінг, торговий центр або на ковзанку [2, с. 25].

Щодо методів лікування такого виду залежності, то досить результативною є провокаційна терапія, коли пацієнт залишається поза мережею все більше і більше часу. Слід уникати походів у ті місця, де є доступ в інтернет, наприклад в інтернет-кафе. Інакше може піддатися спокусі заглянути туди на кілька хвилин.

Кожному потрібно пам'ятати, що він народжений у реальному вимірі і саме в ньому покликаний бути щасливим. Для повноцінного ж щастя йому необхідно не менше чотирьох-п'яти щирих обіймів на день, а цього не забезпечить ні один сайт [3, с. 121].

Педагогам варто залучати таких дітей до участі у проектній діяльності, що позитивно вплине на підвищення самооцінки підлітка, сприятиме поліпшенню його стосунків з однолітками [7].

Отже, профілактика інтернет-залежності має комплексний характер і передбачає спільну роботу педагогів, психологів та батьків. Необхідно систематично проводити профілактичні заходи для того, щоб не довелося застосовувати реабілітаційні методи роботи з інтернет-залежними.

Література

1. Андріанова Н. С. Інтернет-комунікація – реальність чи симулятор? / відп. ред. Т. С. Пристайко // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Мовознавство» : зб. наук. пр. / Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2010. Вип. 16. С. 3-8.
2. Бугайова Н. М., Цап В. Й. Профілактика інтернет-залежності в перебігу електронного навчання : зб. наук. пр. Вип. 1. Кривий Ріг : Видав. відділ НметАУ, 2010. С. 24-28.
3. Войскунський О. Є. Феномен залежності від інтернету / під ред. А. Е. Войскунського // Гуманітарні дослідження в інтернеті. Москва, 2000. С. 100-131.
4. Єгоров А. Ю., Кузнецова Н., Петрова Є. Особливості особистості підлітків з інтернет-залежністю // Питання психічного здоров'я дітей та підлітків. 2005. Т. 5, № 2. С. 20-27
5. Ісакова Т. О. Інтернет-залежність, як новий феномен сучасного світу: сутність і проблеми. URL : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Internet_zal-bcba2.pdf.
6. Проблеми віртуального спілкування. URL: <http://comp-doctor.ru/psi/psi-virtualnoe-obshhenie.php>.
7. Селютин А. А. Комунікативні стратегії агресивного інтернет-спілкування URL: http://www.chiepru/pics/uploads/docs/NIR/CONFERENCE/Selyutin_A.A.pdf.
8. Церковний А. Аспекти формування інтернет-залежності // Соціальна психологія. 2004. № 5 (7). С. 149-154.
9. Чупрій Л. В. Вплив телебачення та інтернету на моральне та фізичне здоров'я дітей. URL : http://sd.net.ua/2010/08/17/children_tv_violence.html.

КОСТЕНКО С.С.

ВСП «Оріхівський коледж ТДАТУ»

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА ЩОДО ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ НА ОСОБИСТІСТЬ В ІНТЕРНЕТ-МЕРЕЖІ

У контексті соціально-педагогічного аналізу розвитку особистості однією з актуальних проблем є питання, які пов'язані із впливом високотехнологічних засобів комунікації на ціннісні орієнтації особистості. За останні роки соціальні мережі набули популярності на території України. Серед українських користувачів інтернету залежними вважаються від 2 % до 6 %, абсолютна більшість серед яких – студенти, тому необхідною є профілактика такого явища.

Метою статті є обґрунтування змісту, форм та напрямів соціально-педагогічної роботи щодо подолання негативного впливу інтернету на особистість. На основі проведеного дослідження визначено соціально-педагогічну профілактику і інтернет-залежності як комплекс заходів, спрямованих на розвиток психолого-педагогічних характеристик особистості, з метою забезпечення її стійкості до залежної поведінки з формуванням навичок здорового способу життя, а також задля запобігання розвитку і прогресування залежності.

Дослідженню проблеми негативних наслідків комп'ютеризації, пов'язаних з інформаційним перевантаженням, формуванням деструктивного образу світу інтернет-залежністю займаються відомі соціологи, психологи, педагоги, аналітики, присвячені наукові доробки Н. Бугайової, Є. Войкунського, А. Жичкіної, А. Мінакова, А. Мудрик, Н. Чудової, К. Янг, які запропонували визначення інтернет-залежності, критерії, діагностики її виявлення та рекомендації щодо профілактики. За результатами наукових доробків цих учених і їх діяльністю велася полеміка і формулювалися уточнюючі інформаційні зауваження М. Гріффітс, Дж. Грохол, Д. Штейн і ін., які пропонували не лише медичне, а соціально-психологічне трактування окресленого феномену. Із точки зору науковців інтернет-залежність не є хворобою, швидше, це певні розлади, які знаходять своє вираження за допомогою інтернет [1]. Слід відзначити, що такий розлад не визнаний офіційною медициною як психічний і не внесений до Міжнародного статистичного класифікатора захворювань і проблем, пов'язаних зі здоров'ям [2].

Вплив інтернету на особистість має специфічні наслідки, особливо в студентському віці. Надмірна захопленість молодого людини віртуальним середовищем може призвести до технологічної залежності, внаслідок якої відбувається знецінення реальності, змінення системи цінностей, мрій та прагнень, що, в свою чергу, позначається на процесі життєвого планування

[5]. Процес соціалізації особистості особливо у підлітковому віці пов'язаний з усвідомленням власної особистості та емоційним оцінюванням себе.

Провівши ґрунтовний аналіз та спостереження за студентською молоддю, можна з впевненістю сказати, що для того щоб стати залежною людиною потрібно не більше півроку. Крайнім ступенем негативних наслідків інтернет-залежності є перетворення людини (в першу чергу, підлітка) в «інтернет-мауглі». Люди із синдромом (феноменом) мауглі – це така категорія людей (зокрема, дітей), які в силу тривалого перебування в кіберпросторі втрачають зв'язок з реальністю, інколи навіть не здатні розрізнити віртуальний та реальний світ, втрачають мовні навички (не здатні обґрунтовано висловити свою точку зору), під час спілкування з оточенням, займають до них ворожу, агресивно-негативну позицію. Як правило, в повсякденному житті вони мляві, апатичні, сумні, пасивні, позбавлені життєрадісності, у них знижена пізнавальна активність, вони нездатні до конструктивного виходу із конфліктної ситуації. Процес негативного впливу інтернет-середовища на свідомість людини, може призвести до трагічних наслідків для здоров'я. При цьому викладачі скаржаться на неувважність, швидку втомлюваність учня, студента під час занять, його байдужість до навчання та безініціативність, постійне користування мобільним телефоном, персональним комп'ютером, планшетом та іншими електронними засобами під час занять, незважаючи на заборону.

Батьки звертають увагу на нехтування дитиною власного здоров'я, гігієною та сном заради проведення часу за комп'ютером, готовність задовольнятися нерегулярною, випадковою їжею, не відриваючись від комп'ютера, відчуття емоційного підйому під час роботи за комп'ютером і роздратування, обурення, коли відволікають, та істерика, коли намагаються заборонити ним користуватися, не виконання домашніх справ та навчання, пошук грошей на постійне оновлення програмного забезпечення (зокрема ігор) та інше.

Медики відзначають, що існує вроджена схильність до мережевої залежності. Психологічні риси характеру, як скритність, замкнутість, фізична неміч мають як соціальний, так і генетичний характер. Як правило, інтернет-залежна людина – це вразливий інтроверт, що страждає фобіями, невпевненістю в собі і від того шукає безпечного спілкування. З метою подолання цього явища так само, як і від алкоголізму і наркоманії фахівці рекомендують очну (індивідуальну або групову) психотерапію, в процесі, якої людині дають можливість розкрити свої творчі здібності у реальному житті. Ознакою одужання вважається вміння користувача самостійно контролювати свій час, проведений у мережі.

Успішність виховання і навчання залежить від того місця, яке посідає особистість у колективі, від виконаних нею функцій та ставлення до них, від внутрішньої позиції вихованця, рівня його прагнень і домагань.

Переживання, почуття, які виникають у підлітка як члена колективу, опосередковують вплив на її поведінку та діяльність, а через них і на моральний досвід, що формується.

Завдання педагогічних колективів – це формування в особистості відповідних моральних цінностей, щоб забезпечити гуманне ставлення до суспільства та держави, виховувати національну свідомість, політичну культуру й культуру міжетнічних та інших соціальних відносин, що набуває особливої ваги у сучасному глобалізованому світі.

Тому необхідною саме у студентському віці є профілактика інтернет-залежності, оскільки саме в цей період у молоді формуються дуже важливі якості особистості, звернення до яких могло б стати однією з найважливіших складових на шляху подолання залежності. Це такі якості, як прагнення до розвитку і самосвідомість, інтерес до своєї особистості і її потенціалів, здібність до самоспостереження [4].

Організуюючи соціально-педагогічну профілактику інтернет-залежності, педагогічний колектив мусить дотримуватися принципів особистісно-орієнтованого підходу, за якого студент визначається головним суб'єктом профілактичного впливу.

Принципи профілактики інтернет-залежності:

- Компетентності (вимагає високого професіоналізму і спеціальної підготовки фахівців).
- Самоактуалізація (передбачає прагнення особистості до формування соціально схвалюваних видів діяльності).
- Випередження виховного впливу (в основі якого лежить завчасний початок профілактичних програм).
- Взаємодії (передбачає скоординованість дій усіх соціальних інститутів, які займаються профілактичною роботою).
- Індивідуальності (сприяє індивідуалізації підходів до суб'єктів профілактичного процесу і адресність виховного впливу).
- Творчості (завдяки якому профілактичний процес стає варіативним і гнучким).
- Довіри (передбачає довірливі відносини між суб'єктами виховного впливу і підтримку через співчуття).
- Орієнтації на культурні цінності (Враховує властиві саме вітчизняній культурі соціальні цінності і механізми особистісного розвитку, форми навчання, поведінки, спілкування, проведення дозвілля).
- Успіху (передбачає опору на позитивні якості особистості і сторони її життя, завдяки чому формується позитивна Я-концепція і адекватна самооцінка як основа запобігання інтернет-адиктивній поведінці)

Використання цих принципів у профілактичній роботі допомагатиме особистості усвідомити себе індивідуальністю, розкрити власні здібності, сприяти становленню самосвідомості, успішно вирішувати особистісно

значущі і соціально схвалювані завдання самореалізації, самовизначення, самовдосконалення і самоутвердження [4, с. 43]. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури констатуємо, що зміст соціально-педагогічної профілактики інтернет-залежності полягає у розвитку почуття відповідальності студентів за свою поведінку, яка сприяє глибокому усвідомленню шкоди постійного перебування в мережі інтернет.

Основними напрямками соціально-педагогічної профілактики інтернет-залежності вважаємо: інформування молоді про механізми впливу мережі інтернет на особистість, причини, клінічні прояви, методи діагностування та наслідки інтернет-залежності; формування у студентів внутрішньо-особистісних мотивів і системи цінностей, відповідних здоровому способу життя; розвиток стійкості до негативних соціальних впливів та особистісних ресурсів і навичок досягнення поставлених цілей у реальному житті; розширення кола альтернативної до залежної поведінки діяльності.

Профілактика комп'ютерної залежності є важливим напрямом позааудиторної виховної роботи (додаток 1).

Серед форм виховної роботи з профілактики інтернет-адикції ми можемо використовувати тренінги, змагання, ігри, акції, диспути, круглі столи, соціальна реклама тощо. Головне в соціально-педагогічній профілактиці інтернет-залежності – це регулярність проведення виховних заходів та систематичний підхід. Крім названих вище форм і методів профілактики інтернет-адикції, ефективним стане проведення тестових методик, спрямованих на розвиток у студентів рівня самооцінювання, самовиховання, самосвідомості (додаток 2).

Складним і тонким інструментом впливу на свідомість молоді може стати соціальна реклама. Мета соціальної реклами полягає у залученні молоді, батьків, викладачів, громадськості до вирішення проблеми віртуального спілкування молоді й запобігання залежності. Основна ідея реклами – не ігнорувати «живим спілкуванням». Також важливим буде зауважити, що не зайвим буде залучити самих студентів волонтерів до розробки соціальної реклами. На нашу думку, використання соціальної реклами спонукатиме молодь до усвідомленого використання комп'ютера як засобу одержання інформації, поглиблення знань, не ізолюючи себе від прекрасного багатогранного навколишнього світу.

Отже, цілеспрямована та систематична робота з профілактики інтернет-залежності є умовою припинення її прогресування, оскільки сприяє формуванню в студентів усвідомленого ставлення до використання інтернету, зменшенню кількості часу, проведеного в мережі, зниження рівня їх залежності, набуття ефективних поведінкових стратегій, навичок міжособистісного спілкування та вирішення стресових ситуацій; підвищенню рівня комунікабельності, самооцінювання, стресостійкості, впевненості в собі.

Рекомендований список виховних заходів, спрямованих на профілактику негативного впливу інтернету

1. Лекція «Кіберсоціалізація особистості: сутність, причини виникнення, вплив на особистість».
2. Бесіда «Основні симптоми та етапи виникнення інтернет-адикції».
3. Альтернативні способи проведення вільного часу.
4. Лекція-диспут «Вплив інтернет мережі на особистість студента».
5. Вікторина «Що я знаю про інтернет».
6. Просвітницька акція «Молодь за «живе» спілкування».
7. Корекційний-тренінг «Профілактика інтернет-адикції».
8. Бесіда «Вибір типу міжособистісних стосунків у реальному житті та інтернеті».

Тестові методики, що спрямовані на розвиток у студентів рівня самооцінювання, самовиховання, самосвідомості

1. Методики на визначення ролі інтернету в житті студента і діагностику рівня інтернет-адикції:
 - 1) опитувальник «Сприйняття інтернету» Є. Щепіліної;
 - 2) Тест на інтернет-залежність К. Янг в модифікації С. Бурової.
2. Методики, спрямовані на вивчення емоційно-вольової сфери особистості:
 - 1) Шкала оцінки рівня особистісної тривожності Ч. Спілбергера та Ю. Ханіна;
 - 2) Тест «Самооцінка сили волі» М. Обозова;
 - 3) Тест «Самооцінка стресостійкості» С. Пенчева;
 - 4) Методика діагностики показників і форм агресії А. Басса і А. Дарки.
3. Методики, які спрямовані на вивчення комунікативної сфери особистості:
 - 1) Діагностика рівня суб'єктивного відчуття самотності Д. Рассела і М. Фергюсона;
 - 2) Тест «Самооцінка конфліктності» С. Ємельянова.
4. Методики, що спрямовані на вивчення мотиваційної сфери особистості:
 - 1) Діагностика мотивації успіху і боязні невдачі А. Реана [5, с. 38].

Література

1. Андрієнко А. О. Інтернет-адикція як форма залежної поведінки // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції / за ред. Н.І. Кривоконь та Т.І. Сили. Чернівці : ЧДПСТП, 2008. С. 288-292.
2. Вакуліч Т. М. Інтернет-залежність як новий вид адиктивної поведінки. *Науковий часопис НПУ ім. М. Драгоманова*. Серія № 12. Психологія ; за ред. Л. В. Долинської. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. Вип. 7 (31). С. 22.
3. Дрепа М. И. Психологическая профилактика интернет-зависимости у студентов : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. псих. наук : [спец.] 19.00.05 «Социальная психология; психология социальной работы». Ставрополь, 2010. 254 с.
4. Інтернет-залежність як новий феномен сучасного світу: сутність і проблеми. Київ : НІСД, 2011. 47 с.
5. Карандашева О. В. Робота практичного психолога з учнями, схильними до адиктивної поведінки // Тренінгові, соціально-реабілітаційні і навчальні програми із формування здорового способу життя в учнівської студентської молоді. Київ : Ніка-Центр, 2008. С. 59
6. ГО «ЛаСтрада-Україна». URL : www.la-strada.org.ua.
7. Міжнародна організація ЕКПАТ. URL : www.ecpat.net.
8. Верховна Рада України. URL : www.rada.gov.ua.
9. Портал з безпечного користування інтернетом. URL : onlandia.org.ua.

БРУСЕНКО А.С.

*Державний вищий навчальний заклад
Донбаський державний педагогічний університет;*

ПРОСКУНІНА А.М.

*ВП «Слов'янський технікум Луганського національного аграрного
університету»*

ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ТЕАТРУ У ВИХОВНІЙ РОБОТІ ЗІ СТУДЕНТАМИ

За педагогічним словником виховна робота є цілеспрямованою діяльністю щодо організації життєдіяльності дорослих і дітей, що ставить собі за мету створення умов для повноцінного розвитку особистості. Саме через виховну роботу реалізується формування особистості [3, с. 25–26].

Так, розглядаючи виховну роботу, З. Бондаренко зазначає, що для цілеспрямованого формування особистості майбутнього фахівця, його підготовки до виконання професійних функцій потрібно створити програму

виховання студентів на період їхнього навчання у вищому навчальному закладі [1, с. 446–447].

Свою чергою, Н. Калашникова характеризує виховне середовище як багатовимірне соціально-педагогічне явище, пов'язане в єдине ціле різними комунікативними механізмами: у ньому відбувається занурення учнів у специфіку професійної діяльності у творчих об'єднаннях і клубах, студентському самоврядуванні, волонтерських загонах, науково-дослідницькій діяльності тощо. Така участь забезпечує особистісно-професійний розвиток і саморозвиток майбутнього професіонала на основі індивідуально творчого підходу, вибіркового ставлення до дійсності, вільного вибору суб'єктивної позиції, добровільного прийняття життєвих цінностей і пріоритетів [2].

Виходячи з цього, згідно з нашим дослідженням вважаємо за доцільне розглядати в єдності поняття «виховна робота» та «позааудиторна робота».

Характеризуючи поняття «позааудиторна робота», зазначимо, що це сукупність перетворювальних дій, які відбуваються поза навчальним процесом, але в тісному зв'язку з ним. У неї є власна специфіка і логіка, властиві їй елементи, функції, принципи, зміст, форми, методи, критерії оцінювання результатів діяльності.

Позааудиторна робота у закладі вищої освіти має суспільне спрямування і допомагає налаштувати зв'язки з громадськими організаціями. У процесі позааудиторної роботи студенти мають можливість проявити себе, самореалізуватися. Саме в цій діяльності відбувається більш тісне міжособистісне неформальне спілкування студентів, викладачів, адміністрації, культурне збагачення й духовне самозміцнення особистості, розвиток і поглиблення ціннісних орієнтацій.

У межах цієї теми інтерес становить запропонована О. Титовою класифікація форм виховної роботи [4]. Вона вважає, що можна говорити про три основні типи форм виховної роботи: заходи, діяльність, ігри.

Виходячи з поставлених завдань дослідження, детальніше розглянемо форми роботи, які можна зарахувати до активної діяльності: трудові десанти та операції, рейди, ярмарки, фестивалі, самодіяльні концерти і вистави, агітбригади, вечори, а також інші форми колективних творчих справ.

Титова О. зазначає, що в реальній практиці ці форми можуть бути втілені по-різному, залежно від того, хто є їх організатором і який ступінь творчості учасників. Фактично за характером реалізації діяльності можна розрізнити три її підтипи:

- діяльність, у якій організаторську функцію виконує певний орган або навіть хтось персонально (голова ради, відповідальний або педагог). Вона може виглядати як активна, продуктивна спільна робота – садіння дерев, концерт для батьків, виготовлення сувенірів для гостей тощо;

- творчі справи, що відрізняються, перш за все, організаторською

творчістю будь-якої частини колективу (творчої або ініціативної групи, мікроколективу та ін.), яка планує й організовує підготовку та проведення. Такі справи часто припускають виконавську творчість усіх учасників, наприклад, творча група розробила ідею фестивалю мальованих фільмів, роздала командам ролі представників кіностудій країн світу і завдання: намалювати та «озвучити» фільм на будь-яку тему, виступила в ролі ведучих і журі кінофестивалю;

- колективні творчі справи, в організації яких і творчому пошуку кращих рішень і способів діяльності беруть участь усі члени колективу.

Виходячи з вищесказаного розглядаємо соціальний театр як ефективний засіб виховної роботи зі студентами.

Так, В. Шахрай пропонує ввести в соціально-педагогічну роботу з учнями шкіл соціально центрований театр, що визначається як театр широкої функційності (від соціально-орієнтаційної до терапевтичної) та масштабності (від змалювання й актуалізації проблем і суспільства загалом, і групових проблем) [5, с. 293].

Окрім того, автор розглядає окремо соціальний театр як сучасний вид театралізованої самодіяльної творчості, який впливає на розширення знань про актуальні соціальні процеси та проблеми, спрямовує на обговорення й осмислення питань, що є найбільш дотичними до життєвих потреб, інтересів підлітків та учнівської молоді, сприяє активізації соціальної взаємодії, розвитку соціального мислення, виробленню соціально-поведінкових навичок та вмінь, а також передбачати різноманітні соціальні ризики й уникати їх [5, с. 293].

Американські дослідники Д. Томпсон і Р. Шехнер визначають соціальний театр як вид мистецтва, що об'єднує будь-які види театру та має специфічні соціальні завдання. Вони виокремлюють такі об'єднувальні ознаки:

- естетика може стати важливим складником такого театру, однак головна роль віддається соціальним завданням;

- соціальний театр не є комерційним продуктом;

- соціальний театр характерний для авангардного мистецтва;

- соціальний театр може бути в найбільш різних місцях – від в'язниць, лікарень, зон бойових дій до власне театрів;

- учасниками соціального театру можуть стати і професійні актори, і місцеві жителі, люди з обмеженими можливостями, малолітні правопорушники та інші групи людей [6, с. 12–13].

Саме колективна форма роботи у театрі посилює індивідуальні зусилля студентів, оскільки кожен розуміє, що оціночний результат залежить від якості його роботи, а це підвищує значущість індивідуальної творчості у спільній діяльності загалом. Саме тому студентська театральна діяльність підвищує ефективність виховної роботи з кожним студентом через спільну творчість, впливає на формування ціннісних орієнтацій особистості.

Література

1. Бондаренко З. Особливості виховної роботи зі студентами. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Київ, 2012. С. 446–447.
2. Калашникова Н. Ю. Воспитательная среда вуза как фактор личностно-профессионального становления студентов: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Чита, 2007. 156 с.
3. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Педагогический словарь: для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений. Москва: Издательский центр «Академия», 2000. 176 с.
4. Титова С. В. Ресурсы и службы Интернета в преподавании иностранных языков. Москва: Изд-во Московского университета, 2003. 267 с.
5. Шахрай В. М. Теоретико-методичні засади формування соціальної компетентності учнів основної і старшої школи засобами театрального мистецтва: дис. ... д. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2016. 534 с.
6. J. Thompson, R. Schechner. Why “social theatre». 2004. P. 12 – 13.

МАЗУР Т.Г.

Білоцерківський національний аграрний університет

КОМАНДА ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНА ФОРМА УПРАВЛІННЯ СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Командне управління в студентському середовищі має здійснюватися за допомогою створення і функціонування управлінських команд. Це одна із форм колективного управління, яка заснована на процесі делегування повноважень [3, 4].

При цьому варто наділяти студентів відповідальністю за більш широке коло завдань, ніж ті, з якими б вони могли справитися. Для того, щоб вони могли нести відповідальність, застосовують різні форми колективного управління, які ґрунтуються на перерозподілі відповідальності.

В успішних студентських управлінських групах вироблення та ухвалення рішень здійснюються безпосередньо командою, а роль адміністратора чи куратора зводиться до того, щоб створити для цього необхідні умови, визначити межі простору рішення і дати за необхідності пораду [4].

Командою можна назвати невелику кількість людей (7-15, іноді 20 студентів), які розділяють мету, цінності і загальні підходи до реалізації спільної діяльності, мають взаємодоповнюючі навички, приймають на себе

відповідальність за кінцеві результати, можуть виконувати будь-які внутрішньогрупові ролі [1].

Суть команди полягає в загальних для всіх її учасників зобов'язаннях, що передбачає наявність певного призначення, в яке вірять всі члени команди – місія (гарне навчання; команда відмінників; переможці змагань, олімпіад, конкурсів; група лідерів, професіонали тощо).

Мета команди відрізняється від її місії – мета дозволяє стежити за своїм просуванням до успіху, а місія як більш глобальне поняття за своєю суттю додає всій меті значення.

Жодна з груп не стає командою доти, поки вона не визнає себе підзвітною як команда. Командна підзвітність – це певні обіцянки, які лежать в основі двох аспектів ефективних команд: зобов'язання і довіра. Взаємна звітність не може виникати з примусу, але команда розділяє загальне призначення, мету і підхід, взаємна звітність виникає як природна складова.

Командні відносини, які традиційно охоплюють такі поняття, як відчуття ліктя, дух партнерства і товариства, можуть виявлятися виключно в діловій сфері, не поширюючись на особисте життя членів команди.

На утворення команди як організаційної форми колективного управління мають вплив такі фактори [1-3]:

1. Тип спільної діяльності.

Будь-яка команда формується для виконання певного завдання (спільної діяльності). Тип завдання визначає формальну структуру команди, рольовий склад, перелік знань, умінь і навичок, якими мають володіти члени команди; терміни виконання поставленого завдання та ступінь контролю студентської команди керівництвом.

2. Організаційно-культурний контекст існування команди.

До зовнішнього організаційно-культурного контексту відносять такі характеристики: організаційний клімат, компетентність основних органів в управлінні командною діяльністю, структурованість, якість схем контролю, рівень невизначеності, частота і сила стресових дій.

До внутрішнього організаційно-культурного контексту відносять такі характеристики: спосіб розподілу влади, норми команди, згуртованість і зв'язаність членів команди, способи організації командної взаємодії (координація, комунікація, вирішення конфліктів, ухвалення рішень), організація рольового розподілу.

3. Тип лідера.

Важлива роль у роботі команди належать особливостям стилю взаємодії її керівника або лідера з іншими членами команди. Під типом лідера розуміють характерні особливості, які визначають всю систему взаємостосунків лідера з підлеглими. Сучасна концепція лідерства підкреслює таку його цінність, як підвищення у підлеглих здібності до самокерованості.

На основі відповідності параметрів групових субкультур виокремлюють 4 основні форми субкультури управлінських груп: «комбінат», «кліка», «гурток», «команда».

«Комбінат». Група заснована на дотриманні традиційної ієрархії. Основна психологічна характеристика – беззаперечне підпорядкування її членів сильному лідеру. Це дуже стабільна групова культура, у якій чітко визначені дії членів, рішення приймаються оперативно – лідер володіє всією повнотою влади і визначає політику та правила групової взаємодії. Групові цінності переважають над індивідуальними.

«Кліка». Група складається з людей, які абсолютно довіряють своєму лідеру. Він на початковій стадії організації групи – це людина, якій просто вірять і внутрішньо готові йти за нею. Група не має жорсткої внутрішньої структури. Вона, як правило, нестабільна, має розмиті межі, в кризових ситуаціях легко розпадається на дрібні групи. Члени угруповання реалізують у ній свої власні інтереси, виходячи з власної мети. Існує значна внутрішня конкуренція. Індивідуальні інтереси вищі від групових.

«Гурток». Група характеризується високим ступенем формалізації та стандартизації, чітким розподілом повноважень і сфер діяльності всередині колективу. Кожен має знати, що йому робити і робить, те, що визначено. Усі без винятку мають відчувати себе залученими та ідентифікувати себе з групою. Керівництво такої групи задає контекст і мету, зводячи до мінімуму решту втручань, повсякденна робота здійснюється сама собою. Головне завдання лідера полягає в тому, щоб організувати комунікацію між студентами. Ефективність її залежить від раціонального розподілу роботи й особистої відповідальності виконавців.

«Команда». Для цього типу груп характерні відкрите обговорення проблем, налагоджена циркуляція інформації. Діяльність орієнтована на вирішення завдань, мета змінюється в міру потреби. Взаємини між студентами будуються на принципах взаємозалежності. Ефективність діяльності групи визначається індивідуальною успішністю в поєднанні з можливістю об'єднати особисту мету студентів із стратегічною метою групи. Вплив у команді заснований не на статусі або положенні, а на професіоналізмі й компетентності.

З огляду на викладене вище, варто зазначити, що в студентській групі необхідно культивувати такі здібності її членів, як можливість вдосконалення в будь-якому аспекті командної діяльності та цінність постійного розвитку.

Ефективну команду можна охарактеризувати загальноприйнятими критеріями ефективності будь-якої організаційної структури, проте є специфічні риси, властиві лише команді: націленість всієї команди на кінцевий результат, ініціатива і творчий підхід до вирішення завдань, висока

продуктивність і орієнтованість на ефективний варіант рішення, активне й зацікавлене обговорення проблем.

Література

1. Довгань Л. Є. Праця керівника або практичний менеджмент: навч. посіб. Київ : ЕксОб, 2002. 384 с.
2. Карамушка Л. М. Психологія управління закладами освіти: монограф. Київ: Ніка-центр, 2010. 332 с.
3. Карамушка Л. М., Клокар Н. І., Філь О. А. Технологія формування управлінської команди освітньої організації : навч. метод. посіб. Біла Церква: КОШПОПК, 2008. 64 с.
4. Наукові розробки Національної академії педагогічних наук України, рекомендовані до впровадження: Збірник анотованого переліку наукових розробок. Київ, 2017. 91 с.
5. National Report on the State and Prospects of Education Development in Ukraine / National Academy of Educational Sciences of Ukraine; edited by V. G. Kremen. Kyiv: Pedahohichna dumka, 2017. 336 p.

БОЙКО О.І., викладач-методист

ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний коледж»

Lesya.skobyak@gmail.com

РОЛЬ БЕСІДИ В РОЗВИТКУ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ

З метою підвищення ефективності освітнього процесу виникла потреба удосконалення традиційних методів навчання, зокрема і бесіди. Це метод ,за якого викладач, спираючись на знання та практичний досвід студентів,за допомогою запитань підводить їх до розуміння нового, або уточнення, поглиблення, розширення відомого. Метод бесіди цінується за його рухливість, гнучкість. Він практикується на заняттях з усіх предметів і може застосовуватися для розв'язання будь-якого дидактичного завдання.

В аспекті дослідження методу бесіди великий інтерес являє собою дидактична концепція Ю.К. Бабанського. Вчений розглядає бесіду як метод навчання, що організовується за допомогою детально продуманої системи запитань. Таке сприйняття матеріалу, що вивчається, є процесом у якому студенти розглядають кожне нове явище чи наукове поняття з різних точок зору, встановлюючи багатогранність зв'язків [1, с. 32].

Велике як теоретичне, так і практичне значення має проблема визначення видів бесіди. Не можна чітко організувати процес навчання з використанням методу бесіди, не з'ясувавши, який з її видів найбільше

підходить до розв'язання навчальних завдань. За характером діяльності вирізняють евристичну, репродуктивну і узагальнюючу бесіди. В сучасній педагогіці найбільш використовують евристичну бесіду, як діалогічний метод творчої взаємодії викладача та студентів. Евристична бесіда, родоначальником якої вважають давньогрецького філософа Сократа, пройшла довгий і складний шлях розвитку. Такі положення сократівського вчення, як самостійність співбесідника в пошуках істини, рух до істини через діалектичну боротьбу думок за допомогою запитань, використання у відповідях знань із життєвого досвіду, збереглися і в сучасній педагогіці [3, с. 12]. Евристична бесіда має великі можливості щодо активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів. Вона сприяє більш осмисленому і самостійному оволодінню знаннями та розвитку діалогічного мовлення.

Для того щоб застосувати метод бесіди з належною ефективністю, викладачеві необхідно добре знати особливості діалогічного мовлення студентів і шляхи подолання типових недоліків їх мовленнєвої діяльності. Діалогічне мовлення більшості студентів має значні недоліки і відстає від норм літературної мови. Типовою особливістю мовлення сучасної молоді є обмеженість лексики, словниковий запас характеризується стереотипністю, відсутністю абстрактних іменників, образних прикметників, фразеологічних зворотів. Тому в мовленнєвому спілкуванні викладачів зі студентами велике значення мають глибока і різнобічна ерудиція викладача, його культура мовлення, начитаність, широта інтересів. Живе слово педагога було і залишається важливим елементом всієї системи навчання. Майстерність усного мовлення, вміння утримати увагу аудиторії, переконувати, викликати інтерес – без цього неможлива бесіда на занятті. [2, с. 43]. Запитання бесіди потрібно ставити так, щоб вони активізували розумову діяльність студентів, створювали проблемні ситуації, скеровували думку на обґрунтування відповіді.

Раціонально і методично правильно застосована бесіда сприяє виробленню в студентів умінь користуватися мовою, розвиває в них мислення, пам'ять, увагу. І що найголовніше – вона робить студентів не пасивними слухачами, а активними творцями, розвиваючи творчу ініціативу, гнучкість, альтернативність мислення.

Література

1. Беляєв О. М. Лінгводидактика рідної мови : навч.-метод. посіб. Київ : Генеза, 2005.
2. Бурлака Я. І. Бесіда як метод навчання. Київ, 1991.
3. Голуб Н. Б. Риторика у вищій школі. Черкаси : Брама-Україна, 2008.

ІВЖЕНКО Ю.В., канд. пед. наук,
науковий співробітник
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»

ТРЕНІНГ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У СТУДЕНТСЬКИХ ЛІДЕРІВ

У процесі становлення демократичного суспільства перед освітою постали завдання щодо розвитку соціальної активності молоді, залучення її до суспільного життя та громадської діяльності. Громадські організації у закладах вищої освіти здійснюють багатогранну діяльність і є специфічним соціальним явищем. Аналізуючи діяльність громадських організацій студентів, необхідно підкреслити надзвичайно вагому роль лідера та його команди.

З метою формування комунікативних здібностей студентських лідерів ми розробили спеціальні тренінги, які було впроваджено у практику діяльності коледжів міста Києва в рамках освітнього проекту «Школа лідерів молодіжної громадської організації», розрахованого на 22 години теоретичних та практичних занять з відповідним змістовим наповненням.

Соціально-просвітницький тренінг як інноваційна форма навчання студентських лідерів має значні переваги, а саме: підвищення активності; виявляє емоційне відношення до теми тренінгу; мотивує студентів до активної участі; вчить студентів до колективного прийняття рішень.

Аналіз проведених соціально-просвітницьких тренінгів впевнив, що розроблені нами тренінги мають складатися з таких структурних частин: вступної (знайомство, прийняття правил, визначення очікувань учасників), основної (визначення рівня поінформованості учасників, актуалізація проблеми, інформаційне повідомлення, відпрацювання умінь), завершальної (підбиття підсумків заняття, визначення ефективності навчання).

Необхідно під час підготовки студентських лідерів застосовувати спектр методів, а саме: групову дискусію; мозковий штурм; ігри (рольова гра, ділова гра, психодрама). Заняття за програмою проводили протягом навчального року, форма проведення занять – групова.

До програми увійшли такі теми: «Роль молодіжних громадських організацій у суспільстві»; «Громадянські цінності та завдання молодіжної громадської організації студентів»; «Соціальні проблеми та потенційні можливості молодіжної громадської організації студентів у їх вирішенні»; «Мотивація участі студентів у діяльності молодіжної громадської організації»; «Співпраця та допомога у молодіжній громадській організації»; «Розвиток комунікативних здібностей членів МГО»; «Діяльність ініціативної групи МГО щодо розробки заходу»; «Розв'язання сучасних завдань молодіжних громадських організацій через соціальні проекти»; «Діяльність

комісій та лідерів ланок молодіжної організації»; «Організація соціально значущих заходів МГО»; «Волонтерська робота у громадській організації»; «Взаємодія МГО з адміністрацією ВНЗ, студентською радою самоврядування»; «Налагодження співпраці та партнерських зв'язків МГО з громадськими та державними інститутами».

Водночас підкреслюємо, що з метою формування комунікативних здібностей студентів було використано інтерактивні форми роботи, обговорювалися методики проведення заходів, їх структура, етапи, методи роботи; проект, методика написання соціальних проектів; підготовка та участь у конкурсах молодіжної громадської організації; методика створення планів роботи організації на рівні закладу освіти та інше..

Простежимо зазначене на прикладі першого заняття за темою: «Роль молодіжних громадських організацій у суспільстві». Мета заняття полягала у систематизації знань щодо взаємодії соціальних груп у суспільстві, прав та обов'язків громадянина, ознайомлення з формами участі молоді у житті суспільства та діяльності МГО. Під час заняття тренер ознайомлює з нормативно-правовим інструментарієм для здійснення діяльності МГО, організовує обговорення важливої ролі, яку відіграє активна молодь, зокрема молодіжні громадські організації, у реформуванні українського суспільства, проблем, які існують перед українською молоддю, характерними особливостями. Це є засіб підвищення рівня поінформованості студентів щодо проблем у суспільстві, підвищення інтересу до ефективної громадської діяльності як основи формування почуття громадянськості. Основними методами на такому занятті є лекції, дискусії, роботи в групах.

На другому, третьому, четвертому заняттях за темами «Громадянські цінності та завдання молодіжної громадської організації студентів», «Соціальні проблеми та потенційні можливості молодіжної громадської організації студентів у їх вирішенні», «Мотивація студентів у діяльності молодіжної громадської організації» студенти знайомляться з поняттями громадянськість, цінність, почуття та з основними цілями, завданнями та напрямками роботи молодіжних громадських організацій, специфічною мотивацією участі кожного, що зв'язана з їх життєвим пошуком, можливістю освоїти нові соціальні ролі, набуття досвіду самостійної роботи і відповідальності за її результати. Під час тренінгів учасники краще згуртовуються між собою, отримують досвід спільної діяльності та визначаються з перевагами роботи у колективі та команді.

Ефективна робота громадської організації має значення для розвитку громадської активності, тому під час занять на такі теми, як «Співпраця та допомога у молодіжній громадській організації», «Діяльність комісій та лідерів ланок молодіжної організації», «Взаємодія МГО з адміністрацією ЗВО, студентською радою самоврядування», «Волонтерська роботи у громадській організації», «Налагодження співпраці та партнерських зв'язків

МГО з громадськими та державними інститутами» студенти опрацьовують питання, пов'язані з роботою лідера та порядком розподілу доручень, напрямами діяльності комісій тощо. Основними методами на такому занятті є інформаційне повідомлення, мозковий шторм, робота в групах.

Надзвичайно важливими для діяльності МГО є створення соціальних проектів та участь у них, тому на заняттях «Діяльність ініціативної групи МГО щодо розробки заходу», «Розв'язання сучасних завдань молодіжних громадських організацій через соціальні проекти» студентів інформували про основні вимоги під час створення проектів. Під час тренінгів учасників розподіляють на команди, які розробляють проекти, наприкінці кожна команда презентує свої розробки. На занятті використовують такі методи: інформаційне повідомлення, мозковий шторм, робота в групі, презентація.

Учасників тренінгу інформують про різні заходи та форми відпочинку для студентів (конкурси, квести, фестивалі, екскурсії, туристичні поїздки тощо). Основними методами в ході тренінгу «Організація громадсько значущих заходів МГО» є інформаційне повідомлення, мозковий шторм, приклад організації заходу у групі, презентація. Після тренінгу студентам надається можливість написати сценарій та провести захід у закладі освіти.

Для ефективної діяльності громадської організації важливо взаємодіяти з партнерами, ці вміння відпрацьовують на занятті «Розвиток комунікативних здібностей членів МГО». Під час тренінгів студенти ознайомилися з особливостями ділового спілкування, що дозволяє підвищити рівень організаційних навичок, поліпшує комунікацію, рівень телефонних розмов, колективне обговорення, проведення переговорів, листування та інше.

У другому модулі «Підготовка студентів для проведення заходів МГО» студенти навчалися проводити диспут на тему «Громадянські цінності і сучасні завдання суспільних перетворень»; «круглий стіл» на тему: «Соціальні проблеми та потенційні можливості МГО»; семінар для членів МГО «Роль активної громадської діяльності для особистісного і громадянського становлення».

Під час підготовки вказаних вправ доцільно з'ясувати такі питання:

- Чого чекають студенти від участі в тренінгу?
- Які цінності підтримують студенти?
- Чи вважають студенти себе соціально активними?
- Чи спілкуються студенти з студентами інших груп?

Такий захід, як квест «Наша команда» був спрямований на визначення у студентів якості знань та навичок організації громадської суспільно значущої діяльності.

Досвід налагодження взаємодії молодіжної громадської організації з адміністрацією закладу вищої освіти, представниками інших громадських організацій, органами державної влади на засадах партнерства є також

соціально-педагогічною умовою, для якої відповідно до розробленої програми підготовлено третій модуль «Громадська практика членів молодіжної громадської організації», в якому передбачено проведення тематичних семінарів, дискусії, рольових і ділових ігор, виставок-презентацій, конкурсів соціальних проектів, «круглих столів» тощо. Завдяки налагодженню міжособистісних зв'язків молодіжна організація стала середовищем, де студенти отримали знання про волонтерську діяльність, групову взаємодію, визначали пріоритети діяльності студентських об'єднань.

Висновок. Ми дослідили, що високий рівень сформованості комунікативних здібностей студентів сприятиме вирішенню складних життєвих проблем, серед яких: життєве самовизначення та самоздійснення; самопізнання та пізнання навколишнього світу; спілкування, можливість вирішення конфліктів; оволодіння різними видами компетентностей, зокрема професійних, що необхідні для сучасного ринку праці; виконання різних соціальних ролей; вирішення правових відносин тощо.

Література

1. Мельникова І.М. Белоглазенко Д.С. Соціально-педагогічні тренінги. навч.-метод. посіб. Київ, 2016. 146 с.
2. Пометун О. Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід. Київ, 2002.
3. Федорчук В.М. Комунікативна компетентність педагога: соціально-психологічний тренінг. Київ: Шк.світ, 2007. 128 с.

ВЛАСЮК І.І.

Вінницький технічний коледж

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ШЛЯХОМ ЗАЛУЧЕННЯ ДО КУЛЬТУРНО-МАСОВОЇ РОБОТИ

*Індивідуалізм приносить трофеї,
а відмінна робота в команді – золоті гори.*

Дж. Максвелл

З давніх часів дослідники займалися питаннями про те, чому одна людина стає лідером, а інша – ні, в чому відмінність одного лідера від іншого.

За допомогою «багога» не можна виховати вільну особистість, яка здатна до відповідальних вчинків і високого громадянського обов'язку.

За допомогою «батога» можна виховати «гвинтик», а сучасній Україні потрібні особистості-лідери.

Лідер... Це слово розбурхує свідомість мільйонів людей. Історія оповідає про лідерів свого часу, які вели за собою народ, творили історію, міняли спосіб життя цілих держав. З екранів телевізорів, сторінок газет і журналів нас закликають бути лідером, набувати рис лідера, розвивати лідерські якості [1, с. 49].

Однак у реальному житті умови, необхідні для формування лідера, творчої, духовно-моральної особистості або відсутні зовсім, або далеко не завжди забезпечені необхідним якісним змістом. Тому на заклади вищої освіти покладається важливе завдання – засіяти в благодатний ґрунт зачатки духовності, моральності, соціальної відповідальності, лідерства та надати їм всі умови для росту і розвитку. Отже, цінності лідера пронизують всю систему освітнього процесу.

Студентство завжди було, є і буде тим показником, за яким визначають інтелектуальний і культурний рівень будь-якої держави на будь-якому етапі її становлення. Як соціальна група воно наділене всіма якостями, властивими молоді. Водночас студентство має особливості, однією з яких є соціальний престиж, оскільки більшість студентів усвідомлюють, що заклад вищої освіти – це один із засобів соціального просування.

Наявність лідерських якостей у студентів значно підвищує їх конкурентоспроможність на ринку праці після отримання диплома про освіту. А найбільш сприятливим середовищем для формування лідерських якостей у студентів є позааудиторна робота [4, с. 287].

Система позааудиторної роботи є сукупністю виховних впливів, що забезпечують цілеспрямованість, систематичність, послідовність, поєднання педагогічного керівництва з ініціативою і самодіяльністю студентів. У нашому коледжі є досвід формування лідерських якостей у студентів у позааудиторній роботі шляхом залучення до культурно-масової роботи та громадської діяльності.

«Мистецтво – то життя», – писав один філософ. Постійне долучення студентської молоді до реалізації творчих та соціальних проєктів у вигляді концертів, фестивалів, конкурсів дає свої плоди.

В умовах існуючої політичної ситуації в країні було чітко сформовано громадянську позицію коледжу. Потужний сплеск національної самосвідомості, дієвого патріотизму українців привів до актуалізації національно-патріотичної активності студентської молоді [2, с. 101].

У коледжі це відбувається в рамках емоційно-проникливих мистецьких проєктів під гаслом «Майбутнє України в наших руках», концерти з нагоди Дня Пам'яті та Примирення, які відбуваються в контексті національно-патріотичного виховання на основі культури лідерства служіння ідеалам України, огляд художньої самодіяльності серед студентів перших курсів

«Ми діти твої, Україно», фестиваль військово-патріотичної пісні серед студентів других курсів «За Україну, за честь, за славу». Учасники вокального ансамблю «Надія» вже другий рік поспіль здобувають перше місце у регіональному конкурсі патріотичної пісні «Від серця до серця» у м. Конотоп, а колектив коледжу нагороджено грамотою за плідну співпрацю в реалізації національно-патріотичного проекту культурного обміну «Алея співдружності студентів України». Лідерські якості студентської молоді розкривають щорічні традиційні пізнавально-розважальні конкурси «Дівчина лідер» та «Лицар коледжу».

Члени студентської ради коледжу спільно з адміністрацією дійшли спільної думки – відійти від традиційних канонів цих конкурсів, де акцент ставиться на красі, здебільшого зовнішній. Наші проекти через конкурси «Резюме – початок вдалої кар'єри», «Ким я себе бачу через 10 років» мають на меті розкрити більше професійну компетентність кожного учасника; сформувати його лідерські якості; проаналізувати, якими навичками володіє він і над чим ще потрібно працювати, аби досягти омріяної мети – стати успішною особистістю. А лідерські якості містять в собі впевненість, комунікабельність, уміння слухати, критичне мислення, креативність, організаторські здібності, внутрішню харизму, стресостійкість, позитивне мислення, активність, ініціативність, здатність навчатися та самовдосконалюватися.

Неоцінений потенціал у практичній лідерській діяльності має студентське самоврядування: студентська рада коледжу, гуртожитку, профспілкова організація студентів. Водночас, оскільки студентському самоврядуванню відводиться важливе місце в реалізації всіх напрямів виховної діяльності, його необхідно розглядати не лише як ініціативну діяльність самих студентів, спрямовану на розв'язання важливих питань у різних сферах студентського життя, а й, насамперед, як важливу форму виховної роботи у вищому навчальному закладі [3, с. 293].

Адміністрація коледжу створює всі необхідні умови для навчання та професійного росту студентського активу. Для цього працюють школи:

- студентського активу «Лідер»;
- профспілкового лідера;
- волонтерів та школа тренінгів на чолі з практичним психологом коледжу.

Працюють клуби за інтересами, які є осередком суспільно-культурного життя коледжу, де художня самодіяльність сприяє розвитку творчих здібностей, задоволенню потреб та інтересів студентів, формуванню в них високих естетичних смаків і любові до мистецтва, прищепленню почуття прекрасного, а також сприяє розвитку креативного мислення, творчого підходу до вирішення окреслених завдань.

Щорічно на початку весни наші студенти стартують у традиційному міському загальношкільському проєкті «Студентська Ліга», а на фініші вже другий рік поспіль виборюють 1 місце. Головною метою проєкту є розвиток міжвишівської дружби. Змагання з пейнтболу, настільного тенісу, футболу, крос-фіту, інтелектуальні ігри та навіть військово-патріотичний табір – все це очікує на активне студентство Вінниці у рамках проєкту.

Висновки

Отже, позааудиторна діяльність та залучення до культурно-масової роботи сприяє саморозвитку й самореалізації студентів, поглибленню уявлення про себе як про особистість і професіонала, оскільки передбачає добровільний вибір студентом певного виду такої діяльності, який ґрунтується на особистісно значущих мотивах, активності молодого людини, ініціативності, самостійності та творчості, відповідальності, рефлексивній діяльності, інтерактивній взаємодії викладача і студента.

Щоб стати справжнім лідером у студентському середовищі потрібно творчого працювати, бути взірцем для інших. Лідером, за бажання, може стати кожен. Справжній лідер той, хто бореться за втілення ідей важливих для колективу [5, с. 23].

Існує тільки один спосіб навчитися лідерству – поставити мету та діяти. Вкрай важливим у вихованні лідерських якостей є вміння зацікавити, здатність мотивувати до дії інших, повести за собою. Не потрібно боятися витрачати вогонь своєї душі. Коли ти ділишся з іншими своїм вогнем, він не зменшується, а примножується.

Тож, позааудиторна робота – це винятково успішна форма самовиховання лідерської позиції у молоді. А коледж повною мірою сприяє цьому. Адже, він – це яскрава планета юності, на якій сконцентровані позитивна енергія і сила творчого натхнення студентської молоді.

Життя в коледжі нагадує марафонський біг, коли постійно звучить внутрішня команда: «Швидше!», «Вище!», «Сильніше!» і кожен студент чи то сьогоднішній, чи то вчорашній відчуває тепло родинного вогнища і свою причетність до подальшого творення історії коледжу.

Література

1. Головатий М. Мистецтво здобувати владу // Політичний менеджмент. 2003. № 1. С. 49–58.
2. Мітлош А. В. Емоційний інтелект – запорука становлення успішної особистості та реалізації лідерського потенціалу обдарованих гімназистів // Психологічні особливості діагностування обдарованих дітей та підлітків : матеріали наук.-практ. семінару (м. Київ, 20 березня 2012 р.). Київ : ТОВ «Інформаційні системи», 2012. С. 100–107.

3. Мітлош А. В. Молодіжні громадські організації як засіб самореалізації особистості лідера // Перспективи втілення демократичних цінностей та реалізації прав людини в Україні : зб. матеріалів підсумкової наук.-теоретич. конф. Національної Академії внутрішніх справ України. Київ, 2013. С. 292–293.

4. Нестуля О. О. Основи Лідерства : навч. посіб. Київ : Знання, 2013. 287 с.

5. Соловіцька Т. В. Сутність феноменів керівництва та лідерства // Університетські наукові записки. 2009. С. 23-24.